

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

El naixement d'una ciutat

**Josep Roca i Bros, o el perfil de una ciutat: Figueres,
una imatge urbana a mitjans del segle XIX : el naixement
d'una ciutat abans de ser una ciutat**

Alfons J. Martínez i Puig

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tdx.cat) i a través del Dipòsit Digital de la UB (diposit.ub.edu) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX ni al Dipòsit Digital de la UB. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX o al Dipòsit Digital de la UB (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tdx.cat) y a través del Repositorio Digital de la UB (diposit.ub.edu) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR o al Repositorio Digital de la UB. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR o al Repositorio Digital de la UB (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tdx.cat) service and by the UB Digital Repository (diposit.ub.edu) has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized nor its spreading and availability from a site foreign to the TDX service or to the UB Digital Repository. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service or to the UB Digital Repository is not authorized (framing). Those rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

II PART

EL NAIXAMENT D'UNA CIUTAT. FIGUERES A MITJANS DEL SEGLE XIX I LA TRANSFORMACIÓ DE LA VILA RURAL A CIUTAT URBANA. OBRA DE ROCA I BROS.

CAPITOL 6

EL NAIXEMENT D'UNA CIUTAT: PROJECTES PERSONALS I PROJECTES DE CIUTAT

Figueres, com a ciutat, neix oficialment el 18 d'octubre de 1875, mitjançant Reial Decret signat per Alfons XII, concedint-li aquest títol, i amb el contingut següent: *En consideración á los gloriosos hechos que registra en su historia la M.I. Villa de Figueras; á los especiales méritos contraídos en la presente guerra civil, y á la importancia que por el desarrollo de su industria y comercio ha sabido alcanzar.*

Vengo a concederla el título de Ciudad, á que es acreedora.

*Dado en Palacio a diez y nueve de Octubre de mil ochocientos setenta y cinco*³²⁰. Signa el Reial Decret com "ALFONSO", el rei Alfons XII.

Tot i això, i la sobrietat del mateix Decret, sí ens dóna alguna pista de la raó per la qual Figueres acaba convertint-se, a ulls del govern de Madrid, en valedora del títol de ciutat.

Aquesta concessió per part del Rei Alfons XII, és probablement la gran fita aconseguida per Figueres al llarg de la seva història, i evidentment acaba essent la culminació d'un segle XIX molt complex, i només comparable als privilegis concedits a la Carta Pobla atorgada a Figueres pel Rei Jaume I el 1267³²¹, la qual "revolucionà" la vila en aquell moment, i que d'alguna manera també a finals del segle XIX la situa en una posició diferent respecte el seu futur.

Amb tot, però, en aquest moment, el 1875, Josep Roca i Bros ja no resideix i treballa a Figueres, de fet farà de 10 anys que va marxar destinat a Barcelona per continuar amb la seva tasca tant d'arquitecte com de mestre major de fortificacions, tot i que ja havia ascendit de 2ª classe a 1^a³²², i que no s'ha trobat que continués amb la seva tasca docent a Barcelona, després de l'exercida a l'Institut de Figueres.

---

³²⁰ Gazeta de Madrid de 27 de octubre de 1875. www.boe.es [en línia], i Annex Documental XIII.

³²¹ BERNILS, «Les Fonts i les Aigües», 24, p. 279 i Rafel TORRENT ORRI, «El Castillo de la Carta-Pobla de Figueras, su primer hospital y la capilla de San Sebastián», 5, p. 81-111.

³²² AGM(S): Sección I, legajo R.1455.

Consta en la seva fulla de serveis, que Roca i Bros passa destinat a la Comandància d'Enginyers de Barcelona el 3 de març de 1865, amb efectes de 1 d'abril del mateix any, com a *Maestro Mayor de Fortificaciones de 1ª clase de la Plaza de Barcelona*³²³. Fins i tot, repassant la citada fulla de serveis, dóna la sensació que aquest trasllat està planificat per part de Roca i Bros atès que, quatre mesos abans del trasllat a Barcelona, el 12 de novembre de 1864 és assimilat a l'escala militar amb el grau de Capità de l'Exèrcit, la qual cosa significa que d'una manera o una altra, considerava acabada la seva tasca a Figueres i era l'hora de tornar a la ciutat que l'havia vist créixer i on havia estudiat.

En qualsevol dels casos, en el moment en què a Figueres se li concedeix el títol de ciutat, Roca i Bros ja es troba a Barcelona treballant de fa temps. Aquest fet, no treu importància a què una part rellevant de la seva feina, com arquitecte municipal, va contribuir de manera decisiva a la concessió d'aquest títol, atès que tant en matèria d'obres d'enginyeria, en construcció de fàbriques, embelliment urbà, imatge en el municipi o ordenació de la ciutat sota uns criteris racionals que permetien un creixement més o menys uniforme, ell n'era el responsable.

Encara que el Reial Decret signat per Alfons XII no en parlés, és evident que la millora urbana de Figueres en els anys d'activitat de Roca i Bros com arquitecte municipal és palpable, no ja en l'època sinó avui en l'actualitat és apreciable ja que cent-cinquanta anys després que abandonés Figueres, el seu llegat es manté viu i la imatge de ciutat que gaudeix actualment la ciutat és obra, bàsicament, de Roca i Bros així com dels considerats els seus "deixebles", mestres d'obres que van mantenir un estil arquitectònic fins l'eclosió del modernisme, i fins i tot del següent arquitecte municipal que va substituir a Roca i Bros, Josep Azemar Pont (1862-1914), i que és nomenat arquitecte municipal de Figueres el 1889³²⁴, és a dir gairebé vint-i-cinc anys després de la marxa de Roca i Bros.

Azemar, durà a terme algun projecte en la seva època inicial com la Casa de Puig³²⁵, situada al carrer Monturiol i amb doble façana que dóna al carrer Monturiol i Caamaño, i que és coneguda també com la casa natal de Salvador Dalí, en la que tot i que manté l'estructura estrictament neoclàssica dels edificis de Roca i Bros a

---

³²³ AGM(S): Sección I, legajo R.1455.

³²⁴ TUBERT, *Josep Azemar i Pont. Arquitecte Modernista*, 125, p. 77.

³²⁵ FALGUERAS; SANTALÓ, *Figueres, Arquitectures i història*, Fitxa 33.

Figueres, dels que en parlarem més endavant, sí té elements tradicionals, neogòtics, florals, amb arcs rebaixats, motllures curvilínies o esgrafiats florals que donen a l'edifici un aire eclèctic i de transició respecte de l'època anterior, el neoclassicisme isabelí, i l'imminent noucentisme i modernisme amb el qual s'identificarà plenament.

Aquest exemple, i n'hi hauria d'altres, ens dóna una idea de la transcendència de la feina de Roca i Bros a Figueres, com un element únic i aglutinador de l'estètica urbana de la vila a meitat del segle XIX, la qual permet crear una imatge que s'ha mantingut en el temps i que ha permès, igualment, que aquesta hagi estat permeable a altres influències de moviments arquitectònics com el modernisme local a Figueres, i fins i tot, ja ben entrat el segle XX durant el franquisme amb la combinació d'eclecticisme classicista i, arcaïtzant, amb una estètica de falsa senzillesa i fortalesa de materials, molt present en les dictadures alemanya i italiana, de l'arquitectura durant la dictadura franquista, encara que molt allunyades en el temps i de característiques diametralment oposades.

Imatge 1: Detall de la Casa de Puig (1896), planta baixa, entresol i primer pis, al carrer Monturiol de Figueres³²⁶.

Aquesta permeabilitat arquitectònica, és fruit segons podem veure d'aquest ordenament que Roca i Bros inicia el 1850 de manera efectiva amb les ordenances municipals, però que ja havia començat anys abans, tan bon punt arriba a l'Ajuntament, en els plànols dels edificis que projecte des d'un bon començament. L'ordenament vindrà a partir dels criteris del moviment neoclàssic, del que Roca i Bros n'és un dels grans exponents, i permetrà l'adaptació d'altres estils amb el pas del temps fins a dia d'avui.

En el present capítol ens centrarem en la tasca duta a terme per Roca i Bros com arquitecte municipal, així com aquells projectes que contribuïren a consolidar la imatge de Figueres com a un municipi que anava, o volia anar, més enllà d'on es trobava i que serà a través de l'arquitectura però també, de l'urbanisme i dels projectes de ciutat com ara un escorxador, la planificació de places, l'eixamplament de carrers, la sortida del municipi o probablement una de les seves grans aportacions, la sociabilitat de l'espai públic, com elements que fan veure que Figueres ja no era un vila més, un espai comercial estratègic prop de la frontera sinó que també contribuïa a donar un valor afegit al conjunt del Principat i de l'Estat, a partir d'un creixement, dinamisme i percepció d'ella mateixa que, fins aleshores, no havia tingut.

Sobre tot això, una de les peces principals serà la implantació, consolidació i aplicació fins a les últimes conseqüències de l'arquitectura neoclàssica a Figueres, fins i tot en les seves darreres manifestacions amb l'anomenat neoclàssic isabelí, del que trobarem bones i grans mostres en aquesta Figueres de mitjans del segle XIX que permet donar aquesta imatge de ciutat, de modernitat i de progrés que d'alguna manera ja s'albirava però que mantenia en certa mesura, o bé l'estructura medieval o, sinó, un creixement relativament ordenat que desdibuixava la idea d'ordenament i de creació urbana de la que aconseguí dotar Roca i Bros al llarg dels seus vint-i-tres anys com arquitecte municipal de Figueres i com a *Maestro Mayor de Fortificaciones* del Castell de Sant Ferran.

6.a El moviment Neoclàssic a Catalunya

En aquest apartat parlarem breument de l'arquitectura neoclàssica a Catalunya i, ensems, també de l'espanyola en atenció a què ambdues són diferents en

---

³²⁶ Imatge: www.emporda.info edició de 21 d'abril de 2009 [en línia].

l'aparició i desenvolupament una de l'altra, però també cal esmentar que podrien considerar-se complementàries tant en l'evolució com en la seva implantació en el territori, i evidentment les seves conseqüències a mig i llarg termini.

La intenció no és altra que la de contextualitzar l'urbanisme i l'arquitectura a Figueres durant els anys d'activitat de Roca i Bros. La contextualització del moviment neoclàssic, és oportuna atès que estem en un moment, mitjans del XIX, en què ja es considera per alguns experts com a acabat, i per tant és bo valorar com i de quina manera té incidència en la Figueres de l'època.

I és que podríem considerar l'inici del moviment neoclàssic a Espanya, segons Navascués amb la figura de Diego Villanueva i Ventura Rodríguez³²⁷, ambdós enfrontats ideològicament però amb trets paral·lels en les seves carreres atès que ambdós foren docents a l'Acadèmia de *San Fernando*, els quals abandonen les formules barroques en la segona meitat del segle XVIII; una nova generació de persones il·lustrades que posen les primeres pedres d'una lenta renovació de l'arquitectura espanyola, conceptual i formal, que només podia ser intuïtiva i eclèctica atès que allò que era "neoclàssic" estava encara pendent de definir tant dins com fora de les nostres fronteres³²⁸.

Aquest moviment de meitat del segle XVIII, continua fins a finals de segle, i s'accentua amb l'arribada del Carles III com a Rei d'Espanya el 1759, en què la seva vessant il·lustrada permet un canvi de concepció en què el neoclàssic pren forma, es defineix com un moviment que es veu atret pel món clàssic de rebuig al barroc. S'inspira en els monuments grecoromans, amb puresa de línies arquitectòniques, recuperant la simetria i donant una forta presència a conceptes com les matemàtiques i la geometria, com a ciències bàsiques en les que sustentat-se. Serà un moviment estètic però amb uns principis intel·lectuals que beuen directament de la Il·lustració; a bona part d'Europa comença a declinar amb l'arribada del Romanticisme, però a Espanya i Catalunya perviu encara dècades i combina ambdós maneres d'entendre la realitat estètica donant al seu conjunt una interessant petjada, en l'àrea de l'arquitectura, de la que Roca i Bros així com els seus contemporanis en seran una bona mostra.

---

³²⁷ Pedro NAVASCUÉS PALACIO, «La formación de la arquitectura Neoclásica», p. 661.

³²⁸ *Ibidem*, p. 661.

A inicis del segle XIX, i després de la guerra del francès (1808-1814), l'art Neoclàssic arriba a la seva maduresa tant a Catalunya com a Espanya³²⁹, tot i que sense projectes precisos ni una idea clara del que realment es volia, i es podia arribar a fer. Tot i això, Catalunya viu un interessantíssim procés que ve marcat tant per la continuació dels gremis i dels àmbits familiars vinculats als mestres de cases³³⁰, que són continuadors de la realitat arquitectònica immediatament anterior, com per el moviment acadèmic vinculat a l'Escola de Llotja gràcies a què el 1797 la Junta de Comerç de Barcelona havia aconseguit autorització de Madrid per realitzar una classe d'arquitectura a Barcelona³³¹ i, evidentment de la vinculació d'Antoni Celles Azcona de 1815 a 1835, al qual la mateixa Junta de Comerç havia finançat el seu pensionat a Roma per a convertir-se en el tipus de professor que la Junta volia.

Aquests dos elements seran cabdals per Catalunya en tant que aconseguiran per una part la continuació en una manera de treballar l'arquitectura al Principat en un moment de màxim creixement i on la burgesia no només es feia lloc sinó que afrontava un desafiament en matèria tant residencial com industrial que, de no ser així, no s'hagués pogut dur a terme; de la mateixa manera, la Classe d'Arquitectura que impartirà Antoni Celles representarà la validació d'estudis acadèmics del més alt nivell per poder comptar amb professionals amb la màxima acreditació que puguin dur a terme els grans reptes urbans, arquitectònics i urbanístics a Catalunya, que s'han representat de manera clara en la construcció de l'eixample de Barcelona però que arriben més lluny, com seria el cas de Figueres i Josep Roca i Bros a partir de 1842.

No només això, sinó que representarà una manera excel·lent per solucionar problemes aparentment innocus però que eren complexes com el fet de "cosir" la ciutat com a concepte³³² i adaptar la nova ciutat, que neix d'aquest moviment neoclàssic madur, amb la ciutat medieval que pervivia en bona part del Principat.

---

³²⁹ NAVASCUÉS, «L'arquitectura catalana entre 1808-1888», p. 246.

³³⁰ *Ibidem*, p. 246.

³³¹ MORETÓ, «La Classe d'Arquitectura d'Antoni Celles», p 149.

³³² *Ibidem*, p. 150.

Ens trobarem, doncs, en aquest inici del segle XIX i traspassada la Guerra del Francès, amb una arquitectura que tothom ha acceptat a considerar-la com a neoclàssica, també hi ha estudiosos que la consideren de manera més genèrica com a acadèmica, que lluny de moure's de manera encotillada i amb pocs recursos arquitectònics però que no acaba essent així atès que també ens trobem que en el període que comprèn entre 1808 i 1868 el conegut com a moviment romàntic; el Romanticisme, a tota Europa³³³, el qual malgrat que estigués en els seus inicis molt vinculat a corrents de pensament, literàries i culturals, també acaba tenint una forta incidència en l'arquitectura d'aquesta època, amb la qual cosa es genera una convivència a destacar a Catalunya, sobretot a partir de la mort del rei Ferran VII el 1833 en què coincideix també la plena industrialització a Catalunya en la mateixa època, territorialment potents i molt sectorials³³⁴.

Una industrialització que no només afectava als establiments fabrils pròpiament sinó que anaven més lluny en tant que representava un impacte territorial en matèria d'infraestructures com podien ser camins, rutes comercials, canalitzacions d'aigua, a harmonitzar amb les existents prèviament i també amb altres aspectes de caire més social com serien els mateixos moviments migratoris, l'aparició dels edificis residencials (no només per a famílies benestants sinó també per a treballadors, menestrals o petits propietaris), espais de sociabilitat que fins aleshores no havien existit bàsicament perquè no havia hagut necessitat.

Tot el que estic relatant fins ara, pot vincular-se de manera directa amb la ciutat de Barcelona i el que podríem dir, per entendre's, per la seva àrea urbana; tot i això, no només Barcelona viu aquest procés perquè Figueres en viu un de molt similar amb implantacions fabrils de molt menys volada però que acaben tenint una repercussió similar a la que va viure Barcelona, sobretot en matèria urbana, urbanística i arquitectònica. En el cas de Figueres, la potent figura del Castell de Sant Ferran, contribueix també a aquest canvi.

La mort de Ferran VII i l'entronització d'Isabel II, suposarà un canvi en el segon quart de segle XIX, amb una evolució cap el que alguns estudiosos anomenen el

---

³³³ Pilar VÉLEZ, «Cultura, arts i patrimoni en el romanticisme. Entre la recuperació del passat i el progrés tècnic», XII, p. 9.

³³⁴ Mercè TATJER; Antoni VILANOVA; Yolanda INSA, «Creixement urbà i primeres implantacions fabrils a Les Corts, 1845-1868», p. 239.

classicisme romàntic³³⁵ i que tindrà entre algunes de les seves característiques principals la conversió cap a l'eclecticisme³³⁶, amb una major ornamentació i un cert allunyament de la puresa de les formes mantenint la simetria i donant-se un canvi de materials en construccions de tipus civil on pren rellevància el ferro, i en alguns escenaris europeus es convertirà en poc temps en una estructura bàsica.

Tot això provoca el manteniment del neoclàssic com a fórmula de construcció més enllà de la segona meitat del XIX, amb el manteniment en el temps per poder crear la idea de ciutat i, si es pot dir així, la imatge d'estat que aconseguiria França amb les transformacions que suposarà a París la feina de Georges Eugène Haussmann, per cosir les diferents àrees urbanes amb que constava el municipi. Aquesta prolongació en el temps del moviment neoclàssic a Catalunya i Espanya, és la que provoca que aquest s'impregni del Romanticisme, però sense una clara tendència sinó com una fórmula d'ornament més, que d'alguna manera el desvirtua i provoca, essencialment, aquest eclecticisme sense massa originalitat que combina, o ho intenta, la bellesa formal amb el vessant més pràctica de l'arquitectura. Tot i això, a Catalunya, adoptarà un caràcter personal diferenciable en què la funcionalitat té més protagonisme, probablement també per la gran incidència dels enginyers en la construcció del concepte urbà de les ciutats.

Tanmateix, el moviment neoclàssic té un seguit d'entrebancs, el més apreciable de tots és el referent als estudis universitaris. És rellevant destacar la ressenya de Joaquim Nadal³³⁷ de balanç bibliogràfic al parlar de l'edició realitzada en el marc del tri centenari la Universitat de Barcelona de l'obra de Ferran Soldevila³³⁸, i en el que cal destacar la feina de les Acadèmies, col·legis d'ordres religioses i els nous

---

³³⁵ Julio A SOLER BALLESTEROS, «Arquitectura de fachadas en las casa unifamiliares del siglo XIX: Aspectos visuales y decorativos», 25, p. 717.

³³⁶ Joan MOLET PETIT, «L'arquitectura eclèctica a Catalunya, una història per escriure», 5, p. 45-68.

³³⁷ Joaquim NADAL; Joaquim ALBAREDA, «Balance Bibliográfico. La Guerra de Sucesión revisada. Actualidad de la Guerra de Sucesión», 5, p. 378-379.

³³⁸ Ferran SOLDEVILA ZUBIBURU, *Barcelona sense universitat i la restauración de la Universitat de Barcelona (1714-1837)*, p. 308.

estudis implantats per la Junta de Comerç, dels que Roca i Bros en formà part, i que resultaren un estimulant exercici de supervivència acadèmica davant la manca d'universitat fins la seva restauració el 1837; un element que en recuperar-se marca d'alguna manera l'aparició, com comenta Nadal³³⁹ d'un moviment polític marcat pels models compostos però dins del concepte unitari. Una restauració de la universitat que no es veurà consolidada del tot, a nivell arquitectònic, fins la construcció de l'edifici de la universitat, que es dona per acabat el 1884³⁴⁰

I resseguint aquest marc universitari, dins la construcció de l'edifici de la Universitat de Barcelona es reflecteix dins de l'espectre estatal la necessitat d'infraestructura, amb un domini de la imatge unitària d'Espanya³⁴¹, malgrat detectar-se elements vinculats a la Renaixença, concretada en determinats continguts clarament catalanistes.

Un dels elements dels que no hem parlat i que val la pena fer-ho, seria de l'Eclecticisme, entès com a procés que té lloc en el moment final del gran moviment que representa el Neoclàssic fins a l'arribada i consolidació del Modernisme, i entès com el darrer estil unitari amb codis figuratius organitzats en un únic i recognoscible sistema. L'arribada del Romanticisme obre la porta als Historicismes, amb un clar enfrontament a la tradició acadèmica, el rigor compositiu i l'estil més o menys tancat que representava el Neoclàssic, amb un accent més plural, més lliure, en definitiva més subjectiu i sotmès a les fonts d'inspiració dels creadors. D'aquesta manera, en una obra arquitectònica, podien combinar-se elements des de elements medievals i clàssics fins a populars o de marcat reconeixement territorial o geogràfic.

D'alguna manera, l'època de Roca i Bros enllaça entre l'academicisme de la Junta de Comerç d'Antoni Celles i Josep Casademunt amb l'eclosió de l'Eclecticisme a partir de 1868, tot i que també es situa com a moment fundacional el 1875³⁴², ja

---

³³⁹ NADAL; ALBAREDA, «Balance Bibliográfico», 5, p. 379.

³⁴⁰ Mireia FREIXA SERRA, «Elies Rogent i la construcció del Paraninf de la Universitat de Barcelona», XIV, p. 63.

³⁴¹ *Ibidem*, p. 64.

³⁴² MOLET, «L'arquitectura eclèctica a Catalunya», 5, p. 48.

que estigué actiu fins a 1877. En aquest sentit val la pena fer un breu esment. Si bé, una bona definició de Fontbona és: *una arquitectura d'escasses referències classicistes, amb gran riquesa d'elements d'artesania diverses –forja, rajoles, vitralls-, d'arrel llunyament medievalitzant i freqüents elements decoratius naturalistes, vegetals i animals, resolts amb angulosa estilització i una bona dosi de fantasia*³⁴³. Aquest estil es veurà accentuat a Catalunya, i Figueres no serà cap excepció, en el darrer terç del XIX tot i que l'essència de la influència de Roca i Bros, encara que cada vegada més allunyada, continua vívidament en moltes de les obres arquitectòniques de la ciutat en el tombant de segle.

En aquest sentit, destacar que la influència de l'arquitectura francesa a Catalunya i l'Estat és molt gran, però sobretot a Catalunya en què trobem exemples que fins i tot en plena efervescència de l'estil isabelí, s'imposen a Barcelona de manera oberta amb la consegüent polèmica³⁴⁴. Alguns arquitectes com Elies Rogent i Miquel Garriga i Roca, autor del Gran Teatre del Liceu i contemporani de Josep Roca i Bros, tenen un paper destacat en aquests moments *prehistòrics* de l'eclecticisme considerat, a voltes, com una avançada del modernisme.

6.b. Roca i Bros arriba a Figueres

Quan Roca i Bros arriba a Figueres, i hem d'entendre per arribar quan comença a desenvolupar la seva tasca d'arquitecte municipal i de professor de matemàtiques al Col·legi d'Humanitats (actual Institut Ramon Muntaner), estem a finals de l'any 1842, i per tant enmig d'un munt de canvis que poc a poc es comencen a produir arreu de Catalunya en matèria arquitectònica i urbanística. És l'època en la que bona part dels companys d'estudis o contemporanis seus, com Garriga i Roca, Oriol i Mestres o el mateix Ildelfons Cerdà, dissenyen el futur urbà de la ciutat de Barcelona, i amb propostes que sense ser antitètiques sí qüestionen el paper dels arquitectes acadèmics a Catalunya.

Aquest apartat, vol posar en situació del que passarà a continuació a Figueres durant l'època de Roca. N'hem parlat en el capítol 3 de la present tesi i no cal

---

³⁴³ Francesc FONTBONA DE VALLESCAR, *Del Neoclassicisme a la Restauració 1808 - 1888*, col·lecció *Història de l'Art Català*, VI, p. 269-271. A: MOLET, «L'arquitectura eclèctica a Catalunya», 5, p. 48-49.

³⁴⁴ MOLET, «L'arquitectura eclèctica a Catalunya», 5, p. 50-51.

estendre's massa més en els detalls, tot i que sí caldria donar un repàs sobretot en quina situació es trobava Figueres en aquell 1842 no a nivell polític o social en què hi havia hagut un daltabaix després del nomenament com alcalde a Abdó Terradas el mes de gener de 1842 i que acabà amb el seu empresonament al Castell de Sant Ferran i posterior judici per negar-se a realitzar el jurament reglamentari que comprenia a banda de la Constitució de 1837, la Reina Isabel II també a la Regència de la S. A. Reial el Sr. *Duque de la Victòria*³⁴⁵ fins a cinc ocasions, i finalment el 23 de gener de 1842 prengué possessió del càrrec efectuant el jurament correcte, tot i que ja el mes de febrer no consta com a regidor i malgrat mantenir el lideratge les forces progressistes continuaven al capdavant a Figueres.

El 26 de febrer de 1842 Terradas entra presoner al Castell de Sant Ferran³⁴⁶ per ordre del Jutge de Primera Instància i on se'l jutjarà, i serà defensat per l'advocat Narcís Fages de Romà.

Aquest només és un exemple de l'ambient que es vivia en aquell any a Figueres, i per tant del sacsejament en què es trobava políticament i social. Un exemple que ve també a demostrar que si bé es pot considerar que Figueres vivia un moment àlgid en matèria política i social, també ho havia provocat una evolució econòmica, cultural i educativa; la vessant educativa és rellevant destacar-la per l'existència des de 1839 del Col·legi d'Humanitats, convertit en Institut el 1845 al crear-se els Instituts de segon ensenyament el 17 de setembre de 1845 per ordre del Ministre de Governació de l'època, Pedro José Pidal, i amb la categoria d'Institut de primera classe el 1847 gràcies a les gestions del mateix Narcís Fages de Romà³⁴⁷.

Aquest moment àlgid, té la seva traducció en l'urbanisme tot i que no tant en l'arquitectura. Des d'inicis del segle XIX, s'havien fet obres d'enginyeria importants a Figueres com el cobriment de la Riera Galligans, creant la Rambla i traslladant el centre social i econòmic a aquest emplaçament, s'havien transformat les úniques places públiques existents en aquell moment la de l'Ajuntament i de les Patates, s'havien superat els límits de la vella muralla medieval amb l'aparició, no direm espontània però sí relativament desordenada, d'un eixample a la part sud de la vila

---

³⁴⁵ Jaume GUILLAMET LLOVERAS, *Abdon Terradas. Primer dirigent republicà, periodista i Alcalde de Figueres*, p. 197.

³⁴⁶ *Ibidem*, p. 205.

³⁴⁷ Jesús BURGUEÑO; Francesc NADAL, «Agrimensores para un país sin catastro. La enseñanza de la agrimensura en los institutos de segunda enseñanza (1857-1887): (II) El caso de Figueres», p. 1.

que s'havia parcel·lat aleatòriament a partir del que havia estat propietat de la família Oriol, s'havia traslladat el cementiri municipal a l'exterior de la vila i s'havia iniciat un lent procés de construcció que no havia acabat de quallar i que estava controlat pels mestres d'obres, lligats a famílies tradicionalment vinculades la gremi de la construcció com la família Papell, i en la que preveu un estil anomenat pels especialistes entre com a popular, vinculat al Neoclassicisme però indefinit i que era una evolució del que s'havia anat construint des d'èpoques passades però adaptat al temps en matèria de materials.

L'arribada de Roca i Bros suposarà una ruptura, la revolució arquitectònica i l'ordenament urbanístic de Figueres. D'alguna manera es troba amb una vila a mig fer, amb moltes mancances però alhora amb un gran potencial tant per la seva situació estratègica, prop d'una fortalesa com el Castell de Sant Ferran, com per una potència comercial envejable a la Catalunya del moment, juntament amb una vivacitat política, social i cultural que es pot catalogar com a avançada al seu temps, i només cal remetre'ns a l'exemple anterior de l'alcalde Abdó Terradas en aquest primer nomenament de 1842.

La tasca dispersa d'algun altre arquitecte acadèmic, del qual no ha quedat documentació que permeti comprovar-ho, juntament amb la tasca d'enginyers militars que contribueixen a realitzar aquestes infraestructures, i sense oblidar els mestres d'obres i mestres de cases que amb la figura dels contractistes que havien dut a terme obres a la cobertura de la riera com Francesc Xatart³⁴⁸, de Barcelona, s'havia creat un mapa urbà difús, sense estil ni originalitat i que d'alguna manera justifica que l'Ajuntament proveís la plaça d'Arquitecte Municipal, ja que l'academicisme, el rigor i la professionalitat que podia aportar, en aquest cas Josep Roca i Bros, permetien ordenar aquesta vila en constant creixement que aspirava, potser sense saber-ho, a convertir-se un dia no massa llunyà en ciutat.

6.c L'obra de Roca i Bros a Figueres

Josep Roca i Bros va ser l'arquitecte municipal de Figueres de 1842 a 1865, i simultàniament *Maestro Mayor de Fortificaciones de 2ª clase* de la fortalesa de Sant Ferran de 1844 a 1865 en què demanà el destí a Barcelona on continuà exercint fins a la seva mort el 1877. A més a més, ens consta documentat que fou

---

³⁴⁸ BERNILS, «La Rambla de Figueres», 23, p. 270.

professor i Catedràtic interí de l'Institut Ramon Muntaner des de 1845 a 1865³⁴⁹, tot i que consta documentat que exercia amb anterioritat, atès que hem trobat documentació que així ens ho explica anterior a 1845, que no prové de l'arxiu de l'Institut Ramon Muntaner de Figueres.

Tot plegat ens pot fer pensar que l'obra de Roca i Bros a Figueres va ser prolífica, i de fet així és. A més de ser prolífica també va ser variada en tant que podem trobar obra pública civil, arquitectura industrial, obra pública militar, arquitectura privada i pública, formació acadèmica durant anys i de qualitat, planejament, ordenació del territori com arquitectura religiosa concentrada en aquesta època i a Figueres.

En aquest apartat desgranarem bona part d'aquesta obra que es duu a terme a Figueres durant aquesta etapa i comprovarem la transcendència de Roca i Bros per l'actual capital de l'Alt Empordà, de tal manera que ens ha arribat en bona mesura fins avui i, per tant, ha sabut perdurar al llarg de més d'un segle i mig com a permanent imatge urbana de la Figueres moderna.

De tot el que exposarem, hi ha algunes de les seves obres que no s'han conservat i d'altres de les que només en tenim alguna referència malgrat considerar-se obres d'arquitectura pública de relleu en matèria de millora de la vida quotidiana dels figuerencs. L'evolució urbana de la ciutat, sobretot en els darrers cinquanta anys, ha fet que es perdés part de la imatge urbana del segle XIX; té lògica en tant que el creixement de la ciutat no l'ha esborrat però sí que ha creat "imatges" noves d'una ciutat que també ha anat renovant-se amb nous barris, noves realitats socials o noves dinàmiques de convivència que fan que aquella imatge clàssica i estricta de mitjans del XIX, només quedi circumscrita a determinats espais urbans de Figueres que es consideren, a dia d'avui, el centre encara que en aquell moment poguessin ser considerats com la perifèria; un concepte que no és trivial ja que la perspectiva pot canviar considerablement quan som conscients que Roca i Bros treballa en moltes ocasions, sobretot en edificis residencials, en el que es considerava les afores de la vila.

Una part de l'obra de Roca i Bros no ha estat possible documentar-la completament; de fet, hi ha edificis a Figueres que per data de construcció se li atribueixen a ell, i probablement ho sigui, però la manca de documentació també cal tenir-la en compte i posar-la al descobert per a properes recerques que es puguin dur a terme. Dins d'aquesta part, la majoria dels edificis privats que va construir al que podríem considerar la "burgèsia" de l'època tampoc s'han trobat plànols, tot i que sí està perfectament documentada la seva autoria.

---

³⁴⁹ AIMF: Arxiu de l'Institut d'Ensenyament Secundari Ramon Muntaner. 8.1 llibre de Registre de Personal 1845/1968.

6.c.i El professor, l'arquitecte, el funcionari.

De totes les seves vessants professionals a Figueres, he cregut oportú començar per la de docent atès que probablement va ser aquesta ocupació “suplementària” de Roca i Bros la que va permetre la seva instal·lació a Figueres, tot i que després adoptés el càrrec de mestre major de fortificacions del Castell de Sant Ferran.

La gran qüestió era resoldre com arriba Roca i Bros a Figueres a treballar, donat que no sembla tenir cap relació amb la vila, prové d'una formació acadèmica molt centrada a la ciutat de Barcelona i, també, la seva experiència professional anterior amb el mestre de cases Jaume Fàbregas³⁵⁰, el qual tenia centrada la seva feina a Barcelona, i posteriorment treballant amb diversos professors aprovats per l'Acadèmia de Sant Fernando³⁵¹, la qual cosa ens indica que havia fet pràctiques amb arquitectes a la ciutat de Barcelona. De fet, la qüestió sí està resolta tot i que no amb dates concretes, ja que documentalment sí tenim prou constància de la successió dels fets que el porten a Figueres a fer de professor de matemàtiques, a banda de la convocatòria de la plaça d'Arquitecte Municipal a la qual accedeix, juntament amb altra documentació que també ho confirma.

A partir d'aquí, Roca i Bros entra a formar part també segons les actes de l'Ajuntament de Figueres a la Junta d'Obres de la cobertura de la Rambla, sense que consti remuneració de cap tipus. En aquest sentit, l'arquitecte municipal cobrava per obra encarregada i feta donant-se el cas que l'any 1854, segons informe del Secretari de l'Ajuntament, havia cobrat 2000 rals³⁵², segons certificat emès en data 12 de maig de 1860 en relació a la denúncia presentada per Juan Papell i Llenas, en relació a la multiplicitat de feines dutes a terme per Roca i Bros, la qual estava prohibida segons Papell: *Don Francisco Oristás. Secretario del Ayuntamiento Constitucional de Figueras.*

---

³⁵⁰ Annex Documental VI., i RABASF. Expediente Académico José Roca y Bros. 1841 2-11-4 (9).

³⁵¹ Annex Documental VI., i RABASF. Expediente Académico José Roca y Bros. 1841 2-11-4 (9).

³⁵² AHG. Fons municipals de Figueres D253/2 i Annex Documental IX.

Certifico: Que D. José Roca Bros en el pasado, como del 1859, ha cobrado de los fondos municipales de éste común la cantidad de 2.000 reales de vellón por honorarios devengados en los trabajos que como arquitecto ha ejecutado por orden de este ayuntamiento, no habiendo cobrado en lo que va de año cantidad alguna de estos fondos municipales; según así resulta de los registros que obran en ésta Secretaría a mi cargo, a que me remito.

Y para que conste en virtud del Decreto de este ayuntamiento detrás del cual hay una solicitud de D. Pedro Papell vecino de esta Villa, libro la presente que firmo, y sello a 12 de mayo de 1860.

*Firma
El Alcalde*

*El Secretario*³⁵³

Amb aquesta quantitat de diners anual, 2.000 rals de billó, i segons els treballs executats per ordre de l'Ajuntament, la qual cosa volia dir que la retribució era variable; de la mateixa manera, la vila de Figueres no era un repte professional sense que la retribució hi tingués res a veure per un professional acabat de llicenciar i, a més, acabat de casar de feia poc més d'un any amb Eustàquia Calvó³⁵⁴. Havia d'haver algun incentiu més que provoqués aquest trasllat fins a Figueres i, aquest, era la possibilitat d'exercir com a professor en el Col·legi d'Humanitats que com veurem tenia una bona retribució base que juntament amb la d'arquitecte municipal i la d'arquitecte privat li podria proporcionar uns bons ingressos. No només això, sinó que molt probablement i no constant-nos documentació que ho acrediti de manera definitiva, Roca i Bros arribaria a Figueres precisament per exercir de professor del Col·legi d'Humanitats, la qual cosa seria molt més raonable.

En aquest sentit, i per valorar la feina feta per Roca i Bros durant la seva estada a Figueres com a docent, ens consta un document molt interessant emès pel director del centre l'any 1860³⁵⁵, el senyor Josep Boix, en relació a la denúncia presentada per Joan Papell Llenas de la que n'hem parlat i que ha resultat una font molt rica

---

³⁵³ AHG. Fons municipals de Figueres D253/2.

³⁵⁴ ADB. Expedients Matrimonials, Cx 188, 1841 G-2.

³⁵⁵ AHG. Fons municipals de Figueres D253/2 i Annex Documental XIV.

d'informació per valorar molts aspectes de l'activitat de Roca i Bros a Figueres en els diversos dels àmbits professionals en què es va moure.

Probablement, exposar quina va ser la seva trajectòria docent no està dins dels paràmetres estrictes d'estudi d'aquesta tesi, però considero que aquesta vessant resulta enormement important per explicar diverses incògnites com per exemple què impulsa a Roca i Bros a venir a Figueres des de Barcelona, com la seva tasca docent influeix a determinats futurs mestres d'obres per a què se'ls consideri com a continuadors de l'obra de Roca i Bros un cop ell ja ha marxat a Barcelona, també, per entendre què va provocar entre altres coses la seva permanència a Figueres durant vint-i-tres anys, i per donar una mostra de la necessitat de l'Institut de comptar amb un professor dels seus coneixements i titulació en una plaça, la de Figueres, que més que probablement no era de les més sol·licitades de l'Estat.

Aquest informe de Josep Boix, posa en evidència, i explica, algunes d'aquestes incògnites, com per exemple el què representa comptar amb un arquitecte acadèmic entre el professorat exercint de professor de matemàtiques, i Catedràtic interí, que també donava classes d'arquitectura malgrat que en el citat informe no ho diu.

Per mantenir la teoria que l'arribada de Josep Roca i Bros a Figueres vingui donada per accedir a una plaça de professor de matemàtiques al Col·legi d'Humanitats, tenim certa documentació que ens ho permet afirmar. La primera d'elles és l'informe del Director del Centre que ens confirma, i no ho havíem avançat abans, que Roca i Bros exerceix de professor de matemàtiques a Figueres des de 1842; la documentació que consta a l'arxiu de l'Institut Ramon Muntaner de Figueres en relació al personal docent i no docent, s'inicia el 1845, data en què ja apareix Roca i Bros com a professor d'un curs de matemàtiques, tot i que no com a Catedràtic. Una altra informació que ens remunta més enrere en el temps, és la mateixa instància / currículum que presenta Roca per accedir a la plaça de *Maestro Mayor de Fortificaciones de 2ª clase* del Castell de Sant Ferran, de 1844³⁵⁶ on ja explica que és professor de matemàtiques al Col·legi d'Humanitats.

Troblem a Roca i Bros exercint de professor de matemàtiques l'any 1845, com hem explicat en el primer document on apareix professorat docent de l'arxiu de l'Institut AIMF, i de fet consta l'alta com a professor el 9 de novembre de 1845 fins el 30 de setembre de 1847, en què impartia classe de dos cursos de matemàtiques i de l'1

---

³⁵⁶ ACA. Comandancia de Ingenieros, 164.002.

d'octubre de 1847 a 15 de novembre de 1847³⁵⁷. En l'informe del Director Josep Boix, exposa que per Reial Ordre de 16 de novembre de 1847 havia estat nomenat Catedràtic de l'assignatura que impartia a Figueres³⁵⁸, per tant quadra perfectament en dates ja que causa baixa com a professor el 15 de novembre i d'alta com a Catedràtic el 16 de novembre de 1847.

Una dada més que confirma la seva adscripció a l'Institut de Figueres, de manera professional i sembla ser que amb dedicació plena, també ens la proporciona el *Boletín Enciclopédico de Nobles Artes*³⁵⁹, el qual parla de la recent construcció de l'escorxador de Figueres per part de l'arquitecte municipal José Roca “*celoso profesor de matemáticas en el Instituto de la misma población*”.

Malgrat això, la seva continuïtat a l'Institut no es veu aturada sinó que continuarà però a partir del curs següent, ja no com a professor substituït sinó com a Catedràtic interí de l'Institut, una situació que mantindrà des de 1848 fins a 1864, malgrat tots els entrebancs de la citada denúncia de Joan Papell que ens ha permès aprofundir en tot el relatiu als inicis de Roca a Figueres i, sobretot, com arriba fins a Figueres.

La denúncia administrativa de Joan Papell i Llenas, juntament amb el seu pare Pere Papell, pare del denunciant el qual demana certificat dels abonaments que ha rebut Roca i Bros durant l'any en curs al Secretari municipal, i relativa a l'acumulació de sous públics, la qual es prohibeix per llei, permet analitzar tot el procediment administratiu que comporta proporcionant-nos informació molt valuosa que ens decanta a pensar que Roca i Bros arriba a Figueres per fer de professor i, un cop aquí, arriba a desenvolupar una tasca d'arquitecte que eclipsarà, en part, la seva vessant pedagògica que, en un principi, podria haver estat la seva dedicació principal fins a consolidar-se com arquitecte.

---

³⁵⁷ AIMF: Arxiu de l'Institut d'Ensenyament Secundari Ramon Muntaner. 8.1 llibre de Registre de Personal 1845/1968.

³⁵⁸ AHG. Fons municipals de Figueres D253/2 i Annex Documental XIV.

³⁵⁹ ARCA. Arxiu de Revistes Catalanes Antiques. Boletín Enciclopédico de Nobles Artes núm. 22 (1847). Tomo I. Barcelona 15 de febrer de 1847. Secció Urbana, p 344.

L'informe de Josep Boix, segueix, i atès que la conversió de Col·legi d'Humanitats que era des de 1839 a Institut, que té lloc a tot Espanya el 1845, segons el Reial Decret de 17 de setembre de 1845 pel Ministre Pedro José Pidal, titular del *Ministerio de Gobernación de la Península*³⁶⁰, provoca cert desconcert en la comunitat educativa i això provoca que en determinats casos no se sàpiga del cert si es duen a terme les coses bé, o també s'aprofita per mantenir un *statu quo* que en un determinat centre pot ser útil, pràctic o, fins i tot, necessari, fent una interpretació interessada de la legislació.

És en relació a aquest moment de canvi que Boix explica: *En atención, pues, á cuanto llevo expuesto V.Y. resolverá lo que estime oportuno debiendo, no obstante, a la consideración de V.Y. que los talentos científicos y pedagógicos así como de asiduidad de D. José Roca son muy superiores al elogio que de ellos podría hacer por lo que si la excepción de la ley de 9 de julio antes citada comprendiese como habíamos creído á los Catedráticos que, como el Sr. Roca, antes de la creación de los Institutos tenían sus plazas ganadas por oposición*³⁶¹. Per tant, si lliguem l'afirmació de Josep Boix que Roca és professor des de 1842, i aquesta de què la plaça de professor, obtinguda prèviament a la creació de l'Institut el 1845, va ser guanyada per oposició, al nomenament de Roca com Arquitecte Municipal de Figueres, segons el llibre d'actes de l'Ajuntament de Figueres, en data 16 d'agost de 1842 i lliura la documentació acreditant la titulació d'arquitecte l'1 d'octubre de 1842³⁶², podem arribar a concloure que passa proves per accedir al càrrec d'Arquitecte Municipal, és probable que una convocatòria d'oposicions a nivell estatal, per una plaça a Figueres fos la raó que motivés el trasllat de Roca des de Barcelona per poder-se garantir un mitjà de vida en aquella època inicial de la seva carrera i, posteriorment, el municipi aprofités el fet de comptar amb una persona de la seva trajectòria acadèmica per endegar i continuar el procés de urbanització de la ciutat, continuar amb la cobertura de la riera, diverses obres d'enginyeria i, també, de la transformació arquitectònica que visqué Figueres en les dues dècades anteriors.

---

³⁶⁰ Julio RUIZ BERRIO, «El Plan Pidal de 1845: Los institutos públicos, dinamizadores de las capitales de provincia», 7, p. 32.

³⁶¹ AHG. Fons municipals de Figueres D253/2 i Annex Documental XIV.

³⁶² AHMF. Llibre d'actes de l'Ajuntament de Figueres i ACAE. Registre Correspondència (1840-1848) i (1850 1852). Caixa 1768.

El conjunt de la documentació consultada, em porta a creure que Josep Roca i Bros, davant d'una convocatòria d'oposicions de professor de matemàtiques, matèria que d'alguna manera ell en altres documents anteriors ja manifesta ser professor, així com apareix com a "opositor" l'any 1840, després d'haver acabat els estudis de la Junta de Comerç en les matèries de matemàtiques³⁶³, i al ser un jove arquitecte amb la intenció de garantir-se un mitjà de vida que li permeti desenvolupar la tasca d'arquitecte, es presenta a les oposicions i les guanya, probablement sense cap altra persona capaç de competir amb ell tant per mèrits acadèmics com per coneixements, com bé indica l'informe del Director del centre en què parla dels seus talents científics i pedagògics com a molt superiors.

Tot plegat resultaria una gran paradoxa, ja que Roca i Bros és conegut com un dels arquitectes de referència a Catalunya en la seva època i com Arquitecte Municipal de Figueres, que li permeté desenvolupar una tasca professional com arquitecte privat més que rellevant i de la que a dia d'avui es conserven mostres magnífiques, a banda d'obra pública com el Teatre Principal de referència a tot l'Estat i comparat amb altres de grans ciutats espanyoles de la seva època.

Malgrat que el nombre d'arquitectes acadèmics quan obté el títol, el 1841, era relativament baix, malgrat que l'efervescència arquitectònica i urbanística a Barcelona fou frenètica en aquells anys i en els de màxima activitat de Roca i Bros, malgrat que part dels grans arquitectes de l'època foren companys seus d'aula i malgrat que fou un alumne aplicat i excel·lent, optà per un inici professional potser més modest, però més segur, que li permetés fer una carrera professional en el món de l'arquitectura. Tota la documentació consultada, porta a aquest inici d'activitat professional, a banda que també ens porta pel que ja hem exposat a fer notar com la feina en l'administració pública, docent, com arquitecte municipal o militar, té un marcat caràcter públic; certament exercí com arquitecte privat, i força, però el gruix de la seva activitat professional quotidiana, constant i plenament fixe seria dins de l'àmbit públic que a banda d'una remuneració fixa també li proporcionà una projecció professional indiscutible.

6.c.ii Arquitectura Militar

N'hem parlat en el capítol anterior, però és molt oportú continuar en aquest recorregut per l'obra de Roca i Bros a Figueres resulta del tot necessari. Si bé n'hem parlat de les obres dutes a terme, de les que tinguem constància, la perspectiva que ens dona la vessant d'enginyer militar amb la d'arquitecte privat i, també, municipal, resulta nova i permet analitzar Roca i la seva obra com abans

---

³⁶³ RABASJ. Expedient 315.5.2

s'havia fet; no em refereixo només a les obres concretes sinó a la concepció del territori, el seu control i la necessitat de combinar-ho amb el creixement d'un municipi que per dimensions, dinamisme i per trajectòria en les dècades anteriors, es preveia que seria de vital importància en la configuració econòmica, política i social de la Catalunya de la segona meitat del XIX i fins a èpoques recents.

Al haver tractat la trajectòria militar de Roca i Bros en el capítol anterior, amb força profunditat, en aquest només ressaltarem i ampliarem alguns dels aspectes que considero fonamentals per entendre el conjunt del que va realitzar a Figueres en els seus anys d'activitat i, per tant no m'estendré perquè tampoc és necessari.

Ha quedat sobradament mostrada la relació, intensa i necessària, entre el Castell de Sant Ferran i Figueres. Una relació, a més, de dependència mútua atès que de la mateixa manera que algunes obres d'enginyeria i infraestructures eren dissenyades per enginyers del Castell, la vila els proporcionava tot un seguit de serveis a banda d'un emplaçament urbà d'activitat que els situava en les vies de comunicació principals sense perdre la seva capacitat estratègica. No sempre van ser relacions fàcils, però sempre hi va existir una necessitat mútua que, d'alguna manera, feia que es combinessin l'un amb l'altre. Per aquest motiu, i la figura de Roca i Bros és la màxima expressió, la unificació d'Arquitecte Municipal i Mestre Major de fortificacions en ell, dona aquesta perspectiva global de construcció del territori que converteix tot plegat en una obra conjunta, coherent i lògica.

6.c.ii.1 Canalitzacions d'aigua

Un dels problemes amb els que s'havia enfrontat Figueres de manera sistemàtica, i cíclica, està molt relacionat amb el subministrament d'aigua a la població. Hem comentat abans el relatiu a l'aigua, que per Figueres era cabdal no només per la indústria existent sinó, també, pel rec dels espais agraris que encara existien al municipi. Geogràficament, Figueres és un espai receptor d'aigües pluvials, en gairebé tot el seu terme, per la qual cosa ha disposat històricament de recs, fonts, brolladors, etc.

De tots ells, un bon nombre es recullen actualment en el nomenclàtor de la ciutat, i d'altres en la memòria dels més grans. El cert, però, és que no és difícil fer-ne una relació, dels més coneguts i representatius tot i que no definitiva ni exhaustiva com el *Rec Gatillepis*, *Rec Susanna*, *Rec Mas Pal*, *Rec Arnau*, *Rec Sessina*, *Rec del Castell*, *Rec de l'Aigüeta*, *Torren dels Jueus*, *Rec Riussec*, *Rec Madral*, *Rec Merdisser*, *Rec del Cementiri*, *Rec de l'Estació*³⁶⁴, entre molts altres, així com fonts,

---

³⁶⁴ BERNILS, «Les Fonts i les Aigües», 24, p. 282.

molins, pous, estanys, basses, mines (d'aigua), deus, etc. Cadascuna d'elles, normalment, de propietat privada i en el que l'Ajuntament havia de pactar l'aprofitament que s'en feia amb els propietaris, marcant dies i hores de rec, servien tant pel consum com pel rec. Això, però, representava diverses dificultats de subministrament que, cíclicament, es repetien al municipi, comptant que el Castell gràcies al seu aqüeducte, el tenia garantit.

Amb els anys, els drets d'aprofitament provocaren que la necessitat d'aigua es fes més imperiosa i, ja dins del segle XIX, es plantejà l'aprofitament d'aigües sobrants del Castell per Figueres, ja que la fortalesa rebia l'aigua de la mina dels Frares, situada a Llers, i que s'havia canalitzat a través d'un aqüeducte construït per enginyers militars per poder abastir al Castell, infraestructura coneguda com a *Arcs del Castell*, la qual encara existeix en part.

Imatge 2. Fotografia actual dels Arcs del Castell on no s'aprecia l'enderroc de la part central per raó de la construcció de l'Autopista AP-7³⁶⁵

L'Ajuntament sol·licitarà, el 1817, aquest aprofitament d'aigües sobrants per garantir de manera contínua el subministrament a la vila; una sol·licitud aprovada pel Ministeri de la Guerra i amb la condició de vendre l'aigua que volguessin comprar els veïns per poder-ne gaudir del servei a casa seva³⁶⁶, per tant l'ús social de l'aigua, entès com a gratuït, quedaria circumscrit a fonts públiques, havent de

---

³⁶⁵ Imatge 2. Font: www.emporda.info [en línia].

³⁶⁶ BERNILS, «Les Fonts i les Aigües», 24, p. 295.

pagar el subministrament que es feia en domicilis privats. Val a dir que molta gent disposava de pous propis a casa seva i es creia que ningú compraria l'aigua, en tot cas aquella primera canalització era deficient i hi hagué contaminació de l'aigua al entrar en contacte amb femers i comunes d'habitatges. No funcionà.

La canalització i cobertura de la Rambla, ja al 1831, posava cert ordre en matèria de fonts, abeuradors i safareigs, però el subministrament continuava essent un problema per Figueres; serà l'any 1852, en què L'Ajuntament davant d'aquest problema recurrent de subministrament, torna a sol·licitar al Castell l'aprofitament d'aigües sobrants per a Figueres, la qual cosa fa el 30 d'abril de 1852³⁶⁷, la qual també és concedida mitjançant Reial Ordre, sota diverses condicions.

Aquesta vegada, però, la Reial Ordre expressa la necessitat que es passin les comunicacions a l'Arquitecte Municipal Josep Roca i Bros per a què "il·lustri" a l'ajuntament al respecte; en aquest cas, el binomi arquitecte municipal i mestre major de fortificacions, posa en evidència que les necessitats de la vila i del castell podien fer molt més fàcil tant l'accés a serveis com a l'entesa en matèria d'infraestructures. Aquesta vegada però, i aquí és vital la figura de Roca i Bros en aquest binomi castell-ciutat, també s'estudia la millor manera de transportar les aigües fins a Figueres per raó d'eficiència, de salubritat i també que tingui el menor cost possible pel Consistori, aprovant segons l'Enginyer Militar del moment des d'on havia de prendre's l'aigua i com havien de ser les canalitzacions per transportar-la, la qual cosa garantia tant el subministrament com pel que fa a la seguretat en matèria de filtracions i salubritat. L'Ajuntament, pren possessió de les aigües sobrants el 29 d'agost de 1853³⁶⁸.

Durant els anys 1854 i 1855, hi hagué una gran activitat amb l'aprovació del pressupost que ascendia a 6.500 rals de billó³⁶⁹, l'aprovació del Comandant d'Enginyers del Castell i d'altres afegits per reparacions d'altres canonades. Les quantitats d'aigua de les que es parlaven eren aproximadament de 210 plomes d'aigua que és un equivalent a 420.000 litres d'aigua³⁷⁰, les quals garantien

---

³⁶⁷ *Ibidem*, p. 297.

³⁶⁸ *Ibidem*, p. 298.

³⁶⁹ *Ibidem*, p. 298.

³⁷⁰ *Ibidem*, p. 298.

absolutament el subministrament a la vila de Figueres en aquell moment i en els anys posteriors.

Aquestes aigües, es pagaren a través de l'Ajuntament en part però també hi hagué adquirents, famílies benestants que hi contribuïren, per poder garantir-se el subministrament en el seu domicili. Es pogueren establir fonts públiques, i algunes d'aquestes famílies pogueren fer arribar aquest sobrant d'aigües fins a casa seva, la qual cosa suposava un subministrament continu d'aigua que era un avenç respecte del que existia fins llavors. Aquest aspecte de progrés urbà a Figueres, en combinació amb els interessos que demostrava tenir el Castell, i que en ocasions podien haver perjudicat la vila, en aquest representa una millora molt gran.

En aquesta millora urbana intervé de manera definitiva Josep Roca i Bros, tant com arquitecte municipal com a mestre major de fortificacions en el benentès que es tracta d'una mena d'infraestructura mixta que sortia del Castell però revertia sobre Figueres, en un exemple més que significatiu de convivència i, en aquest cas, bon veïnatge atès que aquesta canalització suposa una millora en molt de la vida quotidiana dels figuerencs.

Imatge 3. Plànol de canalització d'aigües. *Plano de una parte de la villa de Figueras y de los terrenos inmediatos al desagüe del arroyo Galligans / Cuerpo de Yngenieros del Ejército, Direccion Subinspeccion*

de Catalunya, Comandancia de Figueras ; Dibujado por el Mtro. Mayor de Fortificacion de Figueras José Roca y Bros-- Escala [ca. 1:1.096], 700 Pies Castellanos [= 17,8 cm]-- 1853 abr. 22. 1 plano : ms., col. ; 64,3x44,6 cm. Escala numérica 1:1.250 Orientado con flecha, N. al NE³⁷¹.

El conjunt de l'obra d'enginyeria, que és apreciable en el plànol, l'he considerat com una infraestructura mixta entre civil i militar tot i que no és exactament així, atès que l'obra s'inicia des de l'interior del Castell, concretament en l'espai posterior a la recepció d'aigües provinent de la mina dels Frares de Llers, les quals s'emmagatzemaven en quatre grans poternes subterrànies del castell amb pràctica obscuritat i a temperatura molt freda per garantir-ne el consum tant als soldats com al bestiar i animals de tir que comptava el castell.

Tot el sistema d'emmagatzematge d'aigües del Castell de Sant Ferran, resulta una gran obra d'enginyeria, que va permetre l'aprofitament per Figueres de les seves aigües sobrants d'aquest gran muntant d'aigua perfectament controlat des de la fortalesa i que va permetre subministrar la vila.

Imatge 4. Fotografia de l'accés a les cisternes subterrànies del Castell des de la Plaça d'Armes³⁷².

Al accedir des de la plaça d'armes, ens trobem amb quatre grans cisternes connectades entre elles a través del distribuïdor que s'aprecia en la imatge de dalt. Es tracta de cisternes segellades i tancades, per evitar qualsevol contaminació, i és a través d'aquestes cisternes que és possible realitzar la canalització a mitjans del XIX per fer arribar les aigües que no s'utilitzaven fins a Figueres.

---

³⁷¹ AGM(M). Cartoteca Militar de Madrid. FIGUERAS (Gerona). Conductores de Agua. 1: 1.096, 1853. ES-DF AGMM PL **GE-5/8** 2103113.

³⁷² Imatge 3. Font: www.eldarrerfront.blogspot.com [en línia].

Imatge 5. Vista interna d'una de les cisternes del Castell, el forat del fons és l'accés el qual es duu a terme mitjançant escala i sempre arriba a través desnivells que fan moure l'aigua³⁷³.

En els laterals de cada cisterna hi ha túnels de comunicació entre altres cisternes, que mantenen una temperatura constant inferior a 10° centígrads, de la mateixa manera que és al aplicar-li llum d'una gran transparència i netedat atès que la voluntat era comptar amb aigua neta per al consum, entre d'altres usos que se'ls hi pogués donar. Actualment, aquestes cisternes existeixen i són visitables com un atractiu més de la ciutat.

Imatge 6. Vista contraposada a la imatge anterior, on s'aprecia el mur de contenció final de l'aigua i els túnels de connexió amb la resta de cisternes³⁷⁴.

El joc de desnivells és la clau per poder dur a terme una obra d'enginyeria d'aquestes característiques, començant per l'origen de l'aigua, la mina dels Frares de Llers, la qual es troba a major altura que el castell ja que les muntanyes de Llers són una mica més altes que les de Figueres, on es troba el Castell i coneguda antigament com a muntanya dels Caputxins. Al existir un desnivell previ,

---

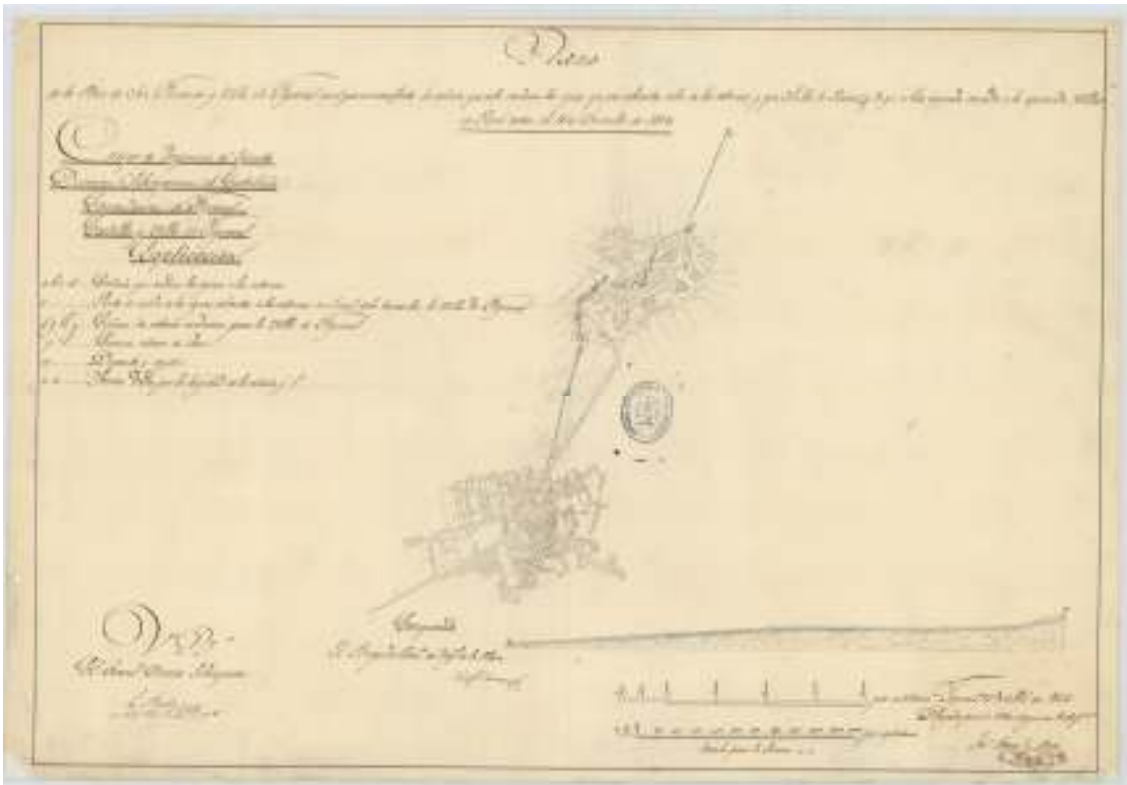
³⁷³ Imatge 4. Font: www.castillosanfernando.org [en línia].

³⁷⁴ Imatge 5. Font: www.castillosanfernando.org [en línia].

l'aqüeducte permet el trasllat directe al castell i l'emmagatzematge per al consum o per a la supervivència pel cas d'assetjament del castell per tropes hostils.

Serà una obra mixta, però el seu origen, disseny i execució es durà a terme pel Castell de Sant Ferran i pel Cos d'Enginyers de l'Exèrcit, del que en formava part Roca i Bros. Aquesta obra, que necessita d'uns coneixements tècnics molt elevats, combinat amb el bon coneixement del territori que circumda el castell per part de Roca i Bros, fa que aquesta vegada, i no com el 1817, aquesta obra arribi a bon port, es dugui a terme i la vila de Figueres tingui una millora en la qualitat de vida dels ciutadans tant rellevant com és el subministrament d'aigua potable i de reg, la qual cosa només en matèria de salubritat es pot considerar com una millora bàsica en matèries tan sensibles com la mortalitat infantil, la salut de persones grans, higiene, impacte econòmic en les indústries del moment i, evidentment, les perspectives de implantació de noves indústries a Figueres, cosa que la feia més atractiva a la inversió que no abans d'aquesta millora.

Aquest és l'exemple de combinació entre arquitecte municipal i mestre major de fortificacions, de col·laboració entre Exèrcit i Societat Civil, entre territori estratègic i vila. Una manera de construir el territori, de la que participa Roca i Bros; això no significa que fos més eficient, o que realitzés una obra millor que en algun altre cas, sinó que aquesta obra probablement ell era la persona més adequada per fer-la en primer lloc pels seus coneixements tècnics i d'enginyeria i segon pel coneixement que li donava de la vila el ser arquitecte municipal, cosa que li permetia com es veu en el plànol posterior, dissenyar la canonada de contacte amb les zones de recull pluvial de Figueres, per canalitzar-les i que aquestes aigües sobrants siguin realment útils per la vila. La combinació en aquest cas d'arquitectura civil i enginyeria militar, en èpoques enfrontades, es troben amb un cas de combinació que porta a l'èxit i la millora del territori.

Imatge 7. Plànol i perfil general de canalització d'aigües. *Plano de la Plaza de San Fernando y Villa de Figueras en el que se manifiesta la cañería que debe conducir las aguas que por sobrantes salen de los sistemas y que S.M. la Reina (g.D.g.) se ha dignado conceder a la expresada Villa en Real orden de 18 de Diciembre de 1852 / Cuerpo de Yngenieros del Ejército, Dirección Subinspección de Cataluña, comandancia de Figueras...* ; Dibujado por el Mtro. Mayor de Fortifn. José Roca y Bros-- Escala [ca. 1:6.284], 3000 pies castellanos [= 13,9 cm] y [ca. 1:10.021], 5000 pies castellanos-- 1853 sept. 29. 1 plano : ms., col., montado sobre tela ; 42,7x62,7 cm³⁷⁵.

Aquesta obra d'enginyeria, que comparada amb d'altres, podria considerar-se de poca importància, suposà un avenç per Figueres, ja que aquestes canalitzacions s'utilitzaren fins a èpoques recents i, encara avui, existeixen tot i que ja no es fan servir.

En el plànol i perfil general de canalització d'aigües, s'aprecia tot el projecte de canalització d'aigües i el perfil de desnivell que el permetia. Aquest plànol i el perfil, recull les canonades que condueix les aigües cap a les cisternes, conegudes també com a poternes, el punt de sortida de les aigües sobrants que pren Figueres i que es troba dins el castell, recorregut interior del castell amb la conducció cap a Figueres, canonada exterior amb un dipòsit i registre d'entrada de quantitats a banda del perfil amb la secció donada per la longitud de la canonada, la qual permet fer arribar els sobrants amb l'impuls de baixada.

³⁷⁵ AGM(M). Cartoteca Militar de Madrid. FIGUERAS (Gerona). Conductores de agua. 1: 10.021, 1853. ES-DF AGMM PL **GE-17/11** 2103076.

6.c.ii.2 Plànols del municipi i el Castell

Una altra vessant a ressaltar, i de la que n'hem parlat, és la confecció de plànols conjunts de fortalesa i de castell, donada la importància que se li dóna des de la fortalesa de Sant Ferran tant a la mateixa fortalesa com el seu entorn immediat que incloïa Figueres, i sobretot pel relatiu a les zones polèmiques de les que ja hem parlat. Una plànols que en aquesta època són realitzats per Roca i Bros.

Recordem un document rellevant del 2 de setembre de 1851, relatiu a l'anomenada *Revista de Inspección*³⁷⁶, la qual és un informe detallat de l'estat de la fortalesa i tota la seva àrea d'influència, incloses les zones polèmiques. D'aquest document, també n'hi ha un anterior, de 1850³⁷⁷, molt similar. Sabem que l'any 1851, hi ha una modificació a les ordenances relatives a les construccions en les zones polèmiques, i que posteriorment, el 1856, es modifica el reglament establint tres zones d'influència amb criteris diferents tot i mantenint les 1.500 vares.

En el document de 1851, i 1850, tenim una de les raons per les quals existien aquests plànols conjunts de fortalesa, vila i entorn ja que el càlcul i control de les zones polèmiques exigia comptar amb planimetries per l'exercici dels límits de les tres zones d'influència tàctica.

En relació a la projecció de plànols conjunts del castell i de Figueres, es nota que la necessitat de creixement de Figueres passa per canviar l'eix clàssic de creixement d'època medieval i crear un nou espai que podem considerar, i anomenar, com l'Eixample del segle XIX a Figueres.

Els plànols servien per conèixer el grau de control i, a l'hora, mostra com Figueres es veu per una banda tancada al creixement urbà de manera que queda desplaçat tot l'eix del municipi cap al sud que serà, en el futur, la seva zona lliure d'expansió.

L'informe continua amb la documentació per a la revista d'enginyers que hi consta el personal adscrit a la plaça, i continua de manera exhaustiva amb la "*Relación nominal de propietarios de los edificios, casas y caballerías que constan dentro de la zona táctica de la citada plaza*", que constitueix el gruix de l'informe la qual cosa fa pensar que l'interès o com a mínim la preocupació en aquell moment era un control efectiu sobre la zona tàctica de manera que aquesta "*Revista de Yngenieros*" donava a la superioritat la imatge de control efectiu del territori que

---

³⁷⁶ AGM (M) . Núm. 3180 - sign.3-1-1-20.

³⁷⁷ AGM (M) . Núm. 3180 - sign.3-1-1-22.

aquella pretenia. Del document es desprèn que la relació amb la vila, i sobretot pel que fa a la zona tàctica, era de certa normalitat, no he apreciat ni en documentació civil ni en la militar, conflictes amb les propietats per les servituds militars sinó més aviat una convivència relativament tranquil·la.

Imatge 8. Plànol. *Plano de la Plaza de San Fernando y Villa de Figueras, copia del general de dicha plaza y sus contornos a 1500 varas, arreglado a las instrucciones prevenidas por el Ecsmo. Sor. General Director Subinspector en oficio de 15 de Diciembre de 1852 / Cuerpo de Ingenieros del Ejercito, Direccion Subinspeccion de Cataluña, Comandancia de Figueras ; Dibujado por el Mtro. Mayor de Fortifn. José Roca y Bros-- Escala 1:10.000-- 1853 ag. 18. 1 plano : ms., col. ; 48'5x66'8 cm. Orientado con flecha, N. al N³⁷⁸.*

El plànol anterior, de gran detall i bon estat de conservació, deixa en evidència quina era la zona de control efectiva del castell sobre la vila, delimitada amb el color vermell, mentre que la zona de color rosa, o “*carmín claro*” com manifesta la llegenda del plànol comprèn la part de la vila compresa entre l’actual zona i la de 1.500 vares que era la zona polèmica.

També s’aprecia, el curs de la Riera Galligans i la seva arribada a Figueres, tant d’entrada com de sortida. De tots els plànols conjunts, aquest és l’únic en què es pot veure clarament la influència del castell sobre la vila, influència efectiva, d’una

---

³⁷⁸ AGM(M). Cartoteca Militar de Madrid. FIGUERAS (Gerona). Fortificaciones. 1:10.000, 1853. ES-DF AGMM PL **GE-18/8** 2103284.

part de la ciutat que com hem explicat acaba tenint dificultats en una zona per al seu creixement, tot i tenint en compte que en l'informe de l'estat de la Plaça.

En el detall del plànol³⁷⁹, és visible la zona polèmica, que apareix en color vermell i verd, com a zona de control efectiva de la que en fan un cens amb numeració pròpia de construccions, amb 338 entre cases, cavallerisses, horts i tota mena de construccions, que comparativament és menor a la resta de la vila però que en el context de creixement que hem comentat, sí ens aporta la idea de què Figueres ja en aquell moment creix cap el sentit oposat a on es troba el Castell de Sant Ferran.

La zona rosada, però, també està sota influència del Castell però de manera més laxa, més flexible i ja es percep en els afores de Figueres pel sud com comença a trobar-se zones que estiguin fora d'aquesta influència que, d'altra banda, no deixa de ser testimonial primer per ser una zona molt petita i segon perquè, al final, tota la vila o pràcticament es troba sota un control de la plaça militar.

La combinació de creixement urbà i vida quotidiana d'una gran plaça militar com era el Castell de Sant Ferran, fa pensar que és interessant posar-les si és possible en comparació, o si es vol en contraposició. Potser, només potser, ens trobem davant d'una reiteració al que ja hem explicat, però sí penso que és molt interessant fer-la perquè al capdavant estem contraposant dos models, dos maneres d'entendre la realitat i el territori, una de dinàmica i una altra més estàtica.

L'informe de revista comentat³⁸⁰, deixa palès que l'estat de conservació és dolent, que la salubritat és dolenta donant-se casos d'epidèmies que provoquen l'evacuació de la tropa fins a Figueres per poder-les eradicar. La relació castell – vila, continua essent un element a remarcar, i en el benentès que existeixen altres plànols a banda dels existents que mostrarem més endavant que coincideixen, amb el procés de cens civil que farà Figueres durant l'any 1856³⁸¹.

Comptem amb documentació gràfica que deixa en evidència aquestes dades aquí exposades, a partir de la consulta dels plànols del castell i vila amb què compta la Cartoteca Militar de Madrid, que són força i sovintejats en aquesta dècada que aniria de 1847 a 1857. El plànol de 1859 és el que es consideraria el primer plànol

---

³⁷⁹ Veure capítol 5, imatge 7.

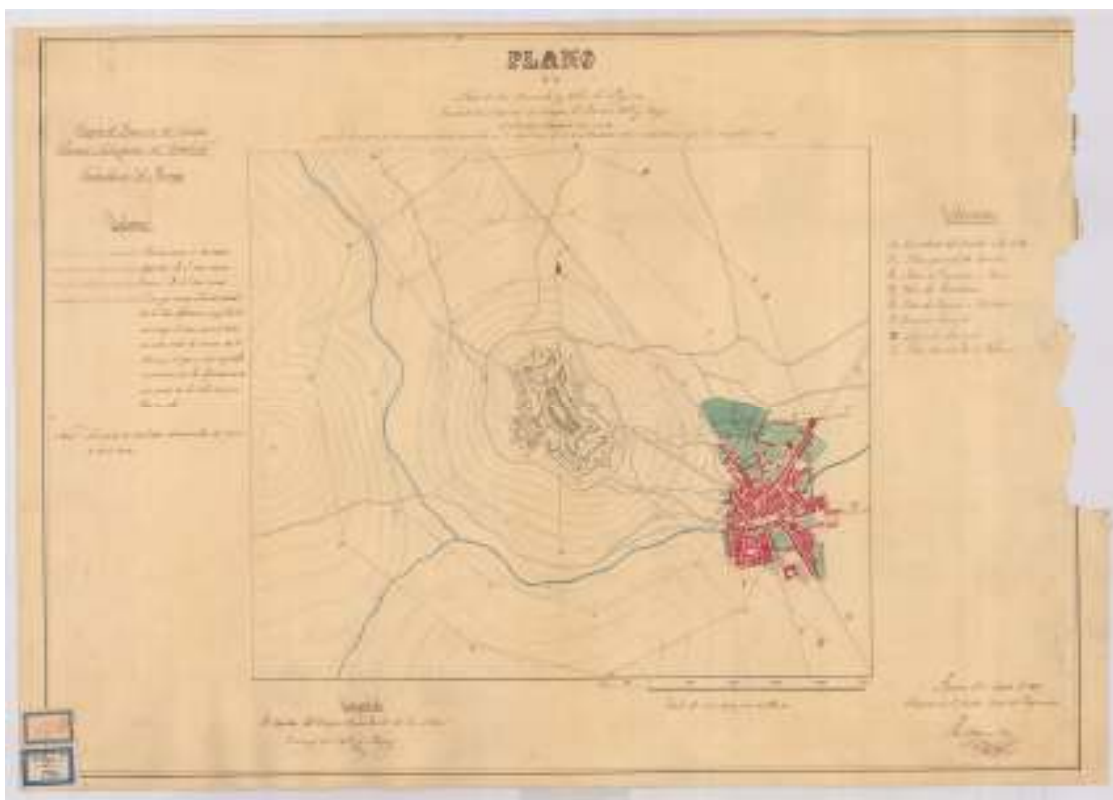
³⁸⁰ AGM(M). Núm. 3180 - sign.3-1-1-20, i Annex documental núm. XII.

³⁸¹ AHMF. Cens de Població, 1856.

modern de la delimitació de Figueres, fet per Roca i Bros, en que es detallen els carrers i places de la vila, n'hi ha d'anteriors, també executats pel mateix, ni més ni menys de 1847, i amb un grau de detall i fiabilitat millors que els de 1859.

A partir de la comparació d'ambdós plànols, podem fer-nos una idea força clara d'aquesta evolució urbana de Figueres cap a la seva transformació en ciutat, la qual no arribarà fins el 1875, tot i que l'existència d'un altre plànol similar al de 1857, aquest de 1856, dóna la idea que la relació entre la fortalesa i Figueres era més estreta del que sempre s'ha cregut, ja en aquesta època.

Imatge 9. Plànol. *Plano de la Plaza de San Fernando y villa de Figueras / Levantado por el Capitan del Cuerpo D. Francisco Valle y Magens con la Plancheta y Telemetro de Ertel y John, para la demarcacion de las tres zonas tácticas prevenidas en la Real orden de 16 de Setiembre de 1856 e instrucciones que la acompañan ; Cuerpo de Yngenieros del Ejercito, Direccion Subinspeccion de Cataluña, Comandancia de Figueras ; Dibujado por el Maestro Mayor de Fortificacion José Roca y Bros-- Escala [1:10.000],-- 1857 ag. 19. 1 plano : ms., col. ; 34x39'8 cm. en h. de 49x70'1 cm. Figura 'Escala de 1 por 10.000'. Orientado con flecha, N. al N. Relieve representado por curvas de nivel³⁸².*

En aquest plànol de 1857, el més conegut de Roca i Bros sobre el Castell de Sant Ferran i la Vila de Figueres, és apreciable gràcies a la demarcació de la vila en color vermell, així com les llegendes explicatives que es donen en el mateix plànol, com Figueres creix en el sentit oposat a on es troba situat el Castell de Sant

---

³⁸² AGM(M). Cartoteca Militar de Madrid. FIGUERAS (Gerona). Geografia Militar. 1: 10.000, 1857. ES-DF AGMM PL **GE-3/7** 2103447.

Ferran, és a dir en direcció sud amb una evolució sobretot del carrer Sant Pau que en aquell moment es troba urbanitzat fins a l'alçada del Col·legi d'Humanitats (Institut Ramon Muntaner) i ja gairebé acabada la urbanització del carrer Vilafant i carrers annexes, fins a l'actual carretera Nacional II en què queda tallat el creixement per l'existència de les servituds militars amb espais que tenien diferents criteris que feien la servitud més portable³⁸³, però tot i això insuperable per un municipi dinàmic com era Figueres a mitjans del segle XIX.

A través del plànol anterior, s'aprecia perfectament com Figueres es troba estancada en direcció Nord, Nord-Est i Nord-Oest, amb un tall gairebé perfecte, mentre en la part Sud sí creix i acaba convertint-se en l'espai d'eixample que tot i que existia amb anterioritat, amb Roca i Bros tindrà una ordenació que permet considerar-la, tanmateix, com l'eixample del XIX, ja que alguns dels seus projectes, com la plaça triangular s'executaran pels volts de 1880.

Tot i això, el plànol de 1857, és enormement precís i resulta relativament fàcil determinar la situació de Figueres, no només respecte al Castell, sinó l'evolució de la mateixa respecte dels espais més emblemàtics o més característics del municipi com ara la Rambla, i d'altres. Potser per aquest motiu, per la precisió del plànol,, es considera aquest com el de referència per conèixer les dimensions i creixement de la vila durant el segle XIX. Els plànols anteriors, molt menys tècnics i que no es troben a escala, van ser confeccionats a finals del segle XVIII existint un que no era a escala de 1790, executat per Feliciano Mínguez³⁸⁴, en què a partir de la delimitació i situació del camí de la fortalesa a Figueres amb la construcció dels nous accessos. Existeixen altres plànols, datats de 1797, que són de la fortalesa i que en part també apareix la vila de Figueres, tot i que no són a escala i no es podia calcular bé la distància. En els plànols de finals del XVIII, l'interès està molt més centrat en el castell i no es compta amb la vila; això canvia durant el XIX.

Així també, es poden apreciar com les diverses zones pintades de color verd que envolten Figueres per la part nord i est, es tracten de zones agràries; Figueres continua comptant amb una destacada activitat agrària que anirà perdent-se a mida que es vagi urbanitzant el municipi, excepte per la part nord en què es troba amb el llindar del poble de Vilabertran, el qual comptava i encara compta amb una zona d'horta important que, a dia d'avui, en major o menor mesura encara es

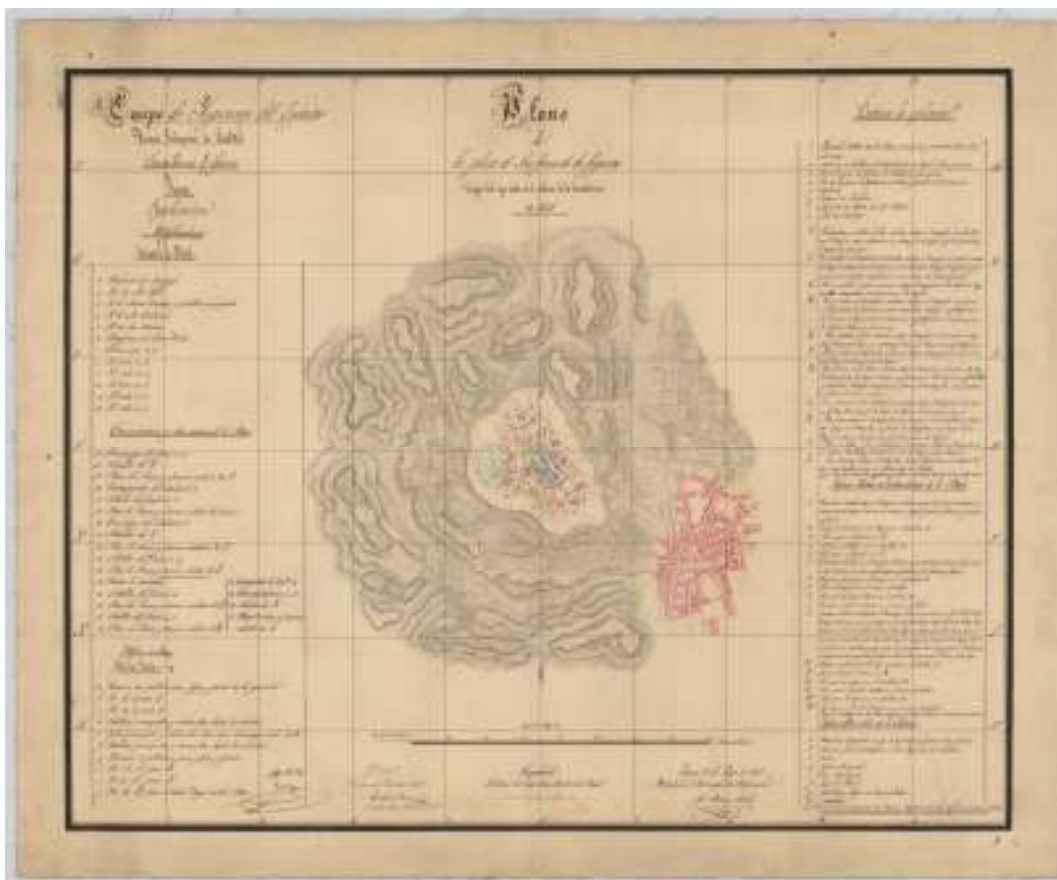
---

³⁸³ MAS, *La presencia militar*, p. 148.

³⁸⁴ AGM(M). Cartoteca Militar de Madrid. FIGUERAS (Gerona). Fortificaciones. 1790. ES-DF AGMM PL **GE-2/06**.

conserva i, també, és la zona de Figueres que manté ni que sigui testimonialment alguna explotació agrària encara avui en l'actualitat.

L'interès per la vila de Figueres era evident pels comandaments del Castell, la qual cosa fa pensar que a més del control de la zona polèmica entre fortalesa i vila, també existeix aquesta relació civil i militar, que va permetre en el seu moment l'aprofitament de les aigües sobrants del castell per al subministrament de Figueres. Un dels plànols més complets que he trobat, i del que no he trobat cap referència completa en la historiografia local és el de 1847, també executat per Roca i Bros, amb un grau de definició i d'explicació del mateix com cap altre dels que he consultat, i anterior al de referència, de 1857.

Imatge 10. Plànol. *Plano de la plaza de San Fernando de Figueras : Copia del que existe en el archivo de la Comandancia... / Cuerpo de Ingenieros del Ejército, Direccion Subinspeccion de Cataluña, Comandancia de Figueras ; Dibujado por el Mtro. Mayor de Fortificacion José Roca y Bros-- Escala 1:10.000-- 1847 mayo 25, 1 plano : ms., col., montado sobre tela ; 63'5x77'6 cm. Orientado con flecha, N. al N. Relieve representado por normales*³⁸⁵.

La importància d'aquest plànol de població la considero molt elevada, no només per la definició i el grau d'explicació del mateix, sinó per què aporta dades que els

---

³⁸⁵ AGM(M). Cartoteca Militar de Madrid. FIGUERAS (Gerona). Planos de Población. 1:10.000, 1847. ES-DF AGMM PL **GE-19/11** 2103438.

altres no aporten, com colorejar diferenciadament els edificis que es troben a Figueres i són de titularitat pública, dels que són clarament definibles l'Ajuntament i el Col·legi d'Humanitats (actual Institut Ramon Muntaner), així com coloreja els espais interns del Castell de Sant Ferran amb la qual cosa ens podem fer una idea de en quin emplaçament es troben cadascuna de les dependències i quin era el seu ús en aquell moment, el 1847, amb una definició de les comunicacions i les obres exteriors que hi ha a la Plaça Forta, els seus edificis militars, definició del perímetre del recinte del castell i definició mitjançant línia de punts de la zona de la vila que es troba composta per la zona polèmica, o tàctica.

Un plànol, el conjunt del qual ens dóna una idea molt ajustada de com era la vila i el castell, com estaven distribuïts els diferents espais de cada un i com es defineixen; la importància dels edificis públics civils dins del municipi i, alhora, la complexitat d'un espai geogràfic de relatives poques dimensions si tenim en compte que ens trobem davant de la que era la fortificació més gran d'Europa occidental i un municipi, Figueres, que creixia a un ritme més ràpid del que feien altres del seu entorn més immediat. Un conjunt d'evolució i creixement tutelat per la mateixa persona, a meitat del segle XIX: Josep Roca i Bros.

A banda d'aquest plànol de 1847, de gran detall, i del de 1857 considerat de referència, n'hi ha d'altres, com els de 1852, quatre de 1853, de 1856 o 1858. La gran quantitat de plànols, respon al projecte de canalitzacions d'aigua que es duran a terme en aquesta època i del que ja hem parlat anteriorment. Una obra d'enginyeria d'aquestes característiques, calia en primer lloc justificar-la davant de la superioritat mitjançant documentació gràfica a banda de la pròpiament de la canalització.

Tots els plànols, tenen un elevat grau de detall i definició sobretot pel que fa a la vila de Figueres, en la que es delimiten els carrers i la majoria d'ells també hi consta l'arribada de les aigües pluvials que connecten amb la riera Galligans, i que era l'entrada per poder portar l'aigua al conjunt del municipi. Resulta sorprenent que al tractar-se d'una obra d'enginyeria mixta, en el sentit que les obres resultants es fan al castell però també tenen un impacte més que conegut sobre Figueres, no es conservessin còpies d'alguns d'aquests plànols a l'Ajuntament, sobretot tenint en compte que les obres són conjuntes i que l'arquitecte municipal i el mestre major de fortificacions eren la mateixa persona.

Igualment, tampoc he trobat documentada la creació de cap comissió per a l'execució d'aquestes obres d'enginyeria, com per exemple sí es va crear per a la cobertura de la riera Galligans i la seva posterior transformació en Rambla, i de la que també en formà part Roca i Bros a partir de 1843. D'alguna manera, aquests plànols de fortalesa i població, venen donats per determinats moments o bé de transformació, com les canalitzacions d'aigua, o bé per canvis legislatius com ara

tot el relatiu sobre les zones polèmiques així com, possiblement, pel cens de població de 1856.

En el següent plànol, similar en relació a l'escala pel que fa als anteriors, es delimita l'any 1858 les tres zones polèmiques segons Reial Ordre de 1856. Aquest plànol és motivat per el canvi de legislació en matèria de zones tàctiques, que s'estableixen en tres zones d'influència, però també apareixen els espais humits de la vila i l'entrada del curs pluvial, per la qual cosa intuïm que els usos que se'n feren foren diferents, amb objectius diferents i que tenien a veure tant a interessos urbans i d'infraestructura de Figueres, com als legislatius de control del territori per part del Castell de Sant Ferran.

Imatge 11. Plànol. *Plano de la Plaza de San Fernando y villa de Figueras / Levantado por el Capitan D. Francisco Valle y Magens, con la Plancheta y Telimetro del Stel y Sohn, par la demarcacion de las tres zonas tácticas prevenidas en la Real orden de 16 de Octubre de 1856 é instrucciones que le acompañan ; Cuerpo de Yngenieros del Ejército, Dirección Subinspección de Cataluña, Comandancia de Figueras ; Dibujado por el Maestro Mayor José Roca y Bros-- Escala [1:10.000], 1 por 10000 pies castellanos-- 1858 en. 30. 1 plano : ms., col., montado sobre tela ; 48,2x66,5 cm. Orientado con flecha, N. al N. Relieve representado por curvas de nivel. Manuscrito firmado, rubricado y fechado en Figueras. 'V.B. Mane. Rod. Fito. Comprobado El Coronel' con firma y rúbrica. Manuscrito a plumilla en tinta negra y roja, iluminado a la acuarela en azul y carmín. Explicación de las claves alfabéticas y numéricas Figura una nota: 'Las curvas de nivel estan determinadas de cinco en cinco varas'. Aparece, arriba del título: 'Proyecto de zonas - caducado'³⁸⁶.*

³⁸⁶ AGM(M). Cartoteca Militar de Madrid. FIGUERAS (Gerona). Planos de Población. 1:10.000, 1858. ES-DF AGMM PL **GE-17/15** 2103080.

6.c.iii Arquitectura Civil

Respecte de l'arquitectura civil, probablement sigui i així ho demostra aquesta investigació, una vessant més de l'activitat professional de Roca i Bros a Figueres, tot i que si ha sobresortit i transcendit amb els anys, i on he trobat més documentació i estudis al respecte ha estat precisament per la seva obra civil que, si bé és remarcable, també cal afirmar que forma part d'un conjunt més ampli que d'alguna manera, explica una època i sobretot una determinada perspectiva del personatge, la seva formació i la seva implicació en la transformació de la Figueres de mitjans del segle XIX.

No sorprèn en absolut que si l'obra de Roca i Bros havia de reeixir per algun dels seus aspectes, ho fes per l'arquitectura civil i sobretot en aquella que realitzà per les famílies benestants de l'època atès que aquestes obres acaben mantenint-se en el temps i suposen un canvi radical en la fesomia, en la imatge de Figueres, embellint-la i donant-li una personalitat urbana.

La construcció d'edificis per a famílies benestants serveix per embellir la vila atès que estan més ornamentades, són més grans i sovint prenen una gran quantitat d'espai en zones clau de la vila com eren la Rambla, l'inici del carrer Nou o fins i tot el carrer de la Barceloneta, el qual en aquella època, com veurem, Roca i Bros el considera de vital importància per dotar a Figueres d'una sortida cap als municipis propers, Vilabertran i Cabanes, mitjançant una via ràpida i recta que ho faciliti.

Tanmateix, també ens trobem amb un bon nombre d'edificacions molt més modestes, també dissenyades per Roca i Bros al llarg del que era el perímetre de la Figueres de mitjans del XIX, i no precisament al centre, sinó a les afores; encara que avui aquests edificis molts hagin desaparegut i d'altres es mantenen dempeus, s'han unit a un centre urbà molt més ampli i de fet la seva feina provoca que s'ampliï el centre urbà però, el cert, és que una bona part d'ella va estar orientada a continuar amb la imatge de ciutat que pretenia més enllà del centre i fins als afores de la ciutat.

Aquestes edificacions més modestes, tendeixen a una estandardització, a un model del que en parlarem en aquest capítol i sobretot en el següent, en el que es posaran les bases per a un determinat model de ciutat, més harmònica i més unitària. Aquest model permetia el disseny en mòduls en funció de les necessitats de cada cas i van marcar tendència després de Roca i Bros, i encara avui es manté en certa mesura aquesta estructura harmònica d'una part de la ciutat.

És oportú remarcar diversos aspectes respecte de l'obra civil de Roca i Bros, en relació a la documentació trobada i que s'han pogut consultar. En la immensa

majoria dels casos d'obres arquitectòniques de referència vinculades a famílies benestants, o bé els plànols no hi són o bé no hi s'ha tingut accés; en aquest trànsit de coses, sí ha estat possible reconstruir aquesta llegenda d'edificis més remarcables a partir de fonts secundàries que els tracten i que, fins i tot, en alguna ocasió també es veuen obligats a anomenar un edifici concret com a "atribuït" a Roca i Bros malgrat puguin tenir-ne la certesa pel model, les característiques, i sobretot l'època. D'altra banda, a l'Arxiu Històric Municipal de Figueres (AHMF), no compten amb tota la documentació que seria d'esperar de les obres de Roca i Bros; és cert que compten amb un mostrari el suficientment ampli com per poder confirmar la teoria de la imatge de ciutat, hi consten suficients models per adonar-se però no tots els que va realitzar en la seva estada a Figueres.

Els buits d'informació han estat, al llarg d'aquesta investigació, ha estat una de les preocupacions principals. En moltes ocasions, aquests buits s'han pogut sortejar gràcies a altres documents, altres arxius que han complementat les diverses informacions amb què es comptava; en el cas de l'obra a Figueres allò que no consta en els arxius locals, i que no s'ha pogut trobar en arxius particulars que són escassos i de difícil accés, simplement no consta, i queda relegat a l'especulació. Tot i això, el nucli de la investigació sí que pot ser referendada documentalment, en algun cas amb fonts secundàries; amb tot, resulta satisfactori el gran nombre de peces que trobades.

6.c.iii.1 Arquitectura privada (habitatges)

Malgrat tot el que portem vist de l'obra de Roca i Bros, ja sigui com a professor o mestre major de fortificacions, on va demostrar perícia, coneixement profund, rigorositat i creativitat, fou en l'arquitectura privada, en la construcció d'habitatges residencials on ressalta la seva obra i on potser és més conegut a Figueres, i més de cent-cinquanta anys després, encara manté vigència tant la imatge de ciutat que li proporcionà com l'elegància de les seves construccions.

En primer lloc, procedeix a definir breument el tipus d'edificacions que es donaven a Figueres en el tombant del segle XVIII i inicis del XIX; generalment, les construccions eren més modestes, excepte aquelles de propietaris amb recursos, i amb un marcadíssim perfil rural. En aquell moment, el creixement de Figueres és una realitat però es troba amb un seguit de mancances que provoquen que no rebí l'impuls necessari per poder convertir-se, poc a poc, en un espai urbà modern.

És per això, que podem afirmar que Figueres és un poble gran; nomenat vila el 1267 per Jaume I, el seu creixement havia estat vinculat de manera constant al comerç i, tot i que en menor mesura, a una cada vegada més reduïda però forta implantació agrària que l'envoltava.

Les construccions a les que fem referència, són habitatges normalment unifamiliars, de difícil definició tot i que solen ser catalogats com a “arquitectura popular” sense un estil definit i que venien donades, en el millor dels casos per mestres d’obres i, sovint, ni això ja que eren constructors, paletes o manobres. No tenim constància documental d’aquests edificis, simples, funcionals i sense massa interès arquitectònic, excepte potser per què eren el tipus d’edificis que predominaven a la Figueres de principis del XIX i que, també, devia trobar-se Roca i Bros al començar a exercir com arquitecte municipal.

Trobar, actualment, edificis d’aquestes característiques a Figueres comença a ser realment difícil, però no impossible. El carrer de la Jonquera, amb una urbanització irregular i erràtica al llarg de la seva història, en bona part a causa d’haver estat afectat per la zona tàctica del castell, encara guarda algun element per mostrar, sovint amb modificacions posteriors però que, afortunadament, ha mantingut l’estructura que permet explicar-los.

Imatge 12. Foto: Alfons Martínez Puig

Imatge 13. Foto: Alfons Martínez Puig

En les dues imatges trobem aspectes similars, ambdues es troben situades al carrer de la Jonquera, cantonada amb la Plaça d’Isabel II, tot i les modificacions que han sofert aquests edificis. Estan distribuïts en planta baixa, on s’emmarca

l'entrada per a carros o comerços petits que són d'entrada a l'habitatge i, en ocasions també s'emmarca l'accés per porta independent a l'habitatge, un primer pis amb un balcó petit, un segon pis de dimensions més reduïdes que solia utilitzar-se com a graner, i sostre d'una sola aigua en pendent. L'ornamentació és molt escassa o nul·la, i la que apreciem a la cornisa de la fotografia probablement sigui posterior; igualment la fotografia de la dreta, en la porta d'accés principal, gran i única, que podria ser una mena de cancell, s'aprecia que el marc és de pedra treballada, molt probablement, d'època posterior.

Aquestes edificacions, van anar modificant-se sense estil definit fins el segle XIX. Eren una evolució de les tècniques constructives medievals, adaptades als nous materials i, també, a les possibilitats econòmiques dels propietaris. S'han trobat, en documents de reforma de mitjans del XIX, alguns comentaris breus sobre l'estat de l'edifici, però normalment amb molt poca informació i, la trobada, escassa i sobretot imprecisa. No hi havia la idea de conservació, ni es valorava aquesta arquitectura més enllà d'un espai de residència sense cap altra aspecte de valor afegit sobre el mateix; normalment, aquestes edificacions eren o bé de propietaris benestants que les construïen per llogar-les o de treballadors que posseïen un solar on edificar o que el llogaven, aquesta darrera era la més corrent en aquesta zona de Figueres, ja que eren molt econòmiques i comptaven amb dificultats afegides ja que no sempre eren "habitatges" legalitzats amb l'Administració.

Amb l'arribada de Roca i Bros, el 1842, canvien les estructures dels edificis que s'edificaran i prendran un estil propi, sobri, econòmic, modern i harmònic entre ells, que juntament amb les obres més vistoses, ornades i grans, seran les que acabaran conferint a Figueres la imatge de ciutat del XIX en un sentit ordenat i amb conceptes com la salubritat, ventilació, il·luminació i higiene de l'immoble.

D'aquestes estructures, mostrarem exemples de la documentació que trobada a l'arxiu municipal i que són certament reveladores. Es tracta de cases residencials, unifamiliars o plurifamiliars, que es poden entendre amb cossos que permeten ser ampliables tant per alçada i planta com per amplada, de manera que tinguin un, dos, tres o fins a quatre balcons i/o portalades/finestres de planta baixa; normalment solen ser edificis d'una sola façana, la principal, que es troben adossades a altres edificis, i també edificis de casa cantonera que ajuden a perfilar el carrer.

En moltes ocasions ens trobem amb edificacions d'un sol pis, amb planta baixa, i una sola portalada; segons la distribució i quan es tracta d'edificacions més grans, solen donar-se un fals entresol, o fals primer pis, de dimensions més reduïdes i que amplia l'entrada principal donant-li més rellevància en l'interior i originalitat a l'exterior.

Les ordenacions solen ser rectes, amb poca o nul·la ornamentació excepte en els casos d'edificacions més luxoses, en les que sí apareixen motius florals i/o geomètrics, els quals sovintejaven a l'època. Remarcar que les obertures són més grans del que s'havien dut a terme fins aleshores, donant més il·luminació i ventilació a l'interior, i gràcies a un major control tècnic dels càlculs de construcció que, anteriorment, provocava que les obertures fossin més petites per evitar esfondraments.

En alguns casos, els menys, les cornises estan rematades per elements ornamentals senzills com per exemple frontons triangulars, tot i que majoritàriament solen ser de línies rectes o, també, amb dentell, tancant la terrassa amb baranes en balustrada amb tants cossos com balcons, lleugerament ornades per a la terrassa superior que, en la majoria dels casos, no té un teulat en pendent sinó una terrassa amb canalització de les aigües pluvials.

En els casos dels edificis cantoners, per regla general estan realitzats amb carreus de pedra treballada, en algunes ocasions aquests són arrodonits per donar una forma circular, també es dona el cas que la cantonada feta amb pedra quedi amagada per mamposteria. En els casos de façanes úniques, s'aprecia a voltes l'ús de carreus de pedra per donar solidesa a l'edifici. Els accessos solen ser per portalades grans, amb arc de mig punt, o bé amb contorn de carreus de pedra treballada i de formes rectes, mentre que les finestres de la planta baixa o bé estan realitzades en forma recta o amb arcs rebaixats.

Imatge 14: Foto. Alfons Martínez Puig

Imatge 15: Foto. Alfons Martínez Puig

En les dues imatges anteriors, pot apreciar-se la manera de treballar els edificis cantoners en la segona meitat del XIX, i que hem explicat per sobre. L'edifici que apareix en la imatge, conegut popularment per Can Monturiol, és un exemple de residencial típica de la Figueres de la segona meitat i finals del segle dinou.

En aquestes imatges s'aprecia el treball amb els carreus de pedra, que a banda de solidesa al conjunt arquitectònic, també li dóna elegància, prestància i un millor acabat. En aquest cas, l'edifici s'ha modificat i reformat amb els anys, amb la qual cosa no sabem del cert si s'ha estat fidel als originals de decoració exterior; en aquest punt, no s'ha tingut accés a plànols o projectes d'obres originals.

Una part important d'aquesta transformació arquitectònica i urbanística de Figueres són els edificis residencials, que en prou feines s'han estudiat. Aquesta és la clau per entendre la transformació, que juntament amb els edificis privats per a gent benestant expliquen aquest canvi de mentalitat del món rural a l'urbà. En el cas de Figueres, molt probablement, sigui més visible atès que aquesta transformació és profunda i feta en relativament pocs anys. Veurem, com hem vist en els habitatges previs existents a aquesta època, sobretot al carrer de La Jonquera, també edificis privats unifamiliars i plurifamiliars d'èpoques anteriors, provant que l'estil que imposa Roca i Bros es mantindrà en el temps més enllà de la seva època d'influència arquitectònica.

Hem explicat en apartats anteriors, que el creixement de Figueres ve donat per diverses raons que van a una potenciació de la vila com eix comercial del territori que té al seu entorn, per l'efecte fronterer com element de flux de riquesa, per la mateixa proximitat del Castell de Sant Ferran i, també, el fet històric que Figueres s'ha trobat en un nus de comunicacions que sovint li ha representat una dentatge per la seva evolució respecte a municipis de similars característiques.

Aquesta evolució suposarà, gairebé sempre, un increment de població com també hem explicat en apartats anteriors, que calia gestionar de la millor manera possible. Sovint, aquest increment demogràfic no ha anat aparellat, en els estudis que he pogut consultar, amb una evolució urbana de Figueres cosa que no ha permès estudiar com es gestionà en aquells moments el creixement urbà. La solució passarà per la parcel·lació, en la zona d'eixample situada al sud de la vila medieval, dels camps existents i posterior construcció d'habitatges com a residencials. Aquests habitatges podien ser o bé exclusivament per al lloguer o bé per a lloguer però amb un pis, normalment l'anomenat com a principal, per a residència del propietari de tot l'edifici. D'aquesta manera s'incrementa el sol construït, s'ordenen els carrers on es construeix, i s'eleva l'alçada de les plantes que passen d'un o dos pisos fins a quatre segons mida del carrer.

En el transcurs de la recerca s'ha pogut comprovar dos elements a tenir en compte respecte als projectes d'edificació fets per Roca i Bros amb caràcter privat. En primer lloc, que l'arxiu municipal compta amb poca documentació relativa a aquestes residencials, però prou per establir una hipòtesi de treball i una possibilitat de desenvolupament del mateix. En segon lloc, no s'ha trobat cap plànol ni projecte, ni carpeta d'obres als arxius de les considerares "obres de referència" de Roca i Bros a Figueres, com la Casa Fages, la Casa Romaguera, la Casa Bonaterra o la Casa Pou, entre d'altres. És sabut que en fou l'arquitecte, que coincideix per dates i respon a l'estil característic de l'arquitecte; potser, anys enrere, en la seva catalogació existia informació que actualment no existeix.

Respecte a les residencials, a l'arxiu municipal, existeixen més de quaranta expedients dels que només es conserva la instància sol·licitant l'obra i el plànol de la façana que es pretenia construir. No els reproduïrem tots, sinó que mostrarem alguns representatius en el sentit que he pogut trobar diversos projectes la construcció dels quals s'ha pogut conservar fins avui, i es tracten de residencials que no es troben catalogades com a obres de Roca i Bros.

En concret posarem dos exemples de residencials, conservats i que es troben en la zona de l'eixample de la zona sud i la part nord, que actualment comprenen des del carrer Sant Pau, com una de les artèries principals juntament amb el carrer Vilafant que desemboquen a la Rambla, i el límit de zona polèmica que coincideix amb el que actualment es coneix com a Avinguda Salvador Dalí, i que és la Nacional-II; l'altre exemple és del carrer dels Tints, prop de la zona tàctica del castell de Sant Ferran. En aquests exemples, aportarem el projecte de Roca i Bros, i l'edifici actual en què podem apreciar els canvis soferts al llarg de cent-cinquanta anys, estat de conservació, qui va promoure l'obra i quin sentit té en l'espai en què es va situar.

La idea, és transmetre el que considerem que Roca i Bros es va plantejar dur a terme a Figueres, que no deixava de ser la de construir un espai urbà higiènic, digne i que permetés el creixement evitant la massificació i els espais insalubres. Destacar, que encara avui els carrers que veurem continuen amb les mateixes mides que tenien en el moment de crear-se, en prou feines arriben a sis metres d'edifici a edifici, la qual cosa no permet que existeixi un espai "social" en aquesta nova ciutat de la que Roca n'és conscient i també hi treballarà.

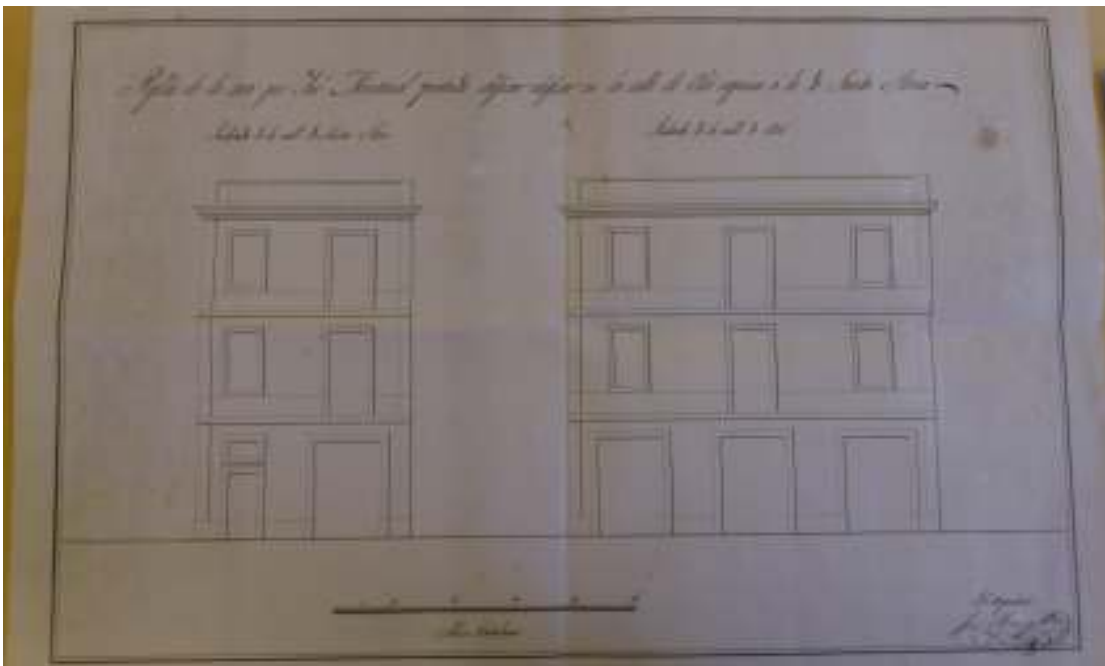
Es consideren exemples molt significatius, que han patit moltes modificacions al llarg dels anys, algunes d'elles perceptibles i datades en les mateixes façanes i pocs anys després de la construcció, i que en formen part de manera directa i definitiva, sobretot en el que era el final de la vila i l'inici d'una nova ciutat.

Imatge 16: Foto. Alfons Martínez Puig. Residencial situada al carrer Olot cantonada amb carrer de la Rosa de Figueres.

L'edifici del carrer Olot cantonada amb de la Rosa, que en l'època s'anomenava de Santa Rosa, es tracta d'un edifici residencial plurifamiliar que feia cantonada, amb planta baixa i dos pisos de mides molt similars per la qual cosa penso que és una residencial on no estava previst que el propietari hi visqués. L'accés als habitatges i per on es trobaria l'escala està al carrer de Santa Rosa, per raons probablement d'eficiència en el càlcul de l'espai ja que no és un edifici excessivament ample sinó que fa uns aproximadament, quatre metres.

Ens trobem davant d'un edifici que es troba en molt mal estat de conservació, malgrat conserva bona part de la seva estructura original com serien les obertures dels pisos superiors, cornises i tancament de terrassa. És senzill i amb una perspectiva de funcionalitat clarament observable que permet pensar en una edificació que va ser pensada per perdurar en el temps i, que també, ha permès fer-hi modificacions i reformes al llarg del temps, tot i que el seu estat ara sigui dolent.

Imatge 17. Plànol de façana de la casa cantonera al carrer Olot cantonada amb carrer Santa Rosa. Data indeterminada, probablement anys 40 del segle XIX³⁸⁷.

El plànol que figura més amunt, trobat en les obres de Roca i Bros a l'arxiu històric municipal de Figueres, correspon a la imatge anterior de l'edifici que hem explicat. Es tracta d'un projecte impulsat per "*José Monturiol*" en el que no consta data però que la documentació adjunta és de 1846, època en què es dona una gran activitat

---

³⁸⁷ AHMF. Carpeta de construccions. Roca i Bros, 1846.

a la zona del carrer d'Olot, Col·legi i Vilafant, essent un moment de creixement d'aquest primer eixample ordenat de la vila.

El fet que l'impulsor de l'obra s'anomenés José Monturiol, em va portar a pensar en un familiar de Narcís Monturiol; en qualsevol cas, i potser donant-se el cas que fos un familiar d'ell però no directe ja que per l'època només podria tractar-se d'un germà, cosa que en aquest cas no és possible ja que Narcís Monturiol era el segon de cinc germans, els noms dels quals eren Joaquim, Francesc, Rosa i Joan³⁸⁸, a banda d'ell, Narcís, no constant cap altre familiar proper, tot i que sí és cert que la nissaga Monturiol ha continuat fins els nostres dies.

Tornant al plànol i a l'edifici, notarem com la ornamentació és mínima sense cap curvatura la qual cosa indica una construcció senzilla i econòmica, sense ornamentació sobrera; per tant, es tracta d'un edifici residencial, probablement per a lloguer i que seria, de quatre pisos de dimensions mitjanes. El tancament de la terrassa és recte, sense cap ornamentació, i només la cornisa té lleus motlures també rectilínies que poden considerar-se ornamentals. De la mateixa manera, al tractar-se d'un edifici cantoner, no es veuen carreus de pedra, la qual cosa ens indica que no ha estat treballada amb carreus de pedra sinó que és possible que hi hagi materials menys nobles per economitjar costos.

Si comparem els plànols amb la fotografia, realitzada l'any 2015, ens adonem que l'edifici ha patit moltes transformacions a banda del seu mal estat de conservació. Els canvis més visibles, i que solen ser els més habituals, es troben a la planta baixa, de la qual en l'actualitat han desaparegut gairebé totes les obertures de les portalades o s'han modificat, la porta d'accés s'ha tancat però la petita obertura superior, en l'accés original del carrer de la Rosa, es manté ja que servia per proporcionar més llum en un espai urbà de la que no en disposa. Igualment, alguns balcons s'han cegat o transformat en finestres, cosa que es feia quan els balcons es trobaven en mal estat i el més econòmic era eliminar-los per una finestra.

Aquesta residencial, senzilla i esquemàtica, s'inclou dins de l'època de creixement d'aquesta zona de Figueres, l'eixample sud amb eixos principals com el carrer Vilafant, carrer Sant Pau i carrer Nou, fins al carrer Col·legi i, en ocasions, l'actual carrer González de Soto i l'Institut. Trobem una delimitació dels carrers de manera recta i ordenada, estrets com era costum a l'època, però que permet orientar-se sense problemes. És tracta, en aquest espai concret, d'un eixample relativament petit, que comprèn pocs carrers, però que ja es diferencia de la part antiga de Figueres pel predomini de la línia recta en els carrers sobre la corba que

---

³⁸⁸ Alberto DEL CASTILLO; Manuel RIU, *Narciso Monturiol. Inventor del submarino "Ictineo"*, p. 15.

predominava en èpoques anteriors, formant part de l'eixample executat el 1835 per l'enginyer Antoni Lasauca.

Imatge 18. Foto. Alfons Martínez Puig. Conjunt arquitectònic del carrer dels Tints de Figueres, prop del carrer de La Jonquera i Plaça de les Patates.

En l'edifici del carrer dels Tints, d'una sola façana i adossat a altres edificacions, ha estat possible identificar-lo gràcies a les característiques arquitectòniques pròpies del mateix edifici, i a què es troba catalogat. El fet que els plànols, no apareix la numeració i que, a més, al ser un espai urbà en construcció la numeració no coincidiria amb l'actual de manera que ha estat possible per les característiques arquitectòniques que, en aquest cas i a diferència de l'anterior, té prou singularitats per poder-la identificar amb els plànols conservats a l'arxiu històric municipal de Figueres.

La imatge general no acaba de fer notar les característiques del conjunt, però es tracta d'un edifici diferent a l'anterior ja que tot i tractar-se d'una residencial plurifamiliar, en aquest cas sí té un pis principal de residència per als propietaris i que queda clarament diferenciat tant per les dimensions com per l'ornamentació, amb elements de fantasia i geomètrics, que tot i no ser excessius sí es troben presents en el conjunt de la construcció.

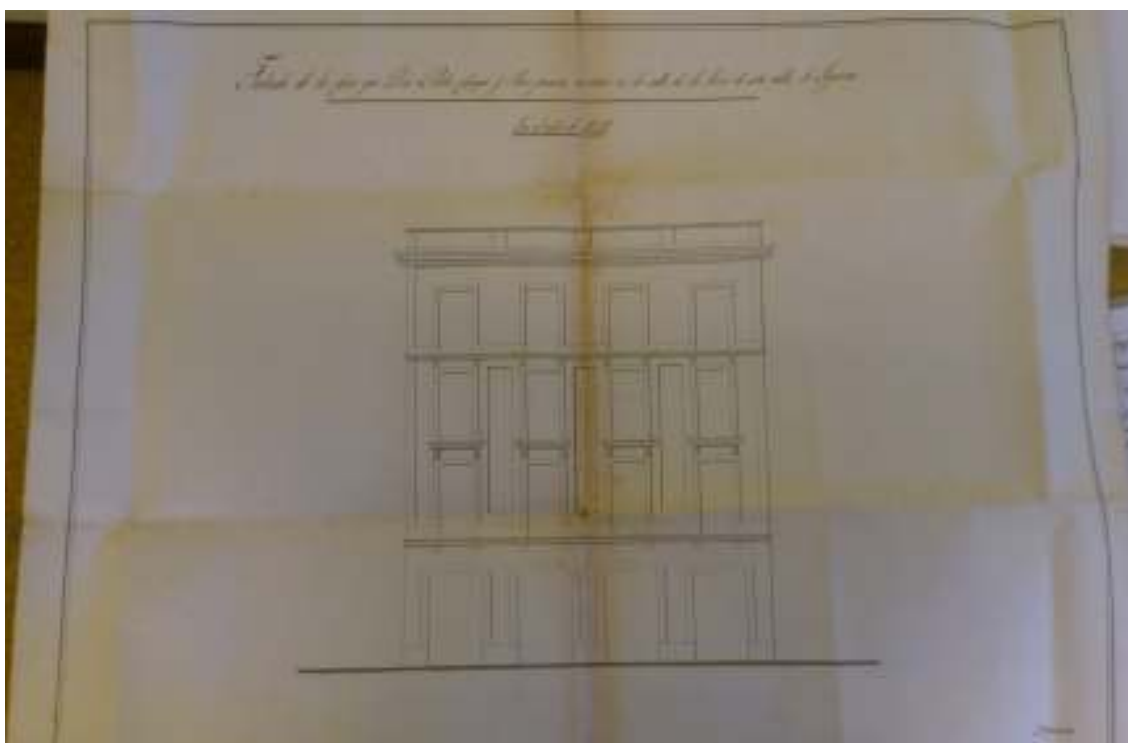
De la imatge sí podem apreciar clarament com el primer pis és d'obertures més grans, amb unes balconades més grans que les dels pisos superiors tot i que la ornamentació de les baranes sigui la mateixa en el primer i segon pis, malgrat la diferència en les mides; en el cas del tercer sí que els balcons són força més petits i amb una ornamentació molt escassa.

Imatge 19: Foto. Alfons Martínez Puig. Detall de la façana de l'edifici del carrer dels Tints.

En la present imatge s'aprecia tant el fet que el primer pis és diferent, més gran i amb una balconada més gran, respecte del segon, i que la majoria no s'han conservat. Es tracta, doncs, d'un edifici clarament diferenciat, de fet està datat entre 1844-1847 i promogut per l'hisendat Pere Camps i Ros; aquest edifici neix arrel de l'obertura del carrer dels Tints cap a la Plaça de les Patates i el carrer Muralla, entre 1825 i 1840³⁸⁹, en un espai que Roca i Bros també dissenya el carrer Barceloneta com a sortida natural de Figueres en direcció a Vilabertran i Cabanes.

Estem davant d'un dels primers habitatges de tipus neoclàssic bastits a Figueres en els primers anys d'activitat de Roca i Bros com arquitecte municipal. Sobri en les formes, contrasta la magnitud del mateix, que desprèn una barreja d'austeritat i alhora de grandesa. L'edifici és d'una gran senzillesa sense ornamentació i amb un tancament per dalt en línia recta sense terrassa i amb sostre. Potser, i s'aprecia a través dels plànols, que daten de 1847, les motlures siguin probablement l'únic element d'ornamentació digne a destacar, les quals només serveixen per donar solemnitat al conjunt i una gran solidesa.

Imatge 20. Plànol de façana de la Casa Camps-Ros, datada el 1847³⁹⁰.

³⁸⁹ FALGUERAS; SANTALÓ, *Figueres, Arquitectures i història*, fitxa 11.

³⁹⁰ AHMF. *Carpetes de construccions*. Josep Roca i Bros. 1847.

D'aquest projecte es conserva la instància presentada per Pere Camps Ros, datada el 25 de febrer de 1847 en què sol·licita el permís per construir l'edifici del carrer dels Tints al costat d'una altra de similar, i que es troba actualment dempeus, de tres anys abans, és a dir de 1844; en aquest sentit estem parlant de dos edificis que acabarien convertint-se en un de sol; en aquesta instància s'identifica com a "hacendado" i sol·licitant, també, que ambdós edificis tinguin una sola façana de les característiques del plànol presentat³⁹¹, el qual s'aprova pel secretari en data 9 de març de 1847³⁹².

A banda d'aquests dos exemples que he exposat, n'hi ha més dels que o bé en tenim la constància per fons secundàries o bé es guarden els plànols de façana a l'AHMF, seguint sempre la mateixa pauta estrictament neoclàssica, de simetria, senzillesa i sobrietat, i un element característic en totes elles és la funcionalitat d'aquestes edificacions que permetien en la majoria dels casos modificacions estructurals sobretot per a l'ampliació de l'edificació.

Val a dir que la majoria dels plànols i projectes trobats a l'AHMF, estan datat en la dècada dels 40 del segle XIX, no trobant més dades respecte a les dècades posteriors els 50 i 60, en què la seva activitat també va ser molt fructífera i on les cases de famílies benestants sovintegen sobretot en la part més cèntrica de Figueres, com és la Rambla on trobem fins a tres grans edificis com són la Casa Fages, la Casa Bonaterra, la Casa Joanamà o la Casa Poli-Deseya, totes tres d'etapes posteriors.

---

³⁹¹ AHMF. Carpetes de construccions. Josep Roca i Bros. 1847. Instància de Pedro Camps Ros.

³⁹² AHMF. Carpetes de construccions. Josep Roca i Bros. 1847. Instància de Pedro Camps Ros.

Imatges 21, 22, 23 i 24. Fotos. Alfons Martínez Puig. Imatges de els Cases Fages, Bonaterra, Joanamà i Poli-Deseya, totes elles situades a la Rambla.

En aquestes s'aprecia com l'estil de Roca i Bros ha evolucionat, és més complex i amb més ornamentació, havent entrat de manera clara en l'estil isabelí i de decadència del neoclassicisme; amb tot, destacar com els acabats són més ornamentals i grandiloqüents, més treballats amb diverses alçades, amb diverses ornamentacions en funció del pis, si és principal o no, o amb una divisió més clara entre els espais de cada edifici, amb els tancaments del terrat més definits com en el cas de la Casa Poli-Deseya (1864), en què es tanca amb la data de construcció un frontó en forma recte i amb arc rebaixat i entre dos balustrades molt vistoses i poc usuals en l'obra de Roca i Bros. Igualment, hi ha altres edificacions properes a la Rambla, com seria la Casa Alegret, que es considera atribuïda a Roca i Bros la qual cosa indica que no s'ha trobat documentació respecte a la seva construcció, però sí que per l'època es considera que fou dissenyada per ell.

En el capítol següent, tindrem ocasió de valorar més projectes de residencials unifamiliars i plurifamiliars, a banda dels que hem treballat aquí, per poder veure el conjunt de la seva trajectòria a Figueres. També és cert, i ho he sabut a través de diversos propietaris d'edificacions del XIX, que consideren que molt probablement la seva edificació sigui de Roca i Bros tot i que no els consta cap projecte sí saben per documentació com documents notariais de l'existència de l'edifici fins a èpoques que fan pensar, juntament amb l'edificació i el seu estil que podria tractar-se d'una obra de Roca i Bros; en aquest cas ometem fer cap valoració perquè es tractaria d'una simple especulació sense cap suport documental que, en el present cas i capítol, no es considera procedent tractar malgrat que es comenti com a un element a tenir en compte per a treballs futurs.

6.c.iii.2. Arquitectura Pública (equipaments)

Aquest apartat és del tot necessari malgrat la migrada informació que he pogut obtenir, i la nul·la documentació de plànols o projectes que existeixen. De fet, el coneixement que he tingut al respecte, només és per fonts secundàries però de la mateixa època de construcció, la qual cosa dóna garanties de veracitat a la mateixa.

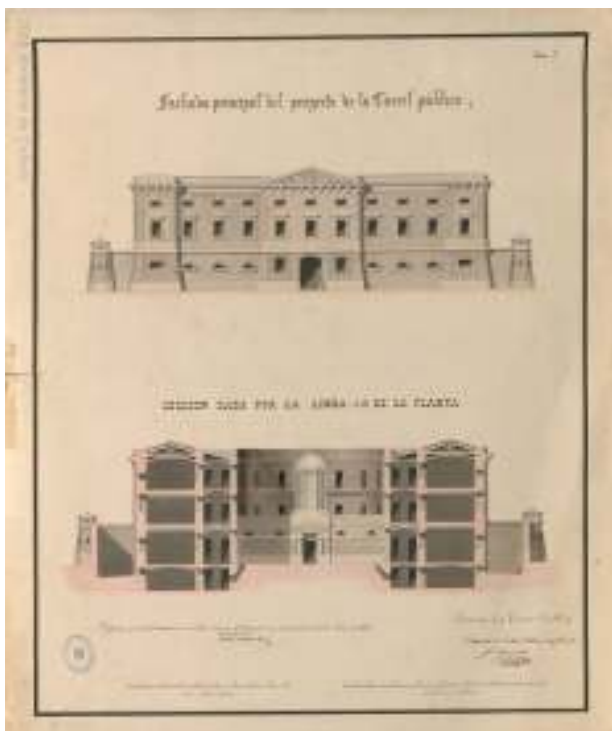
Un dels equipaments públics projectats per Roca i Bros serà el Teatre Principal de Figueres, actual Museu Dalí, del que en parlarem en el darrer apartat del present capítol i que he considerat oportú separar-lo d'aquest atès que es tracta de l'obra màxima de Roca i Bros no només a Figueres sinó en el conjunt de la seva carrera professional, en tots i cadascun dels àmbits en què va treballar.

El Teatre Principal representa la màxima expressió del formalisme neoclàssic, alhora que també la màxima aspiració de Figueres per transformar-se en una

ciutat, i de referència en el conjunt de Catalunya. Al tractar-se d'un gran equipament amb una gran incidència a la ciutat fins l'actualitat he considerat que el més lògic era tractar-lo de manera separada i el més detallada possible.

Tot i això, sí que consten projectes d'obra pública a Figueres realitzats per Josep Roca i Bros, alguns només com a propostes que no acabaran de cristal·litzar, d'altres que sí tot i que ja no consti cap rastre i d'altres que es considera que es van fer però tampoc tenim ni constància que es fes ni cap documentació excepte algun dibuix o imatge que no té cap validesa, malgrat tot els comentarem ni que sigui per sobre.

El primer projecte del que tenim coneixement per Figueres d'obra pública és el d'una **presó pública**, el qual sabem com vàrem explicar en el capítol anterior que fou el projecte que presentà a les oposicions al Cos d'Enginyers de l'Exèrcit el 1844; d'aquest projecte es guarden els plànols però no arribà a construir-se ni consta que estigués datat, segons l'arxiu general militar³⁹³.

Imatge 25. Façana principal del projecte de presó pública de 1854. Josep Roca i Bros³⁹⁴

---

³⁹³ AGM. Cartoteca Militar de Madrid. Cuarteles, FIGUERAS (Gerona) 18-, GE 12/1, GE 12/02, GE 12/03 i GE 12/04.

³⁹⁴ BPG. Biblioteca de Girona. ACG/30.

La idea d'aquesta presó, té el seu origen en un greu dèficit que patia Figueres i el seu entorn en relació a la població penitenciària i el centre que existia, llavors, al centre del municipi, on actualment al carrer Ample. Una presó que datava de 1610³⁹⁵ com a propietat reial tot i que consten notícies de la seva existència ja abans. A principis del segle XIX les denúncies tant per part d'instàncies públiques com per particulars sobre el seu estat de conservació eren constants i posava en evidència la necessitat de la construcció d'un nou centre penitenciar; en aquest context apareix el projecte de Roca i Bros, en atenció a un anunci de 19 de maig de 1844 fet per *La Gazeta de Madrid*, informant de la propera construcció d'aquesta presó i que, a més, el seu cost estaria repartit entre tots els pobles del Partit Judicial de Figueres aportant 250 duros per municipi³⁹⁶, remarcant la insalubritat i poca higiene de la que existia, de la mateixa manera que exhortava a la seva immediata construcció per garantir la seguretat de la població³⁹⁷; la proposta no va prosperar i va caldre esperar a inicis del segle XX, el 1905, per la construcció de la presó de final del carrer Sant Pau.

Per tant, el citat projecte tenia una raó de ser com probablement l'encàrrec a Roca i Bros del mateix per poder presentar per a la construcció. Val a dir que la presó no es construeix, el cost devia ser molt elevat i no s'arribà a construir. Amb tot, Roca i Bros presentaria aquest projecte en el que podríem considerar ja una combinació d'enginyer militar i arquitecte acadèmic, en un perfecte equilibri sobre el que es podria anomenar el control del territori, en aquest cas de la zona de l'Alt Empordà.

Un altre projecte d'equipament públic projectat per Roca i Bros fou el d'un **escorxador municipal**, del que no només no he trobat cap plànol sinó que tampoc cap referència en estudis anteriors sobre l'autor, tot i que sí es troba referències al "Boletín Enciclopédico de Nobles Artes" de 15 de març de 1847³⁹⁸ en la que no només es felicita a l'arquitecte Josep Roca i Bros per l'execució de l'escorxador, sinó que també se'n fa una certa descripció de l'equipament.

---

³⁹⁵ INGLADA, p. 27.

³⁹⁶ *Ibidem*, p. 28.

³⁹⁷ *Gazeta de Madrid*, 19 de maig de 1844. núm. 3535, Secció *Noticias Nacionales*, p 3. www.boe.es [en línia].

³⁹⁸ ARCA. Arxiu de Revistes Catalanes Antigues. Boletín Enciclopédico de Nobles Artes n° 23-24 (15 de marzo de 1847), p 344 i 345, i Annex XV.

D'aquest equipament he trobat alguna referència a la historiografia local, molt escassa, i només Josep Maria Bernils³⁹⁹ en parla tot i que només podem saber que l'emplaçament d'aquell primer escorxador era el mateix on el 1902 l'arquitecte Josep Azemar va projectar-ne un altre de nou, que actualment reformat i que conté una sala d'exposicions i l'arxiu comarcal. Tot i aquest comentari, no explica que l'autor sigui Roca i Bros, malgrat s'infereix per la data de construcció, entre 1846 i 1847. A banda d'aquestes dades, molt escasses, no hi ha cap altra documentació relativa aquesta obra pública que sí va tenir un ressò atès que es tracta d'un element de millora de la vida quotidiana dels ciutadans, amb un control de la salut pública de la zona, així com de la ubicació en un espai nou.

Bernils, també, indica com Roca i Bros projectà places que no s'executaren fins a molts anys més tard, com **la plaça triangular**, sobre la qual no existeix documentació consultable als arxius locals, però sí que consta com a feta el 1880 tot i que l'inici de les obres és de 1850⁴⁰⁰, al crear-se una nova confluència en l'eixample sud de Figueres entre el carrer Sant Pau, carrer Col·legi on canvia de nom pel de Sant Llàtzer i que arriba fins a l'estació de ferrocarril inaugurada el 1877, i el carrer Tarreres; de la mateixa manera que en el mateix 1854 comencen les obres de la **Plaça del Gra o de les Patates** que serviren per ordenar la carretera de Roses i que a finals del segle s'incorporaria la coberta de teules i ferro forjat que l'ha fet característica.

Aquesta zona de Figueres coneguda com a barri dels Fossos, viurà moments de gran activitat urbanística, d'obra pública i industrial atès que s'avançarà en la **cobertura de la Riera Galligans** apareixent el carrer Monturiol i Caamaño, part de la **Plaça de la Palmera** i ordenació dels carrers annexes, tot plegat a inicis de la segona meitat del segle XIX, i sota supervisió de Roca i Bros que ordenarà tota la zona per fer els carrers el més rectes possible, el més connectats entre zones de la ciutat, i on s'emplaçarà l'escorxador.

Igualment, l'arranjament de la carretera d'Avinyonet que sortia del carrer Pep Ventura, va permetre al ser una zona no poblada, el planejament d'un passeig, el **Passeig Nou**, el qual tampoc s'executà fins a finals del segle XIX però que enllaçava el centre històric amb els ravals de la ciutat. El fet que el 1867⁴⁰¹, la

---

³⁹⁹ BERNILS, «El procés urbanístic de Figueres», 27, p. 176.

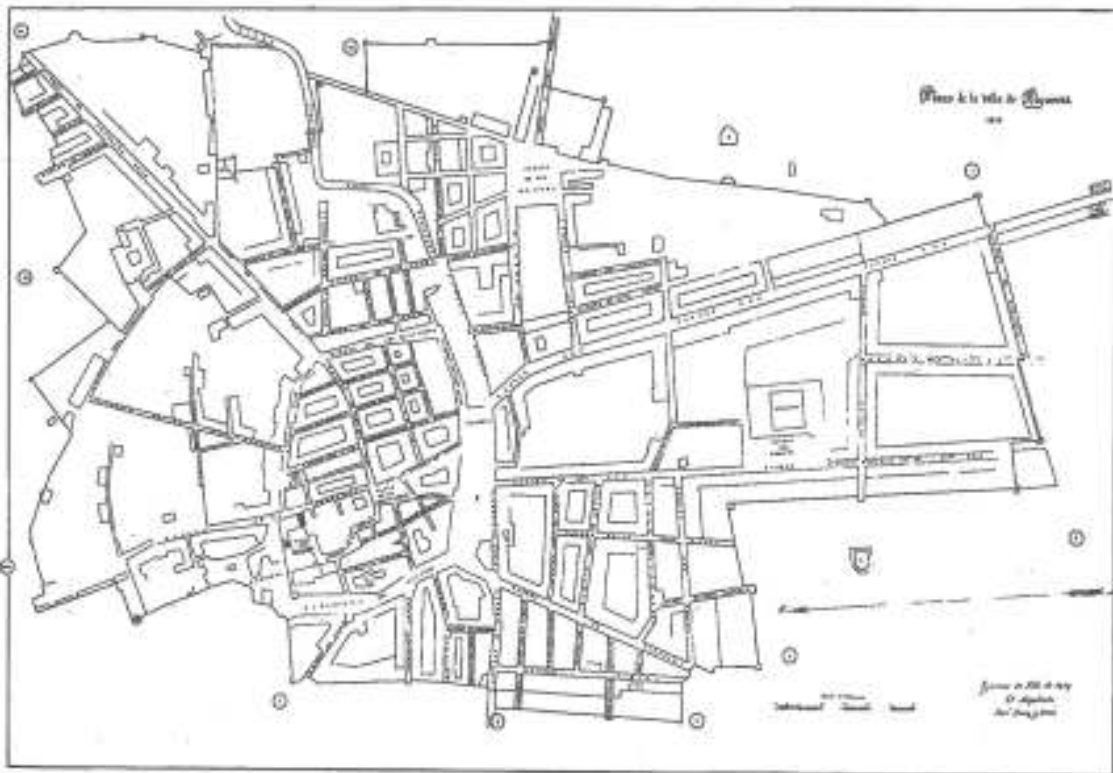
⁴⁰⁰ *Ibidem*, p. 172.

⁴⁰¹ *Ibidem*, p. 172.

tercera zona tàctica del castell, on quedava inclosa aquesta parcel·la de terreny, quedés lliure d'edificació va permetre que s'executés l'obra anys després.

De la mateixa manera, se li atribueix la construcció del **Saló de la Placeta**, on actualment es troba el Museu de l'Empordà, l'edifici de **L'Ajuntament** de 1846 o el **camí veïnal de Vilabertran** suprimint el camí pantanós que passava per la font del Soc, entre d'altres projectes. De cap d'ells, es conserva cap document que permeti contrastar la informació de les fonts secundàries.

Un altre projecte rellevant, que s'executà tot i que no en la totalitat, fou la reforma del **carrer de la Barceloneta**, que presentà l'arquitecte a l'Ajuntament el 1864⁴⁰², en la que proposa una sortida de Figueres en línia recta des del centre de la vila i amb unes dimensions prou amples per carros i vianants, amb una proposta d'amplitud del carrer de fins a vuit metres, els quals no s'executaren tot i que sí la rectitud del carrer que sortia del carrer Muralla i entroncava de manera directa amb el perímetre de la Figueres medieval.

Imatge 26. Extreta de l'article de Josep Maria Bernils⁴⁰³

⁴⁰² AHMF. Proyecto de prolongación de la calle de la Barceloneta. Memoria Justificativa. José Roca y Bros. 1864.

⁴⁰³ BERNILS, «El procés urbanístic de Figueres», 27, p. 171.

Aquest plànol, de 1859, és probablement el primer plànol modern fet a Figueres, a banda dels realitzats pel mateix Roca i Bros per al Cos d'Enginyers de l'Exèrcit. De fet, era una tasca que s'hauria d'haver realitzat anys enrere però per circumstàncies que desconeixem no s'executarà fins el 1859. En aquest plànol queda perfectament delimitat el perímetre de la vila, quins espais estan per desenvolupar i, fins i tot, poden endevinar-se algunes de les intencions de Roca per a zones com la del barri dels Fossos, on es concentrarà l'escorxador i també l'adoberia Bassols.

En l'article de Bernils, de 1994, es cita el plànol i se'l situa a l'arxiu municipal de Figueres; en el moment de dur a terme aquesta investigació, des de 2005 fins a l'actualitat, el plànol no consta en el citat arxiu i, per tant, no he pogut consultar-lo. Aquesta imatge que apporto és l'únic document que he trobat sobre ell, i he considerat rellevant fer-lo constar atès que, juntament amb les ordenances de 1850, és vital per entendre l'evolució de Figueres en aquesta època.

La dècada dels 50 Figueres viu de manera intensa moltes modificacions, algunes obra de Roca i Bros, altres no. En aquest moment es construeix la carretera de Roses, el 1854⁴⁰⁴, així com la de Besalú el 1861 o la de Portbou entre 1852 a 1876, la qual cosa provoca que Roca i Bros dissenyi un plànol de Figueres l'any 1859, del qual no se'n guarda cap exemplar a l'arxiu municipal de Figueres. En relació a aquest famós plànol, sí trobem documentació anterior de 1846 i 1847⁴⁰⁵; uns interessants documents dels que en parlarem més endavant, en els que consten l'ordre del Ministeri de la Governació per a què s'aixequi un plànol de població, de la mateixa manera que un altre document, una instància presentada pel mateix Josep Roca i Bros de 14 de novembre de 1848⁴⁰⁶ insta a regularitzar el perímetre de Figueres sobretot pel que fa a construcció d'obres, així com per eliminar el que considera les "imperfeccions" del traçat de la vila en aquell moment.

---

⁴⁰⁴ *Ibidem*, p. 170.

⁴⁰⁵ ACAE. Correspondència Hisenda (1846-1924). Caixa 958 - Cartografia. Escritos sobre el levantamiento del Plano de la población de Figueras 1845-1846.

⁴⁰⁶ ACAE. Correspondència Hisenda (1846-1924). Caixa 958 - Cartografia. Escritos sobre el levantamiento del Plano de la población de Figueras 1845-1846.

Un darrer apunt és el relatiu a les ordenances municipals de 1850, instades per Roca i Bros segons Bernils⁴⁰⁷, i relatives a la construcció d'obra nova i reforma d'edificis existents a Figueres. Aquestes ordenances seran de gran utilitat al llarg dels anys posteriors, atès que seran la base sobre la que treballaran els professionals que substituiran a Roca i Bros. En aquest sentit, en el capítol següent hi ha dedicat un apartat exclusiu donada la transcendència que d'aquest document per al futur urbanístic i arquitectònic de la Figueres de la segona meitat del XIX i principis del XX.

6.c.iii.3. Arquitectura Industrial

Una altra vessant de l'arquitectura civil duta a terme a Figueres per Roca i Bros és el que podem anomenar arquitectura industrial. No hi ha massa exemples d'aquesta vessant, però el que queda dempeus, és més que remarcable per la seva funcionalitat i perfecció en les formes, a banda que constitueix un exemple més de l'ordenació de la ciutat en matèria d'equipaments.

S'ha considerat també a Roca i Bros com a home de negocis industrials, possiblement pels seus projectes arquitectònics en diverses fàbriques. Fins a on hem pogut trobar informació, en cap moment consta aquesta vessant d'home de negocis que d'altra banda n'he parlat una mica en el capítol 3 d'aquesta tesi; per bé que cal remarcar que sí se l'ha considerat d'aquesta manera com ho prova la síntesi biogràfica que en fa d'ell Josep Maria Bernils: "*Josep Roca i Bros. (Abrera 1815 - Figueres 1877). El 1841 es va graduar d'arquitecte per la Real Academia de San Fernando. A partir del 1846 va residir a Figueres i és autor de totes les obres públiques i de gran nombre de cases particulars que encara avui es mantenen dempeus, com la casa Romaguera, i altres municipals, com el Teatre, avui Museu Dalí, totes elles d'estil neoclàssic. Fou també un home de negocis industrials i es dedicà a la fabricació de farines, teixits, pólvora, calç hidràulica, sabonet i guix*"⁴⁰⁸.

Val a dir que aquesta síntesi biogràfica conté errors que ja hem esmenat, com per exemple la ciutat de la seva defunció que no va ser Figueres sinó la Vila de Gràcia, o que va residir a Figueres des de 1846, quan ens consta que hi residia des de 1842 com a professor de matemàtiques a l'Institut. Amb tot, però, la insistència en aquesta vinculació, i el fet que no hagi trobat documentació en aquest sentit excepte alguna sentència publicada a la premsa de l'època en relació a la compra

---

⁴⁰⁷ BERNILS, «El procés urbanístic de Figueres», 27, p. 172.

⁴⁰⁸ *Ibidem*, p. 170.

– venda de propietats, no significa que aquesta activitat no fos real. Hem comprovat que la versatilitat de Roca i Bros en matèria professional fou ample, tot i que sempre vinculada a la seva professió i els seus coneixements, la qual cosa no descarta que aquest perfil d'home de negocis fos una realitat.

Respecte a la seva obra industrial, destacar dues obres de les quals una encara es troba dempeus i en plena activitat com a centre docent. En té d'altres en algun punt de la comarca, de les que en parlarem més endavant, però centrades a Figueres només les que passarem a comentar.

La primera és l'**adoberia Bassols**, situada en el barri dels Fossos, a tocar a l'escorxador que també va construir, i en la zona de nova creació que configurarà la Plaça de la Palmera en el moment de cobrir-se definitivament la riera Galligans. Es tracta d'una fàbrica de tractament de pells, de grans dimensions, promoguda per Magí Bassols un dels grans fabricants d'aquest gènere en l'època, i sembla que destacat membre del partit progressista a Figueres. Està datada de 1856⁴⁰⁹, i està construïda dins dels estrictes cànons del moviment neoclàssic, i del propi estil de l'arquitecte, en què utilitza els criteris de construcció que també fa servir per a la construcció d'habitatges. Estem parlant d'una estructura mitjançant cantoneres i portals amb carreus de pedra treballada, línies senzilles i clares, combinades amb obertures seriades segons necessitats de la fàbrica; les cornises amb obra de fàbrica així com les llindes i els brancals⁴¹⁰. L'edifici és d'aspecte sobri, gairebé sever, amb unes formes que donen la imatge de poc elaborades però que tenen gran harmonia amb el conjunt arquitectònic que devia tenir la zona, força despoblada en aquell moment.

Curiosament, té certa semblança amb alguns dels seus projectes, com els de presons on la severitat i la fermesa de les formes, juntament amb el tractament de les cantonades, i concretat en unes obertures potser més petites del que en l'obra de Roca i Bros és habitual i amb uns eixos d'accés a la fàbrica poc emfatitzat si es compara amb altres habitatges de l'arquitecte on l'accés és un punt molt remarcable del conjunt de l'obra.

---

⁴⁰⁹ FALGUERAS; SANTALÓ, *Figueres, Arquitectures i història*, fitxa 17.

⁴¹⁰ Brancal: El brancal o muntant és cada una de les dues peces d'una obertura que disposades verticalment, a ambdós costats seus, sostenen una llinda, un arc o les arquivoltes situades situades sobre seu.

L'edifici es construeix en el que en aquell moment eren els afores de la vila, i on a més també hi havia altres equipaments que en justifiquen la construcció com l'escorxador que ja es trobava en funcionament des de 1847. Així mateix, serveix com a nexa d'unió en la cobertura de la riera Galligans i punt nou de confluència industrial i comercial, en aquest cas lluny de la zona habitada que es trobava al sud-est de Figueres en el nou eixample que es començava a perfilar.

Imatge 27. Foto. Alfons Martínez Puig. Detall d'una de les façanes de l'Adoberia Bassols, que dona a la plaça de l'Escorxador.

En la imatge s'aprecia l'exposat anteriorment, els detalls de les obertures i les portalades amb arc rebaixat que responen a les necessitats fabrils del moment. Val a dir que aquest equipament es va reconvertir a fàbrica tèxtil el 1870 i el 1886⁴¹¹ en convent i internat de nenes fins el 1983 en què passa a convertir-se en l'escola de pública de primària Josep Pallach, fins l'actualitat.

Un segon equipament fabril era al carrer nou, com indica Benet Cervera⁴¹², i del que explica com es tracta d'un edifici amb una composició a dues plantes, amb una gran portalada que presideix l'accés principal. La planta baixa amb portalades del tipus habitual en Roca i Bros, d'aspecte i funcionalitat comercial, però intercalades amb portes més petites de tipus accés individual. El conjunt donava un aspecte urbà correcte, definit, i amb les obertures cegades en previsió d'usos futurs, de la mateixa manera que un jardí interior també té aquest mateix tractament.

---

⁴¹¹ FALGUERAS; SANTALÓ, *Figueres, Arquitectures i història*, fitxa 17.

⁴¹² ALONSO DE MEDINA; CERVERA, p. 92-95.

Aquesta fàbrica, compta amb una certa indefinició dels espais tant a la planta baixa com a la primera planta, tot i que el conjunt compositiu és uniforme i permet flexibilitat segons les necessitats del moment. Es tornaven a donar elements de pedra treballada, en carreus grans tancant les cantonades donant solidesa al conjunt o obra de fàbrica com llindes, brancals o encornissaments; l'edifici no comptava amb elements normals en els habitatges de l'època com ornamentació en terra cuita, balcons o terrasses o pilastres, sinó una sobrietat que no es trenca en cap moment. El terrat, o terrassa, es tancava amb una gran cornisa i una barana de l'àtic massissa, sense balustrada.

El conjunt, era de l'elegància amb què signava les obres Roca i Bros, sobrietat però amb tocs de representativitat destacables com era la gran portalada presidint l'accés, la gran cornisa o les dues plantes que donen al conjunt un espai únic.

Aquesta construcció ha desaparegut; està documentada gràficament ja que es va enderrocar en la dècada dels 70 del segle passat. No ha estat possible determinar els seus usos, però tot sembla indicar que fou una fàbrica tèxtil però podia haver tingut d'altres, com passava sovint, al capdavant ens trobem davant d'un conjunt funcional i flexible que permet diverses activitats fabrils i diverses.

Imatge 28. Imatge de la fàbrica realitzada en la dècada dels 70 del segle XX⁴¹³.

---

⁴¹³ *Ibidem*, p. 92.

La imatge, tot i no ser massa bona, sí s'aprecia la façana i la portalada central immensa presidint el carrer, el caràcter urbà de l'edifici i la capacitat que té d'assimilar-se plenament al traçat de la ciutat amb el pas dels anys, com de fet va fer durant dècades. D'aquesta fàbrica, no consta la data ni l'emplaçament concret, tot i que indica que es trobava al carrer Nou, de la mateixa manera que tampoc s'indica, com he explicat més amunt, l'activitat per a la que fou pensada tot i que la idea d'una fàbrica tèxtil és la que té més força davant de la resta. Sí que es pot apreciar les cantonades de carreus de pedra treballada, així com la portalada central, que li dóna encara més prestància i elegància al conjunt, i amb obra de fàbrica per a les portalades de la planta baixa que permet que ressalti de manera total la portalada central com element bàsic de la composició.

Es fa evident en aquests dos exemples, la rellevància que dóna Roca i Bros a les façanes que tenen sempre un aspecte molt urbà. Aquesta rellevància, Roca i Bros la porta a tots i cadascun dels seus projectes, que es troben allunyats del que fins aleshores es construïa a Figueres. El concepte urbà, de ciutat, és el que marca la seva feina a Figueres, però també al llarg de la seva trajectòria professional.

Hi haurà altres construccions fabrils, com la fàbrica tèxtil a Les Escaules o la de municions a Sant Llorenç de la Muga, la darrera en el Cos d'Enginyers de l'Exèrcit; en ambdós casos en parlarem més endavant, i perquè la documentació de què es disposa és, encara avui, reduïda i escassa. En ambdós casos no queden gairebé restes, de la fàbrica de munició de Sant Llorenç de la Muga el que sí es pot trobar són estudis de realitzats per Marià Baig⁴¹⁴ en diverses èpoques⁴¹⁵.

En relació als projectes de Roca i Bros sobre obra industrial, cal posar en evidència que els projectes que comentats, així com les obres d'enginyeria de cobertura de la riera, responen a la intenció d'ordenació de l'arquitecte que tenen continuïtat en el temps més enllà de la seva etapa a Figueres entre 1842 i 1865.

---

⁴¹⁴ Marià BAIG ALEU, «Sant Lorenzo de la Muga. Notas Históricas», 9, p. 80-175.

⁴¹⁵ Marià BAIG ALEU, «L'impacte de la Reial Foneria de Sant Sebastià de la Muga sobre els boscos empordanesos a finals del segle XVIII», I, p. 383-396.

Un interessant treball d'Esteve Castañer⁴¹⁶, així ens ho confirma al afirmar que els projectes de prolongació i els relleus topogràfics de Roca i Bros el 1859 i, d'Ignasi Papell i Llenas el 1878 i el 1891 evidencien la dinàmica urbanística que s'orienta cap a la vessant litoral. La dinàmica prové, igualment, d'una tendència engegada per Roca i Bros el 1846 amb la construcció de l'escorxador, substituït dècades després per un altre en el mateix emplaçament, dissenyat per Josep Azemar.

A més, i també ho indica Castañer, l'arribada del ferrocarril el 1877 reforça la nova orientació que es demostrarà rellevant, amb la construcció de la Plaça Coberta sota projecte de Francesc Puig Sagué el 1886 per encàrrec de l'ajuntament i que, com diu Castañer, neix com espai públic a l'abric d'un ample tancament amb sostre de gran simplicitat formal que fa pensar en un plantejament estrictament d'usos pràctics i sense ambicions monumentals aparents⁴¹⁷.

Amb les desamortitzacions del XIX, aquesta zona de la vila, fins aleshores amb un paper secundari, pren rellevància com espai industrial, comercial i residencial, que s'incrementarà amb els anys construint-se la plaça Coberta. Aquesta zona, i entenc que sota la influència de Roca i Bros, comprèn Rambla i Plaça de la Palmera, Plaça de l'Escorxador i els carrers Eres de Vila, Sant Roc, Pella i Forga i Plaça Josep Tarradellas; el mateix Castañer ho confirma en un altre treball relatiu a la Plaça de l'Escorxador⁴¹⁸, com una àrea urbana fora muralla amb parcel·lació típica d'antic règim que progressivament durant el XIX i principis del XX es converteix en un espai urbà i polivalent entre residencial i industrial fins ben entrat el segle XX.

6.c.iv. Arquitectura Eclesiàstica

De tots els aspectes de l'arquitectura que hem anat tractant, el de l'arquitectura eclesial és on Roca i Bros es mostra menys prolífic. En realitat, a Figueres,

---

⁴¹⁶ Esteve CASTAÑER MUÑOZ, «Architecture métallique et urbanisme a Figueres au XIXè siegle: La Plaça Coberta o Plaça del Gra», p. 201-213.

⁴¹⁷ Ibidem, p. 201.

⁴¹⁸ Esteve CASTAÑER MUÑOZ, «El barri de l'escorxador i la identitat de l'eixample de Figueres», 242, p. 51-57.

Roca només va projectà i executar una sola església, la de la Divina Providència, el 1851-1852, i que representa un element més en el model de ciutat que dissenya Roca i Bros en un espai que necessita l'emplaçament d'equipaments per poder justificar el creixement a què es veia sotmès el municipi.

També consta una reforma de la Parròquia de Sant Pere el 1864⁴¹⁹, de la que no s'aporten dades. De fet, només hem pogut trobar informació, de la reforma d'una capella a la parròquia dels Dolors de Lladó, el 1868, conservada a l'arxiu de la RABASJ⁴²⁰.

L'església de la Divina Providència, va ser un projecte d'ampliació annexa a la rectoria del convent de les monges Clarisses, que es trobaven a Figueres. En principi, el projecte data de entre 1851 i 1852, però no s'acabà d'executar fins el 1858⁴²¹; una de les característiques que la fan interessant és que, finalment, la façana quedà sense els estucats, l'obra de fàbrica i les ornamentacions que en un principi tenia previstes, i que es desconeixen ja que no consten plànols ni projecte.

---

⁴¹⁹ ALONSO DE MEDINA; CERVERA, p. 175.

⁴²⁰ RABASJ. Expedient 208.5.

⁴²¹ ALONSO DE MEDINA; CERVERA, p. 169.

Imatge 29. Façana de l'església de la Divina providència en l'època del seu enderroc, el 1973⁴²².

En aquesta imatge s'aprecia perfectament que la façana es troba sense els estucats típics de l'època, sense ornamentació i amb el sistema constructiu de la mateixa a la vista la qual cosa és del tot inusual; aquesta dada és rellevant per poder analitzar-la. Tanmateix, també podem percebre com l'estil neoclàssic està plenament present, i la senzillesa del conjunt que, en cap cas, volia ser ostentós.

L'església era d'una sola nau amb planta rectangular, bastida amb columnes corínties prop de les parets laterals i amb fornícules entre columnes; d'absis

---

⁴²² Imatge extreta de: www.figueresantic.blogspot.com [en línia].

semicircular amb pilastres estriades també d'estil corinti. La coberta era mitjançant volta de canó, cintres⁴²³ de fusta (que normalment era de pi) i teula àrab⁴²⁴; com era costum a l'època, la ornamentació era de terracota pintada i daurada.

Un cas a part és la façana, en primer lloc per l'elegància que suposa la seva composició amb pilastres a doble alçada tancades amb un frontó de forma triangular⁴²⁵ sobre la teulada. Destacar la seva simetria entre la porta d'accés i les fornícules en relleu que s'apunten a la façana i que és possible que haguessin de contenir motius religiosos en alt relleu.

Un apunt més sobre la façana, al trobar-se inacabada deixava a la llum el sistema constructiu que emprava Roca i Bros, mitjançant obra de fàbrica amb desgruixos i voladissos en els elements organitzatius i fàbrica de mamposteria fins i tot en la plementeria⁴²⁶. Aquest sistema fa que la plàstica de Roca i Bros estigui present en totes les fases de la construcció⁴²⁷, amb racionalitat i cura de l'ordre arquitectònic: el neoclàssic.

Dins del conjunt de l'obra de Roca i Bros, la Divina Providència és una prova perfecte de la manera en què treballa l'arquitecte el control de l'espai, la simetria i

---

⁴²³ Cintra: estructura auxiliar que serveix per sostenir provisionalment el pes d'un arc o volta, durant la fase de construcció. Aquesta estructura, una vegada muntades les dovelles i la clau es desmunta en una operació anomenada descintra. També és la corba de la superfície interior d'un arc o volta.

⁴²⁴ ALONSO DE MEDINA; CERVERA, p. 169.

⁴²⁵ Els tancaments de frontó de Roca i Bros van evolucionant al llarg dels anys, de manera que en la Casa Poli-Deseia (1864), també en fa un amb arc rebaixat. En aquest cas, probablement per raó del tipus d'edifici, es decanta per un de triangular donant més pes classicista al conjunt i, alhora, més sobrietat al tractar-se d'una església.

⁴²⁶ Plemeneteria: Conjunt de peces de pedra o ceràmica que completen les superfícies intermèdies entre els nervis d'una volta de creueria o nervada. Cadascun d'aquests espais intermedis s'anomena "plements".

⁴²⁷ ALONSO DE MEDINA; CERVERA, p. 169.

la perfecció tècnica; sap resoldre amb destresa els reptes constructius que se li presenten. L'espai interior de l'església, amb la seva resolució amb pilastres prop de les parets permet donar més espai i sensació d'amplitud, més complex. La volta, també, centrada en la nau central li confereix més solemnitat, una gran centralitat que juntament amb les pilastres sembla que ens trobem davant d'una estructura de temple de tres naus, i no una.

Més elements a tenir en compte, és la racionalitat constructiva en l'obra, la senzillesa i el control dels ordres arquitectònics, la qual cosa posa en evidència el profund coneixement tècnic alhora amb un resultat estètic plenament identificat amb el moviment neoclàssic de la més bella factura, elegància i control tècnic.

Imatge 30. Interior de la Divina Providència abans del seu enderroc⁴²⁸.

En la imatge anterior podem apreciar el comentat sobre la nau central i la sensació de què l'estructura era de tres naus quan en realitat era una sola; un giny tècnic

---

⁴²⁸ ALONSO DE MEDINA; CERVERA, p. 79.

d'impacte que permet comprovar la perícia arquitectònica i el coneixement de Roca i Bros en una època en què ja era un referent per la construcció del Teatre Principal de Figueres i tota la reordenació de l'entorn amb la construcció de la Casa Romaguera el 1852, una de les més belles expressions de l'art neoclàssic a Catalunya.

Imatge 31. Vista de la Divina Providència durant el seu enderroc⁴²⁹.

---

⁴²⁹ Imatge extreta de: www.emporda.info [en línia].

CAPITOL 7

EL TEATRE PRINCIPAL DE FIGUERES: LA SEVA OBRA MÀXIMA

Probablement una de les històries més apassionants de la Figueres contemporània sigui la idea, planejament i construcció d'un dels equipaments culturals de més relleu a Girona, Catalunya i dels més significatius d'Espanya, dins l'arquitectura musical d'època neoclàssica. Aquest, és el que fins 1939 fou el teatre de Figueres, el Teatre Principal, un edifici que superava en molt les expectatives d'una petita vila de províncies que es trobà, el 1850, amb un edifici de magnífica factura que mai pogué mantenir degudament i que inicià un lent declivi poc després de la tercera carlinada.

Igualment, aquesta construcció no només representa el gust per la bellesa neoclàssica, per l'arquitectura musical o la sensibilitat cultural, la construcció del Teatre Principal encercla una operació de millora urbanística de l'entorn del propi edifici que ha arribat gairebé intacta fins els nostres dies i que representa en aquell moment l'autèntic inici de Figueres com a ciutat gràcies al seu arquitecte Josep Roca i Bros qui aconseguí donar una nova idea de ciutat centrada en la obertura d'espais, la socialització dels mateixos i l'abandó definitiu de tècniques arquitectòniques superades i d'origen medieval a l'entorn d'una muralla i amb un sol centre, en aquest cas la Plaça de l'Ajuntament.

Igualment, el Teatre Principal, al tractar-se de l'edifici públic més important de Figueres, provoca que la seva història corri paral·lela a la de la ciutat, essent un reflex de la mateixa evolució urbana en un inici, i a remolc d'una situació de precarietat de les arques públiques arrel del cost de la defensa i fortificació de Figueres el 1874 pel perill de invasió i saqueig de les tropes carlines del General Savalls. Circumstància que deixarà exhaust l'erari públic durant més de vint-i-cinc anys, provocant un declivi prematur, juntament amb la força amb què arriben empresaris teatrals i cinematogràfics privats, ja en el segle XX, amb els quals l'Ajuntament no competeix ni en recursos ni en equipaments que seran, més moderns i funcionals que el propi Teatre Principal.

La història d'aquest edifici, serà la còpia exacta de la història de la ciutat de Figueres a cavall entre dos segles convulsos a tots nivells i dels que la capital de l'Alt Empordà en fou testimoni directe i, en més d'una ocasió, protagonista involuntari i d'excepció. Probablement aquests fets, juntament amb d'altres, ens permet dir que la història d'aquest equipament sigui apassionant i apassionada, i representi alhora un fidel testimoni de tot el succeït en els darrers 150 anys. En aquest capítol, es podran trobar, poc a poc i bocí a bocí la història d'una ciutat quan encara no ho era.

L'inici d'aquesta aventura, no comença a Figueres, ni a Barcelona, ni a Catalunya. De fet, el seu inici era molt lluny d'allò en què va acabar convertint-se, i l'hem d'anar a buscar a Madrid, concretament al projecte de final de carrera d'un jove estudiant d'arquitectura que a les acaballes de 1841 es presentà davant de la *Real Academia de Bellas Artes de San Fernando* per obtenir el títol d'arquitecte, Josep Roca i Bros. Perquè comença aquí? Doncs és senzill, el projecte de final de carrera de Roca i Bros, com hem comentat, era: "*Relación de un proyecto para un Museo de Bellas Artes y Biblioteca Pública según los presentes diseños y de la composición y materiales que le serían propios junto con el presupuesto del mismo. José Roca y Bros, 19 de septiembre de 1841*⁴³⁰".

Malgrat que el contingut del projecte no era el mateix, en el cas de Figueres va ser la construcció d'un teatre municipal, sí té a veure el plantejament d'edifici que proposa Roca i Bros amb dues façanes, en teoria una per entrar al museu i l'altre per entrar a la biblioteca, que li permeten amb les característiques de Figueres i la necessitat de reordenar la zona on estava emplaçat el teatre, crear un espai de gran efecte visual que ha perdurat fins avui amb dues façanes però un sol ús.

El Teatre Principal de Figueres estava situat a esquenes de l'antiga muralla medieval de la vila, un emplaçament en el que ja hi existia una vella instal·lació teatral. De la seva petita prehistòria, cal esmentar que bona part dels investigadors del segle vint estan d'acord en què el lloc on actualment hi reposa el Teatre – Museu Dalí, antic Teatre Principal, s'hi instal·là un petit teatre anomenat *Casa de Comedias*, es tractava d'una edificació en precari, en principi descoberta i a la que posteriorment es dóna cobertura, feta de fusta i fang i que responia a la necessitat d'esbarjo de la societat figuerenca.

On no es troba acord, és en el fet de saber si es construí el 1814 o el 1816⁴³¹. La data de construcció de 1814 la defensen cronistes com Josep Mª Bernils i Mach

---

⁴³⁰ Annex Documental VI, i RABASF. Expediente Académico José Roca y Bros. 1841 2-11-4 (9).

⁴³¹ Fins a la data els investigadors no es posen d'acord respecte a la data concreta; si bé Rodeja assegura que és el 1814, Bernils i, Alonso de Medina i Benet Cervera ajusten la data a 1814.

qui, l'esmenta com la de primera construcció⁴³², altres investigadors com el propi Eduard Rodeja i Galter el situen el 1816⁴³³.

Val a dir que les dues dates provenen de la mateixa dada, que és el trasllat del cementiri propietat del comú, però amb diferent resolució; per a Rodeja, el cementiri ocupà l'espai comprès entre la part posterior de l'església parroquial i el carrer de La Jonquera on existia des del 1772 i que després ocupà, fins el 1816, l'extrem nord de la mateixa església a l'actual Plaça Gala – Salvador Dalí, quan mitjançant ordre de Capitania General de 23 d'abril de 1816 es prohibia els enterraments a l'interior de les esglésies i dins els recintes de les poblacions, una ordre que obligava a l'Ajuntament a buscar un emplaçament fora del casc urbà donant-se el trasllat fins a la carretera d'El Far, actual emplaçament.

Per a Bernils, l'ordre de traslladar el cementiri és anterior, de 1813, i fruit de la pròpia iniciativa de l'Ajuntament "afrancesat" de Figueres, comentant que es feu un trasllat provisional a l'actual Ronda del Parc, on s'havien enterrat a soldats de la guerra gran i que posteriorment, el 1816, passà al seu actual emplaçament.

El cert és que avui en dia es fa difícil esbrinar quin és el camí correcte ja que les fonts no són complertes i es perderen en els successius esdeveniments bèl·lics que ha viscut la ciutat, així com amb altres disfuncions arxivístiques que s'han patit fins a dècades més properes. Una darrera teoria, apuntada per Ramon Guardiola⁴³⁴, assegura que existia un originari teatre el 1814 que feia representacions al Saló de la Placeta, antiga casa del Governador i actual Museu de l'Empordà, Sala de Comèdies que es traslladaria el 1816 a la vessant Nord de l'església parroquial de San Pere un cop aquesta quedà buida del cementiri; no només això sinó que Guardiola apunta que abans de la construcció del Teatre Principal existiren dos teatres en el mateix emplaçament, un desmuntable i un d'obra, que d'alguna manera confirmaria l'existència d'un teatre precari en el que posteriorment es feren obres de millora.

Allò que realment ens interessa és constatar, a través dels diferents investigadors, que en aquest emplaçament hi hagué, prèvia a la construcció del Teatre Principal, un teatre anterior el qual, segons sembla admetre tothom, força precari i parell a la situació de la ciutat de Figueres que donà lloc trenta anys després a la construcció

---

⁴³² BERNILS, *Figueres*, p. 42-43.

⁴³³ RODEJA, *Figueras. Notas históricas (1753 - 1832)*, p. 153-154.

⁴³⁴ Ramon GUARDIOLA ROVIRA, *Dalí y su museo: La obra que no quiso Bellas Artes*, p. 39-40.

d'un altre, de molt més bella factura, en el mateix emplaçament i, segurament, el fet d'existir prèviament un equipament cultural en el mateix espai, condicionà la tria del lloc ja que en el moment de la seva construcció (1849-1850) Figueres es trobava en un moment d'expansió urbanística i econòmica interessant, que hagués permès construir-lo en qualsevol altre banda.

Cal pensar doncs, que l'Ajuntament inicià la construcció a l'actual Plaça Gala – Salvador Dalí pel fet de que ja hi havia un equipament de similars característiques anteriorment i, així, generar una reordenació urbana del centre, força abandonat pels usos de cementiri que havia tingut.

Val a dir que l'espai urbà on s'emplaçà el Teatre Principal estava comprès dins la idea de planificació urbana global que queda recollit en dues tendències bàsiques d'actuació com eren abandonar la idea de l'urbanisme a l'entorn del centre medieval i una nova definició del mateix centre amb l'obertura de nous passos de connexió amb l'exterior així com donar al centre l'aspecte de representació municipal de suficient entitat a la categoria que es volia donar. L'espai al que fem referència era la vessant nord de l'església parroquial de Sant Pere de Figueres i, ensems, fi de terme en tant que s'hi acollia la muralla medieval que fins ben entrat el XVIII romania dempeus.

Els seus usos havien estat cementiri municipal des de 1772 fins a la data de 1814 - 1816 ⁴³⁵. El més probable és que el 1816 ja existís un teatre provisional, dit *teatret*, ja que un Ban de Policia datat el 14 de setembre de 1816⁴³⁶ dona instruccions sobre el comportament dels espectadors en les diferents representacions. Evidentment, un document d'aquestes característiques ens fa pressuposar que existia anteriorment una teatre en ple funcionament, el Ban parla de temporada de teatre, que probablement ja existís el 1814 si no abans i tot atès que les representacions s'havien dut a terme en un altre espai de la vila, al Saló de la Placeta, propietat de l'Ajuntament i qui ho arrendava per tal de que s'hi fessin representacions de teatre.

Es fàcil entreveure, doncs, que Figueres posava molta atenció a l'oferta d'oci que podia generar i si tenim en compte que existia una burgesia emergent i que la vila era plaça militar amb un gran nombre d'oficials i tropa frisosos per tenir una vida

---

⁴³⁵ ALONSO DE MEDINA; CERVERA, p. 22.

⁴³⁶ DD.AA. *Història del Teatre a Figueres 1816-1991*. Figueres, p. 14-15.

social prou amable, ens adonarem que la voluntat del govern de la ciutat, que també ho era del castell, fos que la ciutadania que s'ho pogués permetre i tingués la oportunitat de gaudir de les màximes oportunitats d'oci.

Fins a la construcció del Teatre Principal el 1850, coexistien dos espais de representació que funcionaven a la vegada, el Saló de la Placeta i *el cuarte*⁴³⁷, on actualment es troba el Teatre – Museu Dalí, i conegut com *la casa que serveix de teatre*. Per bé que l'Ajuntament de Figueres, estudià la viabilitat de millorar les instal·lacions del Saló de la Placeta o Casa del Governador i de construir-hi un nou teatre, les impossibilitats econòmiques no ho permetien i els diferents projectes, existeix un de 1826, són refusats, considerant la possibilitat de millorar el teatre existent a prop de l'església parroquial i que era pràcticament provisional amb els "*fondos de diversiones públicas*"⁴³⁸. Aquests dos espais escènics es trobaven clarament diferenciats atès que, segons la descripció feta per Pascual Madoz⁴³⁹, parla de "*un teatro reducido y de mal gusto excepto el escenario renovado en 1841; un salón para bailes públicos*", dada que comenta Albert Compte⁴⁴⁰.

És interessant destacar els dos espais ja que eren, previ a la construcció del Teatre el 1850, els únics equipaments d'oci amb què comptava Figueres, a mitjans de segle, i en els anys previs a la construcció del teatre. Destacar que la descripció de Pascual Madoz, ajuda sobre manera a donar fidelitat als emplaçaments, ja que també destaca altres elements d'estat, geografia, economia i societat, situant Figueres com a capital del partit judicial i a tots els efectes, també, com a capital de l'Empordà, amb una població de 1870 veïns i 8352 ànimes⁴⁴¹.

---

⁴³⁷ Ibídem, p. 23.

⁴³⁸ Ibídem, p. 23.

⁴³⁹ Pascual MADDOZ IBÁÑEZ, *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de ultramar (1845-1850)*, VIII, p 92, i Annex documental XVI.

⁴⁴⁰ COMPTE, «Geografía Urbana de Figueres», 6, p. 144.

⁴⁴¹ MADDOZ, *Diccionario*, p. 90.

En aquest moment, no sempre és fàcil situar Figueres dins de tot el seu context; d'altra manera, seria també més complex explicar com es justifica la construcció d'un equipament de les característiques del Teatre Principal. Madoz dóna una visió àmplia i força ajustada de la realitat tant de l'Empordà com de la mateixa Figueres, com un eix social i econòmic en creixement constant malgrat les dificultats viscudes a final del segle XVIII i principis del XIX amb els conflictes bèl·lics de la Guerra Gran i la Guerra del Francès. Aquest estudi detallat, i fiable juntament amb d'altres que també aportem de caràcter més local, donen una idea de tota la comarca i del pes de Figueres, que resulta ser només amb dades molt rellevant.

El teatre anomenat *el cuartel*, es tractava d'un espai precari, ambulat, desmanegat i amb escasses condicions escèniques⁴⁴²; val a dir que tots els espais d'oci i lleure a Figueres es trobaven en aquest estat, i de fet la intervenció en aquesta àrea serà cabdal, també, pel creixement de la vila que en aquell moment no estava allunyada en molts sentits de la capital de la província, Girona, segons el mateix Compte⁴⁴³. Aquesta situació es dóna quan els propietaris del teatre, ofereixen a l'Ajuntament de Figueres la infraestructura necessària per a les reformes a condició de què ells obtinguin els beneficis de les representacions dels tres primers anys; l'Ajuntament accepta però destinarà una quarta part dels ingressos a una Causa Pia de Beneficència⁴⁴⁴; en aquest moment, doncs, podem parlar de la municipalització del teatre a Figueres i la intenció del mateix d'oferir servei a la població en les millors condicions.

Sovint consta que la vida teatral és un element que configura la civilització d'un poble. Hi vincularem la influència francesa, ja fos per la invasió napoleònica com per la proximitat fronterera, i la idea recurrent dels responsables municipals fins a dates ben recents serà la del teatre com símbol de civilització. El teatre representarà un exemple de luxe per una burgesia que es consolida poc a poc. En aquest sentit ho explica Ignasi de Solà Morales: "*La construcció de teatres per part dels ajuntament i la ocupació d'edificis desamortitzats per a construir-hi noves sales són al llarg del segle XIX un exemple del significat social que el fenomen*

---

⁴⁴² ALONSO DE MEDINA; CERVERA, p. 22.

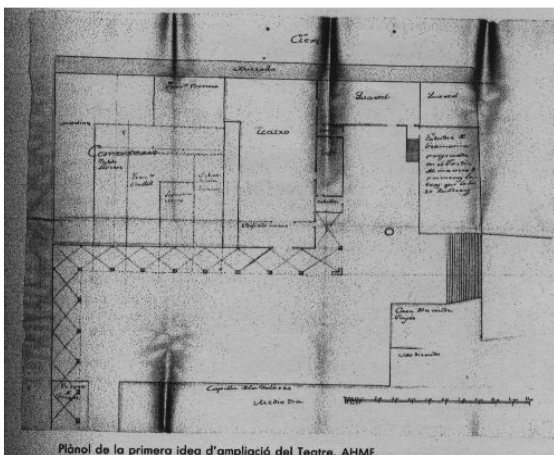
⁴⁴³ COMPTE, «Geografia Urbana de Figueres», 6, p. 143.

⁴⁴⁴ DD.AA. *Història del Teatre*, p. 23.

teatral adquireix com a representació dels ideals de la societat laica i civil, a través de la sistematització del lleure i d'un nou tipus de festa social"⁴⁴⁵.

Altres investigadors consideren el 1827, moment en què *el cuartel*, situat a l'actual Museu Dalí, és cedit a l'Ajuntament amb els beneficis obtinguts els anys 1827 i 1828 amb la condició de donar permís per a armar-lo⁴⁴⁶ i encara després que existiren informes tècnics negatius respecte al seu armament com a teatre, cosa que provocà diferents arranjaments a fi de poder obrir amb garanties.

A partir de 1826 - 1827 es consolida la idea de teatre municipal que culminarà amb la construcció del Teatre Principal. Del vell teatre no existeixen més dades que les aportades pels diferents investigadors, sense haver-se trobat documentació de primera mà, excepte algunes còpies de plànols.

Imatge 1. Plànol de la primera idea d'ampliació del teatre. AHMF⁴⁴⁷

Cal entendre doncs, com des d'aquestes dates fins a la construcció del Teatre Principal, fou una preocupació per als diferents governs municipals la consolidació del model de teatre municipal, del model d'oci per a una societat en transformació, una consolidació que s'ha mantingut fins els nostres dies i que, sovint, ha hagut de lluitar amb una forta competència per part de la iniciativa privada.

---

⁴⁴⁵ Ignasi de SOLA MORALES, *Història del Teatre Municipal de Girona 1769-1985*, p. 15.

⁴⁴⁶ RODEJA, *Figueras. Notas históricas (1753 - 1832)*, p. 181.

⁴⁴⁷ DD.AA. *Història del Teatre*, p. 27.

En el primer terç del segle XIX a Figueres, l'edifici de *el cuartel* on s'ubicava el teatre reunia les mínimes condicions d'ús, a banda de què no només s'hi representaven obres teatrals o altres formes de lleure cultural, sinó que també era un espai per a desenvolupar diferents esdeveniments que no podien fer-se en l'espai sagrat de l'església o en el Saló de Plens de l'Ajuntament. Així doncs, diríem que el teatre tingué una funció *polivalent*. Amb molta probabilitat, serví per a dur a terme mítings polítics, amb l'aparició del moviment republicà, que tingué a Figueres i en la figura d'Abdó Terradas un reeixit exponent; a banda d'això, cal indicar que les festes, balls o els carnestoltes, arrelats a Figueres.

Aquesta època, finals dels 20 a finals dels 40 del XIX, es faran reformes de tot tipus a l'edifici, vell i en mal estat; s'arreglen les finestres, s'amplia la zona d'escenari i aforament, es construeix un cafè annex al teatre però el 1839 l'Ajuntament decidirà la construcció d'un teatre municipal, en l'espai on existia l'anterior i que agafava l'espai destinat a cementiri. Serà a partir d'aquí en què començarà la rehabilitació de l'espai comprès a l'entorn de teatre ja que per idea de ciutat i per necessitat d'aconseguir fons, es feren necessàries decisions d'ordre econòmic que feren transformar íntegrament l'espai de la zona nord de Figueres; estem parlant de l'alienació de cases propietat del comú i forns de pa de la mateixa propietat, i la venda de llotges als principals ciutadans, subscripcions populars o arrendament del teatre durant la construcció.

La documentació de la construcció del Teatre Principal, que conté l'AHMF⁴⁴⁸, és àmplia i permet entendre que el projecte era vital pel progrés de la vila. Aquesta documentació, repeteix la voluntat de dotar a la vila d'una ornamentació a l'alçada d'una burgesia consolidada, a banda de considerar el projecte una bona iniciativa urbanística per l'època. El naixement del Teatre Principal, fou el mirall on s'hi reflectí una societat benestant i uns governs municipals que buscaven agradar-li, i cada vegada amb més vincles d'amistat i negoci amb gent influent de contrades com Girona, Barcelona o Perpinyà.

Construir un teatre en la vessant nord de la vila de Figueres comportava canvis en l'àrea com descentralitzar el centre urbà cap el nord, o més ben dit ampliar el vell centre medieval ja que a partir de 1830 la cobertura de la riera Galligans permetia dir que el centre econòmic ja s'havia desplaçat fora muralla. Figueres passa per una bonança econòmica que permet fer-la més vistosa. Amb tot, l'ornamentació passa per definir els espais urbans amb què compta la vila per tal d'expandir-se. Però de tots en què la vila pot expandir-se, l'interior de les muralles està en situació

---

⁴⁴⁸ Arxiu Històric Municipal de Figueres.

deixada, és el de la vessant nord, on fins 1814 hi havia el cementiri del comú i construccions menors, com l'edifici anomenat *el cuartel*, el vell teatre.

En l'espai s'hi trobaran tres construccions, dues d'elles dissenyades per Roca i Bros: l'església dels Dolors, construïda el 1839 i d'autor desconegut, la Casa Romaguera, magnífic exemple de neoclàssic a Catalunya⁴⁴⁹ i el Teatre Principal que, en el context de reforma urbana, està pensat perquè sigui el més vistós de tots els de l'entorn.

L'Església dels Dolors, de la que no queda cap rastre va ser destruïda durant la Guerra Civil espanyola juntament amb l'església parroquial de Sant Pere, és la primera de les tres construccions i es fa paret amb paret amb l'església de Sant Pere, contribuint a la nova ordenació de l'espai tot i respectar el traçat del carrer existent; serà a partir de després de la Guerra Civil, en el que aquest espai estarà molts anys abandonat, que es tornarà a refer i on el solar de l'església passa a ser zona pública de pas. Molts anys després d'acabada la guerra, al solar de l'església dels Dolors hi havia la runa de l'església, sense que ningú la tragués ni netegés la zona fins que es decidí la construcció del Teatre – Museu Dalí motiu pel qual es refà tota la zona altra vegada com quan es construí el Teatre Principal el 1850.

Imatge 2. Església dels Dolors (primera), al costat de l'església parroquial de Sant Pere. Data i autor desconegut⁴⁵⁰.

En la documentació relativa a la construcció del Teatre, es parla de la necessitat d'anar més lluny d'una construcció de caràcter lúdic a la vila, sinó que també

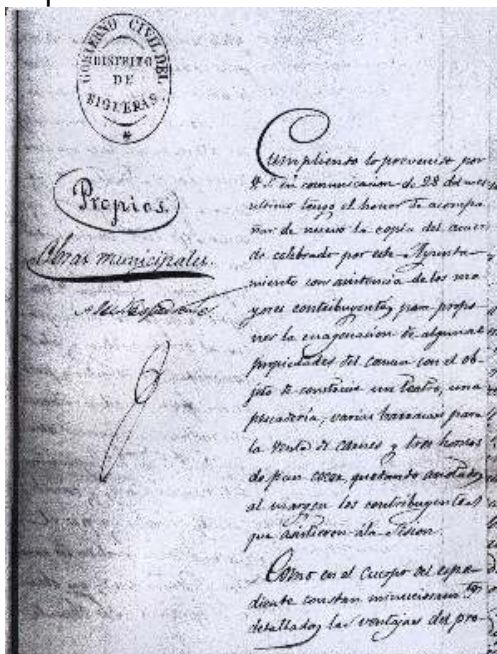
⁴⁴⁹ ALONSO DE MEDINA; CERVERA, p. 97.

⁴⁵⁰ Imatge extreta de: www.figueresantic.blogspot.com [en línia].

respon a la necessitat de regenerar una part de la vila que es trobava en mal estat i que connectava amb el que, fins a èpoques recents, era conegut com el *garrigal*, que era el suburbi de les afores de Figueres per la seva vessant nord.

El teatre, doncs, s'emmarca en una operació de regeneració urbanística més ampli, i del que el mateix equipament teatral resultarà l'element més destacat i destacable juntament amb la Casa Romaguera, o Pont de Vinyals, que és de la mateixa època i permet cloure la plaça i obrir un espai social que en aquell moment no existia. Aquesta regeneració, sembla del tot necessària atesa la mateixa evolució i creixement de Figueres, i de la necessitat de organitzar-se no només a nivell arquitectònic o urbanístic, sinó també a nivell social en què apareixen unes necessitats que fins aleshores quedaven cobertes amb menys infraestructures.

Els documents de construcció del teatre així ho testimonien, de la mateixa manera que testimonien les dificultats amb les que es trobarà l'Ajuntament per tirar endavant el projecte. Recordem que Figueres era una vila relativament petita, comparada amb la magnitud del projecte, i per bé que es trobava en una situació econòmica i social emergent, també existia el perill que un equipament d'aquestes característiques suposés un excés per les possibilitats del mateix ajuntament, com s'apreciarà en certa documentació consultada.

Imatge 3. Còpia de la primera pàgina de l'ofici que remet l'alcalde – corregidor de Figueres en data 11-07-1848, José Mateo de Urrútia, al *Jefe Superior Político de la Provincia de Gerona*, sol·licitant el seu suport per a l'aprovació del projecte davant el govern de Madrid. Còpia facilitada per l'AHMF⁴⁵¹.

⁴⁵¹ AHMF. Carpeta de l'expedient de construcció del teatre. Edificis municipals.

En el mateix ofici s'explica que la construcció de l'edifici del Teatre suposarà un embelliment de la població per l'elegància del projecte i les seves bones proporcions. Però el projecte de millora urbana de la vessant nord juntament amb el projecte de construcció del teatre hi conté la construcció de peixateries de venda de peix, barraques de venda de carn i forns per coure pa de titularitat municipal⁴⁵². El projecte de les peixateries també és una reforma, ja que es pretenia canviar les existents fins llavors i que estaven en molt mal estat de conservació i amb una salubritat, segons s'explica en el mateix ofici de la figura anterior, deplorable.

Un aspecte de l'entorn urbà de nova creació al voltant de la construcció del Teatre Principal, és el fet de què una part important del canvi ve del fet que s'obre també un espai obert dins de la vila, i que és una de les principals aspiracions de Figueres ja que només comptava, abans d'aquest impuls urbanístic, amb un sol espai gran que era la plaça de l'ajuntament però de formes irregulars i no estrictament per a què la ciutadania pogués gaudir-ne, dins el marc de consolidació social de bona part de la societat burgesa existent a Figueres. En aquest moment, també, es dona el fenomen de la creació d'Associacions lúdiques, il·lustrades, científiques i culturals, algunes d'elles vives fins a dia d'avui, i que també responen a aquest desig de donar un ús al temps lliure que del que es comença a disposar; serà en la segona meitat del segle XIX i principis del XX en què aquests moviments prenen força. Així, la necessitat de representació social de la burgesia consolidada i les seves connexions amb el poder establert, confirmen la tendència a l'embelliment urbà més cèntric.

7.a El Teatre Principal: Una idea de ciutat

La construcció del Teatre Principal fa percebre una idea de ciutat, que radica en la pròpia ordenació de l'entorn del Teatre, entès com a nova ciutat. D'entrada, assumirem la definició de l'edifici que en fan Mª Assumpció Alonso de Medina i Benet Cervera com arquitectes i estudiosos, alhora, de Josep Roca i Bros: "*...Roca i Bros planteja un teatre a la italiana, amb sala, prosceni i escenari, i dotat de platea amb planta de ferradura i llotges laterals. El fet, poc habitual, de traçar un edifici en cantonada i per tant amb dues façanes li permet desenvolupar una*

---

⁴⁵² La propietat dels forns municipals és una tradició que remunta a època medieval força estesa a Catalunya i que té el seu origen probablement la voluntat de subministrament a la població en les successives crisis de subsistències per les que passaven la majoria de poblacions.

proposta formal molt notable, basada en la creació d'un cos avançat sobre la plaça, cos que tracta amb tres grans portalades de mig punt i que dóna direccionalitat a una edificació que té dues façanes de tres cossos en certa manera isòtropes, resoltes amb una elegant estructuració reticular de cornises i dobles pilastres jòniques. Un àtic més reculat, que corona l'edifici amb balustrada, contenia importants relleus de terra cuita. La façana principal disposava d'escultures exemptes de les muses del teatre, la música i la dansa. La façana lateral presentava dos medallons dedicats Moratín i Calderón encerclats per imatges femenines en alt relleu⁴⁵³.

La construcció del teatre fou lenta, o com a mínim la seva tramitació administrativa en tant que la construcció anà considerablement ràpida. En el llibre sobre la història del Teatre a Figueres⁴⁵⁴, s'explica el primer document municipal de constitució del teatre i que té data de maig de 1847. Així doncs, l'esmentat acord municipal diu: “ *Que se construya el Teatro en el terreno del común, que antiguamente fue cementerio, dando la fachada a la subida de la iglesia, para cuya construcción se emitan acciones, a la extinción de las cuales se aplicará el producto de las ventas de propios que se designarán después de la aprobación superior para lo que se formarán los oportunos expedientes*”.

A partir d'aquí la cursa administrativa es posa en funcionament a fi de sortejar tots els entrebancs que van apareixent, entre ells els de la *Superioridad* de Girona que a cada ofici que rep en remet un altre en el que troba a faltar algun element en el projecte, si l'Ajuntament de Figueres remetia un ofici quin era el seu projecte en data 24 de maig de 1848⁴⁵⁵, la superioritat li contestava un altre ofici trobant a faltar els contribuents que, en el mateix nombre que els regidors, formessin part del projecte així com una comparativa dels guanys del vell teatre amb els estudis que donava l'ús del nou.⁴⁵⁶

---

⁴⁵³ ALONSO DE MEDINA; CERVERA, p. 73.

⁴⁵⁴ DD.AA. *Història del Teatre*, p. 30-31.

⁴⁵⁵ AHMF. Carpeta de l'expedient de construcció del teatre. Edificis municipals.

⁴⁵⁶ AHMF. Carpeta de l'expedient de construcció del teatre. Edificis municipals.

En un dels enviats a la superioritat de data de 24 de maig de 1848, l'Ajuntament de Figueres explica per quin mitjà obtindria els diners per a la construcció del teatre: *"(...) para la realización del proyecto se propone esta corporación enagenar las casas propias del Común, situadas en las calles de Perelada, de Besalú y de la Jonquera, anejo a ésta última el horno de la misma denominación, y los hornos de las dichas dos primeras calles, habiéndose instruído al intento los cinco expedientes que acompañan la solicitud que incluyó dirigida al gobierno de S.M. ; y se han formado los planos y presupuesto que remito también dentro de un canuto de hoja de lata; esperando que se sirva usted de favorecer este proyecto con su informe, y dar después el curso que corresponde a todo, con el fin de obtener la aprobación del gobierno de S.M.*⁴⁵⁷.

No només el teatre serà de titularitat pública, sinó que també les peixateries, les carnisseries i els forns de coure pa; una tradició medieval, amb origen en els monopolis feudals sobre ús de forns i altres serveis, que acaben passant a propietat municipal i que el govern municipal en conservà la tutela⁴⁵⁸. El projecte del teatre fou presentat per Josep Roca i Bros l'11 de maig de 1848, qui en menys de quinze dies després, envià còpia a Girona sol·licitant suport per quan s'enviés al govern de Madrid.

El cronista de la ciutat de Figueres, Rafel Torrent Orri, defineix el teatre: *"El edificio del Teatro constaba de planta baja o platea y de tres pisos. En la platea, en sus comienzos, ademas del patio de butacas y asientos fijos posteriores, había palcos laterales. En el primer piso, sólo había palcos reservados a las familias acomodadas que habían aportado el capital que faltaba para cubrir el coste total de las obras, antes mencionado, mediante el derecho de adquirir la propiedad de un palco cada una de ellas. La familia Gorgot, por haber cedido parte del solar sobre el que se edificó el nuevo teatro, incluso gozaba del privilegio de tener acceso al palco de su propiedad, desde su casa.*

El primer piso disfrutaba de un salón de descanso, con una galería cubierta, rematada con una balustrada' y sobre ella las esculturas en yeso de las musas antes referidas.

En el segundo piso, habían palcos y asientos fijos en sus gradas escalonadas. Más tarde, se suprimieron los palcos.

---

⁴⁵⁷ AHMF. Carpeta de l'expedient de construcció del teatre. Edificis municipals.

⁴⁵⁸ DD.AA. *Història del Teatre*, p 30-31.

El tercer piso se componía de gradas, para los que sólo adquirirían la entrada general.

El teatro tenía un espacioso escenario, con camerinos para los actores, y el conjunto total era de forma ovalada, cuya estructura le daba unas excelentes condiciones acústicas, lo mismo en la platea que en los tres pisos⁴⁵⁹.

Destaca a més, Torrent Orri, que la combinació entre la professionalitat de Josep Roca i Bros, com arquitecte, i del francès Fèlix Cagé, artista parisenc que decorà diversos teatres a França i Bèlgica, així com autor el 1846 de frescos pintats en la construcció del Gran Teatre del Liceu⁴⁶⁰, a banda de la feina feta a Figueres.

L'arquitecte Ricard Giralt Casadesús, en una memòria de reforma del teatre el 1921, el definia també: *“L'actual teatre consta d'un pòrtic i un vestíbul amb escales laterals que comuniquen amb els pisos. Aquests són quatre: planta baixa i tres pisos. A la planta baixa es troba la platea i els palcos; en el primer pis la galeria noble i els palcos, en comunicació amb la sala de descans; en el tercer pis, dos palcos i seients fixos⁴⁶¹. Les explicacions del propi Roca i Bros, de qui es guarda Memòria, Projecte i Pressupost per a la construcció d'un Teatre Municipal, tot i no guardar-se els plànols originals: “... El autor de éste proyecto (Roca i Bros) para llevar a cabo las laudables miras del Ilstre Ayuntamiento de esta Villa, (...), se propone construir un teatro cómodo, capaz y de bellas formas arquitectónicas tal y como manifiesta el proyecto que pasa a manos de V.S. y ha podido combinar bajo los datos que se sirvió V.S. indicar al confiármelo⁴⁶².*

---

⁴⁵⁹ Rafel TORRENT ORRI, «Relaciones entre el Teatro Principal y La Erato en el siglo XIX», 9, p. 14.

⁴⁶⁰ Ibídem, p. 13.

⁴⁶¹ AHMF. Projecte de Reforma del Teatre Municipal. Reforma 1921 (Ricard Giralt).

⁴⁶² AHMF. Carpeta de l'expedient de construcció del teatre. Edificis municipals.

Imatge 4. Còpia de la primera de les quatre fulles de què consta la memòria projecte de Josep Roca i Bros per a la construcció d'un teatre. AHMF⁴⁶³.

El pressupost presentat inicialment ascendia a 226.000 reals de billó, una quantitat més que respectable per a l'època i per a una vila com la de Figueres que en prou feines superava els 10.000 habitants.

Serà, finalment, el trenta de juny de 1848 en què la corporació municipal estén un ofici mitjançant el qual informa als regidors i als majors contribuents de la ciutat de la Reial Ordre per la qual s'aprova, per part de la Reial Acadèmia de Nobles Arts de Sant Fernando, el projecte de construcció d'un teatre a la vila de Figueres.

En el plec de condicions s'inclou, entre altres obligacions, la d'utilitzar bons materials en la construcció, la de construir un edifici en bones condicions; i en el plec específic de construcció del teatre, s'especifiquen els materials, tipus, disposició, etc. Una característica de la construcció d'aquest teatre és el fet que tingui dues façanes. Una d'accés a l'interior del teatre i una segona de lateral que servirà per donar entonació i ornamentació a la nova plaça que es crearà en aquest indret, juntament amb les peixateries, les barraques per vendre carn i els forns per coure pa.

Precisament, la principal particularitat estètica i d'estructura del nou teatre de Figueres és la construcció d'un edifici amb dues façanes; una característica que respondrà a les necessitats urbanes de l'entorn però amb un origen realment

---

⁴⁶³ AHMF. Carpeta de l'expedient de construcció del teatre. Edificis municipals.

sorprenent, com hem comentat, al trobar que en el projecte de final de carrera del propi Roca i Bros, l'estructura de l'edifici que proposa compta, precisament, amb dues façanes⁴⁶⁴ per raó de ser un edifici amb dues funcions concretes que, segons entenia el mateix Roca i Bros i així ho varen valorar des de la Real Acadèmia de San Fernando era plenament factible. El projecte per a la construcció d'un Museu de Belles Arts i Biblioteca Pública, la qual cosa també posa de manifest el gust per les arts i la cultura del mateix arquitecte, i justifica la magnificència del Teatre Principal i la vessant més il·lustrada de l'arquitecte d'Abrera. En diversos documents, i per raó de les seves obres, a Roca i Bros se'l considera tant artista com arquitecte; en el present cas, podem afirmar el mateix.

Un edifici amb dues façanes, malgrat l'origen en el projecte de final de carrera de Roca i Bros, també tenia una explicació urbanística clara, que no era altra que embellir al màxim la nova àrea urbanitzada, la qual cosa s'explica veient el plec de condicions, i el plec afegit amb posterioritat, en el que es posa èmfasi en la tipologia de materials i la qualitat dels mateixos a fi de què el producte final sigui d'òptima qualitat. Els propis Alonso de Medina i Cervera així ho manifesten explicant que el resultat de la construcció és d'una extraordinària factura si tenim en compte la reduïda dimensió de Figueres.

Superats els entrebancs administratius amb què es troba el projecte, s'iniciaren les obres que finalitzaren el desembre de 1850, data en què s'inaugurà. Malauradament no consten en la Biblioteca Pública de Figueres, ni en el propi Arxiu Històric Municipal de Figueres, documentació de premsa de l'època però diferents investigadors asseguren que fou un gran esdeveniment la inauguració el 15 de desembre de 1850, i que les autoritats civils i militars assistiren a ella. En la construcció del teatre, s'inclouïa també el primer arrendament del teatre, amb la intenció de què de bon principi hi hagués la garantia de representació.

Les mateixes característiques tècniques del teatre, confirmen que es tracta d'un projecte ambiciós; Figueres volia un equipament que tingués possibilitats de albergar representacions que poguessin competir amb les dels grans teatres del moment com el Liceu de Barcelona. Són les proporcions del seu escenari en relació al pati de butaques. L'escenari és igual a la superfície de la platea.

El teatre Principal de Figueres, del que sempre s'ha dit que era una rèplica en petit del Liceu de Barcelona, té una estructura molt teatral donant gran part del seu espai al pati de butaques i escenari; ambdós espais són pràcticament iguals en

---

⁴⁶⁴ Annex Documental VI., i RABASF. Expediente Académico José Roca y Bros. 1841 2-11-4 (9).

extensió i per tant, Roca i Bros pensà en un teatre abocat a la representació. Sempre s'ha dit que l'acústica del teatre era rellevant i que disposava d'un espaiós escenari amb camerinos totalment equipats pel que normalment hi havia a l'època.

Uns 17.600 duros de 1850 (unes 87.500 pessetes), va costar la construcció del Teatre Municipal de Figueres, sota la direcció i disseny de Josep Roca i Bros; val a dir que en el pressupost i en l'expedient de construcció d'un teatre s'inclouen peixateries i barraques per a vendre carn⁴⁶⁵, consta una quantitat que ascendeix a uns 226.000 reials de velló, els 17.600 duros.

La construcció del Teatre Principal es convertirà en poc temps en l'autèntic orgull de Figueres, i serà així per què serà l'únic edifici públic de bella factura i excel·lent execució. En el moment de la construcció del teatre, només existien altres dos equipaments públics de caràcter civil que s'havien convertit en la imatge tradicional del govern municipal i militar existent en aquell moment: Ajuntament i Saló de la Placeta, (Càmera Agrària i, avui Museu de l'Empordà).

En aquest sentit, l'ofici que remet l'alcalde – corregidor de Figueres en data 11-07-1848, José Mateo de Urrútia, al *Jefe Superior Político de la Provincia de Gerona*, sol·licitant el seu suport per a l'aprovació del projecte davant el govern de Madrid⁴⁶⁶ deixa clara la intenció del govern municipal: *"... Como en el cuerpo del expediente constan minuciosamente detalladas las ventajas del proyecto, así en el concepto de mejoras urbanas como en la parte administrativa y exonómica. (...) No obstante, podrá decir a V.S., que en una población industrial, rica y civilizada como ésta, a la par que moderna, numerosa y aficionada a los espectáculos permitidos escasean los edificios de buen gusto y no se encuentra ninguno notable por su buena arquitectura, por su elegancia o por su gradiosidad: el teatro antiguo además de ser del todo incapaz y hallarse en estado de completa ruina, hace mucho tiempo que sirve de cuartel y en el día de casa fuerte por su sola posición. De ahí el general clamor del vecindario, para que se constituya un nuevo teatro capaz, decente y proporcionado al número de los espectadores: obra que hasta viene a constituir una verdadera necesidad para esta villa puesto que no hay en ella donde poder pasar las noches del invierno decoroso, entretenido y poco dispendioso. Por otra parte, la construcción de este edificio concurrirá el*

---

⁴⁶⁵ AHMF. Carpeta de l'expedient de construcció del teatre. Edificis municipals.

⁴⁶⁶ AHMF. Carpeta de l'expedient de construcció del teatre. Edificis municipals.

*embellecimiento de la población por su elegancia y buenas proporciones. (...) Resultando pues que el proyecto del Ayuntamiento debe mejorar visiblemente el ornato público y los rendimientos de propios, al tiempo que tiende a conciliar la salubridad y la comodidad del vecindario con el mejor servicio público, espero que V.S. tendrá a bien robustecerlo con su influyente apoyo cuando lo eleve a la aprobación del gobierno de S.M.*⁴⁶⁷ Així doncs, el nou teatre no només és una necessitat cultural dins d'un projecte més ampli de millora urbanística de la vila sinó que a més estava cridat a ser, l'orgull d'una ciutat.

Dins la construcció dels grans teatres monumentals de Catalunya i Espanya, el de Figueres és un dels primers; valgui com a prova que el Gran Teatre del Liceu fou inaugurat el 1847 i el de Figueres el 1850. Però no només hi ha una similitud en la inauguració, sinó que a més alguns dels artistes que van treballar en la decoració del Liceu també ho van fer en l'ornat del Teatre Principal, com és el cas dels frescos de Fèlix Cagé, artista que havia treballat en teatres francesos i belgues, a banda del Teatre del Liceu de Barcelona, i segons explica Ramon Guardiola, també el sostre del Teatre de l'Òpera de Paris⁴⁶⁸.

Segons el projecte inicial, el teatre tindria una cabuda de 950 persones assegudes i un màxim de 1.200 en els dies de màxima afluència de públic⁴⁶⁹. A l'interior, aquest disposava d'un vestíbul ample i elegant, dins del teatre es veia la decoració de Josep Nobi i els frescos de Fèlix Cagé qui havia pintat el teló de boca de l'escenari; de tot allò en prou feines si queden algunes fotografies de col·leccions particulars; Cagé era un artista molt conegut en aquella època, nascut a Paris el 1820 havia estat deixeble de Philastre i de Cambon.

El context en el que es construeix el Teatre Principal, a banda de la bonança econòmica que viu Figueres, és el de l'auge de l'associacionisme amb la creació de la majoria d'associacions, casinos i entitats cíviques i culturals de les que encara avui hi ha una bona mostra resten actives; un model una excel·lent salut. Entre les més destacades cal anomenar la *Sociedad del Liceo Figuerense*, un grup

---

⁴⁶⁷ AHMF. Carpeta de l'expedient de construcció del teatre. Edificis municipals. Ofici de 1848.

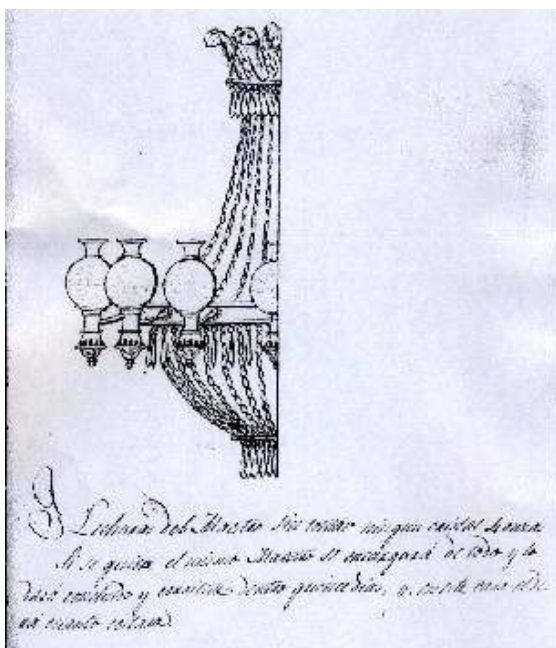
⁴⁶⁸ Ramon GUARDIOLA ROVIRA, *Dalí de primera mà*, p. 78.

⁴⁶⁹ AHMF. Carpeta de l'expedient de construcció del teatre. Edificis municipals. Projecte de Josep Roca i Bros.

d'afeccionats a les arts escèniques que s'encarregaran de la gestió del teatre de 1858 a 1868, en què s'acaba la relació amb l'Ajuntament per qüestions d'atribucions, drets i, també, per qüestions de caràcter polític ja que amb la Revolució de 1868, com explicarem més endavant, s'acaba l'hegemonia de les societats elitistes com aquesta.

També és el moment de la creació d'altres associacions com la Societat Coral Erato, creada el 1862, que tindrà molts lligams amb el Teatre Principal, o la Societat del Casino Menestral, fundada el 1856. Altres societats vinculades a la vida cultural i artística figuerenca i al teatre en aquells inicis eren l'antic Casino Figuerenc, fundat el 1857 i dissolt a finals de segle XIX, o la Societat "el lazo" fundada el 1866 o la Societat del Comerç, fundada el 1858.

No s'entendria la construcció d'aquest teatre sense aquestes societats que, al voltant dels diferents governs municipals, esperonaven perquè la vila de Figueres tingués un dinamisme cultural per damunt dels interessos econòmics i la sensibilitat artística s'introduís en la població de a peu.

Imatge 5. Detall d'una de l'aranya del teatre presentades per un mestre cristaller sense que aportés pressupost del seu cost ni consti procedència⁴⁷⁰.

Altres teatres similars com el Teatre Principal d'Olot, de Roca i Bros, no acabarà de construir-se fins 1880 o el Teatre Municipal de Girona fins 1860 sota projecte de

---

⁴⁷⁰ AHMF. Carpeta de l'expedient de construcció del teatre. Edificis municipals.

Martí Sureda i Deulovol. Figueres era un eix de comunicació i comercial vital pel territori i, per tant, zona en constant evolució i progrés, cosa que influïa sobre el teatre que estava projectat i en construcció.

Un comentari és la tradició de què el Teatre Principal tenia similituds amb el Gran Teatre del Liceu de Barcelona; a banda de dades de caràcter circumstancial com el fet que a Figueres al teatre se l'anomenava, el Liceo o el Coliseo, així com també es feia en diferents documents oficials posteriors a la seva construcció⁴⁷¹. Que hi hagués poca distància temporal entre els dos teatres i que pertanyin al mateix moviment arquitectònic dóna una pista de perquè s'ha considerat el Teatre Principal com un Liceu petit; a nivell de façana hi ha diferències marcades com que el Principal comptava amb dues façanes representatives i el Liceu només amb una. Les parts del teatre són similars, com la majoria dels teatres de l'època. No hi ha dada documental que corrobore la teoria, fent pensar que la veracitat de la mateixa caldria posar-la en dubte.

Hi ha un petit dilema respecte als plànols originals; en principi no consten a l'arxiu municipal, però afortunadament sí hi ha plànols originals del projecte i que són els que mostrem en aquest treball i que es consideren els més antics que existeixen de l'equipament, que són els que el propi Josep Roca i Bros presentà per a la remodelació del Teatre el 1868 en què calia construir quatre llotges més; el dilema, doncs, es troba en que Roca i Bros marxà de Figueres el 1865 a banda que deixà de ser-ne l'arquitecte municipal, per tant o bé l'ajuntament torna a contactar amb ell per aquesta reforma, o s'utilitzen els originals de 1850; no cal descartar que al tractar-se d'una gran obra d'arquitectura es tornés a contactar amb Roca i Bros. Probablement aquells plànols siguin els mateixos que es feu servir per la construcció del teatre però no es té cap constància d'això, i en qualsevol dels casos serien plànols modificats atès que es troben datats el 1866.

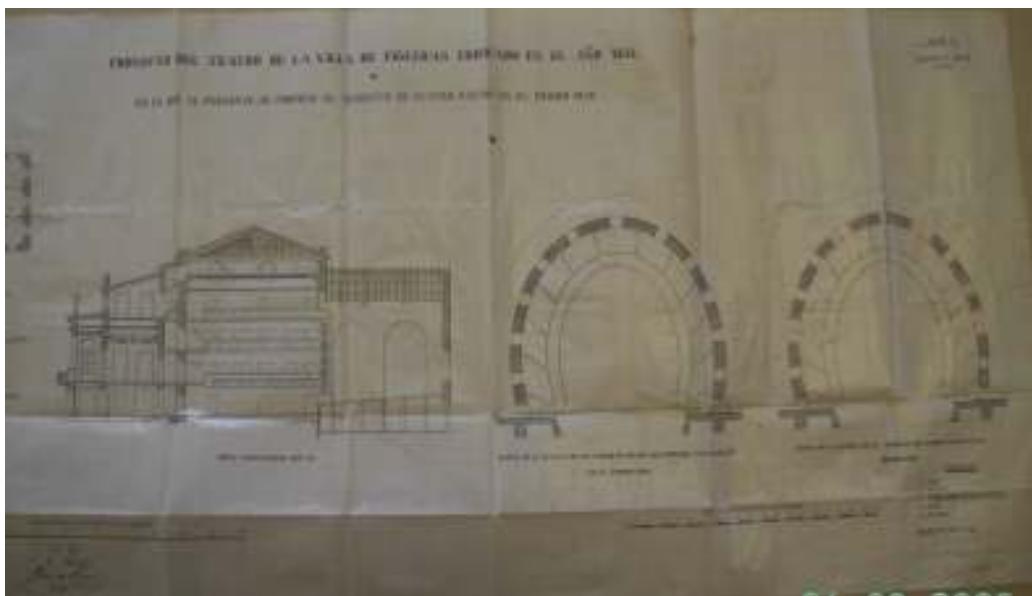
Un dels elements dels que cal parlar, que cal fer avinent en un treball d'aquestes característiques és que el Teatre Principal de Figueres, tan en el seu disseny com en la seva execució, com en la seva vida activa al capdavant de l'activitat escènica a la ciutat de Figueres, pot afegir-se l'adjectiu "ambiciós". Certament el Teatre Principal va ser al llarg de tota la seva existència un projecte de ciutat ambiciós, necessari i ben executat, però per damunt de tot ambiciós. D'alguna manera podríem dir que Figueres aprovava la seva assignatura pendent amb ella mateixa i

---

⁴⁷¹ Existeixen actes de reformes de la segona meitat del s. XIX que apareix el teatre com a Liceo o Coliseo, així com en les sol·licituds per posar la llum de gas o de col·locació de lavabos a finals del s. XIX. AHMF. Carpeta d'Immables municipals.

realitzava un dels seus somnis, que no era altre que situar-se en el mapa imaginari de les arts escèniques.

Imatge 6. Plànols del Teatre Principal per ampliació de llotges de 1866⁴⁷². Foto: Alfons Martínez Puig

Les mateixes característiques tècniques del teatre, confirmen aquesta dada de l'ambició que albergava Figueres per a ella mateixa i els seus equipaments; i perquè no, la de Roca i Bros per executar un projecte de primera magnitud. Una idea d'aquest desig perquè aquest equipament tingués possibilitats de albergar representacions ambicioses, i per tant que poguessin competir amb les dels grans teatres del moment com el Liceu de Barcelona, són les proporcions del seu escenari en relació al pati de butaques. Queda palès quan es contempla l'espai que es va sacrificar a la platea a fi de disposar d'un escenari amb prou capacitat per a representar grans obres. L'escenari és igual a la superfície de la platea.

El teatre Principal de Figueres, del que sempre s'ha dit que era una rèplica en petit del Liceu de Barcelona, té una estructura molt teatral donant gran part del seu espai al pati de butaques i a l'escenari; ambdós espais són pràcticament iguals en extensió i per tant, l'arquitecte Roca i Bros pensà en un teatre molt abocat a la representació. El fet de què gran part de l'espai es destinés a escenari i pati de butaques, significa que la resta de l'espai es dona a zones de pas, a passadissos per on la majoria d'espectadors accedien a les seves llotges. Sempre s'ha dit que l'acústica del teatre era rellevant i que disposava d'un espaiós escenari amb camerinos totalment equipats pel que normalment hi havia a l'època. Valgui el comentari de l'expedient de reconstrucció de 1940, després que fos objecte d'un incendi pocs dies després d'acabada la guerra civil a Figueres, "TEATRO

---

⁴⁷² AHMF. Carpeta de l'expedient de construcció del teatre. Edificis municipals. Plànols del Teatre.

MUNICIPAL.- Sobre una superfície total aproximada de 600m² se levanta este sólido edificio construido con gruesos muros de mampostería y cubierto a base de grandes vigas de madera. A la sala en forma de herradura corresponde una superficie de 225m² , 216 superficiaba el escenario, y el resto, estaba destinado a dependencias y accesos para el público. Un incendio ocasionó la total destrucción de la sala y el escenario y perjudicó notablemente el resto, pudiendo decir que sólo queda utilizable la pared de fachada que tiene un cierto valor arquitectónico y el muro que circunda la sala de espectáculos.⁴⁷³

El neoclàssic a Figueres, del que forma part el Teatre Principal, era del tipus *terracota*, o terra cuita, pels motius de decoració que amb aquest material adornaven l'exterior i l'interior de l'edifici. Certs investigadors⁴⁷⁴ asseguren que l'estudi d'aquests edificis tant característics de Figueres són bàsics per conèixer amb profunditat l'arquitectura de la ciutat i fins i tot de la terra cuita catalana. La terra cuita a Figueres, no només serà una tendència arquitectònica sinó que també es convertirà en una activitat econòmica ja que compta amb una abundant quantitat de matèria prima a causa del seu sòl i subsòl, transformada per una gran quantitat terrissaires de la zona així com les seves terres apropiades al balustre i al baix relleu que estigueren de moda entre 1848 i 1880, formant una nova decoració neta d'estil, bella, línies severes i de gran senzillesa, fetes a base de maons decorats després amb elements de motlle i de terra cuita recordant l'època Lluís XVI i el barroc⁴⁷⁵. Tot i això la terracota, o terra cuita, no deixa de ser igualment d'una importància cabdal atès la indústria que existia a Figueres i al seu entorn; la manufactura de les peces de terracota podia fer-se en sèrie i de forma modular⁴⁷⁶, aconseguint reducció del temps i del cost en el procés d'elaboració.

Aquest estil de decoració neoclàssic de terra cuita, dit també isabelí, tindria com a un dels seus principals objectius l'economia dels materials sense renunciar a

---

⁴⁷³ AHMF. Expedient de Reconstrucció de la Ciutat. 1940.

⁴⁷⁴ RODEJA, *Figueras. Notas históricas 1832 - 1900*, p. 93.

⁴⁷⁵ DD.AA. *Història del Teatre*, p. 93 referint-se a un article publicat per "Ilustración Catalana" per Juan Sacs.

⁴⁷⁶ Salvador GARCIA FORTES, «L'arquitectura de Barcelona, 1837-1868: l'ornament com a proposta de singularitat», XII, p. 174.

l'eclosió artística. Un objectiu que es mantindria en el temps més enllà del declivi neoclàssic i continuaria durant l'època de l'Eclecticisme⁴⁷⁷ que arribarà fins el modernisme.

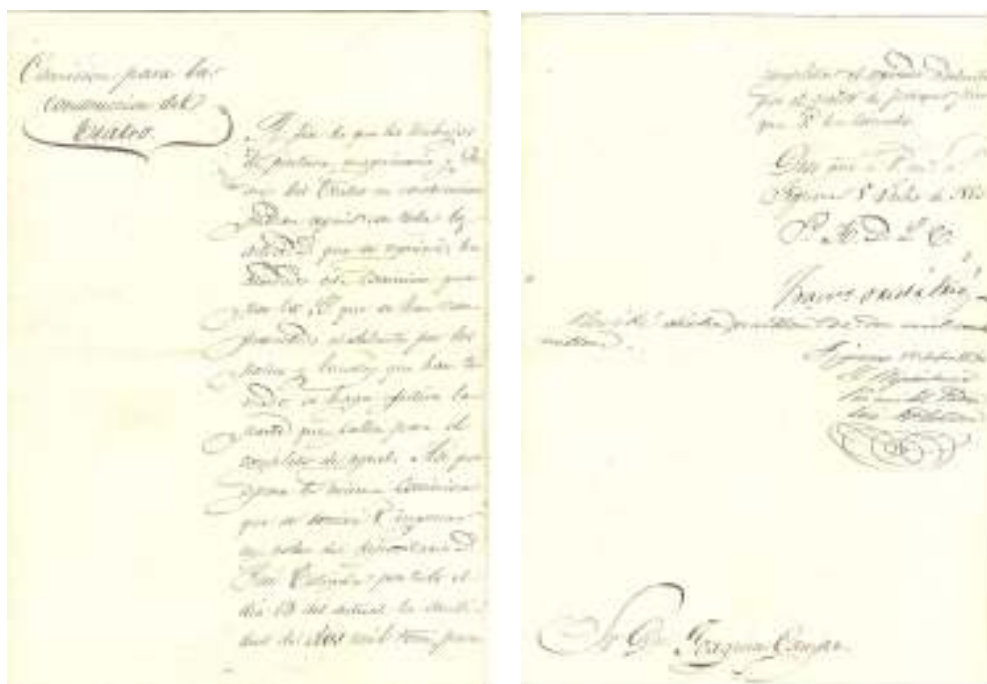
La història del Teatre Principal de Figueres és plena de dificultats i les primeres comencen abans de la inauguració, i en forma de finançament. Per a la construcció del Teatre Principal, l'Ajuntament comptava amb un pressupost ideal, i una fórmula de finançament que consistia en l'alienació de determinats béns municipals com el de *“las casas propias del común sitas en la calle Perelada de Besalú y de la Junquera incluyendo el horno de esta denominación así como los hornos de las dos anteriores calles”*⁴⁷⁸. Això significava que l'Ajuntament entreva en una despesa excessiva i, a més deixant de comptar amb alguns dels seus ingressos, com les rendes de propietats municipals.

Amb això no hi va haver prou i, en la resposta del Cap Polític de la província a l'Ajuntament ja els fa avinent el fet de què no n'hi haurà prou amb l'alienació de béns públics i que caldrà l'aval dels principals de la vila, dits *“mayores contribuyentes”*, que estiguin d'acord en el projecte i que calia establir l'aval a través d'acord municipal; de la mateixa manera, la superioritat de Girona, sol·licitava una comparativa dels rendiments que suposaven les propietats municipals que es volien alienar amb les que es construirien amb el pla de ordenament urbà d'aquella zona nord-est de la vila ja que estaven previstes la construcció d'unes peixateries, unes carnisseries i unes barraques per a fer el mercat, així com també forns per coure el pa; dita comparativa deixava veure que si bé el rendiment de les propietats antigues ascendia a 18.474 rals, els nous i després d'un càlcul d'un any d'activitat ascendia a 22.960 rals, amb un diferencial de 4.485 rals. El Cap Polític, sol·licita pressupost detallat per pronunciar-se sobre si dona suport o no, i si recomana l'aprovació al Ministeri de la Governació del Regne, qui autoritzava l'obra. Un últim apunt, el Cap Polític considera l'obra pròpia d'una primera població de província i, per tant, deia a Figueres que el projecte estava per damunt de les seves possibilitats.

---

⁴⁷⁷ MOLET, «L'arquitectura eclèctica a Catalunya», 5, p. 45-68.

⁴⁷⁸ AHMF. Carpeta de l'expedient de construcció del teatre. Edificis municipals. Ofici de 1848.

Imatge 7 i 8. Acord i rebut de 2.000 rals per al finançament de les obres de construcció del teatre⁴⁷⁹.

Es feu necessari que la Comissió per a la construcció del teatre pensés en vendre els drets de propietat de llotges al qui creies serien espectadors del teatre. Altres fórmules de finançament vingueren d'institucions com la Junta de l'Hospital qui, previ avançament de 1.500 pessetes com a préstec, obtenia el compromís de l'Ajuntament de què anualment es donaria una funció a benefici de l'Hospital⁴⁸⁰. Amb tot, les obres i concessions del teatre anaren ràpid i el teatre s'acabà el 1850, essent la seva inauguració el 15 de desembre de 1850.

S'ha parlat poc de la inauguració del Teatre Principal de Figueres i només Rodeja la descriu amb detall. Hem de pensar que la inauguració degué ser un esdeveniment de primer ordre. El dia de la inauguració, la façana principal i lateral de l'edifici aparegueren completament il·luminades, s'imprimiren fulletons amb versos al·legòrics i al·lusius al teatre⁴⁸¹ i l'Ajuntament feu encendre l'enllumenat

---

⁴⁷⁹ Arxiu particular família Bonaterra - Matas.

⁴⁸⁰ ALONSO DE MEDINA; CERVERA, p. 94.

⁴⁸¹ D'aquests fulletons no es conserva cap i només Eduard Rodeja en parla en el seu llibre citat en aquest treball amb la obra: Rodeja Galter, Eduard. *Figueras. Notas històriques 1832 - 1900*. Figueres. Imprenta Montserrat, 1944.

d'oli del centre de Figueres. En el moment de començar els actes inaugurals, totes les entrades ja s'havien exhaurit, i les riques pintures de Cagé, els ornats daurats de Josep Nobi i la preciosa aranya amb els seus trenta-dos encenedors encesos, comprada a Paris, feien ressaltar els meravellosos vestits de gala d'aquelles dames que assistiren per primera vegada al magnífic Teatre Principal, orgull dels figuerencs del segle passat⁴⁸².

El primer empresari del teatre fou el Sr. Moy qui, dugué a terme la construcció del mateix. En el plec de condicions per a la construcció del teatre també s'inclouïa la potestat d'explotació. Els preus del primer any còmic eren:

- **Companyia de comèdia o drama (12 funcions):** llotges 80 rals, butaques de l'amfiteatre 32 rals i platea 26.
- **Companyia lírica:** llotges 100 rals, butaques amfiteatre 38 rals i platea 26.

Els primers anys de vida teatral són ambigus. No s'aconsegueixen bones companyies per a un teatre que estava lluny del centre teatral. Sovint, l'arrendament queda desert i el teatre tancat, excepte en les representacions a benefici de l'Hospital o la celebració de festes municipals com Carnestoltes, fent-se balls on posaven un empostissat al pati de butaques, anivellant-lo amb l'escenari, i fent una gran pista de ball⁴⁸³.

Serà amb la constitució de l'associació "*Casino del Liceo Figuerense*" el 1858, entitat que es dissoldrà el febrer de 1936⁴⁸⁴, que rebran la concessió per dur a terme temporada de teatre al Principal a partir de 1858 i fins 1868, i mantenint una companyia dramàtic - lírica digne pel teatre. El fet de què el teatre fos pensat per a classes benestants, dóna a l'equipament un aire classista i el 1859 l'Ajuntament concedirà al Liceo Figuerense l'ús exclusiu dels salons del primer pis deixant per al públic, planta baixa i tercer pis. La concessió portarà problemes i confrontacions amb l'Ajuntament; en poc temps, el Liceo Figuerense decora i mobla luxosament les estances, entre les que hi havia el saló de descans, o de fumadors, a banda de garantir la representació escènica en el teatre⁴⁸⁵.

---

⁴⁸² ALONSO DE MEDINA; CERVERA, p. 95.

⁴⁸³ RODEJA, *Figueras. Notas históricas 1832 - 1900*, p. 199.

⁴⁸⁴ ACAE. Correspondència de l'Ajuntament de Figueres, 1936-1940.

⁴⁸⁵ DD.AA. *Història del*, p 181-182.

EMPRESA DEL TEATRO DE FIGUERAS.

La Comisión de teatro de esta villa desde 1.º de Octubre de 1865 hasta Carnaval de 1866, ha recibido de D. *Sebastià Trulló* la cantidad de *ochenta* reales vellón, en pago del *primer* dividendo correspondiente á la *cuarta* parte de la suma por que se ha suscrito dicho señor á fin de sufragar los gastos que pueda ocasionar la compañía lírica, despues de haber ésta absorbido los ingresos ordinarios.

Figueras 13 de *Febrer* de 1865

Por la Comisión,

J. Guzmán

Imatge 9. Rebut de 1865 a nom de Sebastià Trulló⁴⁸⁶

Un dels principals objectius amb què l'Ajuntament comptava tan bon punt s'inaugurà el Teatre Principal, fou el d'aconseguir que tingués una activitat escènica continuada i sobretot a l'alçada de la categoria de l'equipament recentment estrenat. El sistema que emprà l'Ajuntament fou el concurs públic i la concessió de l'ús del teatre en un temps determinat que normalment era el que s'anomenava "any còmic" i que podia oscil·lar entre setembre i octubre fins a passat fires i allargant-ho tot el mes de juny; cada concessió era diferent i la durada d'aquest contracte també podia modificar-se, de la mateixa manera que l'Ajuntament podia rescindir aquest contracte sempre que considerés que l'empresari que se n'havia fet càrrec incomplia alguna de les condicions a què l'obligava aquell contracte, dit també arrendament.

Si el Teatre Principal, al construir-se, era un equipament de primera fila, també calia anar acomodant-lo a les diferents millores tecnològiques. Estem parlant d'un gran equipament però amb mancances que hagueren d'anar-se arrançant i que no sempre es feu, provocant acabés en un mal estat de conservació. Fins i tot en casos, les deficiències són al poc d'inaugurar el teatre, havent de fer pedaços, problemes ajornats que amb el temps només empitjoraran.

Es redacta informe per part de l'Ajuntament detallant els problemes del teatre i que reproduïm en part: *Seguidamente se da cuenta de los albañiles Francisco Lafont,*

---

⁴⁸⁶ Arxiu particular família Bonaterra - Matas.

Antonio Vergés i Pablo Papell, del resultado del reconocimiento que, con la Comisión de obras y el Sr. De Cremadells, practicaron en el día de ayer en el teatro, del que se desprende que, en concepto de aquellos, el tejado de las pescaderías es enteramente inútil: que los restantes tienen defectos que es preciso rehacer a lo menos la mitad, que la bóveda del piso del salón está en muy mal estado pues es rota (sic); por cuyo motivo debe, en su concepto hacerse de nuevo: que la del techo del mismo Salón también se halla en mal estado; y finalmente que han visto algunos otros defectos, pero que no son perjudiciales al edificio. En su virtud se acuerda para la próxima sesión se cite a los empresarios así como al arquitecto del Común, para enterarles de dicha relación y expongan sobre ella lo que estimen conveniente⁴⁸⁷.

Aquest és un exemple de com, en poc més d'un any, cal emprendre reparacions importants; això no fou casual ni únic, sinó que fou el primer d'un seguit de desperfectes que provocà reparacions i despeses, cosa que trencava la dinàmica d'explotació del teatre i impedia acabar les obres del mateix ja que es va inaugurar sense haver-les completat; unes obres que finalitzaran amb la concessió del teatre a la Sociedad del Casino del Liceo Figuerense qui sol·licitarà la gratuïtat de la concessió a canvi d'acabar les obres de l'edifici. Un tracte al que l'Ajuntament accedí, malgrat quedar atrapat per les decisions del Liceo; en principi no preocupà massa fins que l'Ajuntament s'adonà que podia perdre l'autoritat sobre l'equipament.

Uns desperfectes de certa importància foren l'estat de l'escenari: *“El Concejal Sr. Noguera manifiesta que el maquinista del teatro le hizo presente que el estado del escenario del mismo era malísimo y que puede haber desgracias si no se recompone con oportunidad⁴⁸⁸”*. Això s'anirà repetint fins a principis de segle XX, amb reformes que no deixaran que l'activitat del teatre fos correcte i com hagués desitjat consistori i ciutadania.

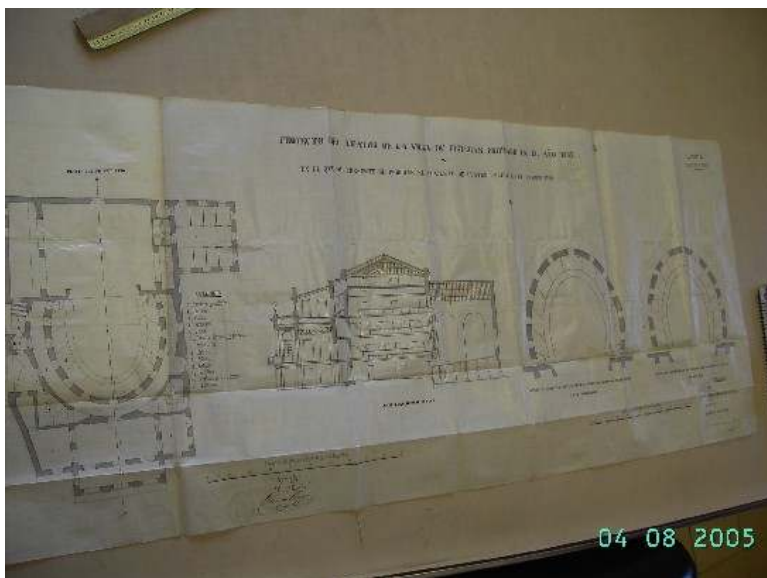
A banda dels desperfectes, també hi ha canvis o millores que sí pogueren dur-se a terme. Un d'ells és la remodelació el 1866 de les llotges del teatre augmentant-se quatre llotges en el primer pis. Una curiositat és que els únics plànols d'aquella època, i d'aquell arquitecte, que es conserven són els d'aquella reforma ja que els originals de Roca i Bros per a la construcció del teatre estan desapareguts des de fa molts anys ja que altres investigadors, en diferents èpoques, remarquen que no

---

⁴⁸⁷ AHMF Actes de l'Ajuntament de 13 de gener de 1852.

⁴⁸⁸ AHMF Actes de l'Ajuntament de 12 de desembre de 1862.

existien en l'AHMF els plànols originals, tot i que com he apuntat es podien haver reutilitzat per a la reforma de 1866.

Imatge 10. Plànols per a l'augment de quatre llotges del primer pis del teatre, 1868. AHMF. Foto: Alfons Martínez i Puig.

El sistema de concessió de l'explotació a un empresari, signant un contracte pel qual es comprometia a presentar una companyia durant la temporada, pagava la quantitat de trenta reials de billó diaris a l'Ajuntament en concepte de lloguer, donava una part dels beneficis a Beneficència i cedia el local a l'Ajuntament en els dies que es fixaven amb antelació. El primer arrendatari del teatre, fou Jaume Ibran, que tenia com a fiador, per si no podia complir el contracte el Sr, Francesc Moy, conegut hisendat de la Figueres de l'època, que serà qui signarà el contracte d'arrendament amb l'alcalde de Figueres, José Mateo de Urrútia⁴⁸⁹

Els arrendaments més estables dels primers anys, foren els que recaigueren en el Casino del Liceo Figuerense, creat com a associació cultural i especialment pensada per a la gestió cultural del teatre i que ho feu des de 1858-59 a 1868-69, tot i els enfrontaments que tingueren amb l'Ajuntament de Figueres.

Un fet habitual era que l'arrendament quedés desert, sense especificar el motiu, que era el mal estat de conservació del teatre; de 1858 a 1869, el gestiona *la Sociedad del Casino del Liceo Figuerense* i, de 1869 a 1870 – 71 el *Club Republicà Ampurdanés*. De 1871 a 1874 és gestionat per l'Ajuntament i el 1874 torna a la *Sociedad del Casino del Liceo Figuerense* uns mesos. Fins a 1878 ho portarà l'Ajuntament i de 1878 a 1881 tornarà a portar la gestió del teatre *Sociedad*

---

⁴⁸⁹ DD.AA. *Història del Teatre*, p. 42-43.

del Casino del Liceo Figuerense. Durant els darrers anys de segle i fins gairebé 1920 ho gestionarà el *Círculo Apolo Figuerense*⁴⁹⁰.

Imatge 11. Portada d'escriptura de cessió d'una llotja del teatre el 1880⁴⁹¹.

El document anterior és d'especial interès, atès que es tracta d'una escriptura de cessió d'una llotja del primer pis del Teatre, que gestionava la *Sociedad del Casino del Liceo Figuerense*, i que de fet aquesta cessió és una venda per part de Joaquim

⁴⁹⁰ DD.AA. *Història del Teatre*, p. 48.

⁴⁹¹ Arxiu particular de la família Bonaterra - Matas.

Camps, el qual va adquirir la llotja en el moment de la construcció del teatre el 1850, per als germans Alegret per la quantitat de 1.500 pessetes que eren les quantitats que s'abonaven per endavant per a la construcció del teatre.

No es fa difícil veure com part de la venda de llotges per a la construcció del teatre, era una fórmula de finançament de l'equipament que d'alguna manera convertia en propietaris, o accionistes com en algun document es pot trobar, d'una part del teatre; aquesta circumstància serà la que va portar amb problemes entre la *Sociedad* durant la revolució de 1868, i també amb posterioritat cada vegada que les circumstàncies polítiques variaven i, per tant, també variaven els usuaris sense que es donessin les cessions amb abonament de la inversió original. L'escriptura és de 1880 i, per tant són els darrers anys de gestió d'aquesta entitat.

No és difícil percebre que segons el moment polític que vivia la ciutat i el país, el teatre tenia un determinats tipus de gestors o uns altres; una prova més de l'estreta vinculació del teatre amb la ciutat, amb l'Ajuntament i amb els diferents esdeveniments polítics i socials.

Hem parlat de com la construcció del Teatre Principal responia a determinats interessos econòmics i socials; uns interessos que estaven lligats a una burgesia emergent i que es va consolidant al llarg de la segona meitat del segle XIX, un nombre cada vegada més ampli de professionals lliberals, l'oficialitat que residia al castell de Sant Ferran i una petita noblesa rural. També recordarem com un bon nombre de famílies benestants, havien proporcionat els diners per acabar de cobrir les despeses de construcció del teatre i que compraren les llotges a tal fi i que reafirmaven el caràcter enormement classista del teatre.

Per tant, doncs, som conscients que tant l'Ajuntament de Figueres com els "*mayores contribuyentes*" que van donar el vistiplau al projecte, sabien perfectament a qui anava dirigida aquesta obra i qui en trauria un major benefici, encara que sigui intel·lectual, a mig i llarg termini. Tot i això, i malgrat que els preus ja servien de filtre per a determinats sectors socials, la voluntat de l'Ajuntament era que en podés gaudir d'aquest teatre el major nombre possible de veïns i atès que, en principi, hi havia localitats de diferents tipus, i diferent preu, les necessitats culturals d'un ampli espectre de la població, en principi i en teoria, quedaven plenament cobertes.

Amb tot, hi ha un succés que tingué lloc a la dècada dels seixanta del segle XIX i que suposà una batalla entre l'Ajuntament i el Casino del Liceo Figuerense, segurament l'associació més classista que llavors existia a Figueres, i que essent un pols entre propietari i llogater o entre institució i entitat cultural local, ha estat vista en nombroses ocasions com una de les primeres lluites socials, i que tindrà com a colofó final un esdeveniment polític que superava l'àmbit purament local de

Figueres i que és la Revolució de 1868, coneguda com la gloriosa amb l'enderrocament de la monarquia d'Isabel II i un munt de canvis socials, econòmics i culturals que no foren indiferents per a la vida quotidiana del Teatre Principal de Figueres i de la vila.

L'any 1858 el Casino del Liceo Figuerense es fa càrrec per primer cop de la gestió del teatre i havia de mantenir una companyia dramàtic – lírica de prou entitat i digne d'un teatre de primera fila com era el nou teatre de Figueres. Poc temps després, aquest esperit classista començà a materialitzar-se de forma clara i el gener de 1859 el Liceo Figuerense aconsegueix de l'Ajuntament l'autorització per a tenir ús exclusiu dels salons del primer pis del teatre i en el que hi havia el Saló de descans, o sala de fumadors. Amb aquesta autorització, la Societat del Casino del Liceo Figuerense va decorar i moblar aquestes estances al seu gust, nodrint-les del més sumptuós que ens podem imaginar i sabent que aquelles estances abans de què hi accedís la Societat del Casino del Liceo Figuerense no tenien cap tipus d'ornamentació ni mobiliari i que foren ells qui s'encarregaren de proporcionar-ho; també es creà en aquestes estances privades una escola en la que impartien declamació, cant i ball⁴⁹².

No només existí aquest ús exclusiu sinó que per algunes fonts⁴⁹³ expliquen que en la premsa local de l'època, controlada pels mateixos que tenien l'ús exclusiu del primer pis, que l'esperit teatral empordanès es lamentava de la gent que ocupava les butaques del pati, perquè feien fressa, no paraven quiets i la representació semblava més un safareig que no una obra de teatre. Els seients a què feien referència eren precisament els que ocupava el públic en general, planta baixa, segon i tercer pis.

La confrontació entre el Casino del Liceo Figuerense i l'Ajuntament arribà la temporada 1862-63. La Societat del Casino del Liceo Figuerense, va sol·licitar la renovació de la concessió del teatre, i l'Ajuntament tot i concedir-la oposà algunes reserves vinculades a què dita Societat permetés l'accés de tot el públic als salons privats els dies de funció⁴⁹⁴. La premsa local se'n feu ressó⁴⁹⁵ lamentant-se que

---

⁴⁹² BERNILS, *Figueres*, p. 108.

⁴⁹³ GUARDIOLA, *Dalí de primera mà*, p. 282.

⁴⁹⁴ *Ibidem*, p. 282.

⁴⁹⁵ *Ibidem*, p. 283 i BERNILS, *Figueres*, p. 108.

s'imposés aquesta condició i la Societat del Casino del Liceo feu una queixa argumentant que sobre els salons del primer pis del teatre tenien dret d'ús exclusiu i que aquest dret havia vingut de l'aprovació municipal i, posteriorment, aprovació i confirmació de del *Jefe Político de la Provincia de Gerona* i amenaçant de què si l'Ajuntament volia treure'ls-hi aquest dret demanarien el cost de tota la decoració ja fos mobiliari, obres d'art o qualsevol altra cosa. La Societat del Casino del Liceo Figuerense tenia l'argument que era l'encarregada de buscar companyies que fessin teatre a Figueres i que, gràcies a ells la vila tenia temporada de teatre i fins i tot d'òpera essent aquesta entitat l'autèntic batec cultural de Figueres.

El cert era que fora d'aquests salons privats del primer pis, el teatre no tenia més espais de descans ja que tant a la planta baixa, segon i tercer pis, només hi havia els passadissos i accessos d'escala i, a més, en cap d'ells existia ni bancs ni cadires tot i que la il·luminació en les zones de pas del teatre era testimonial i gens efectiva.

La pugna amb l'Ajuntament acabà amb què el govern municipal no s'atreví a donar l'accés obert a tothom qui ho volgués, segurament perquè els membres d'aquella societat eren les persones més influents de la Figueres de l'època, cosa que significà una victòria per a la Societat del Casino del Liceo Figuerense tot i que només durà fins al setembre de 1868 que a causa de la Revolució anomenada "La Gloriosa" va expulsar als seus membres del teatre, i significà el principi de la decadència d'aquesta societat cultural.

A finals dels 60 del segle passat tindran lloc d'esdeveniments que superen l'àmbit de Figueres però que tenen una gran transcendència ja que suposaran canvis polítics i socials molt concrets, dels que el teatre serà un element de plena actualitat. Els partits polítics que comencen a florir amb força a Figueres, recordem que el Partit Republicà Federal serà capdavanter a Figueres i Catalunya, i tindran com a reivindicació popular l'eliminació de les barreres de classe que existien en el teatre des de la seva construcció.

En set anys, la vila de Figueres viurà tres grans esdeveniments que l'afectaran profundament. La Revolució de setembre de 1868, el pas de la tercera carlinada per Figueres el 1874 i, finalment, l'obtenció del títol de ciutat el 1875. Tots tres, sense que tinguin a veure amb el Teatre Principal l'afectaran en major o menor mesura. La Revolució de 1868 destronà a la reina Isabel II, inicià del Sexenni Democràtic fins el pronunciament de 1874 que portà a la Restauració Borbònica. Apareixen partits polítics com el Partit Republicà Democràtic Federal, hereu del

Partit Democràtic⁴⁹⁶. Finalment s'obre un període constituent del que resultarà la Constitució de 1869, considerada la primera Constitució democràtica de la història d'Espanya⁴⁹⁷.

Respecte als esdeveniments de Figueres i la seva incidència en el Teatre Principal, cal dir que triomfà la Revolució, de forma ràpida i que el sentiments republicans, democràtics i federalistes tenien a la vila de Figueres eren més que significatius. El teatre viu com a màxima representació del canvi polític, un canvi en la gestió ja que la *Societat del Casino del Liceo Figuerense* deixa la gestió de l'equipament a favor del *Club Republicano Ampurdanés*⁴⁹⁸, tot i que no durant massa temps ja que passà a mans de la gestió directe de l'Ajuntament de Figueres.

La Tercera Guerra Carlina fou la que afectà l'Empordà; aquesta, fou cruenta i es pot considerar sense cap mena de dubte de guerra civil. Per recollir la situació de guerra que visqué Figueres el 1874, cal recuperar a Eduard Rodeja⁴⁹⁹ qui explicà els detalls d'aquella situació bèl·lica. Contenir a les tropes de Savalls era molt difícil, hi va fracassar la columna de Nouvilas en l'anomenat desastre d'Oix, cosa que provocà el pànic a Figueres, juntament amb el fet de que la vila es quedava sense cap protecció i acostant-se Savalls perillosament.

La data del 28 de maig de 1874 és la que tingué lloc l'atac més gran que les forces carlistes feren sobre una població⁵⁰⁰. En aquella batalla, els figuerencs aconseguiren resistir l'atac invasor, repel·lint l'enemic. La fortificació de la ciutat era completa, s'aixecaren tretze torres de vigilància sense comptar la Torre Gorgot, i tot un perímetre de muralla i fossar fet pels ciutadans⁵⁰¹. Cal recordar a l'alcalde

---

⁴⁹⁶ Pierre VILAR, (coord.), *Història de Catalunya. De la Revolució de setembre a la fi de la Guerra Civil*, VI, p. 19-34.

⁴⁹⁷ Jordi SOLÉ TURA; Eliseo AJA,. *Constituciones y períodos constituyentes en España (1808 - 1936)*, p. 52-60.

⁴⁹⁸ DD.AA. *Història del Teatre*, p. 47.

⁴⁹⁹ RODEJA, *Figueras*, p. 154-159.

⁵⁰⁰ RODEJA, *Figueras*, p. 157.

⁵⁰¹ BERNILS, «La Torre Galatea»,p 289-321.

Joan Arderius, un dels principals exponents de l'Empordà federal, democràtic i republicà i fou, alhora qui refusà les ofertes de tracte de favor que rebé de prop del general Savalls⁵⁰².

Pel que fa al Teatre Principal, tingué un paper de relleu en aquesta batalla, i es que aquell 1874 s'anul·laren les representacions, i s'habilità el teatre com a caserna de carrabiners i com a nota anecdòtica tot i que en aquell moment no ho semblava, la tapisseria de vellut escarlata de les llotges, les butaques i les baranes es convertiren en nius de xinxes i altres paràsits així com la seva decoració quedà molt malmesa, fragmentada o destrossada en segons quins llocs⁵⁰³. Uns mesos més tard, pel carnestoltes de 1875, es feu un gran ball al Principal, en el que actuà l'orquestra de Pep Ventura, una de les darreres actuacions del mestre figuerenc que morí un mes més tard.

El darrer gran esdeveniment viscut a Figueres, fou la concessió del títol de ciutat per part del rei Alfons XII com a conseqüència directa dels fets del 28 de maig de 1874 i així mateix ho diu el Reial Decret de 19 d'octubre de 1875, publicat en la Gazeta de Madrid el 20 d'octubre de 1875⁵⁰⁴.

Eduard Rodeja, explica⁵⁰⁵ com en acabar-se la guerra carlina, el General Martínez Campos obté per a Figueres, el títol de ciutat. Explica que l'alcalde Joan Arderius⁵⁰⁶ passejant amb el General Martínez Campos, aquest proposà a l'alcalde

---

⁵⁰² Josep Mª BERNILS MACH, «28 de mayo de 1874. El último ataque carlista», XXXII, 1606, p. 5.

⁵⁰³ RODEJA, *Figueras. Notas históricas 1832 - 1900*, p. 96.

⁵⁰⁴ Gazeta de Madrid de 27 de octubre de 1875. www.boe.es [en línia] i Annex Documental XIII.

⁵⁰⁵ RODEJA, *Figueras*, p. 133-134.

⁵⁰⁶ Joan Arderius conegut com l'últim alcalde popular ja que fou el darrer alcalde triat per sufragi el 1872 essent un dels principals exponents de l'Empordà federal, democràtic i republicà.

per a un alt càrrec, que Arderius no acceptà. En comptes d'això, l'alcalde demanà per a Figueres el títol de ciutat i el General respongué que faria el que podria però que ja podria comptar que seria ciutadà d'una ciutat dita Figueres.

El cert és que la història no té prou fonament històric, ni que sigui falsa ja que el General Martínez Campos proposà aquest títol per a Figueres, premiant als intervinents en la seva defensa i que mereixia un reconeixement global, el títol de ciutat⁵⁰⁷. Val a dir que Figueres surt d'aquella guerra exhausta; les despeses ascendien a més de 300.000 pessetes, que tardà vint-i-cinc anys a ser pagada. Coneguda la notícia de què a Figueres li havien concedit el títol de ciutat, les festes foren espectaculars. Al repic de campanes de les esglésies de la ja ciutat, s'hi afegiren la sortida dels gegants al carrer, oficis, tedèums, curses de bous i vaques, i grans castells de focs artificials. El Teatre també tingué el seu paper ja que es feren representacions de celebració.

Entre 1858 i 1863 s'instal·la l'enllumenat públic a Figueres substituint els llums d'oli pel gas, anomenat de *Residuo Compuesto*; això també afectarà al Teatre Principal que tindrà projecte propi i de 1860 a 1862 s'hi instal·larà. L'empresa contractada serà Humbert & Companyia, propietat de Alphonse Humbert i que tenia com a delegat per a la instal·lació de l'enllumenat a Antoni Casanovas⁵⁰⁸.

Dita empresa rebrà l'autorització de l'Ajuntament per a la instal·lació de l'enllumenat de gas a través de l'acord municipal de 14 de desembre de 1858 en què s'aprova l'autorització donant com a principals arguments per a concedir-la el fet de què el gas, dit de *Residuo Compuesto*, era una energia millor en tots els aspectes, des del manteniment a la seguretat, passant per tractar-se d'una energia més neta i, es tractava d'un sistema d'il·luminació públic molt més efectiu i barat que el que havia tingut fins aquell moment Figueres. A més, en les ordenances s'estipulà que s'encendrien després de la posta de sol i s'apagarien tres quarts d'hora abans de la sortida del sol, garantia d'il·luminació, natural o artificial, en tot moment.

En el pressupost que la companyia Humbert presentà a l'Ajuntament hi consta tant el cost de la instal·lació, com la distància òptima entre llums així com el número de llums que s'instal·larien en els espais públics. En el telègraf, s'instal·larien 50 llums,

---

⁵⁰⁷ BERNILS, *Figueres*, p. 52.

⁵⁰⁸ AHMF. Carpeta per a l'enllumenat de la ciutat de Figueres (1858 - 1963).

igual que en les fàbriques de sabó i adobats (pell); en les fondes i posades s'instal·larien fins a 150 llums i tant en el Teatre Principal com en els cafès de la ciutat 100 llums.

La distància òptima entre llums, segons el pressupost, oscil·la en dependència de la via pública on s'instal·lin i en els carrers amples de la ciutat la distància era de 26 a 18 metres entre llums i en els passeigs públics de 8 a 10 metres⁵⁰⁹, mentre que a la presó que estava situada al centre de la ciutat, a l'actual carrer Ample, s'instal·larien 9 punts de llum al seu voltant.

En les condicions generals per a la instal·lació de l'enllumenat del gas hi constaven:

- Col·locació d'entre 1500 i 2000 punts de llum a la ciutat
- L'empresa Humbert & Cia., instal·lava, mantenia la infraestructura, posava el material, i el servei d'encès i apagat.
- Llums de 5 bugies.
- La ciutat tindria 140 punts de llum.
- L'enllumenat de la ciutat seria gratuït els dies de Carnestoltes.

El cost de instal·lació de l'enllumenat de gas al teatre el 1860 contenia una despesa de 744'2 duros i extres no compresos en el pressupost per qualsevol eventualitat de 291'5 duros, que feien un total de 12.008 reials de billó⁵¹⁰. En els pressupostos originals, es barregen duros i reials de billó, potser per què el sistema monetari no estava unificat i era vàlida tota moneda encunyada.

Un altre projecte que rebrà l'Ajuntament de Figueres, aquest cop només per al teatre, serà el de la instal·lació de l'enllumenat elèctric el 1888⁵¹¹. En aquest cas el projecte es desestimà en tant que es considerà que la llum elèctrica, tot i admetre que era més neta i feia més llum, també era molt més cara de mantenir alhora que generava unes despeses de manteniment superiors al doble del que costava el

---

⁵⁰⁹ En el dit pressupost no consta que s'instal·lessin en carrers normals de la ciutat sinó en els llocs més grans o de més afluència de vianants.

⁵¹⁰ AHMF. Carpeta d'instal·lació de l'enllumenat de la ciutat de Figueres (1858 - 1863).

⁵¹¹ AHMF. Carpeta d'instal·lació de l'enllumenat elèctric a Figueres (1888).

gas. A banda del manteniment, hi havia un cost d'instal·lació superior a 15.000 pessetes de 1888 ja que, segons el pressupost el motor de 12 CV valia 10.000 pessetes, i la instal·lació elèctrica sobre unes 4.000, juntament amb despeses varies que no estaven compreses de sinó com a despeses a tenir en compte. Serà la proposta de Carles Cusí per a la instal·lació de la llum elèctrica al Teatre Principal el 1904 quan hi accedeix l'Ajuntament, perquè els costos d'instal·lació i el manteniment havien baixat, i el llum de gas havia incrementat el manteniment. Per últim, i fou el que decidí a l'Ajuntament, Carles Cusí s'oferí per fer la instal·lació pel seu compte.

Una millora de finals del XIX serà la instal·lació d'un teló metàl·lic de malla que actuï de tallafocs. La millora no és d'iniciativa municipal sinó per exigència de la R.O. de 20 d'octubre de 1902 sobre higiene en edificis públics; aquesta, suposarà refer l'escenari i permetrà construir tres llotges proscèniques a cada costat⁵¹². Amb tot, el teatre acaba el segle en un estat de conservació molt dolent. Patia deficiències d'origen. L'Ajuntament veia que la tercera guerra carlina deixava exhaustes les arques municipals, no només els anys immediats 1874 i 1875, sinó fins al final del segle XIX.

Una mostra de la situació econòmica municipal el 1900 la dóna el paràgraf del parlament que feu l'alcalde de la ciutat Josep Mª Bofill Roig (alcalde de 1/07/1899 a 31/12/1901) i que reproduïm en part: *“Ha de darse el despido al año y según otros al siglo. Unos Ayuntamientos se despiden con obras de beneficencia, otros con banquetes, otros creando premios, otros redimiendo del servicio militar a algún individuo. Intentaba proponer al Ayuntamiento que acordase el despido con alguno de dichos actos, pero entiendo es mejor despedirse con la noticia de que el Ayuntamiento termina el año no debiendo nada a nadie. Se han realizado mejoras de importancia, se han hecho varios gastos en estas obras; pero no basta esto, ha pagado el Ayuntamiento el contado los gastos que ha hecho y ha satisfecho además los atrasos que dejaron otros Ayuntamientos, quedando además borradas las señales de la guerra civil pasada en cuanto a los gastos que ocasionó*⁵¹³. Es tarden vint-i-cinc anys a eixugar les despeses de guerra de 1874, i només en aquest moment es parla de finances municipals sanejades.

He cregut oportú incidir en el projecte de la construcció del Teatre Principal més enllà de la seva execució com a obra pública i estendre-ho durant els anys

---

⁵¹² DD.AA. *Història del Teatre*, p. 49.

⁵¹³ Josep Mª BERNILS MACH, *Figueres, 100 años de ciudad*, 12, p. 112.

d'activitat fins gairebé l'entrada el segle XX. Aquesta digressió s'explica pel fet, que apareix en aquest apartat de què aquest teatre acaba essent en primer lloc una base per Figueres de creixement, de progrés econòmic i, també, de cert diferenciació social interclassista que d'alguna manera quedaria representada amb tot el relatiu als arrendaments, llotges, etc. A banda d'això, també atès que els anys immediatament posteriors a la construcció del teatre, entre 1850 a 1874, apareixen un munt d'elements tant interns de l'equipament com reparacions, desperfectes i reformes, així com històrics que viu la vila amb la tercera carlinada, la primera república o els moviments socials i polítics que acaben afectant directament el teatre per raons que no són estrictament artístiques o municipals.

Aquest lligam entre equipament i vila, serà una constant fins i tot traspasat el segle XX i fins a èpoques força recents com la creació del Museu Dalí el 1974. Això ens indica el pes que el teatre ha arribat a tenir per Figueres, i continua tenint, de manera que explicar aquesta evolució durant el segle XIX a mig camí entre les seves pròpies vicissituds i les de Figueres, com en una mena d'evolució paral·lela i constant, ens fa entendre per exemple les reticències del *Jefe Político de la Provincia* respecte a la idoneïtat de la construcció d'un teatre que podia superar la capacitat de gestionar-lo per part de la municipalitat.

El paral·lelisme, explicava, pot continuar de manera detallada durant les primeres dècades del segle XX, amb informes successius dels diferents arquitectes municipals respecte a l'estat de conservació, informes respecte al poc ús de les instal·lacions i, també, sobre el continu endarreriment en matèria de manteniment i implantació de novetats tecnològiques com enllumenat o en matèria de comoditat per als usuaris com la instal·lació de lavabos dins de l'equipament.

L'estudi del teatre Principal al ser un equipament públic, de pública concurrència, que adopta diferents usos al llarg dels anys segons les circumstàncies i necessitats de l'Ajuntament, i de grans dimensions és bo conèixer-lo amb certa perspectiva tant des del punt de vista de tot allò previ que desemboca en la construcció com en l'evolució que viu durant els anys posteriors a la seva construcció.

No he cregut necessari anar més enllà del 1900 atès que un dels greus problemes amb què s'hagué d'enfrontar la ciutat després de la tercera carlinada el 1874, en què el teatre s'habilità com a caserna, és un greu problema de finances municipals que incidiren en tots els aspectes de la gestió de la ciutat però que ho feren especialment en el teatre que patí un fort abandó fins el 1900 en què com hem explicat Figueres acaba de pagar els seus deutes de guerra contrets vint-i-cinc anys abans en la fortificació, i entenguí's fortificació per emmurallar novament tota la vila, i defensa davant de les tropes carlines amb la milícia figuerenca, amb l'intent d'assalt sobre Figueres per part del General Savalls, que resultà un fracàs.

D'aquestes circumstàncies, entenc també, se'n deriven altres que tenen lloc durant el segle XX però he considerat més oportú circumscriure'm al segle XIX.

7.b. La reordenació a l'entorn del Teatre

Com hem dit, la construcció del Teatre suposa directament la transformació de la zona nord de la ciutat que es trobava en estat d'abandó. Finalment, el Teatre, l'església dels Dolors (1839) i la casa Romaguera obren aquest espai i el connecten amb la part antiga o el traçat vell de Figueres, aplicant tècniques que comparativament podem afirmar que són les mateixes que en altres municipis de Catalunya amb una situació similar, com per exemple i en parlarem de Barcelona.

Imatge 12. Vista de l'escala que connecta la Plaça Gala – Salvador Dalí amb el carrer de la Jonquera⁵¹⁴.

La realització de la plaça que unia els tres edificis de nova planta i que es trobaven en el seu entorn, compta amb un fort desnivell atès que forma part de la falda de la muntanya dels caputxins on es trobava el Castell de Sant Ferran. Això suposava una doble dificultat tècnica, en primer lloc el desnivell orogràfic i en segon lloc la unió d'aquesta nova urbanització amb el vell traçat medieval al seu pas pel carrer de La Jonquera.

Malgrat que en aquest nou espai urbanitzat no ens consta documentació de cap tipus respecte a la planimetria i els volums, sí sabem que en el moment de plantejar-se la construcció del teatre aquell espai ja es trobava construït la qual

---

⁵¹⁴ Imatge: Fundació Gala-Salvador Dalí. *Teatre-Museu Dalí*, p 18.

cosa ens fa pensar que el desnivell del terreny havia estat corregit d'alguna manera malgrat que també pensem que la irregularitat del terreny no s'havia salvat completament. Això podia afectar, sobretot a la construcció de la Casa Romaguera, la qual es troba en el vèrtex del desnivell i s'apliquen dues sortides a la plaça, pel carrer de la Jonquera com s'aprecia a la imatge anterior, i una altra que dóna sortida al carrer Canigó de similars característiques i dimensions.

Per tant, es segueixen els paràmetres estrictes d'arquitectura neoclàssica segons els quals es planteja el conjunt en termes d'eixos simètrics; en aquest sentit, defineix aquest exemple a partir d'un altre Isabel Moretó: "Aparentment, ens trobem, doncs, amb un exemple d'arquitectura del tipus que hem convingut a etiquetar com a neoclàssica o acadèmica, en la qual estem acostumats a considerar que es posa en joc un repertori tancat de recursos arquitectònics segons una estricta i rígida geometria articulada a partir dels inevitables eixos de simetria⁵¹⁵". La cita prové d'una obertura, a l'igual que en el cas de Figueres, que connecta el traçat nou de Barcelona amb el medieval, resolt a través també d'un edifici d'habitatges.

Amb l'existència de l'església dels Dolors la plaça quedava tancada, salvant els desnivells a través d'escales de connexió amb la vessant nord de la vella muralla pel carrer Canigó, i accedint de manera natural al carrer de La Jonquera; per la banda del carrer Sant Pere no cal ja que va a nivell de l'alçada del carrer que, pocs metres després, inicia una lenta pendent fins arribar a la Rambla.

L'anivellament de la plaça, suposa el repte tècnic posterior de la construcció de la casa d'habitatges que es troba davant del teatre i que serà la que permetrà l'harmonització de tot el conjunt, i que degué provocar problemes per poder encaixar aquest desnivell que es resol de manera elegant aportant la façana principal de l'edifici pel carrer de La Jonquera.

La construcció del Teatre Principal, en el context de la reforma de tota aquesta àrea urbana de Figueres, està pensat perquè aquest edifici sigui el més vistós de tots els que s'hi puguin trobar i, la característica de què tingui dues façanes ho confirma pel fet de què una dóna al cèntric carrer Sant Pere i l'altra a les noves edificacions que es duen a terme a mitjans de segle XX en aquesta zona.

Així podrem comprovar com ja en l'entorn urbà del nou Teatre Principal, Roca i Bros té la intenció de donar més rellevància a l'equipament en tant que considera, perquè així ho admeten els diferents escrits municipals de l'època parlen de la

---

⁵¹⁵ MORETÓ, «La Classe d'Arquitectura d'Antoni Celles», XII, p. 151.

millora urbana que suposarà la seva construcció així com l'embelliment que això suposarà pel centre de la ciutat.

La successiva ampliació dels espais centrals, o cèntrics, de la ciutat que en aquesta època comencen a donar-se s'aniran multiplicant en les dècades posteriors. Cal recordar que la construcció del teatre i la urbanització de la zona es trobava dins la zona tàctica del Castell de Sant Ferran; en aquest sentit no he trobat cap document en relació a aquesta "incompatibilitat", per bé que la comunicació entre l'Ajuntament i les autoritats de Girona sí és permanent, no apareix cap referència a la possible impossibilitat de construir, o de enderrocar per tornar a construir, sobre aquest espai. Les hipòtesis poden ser moltes, però l'especulació en aquest sentit sense cap base documental no aportaria res a la investigació.

Imatge 13. Plànol de la Vila Medieval de Figueres. En ell s'aprecia com només hi ha un espai irregular i obert i que coincideix amb l'actual Plaça de l'Ajuntament⁵¹⁶.

Serà el moment de construir els grans espais oberts de Figueres, els espais de relació social externa, fora d'espectacles, cases particulars, etc., que són les places de la vila i que es configuren en aquesta època.

En aquest context és en el que cal entendre la creació de la Plaça del Peix, després de les peixateries velles i actualment Gala – Salvador Dalí, en el de creació d'espais oberts per a gaudi de la ciutadania. Recordem també que és el gran moment de la cobertura de la Riera donant-li la forma de Rambla, poc abans la millora de la Plaça de l'Ajuntament donant-li una forma quadrangular que no tenia, que hem comentat, així com plantejar les futures Plaça de la Palmera, Plaça de l'escorxador, Passeig Nou, Plaça del Gra, o Plaça Josep Tarradellas, que

---

⁵¹⁶ ALONSO DE MEDINA; CERVERA, p. 22.

s'aniran configurant al llarg del segle XIX i XX com una gran imatge perllongada d'espais oberts. Un altre punt d'expansió serà el de l'actual Plaça del Gra o Plaça Coberta, a partir de la urbanització de la carretera de Roses i la creació, en aquell punt, de l'asil Vilallonga, també a finals del segle XIX.

Serà aquest moment en què es creen nous nuclis gràcies a els nous enllaços de comunicació com l'esmentat de Roses i, també, la zona de la Plaça del Gra per la proximitat de l'estació de ferrocarril que arriba a Figueres el 1877⁵¹⁷, que esdevindrà ja des de la construcció de l'escorxador i l'adoberia Bassols per part de Roca i Bros un espai industrial que tindrà continuïtat. Si bé l'iniciador d'aquest concepte de nous espais, zones de sociabilitat i també de comerç com les places i els traçats d'exemple basats en els carrers rectilinis, té en Roca i Bros el seu primer exponent clar a Figueres.

En definitiva, és la política de creació d'espais socials, o de socialització, a fi de què els pugui gaudir la ciutadania, és la percepció de què aquesta ciutadania pot fer ús dels diferents espais urbans i, implícitament, aconseguint una identificació entre espai urbà i ciutadà, un fet que fins aleshores no existia i que ve donat per l'augment dels moments de lleure sense satisfer que comencen a tenir determinades capes de la societat figuerenca i que finalment arribarà a totes les capes de la societat.

En aquest moment, també, es dona el fenomen de la creació d'Associacions lúdiques, il·lustrades, científiques i culturals, algunes d'elles vives fins a dia d'avui, i que també responen a aquest desig de fer un ús al temps lliure que del que es comença a disposar ja que moltes d'aquestes associacions estan vinculades al temps lliure i a les activitats lúdiques o esportives; serà en la segona meitat del segle XIX i principis del XX en què aquests moviments prenen força en la societat figuerenca.

L'entorn urbà serà un dels aspectes cabdals per entendre els canvis que aniran experimentant les diferents poblacions catalanes, i aquesta etapa constructiva serà molt rellevant i al trobarem a diferents ciutats, sense anar més lluny a la Barcelona que dissenyà l'lddefons Cerdà. La necessitat de representació social de la burgesia consolidada i, el fet inqüestionable de les connexions que cada vegada més es tenen amb el poder establert i que també sol formar part d'aquesta burgesia són aspectes que ajuden a confirmar aquesta tendència que encara avui és visible a l'embelliment de l'aspecte urbà més cèntric.

---

⁵¹⁷ CASTAÑER, «El barri de l'escorxador», 242, p. 52.

Però la millora urbanística també passa per millores a l'entramat central de la vila pel fet que gran part de la pedra que s'extragué de les obres anirà a parar a millorar o col·locar de nou l'empedrat d'aquest centre. Sobre això, i tenint en compte que el llit on es feren totes les obres de millora de la vessant nord de la vila era de pedra, pensem que les obres foren costoses i que es comptava amb un material preuat en aquell moment com és la pedra que es reutilitzà per a empedrat amb la voluntat de dotar a l'entramat urbà de salubritat i neteja, i atenent a què molts documents de l'època defineixen: "...atendiendo al decoro y las buenas costrumbres⁵¹⁸". Fins aleshores, molts dels carrers eren de sorra.

7.c. La Casa Romaguera

Una altra de les construccions que es duran a terme en aquesta època és la de la Casa Romaguera, situada a l'actual Plaça Gala – Salvador Dalí i que és obra de l'arquitecte Roca i Bros. Un edifici, el de la Casa Romaguera, d'una extraordinària bellesa i execució exemplar, un dels millors exemples urbans de l'estil neoclàssic a Catalunya. Es tracta d'un edifici aïllat, no entre parets mitgeres com solia ser habitual, que a més es troba amb la dificultat afegida de estar construït sobre un gran desnivell ja que en aquest punt de la ciutat, que havia agafat una gran importància per tot la millora urbana que estava patint i pel fet de trobar-se a tocar al centre neuràlgic de la ciutat com la Plaça de l'Ajuntament, i aquest gran desnivell que prové de la muntanya del Castell de Sant Ferran i que en aquest punt és especialment elevat.

Totes aquestes dades, i el fet de què sigui un edifici bell i de considerables dimensions, fa pressuposar que el pressupost per a la seva construcció degué ser força elevat, com també expliquen Mª Assumpció Alonso de Medina i Benet Cervera⁵¹⁹. El fet de ser una casa aïllada, fa que tingui quatre costats que comprenen el de la plaça Gala – Salvador Dalí, el carrer de la Jonquera, el carrer Empordà i a l'escala que connecta amb el carrer de la Jonquera.

L'edifici, actualment en força mal estat de conservació, continua dempeus i malgrat el seu estat continua mostrant-se de manera elegant i sencer.

---

⁵¹⁸ Ofici que remet l'alcalde – corregidor de Figueres en data 11-07-1848, José Mateo de Urrútia, al *Jefe Superior Político de la Provincia de Gerona*, sol·licitant el seu suport per a l'aprovació del projecte davant el govern de Madrid. AHMF. Carpeta de l'expedient de construcció del teatre. Edificis municipals.

⁵¹⁹ ALONSO DE MEDINA; CERVERA, p. 97.

De les quatre façanes que presenta l'edificació, Roca i Bros confereix una gran rellevància a la del carrer de la Jonquera que pot explicar-se atès que la concepció urbana del moment té en el carrer de la Jonquera un nus de comunicació cabdal per a la vila en tant que, a banda de carrer, també era la via de sortida i entrada en direcció a França; cal dir que la resta de façanes també tenen vistositat i bona execució i formen part del mateix conjunt però es nota que la del carrer de la Jonquera és la principal i on s'hi degueren ubicar els habitatges principals de tot l'edifici. Per tant, és probable que aquest fet influís en la construcció de la façana més vistosa en aquest carrer; una façana en la que es nota l'estil neoclàssic isabelí, amb el que també compta el Teatre Principal, donant a tot el conjunt una gran elegància.

Altres elements de la decoració són definits perfectament per Mª Assumpció Alonso de Medina i Benet Cervera de la següent manera: *“Les portalades de la planta baixa, que emmarquen també l'entressolat, són d'arc de mig punt motllurat. . La balconera seguida sobre les portalades de la façana principal continua en les façanes laterals, unificant els desnivells, i serveix de suport a una composició de dues plantes i golfes emmarcades en pilastres gegants d'ordre jònic coronades per entaulament i cornisa de grans dimensions realitzada amb subtils desgruixos d'estuc. (...) A les façanes laterals es produeix una simplificació progressiva del repertori estilístic amb la desaparició de les lessenes jòniques ceràmiques dels ordres gegants, la transformació de la balconada del primer pis en un fris ornamental i la substitució dels lloses dels balcons exents per un simple dintell motllurat sobre mènsules. (...) L'interior de l'edificació, successivament reformat⁵²⁰, amaga l'estructura original. Aquestes modificacions interiors han incidit negativament en les façanes que presenten fortes modificacions, tant la que dóna a la Plaça del Peix (actual Gala – Salvador Dalí) com la principal en la que s'han practicat obertures de ventilació en els fusts de les pilastres jòniques⁵²¹”.*

La Casa Romaguera, o Pont de Vinyals com també se la coneix atès que va ser promoguda per la família d'hisendats empordanesos d'aquest nom, està construïda sobre una part del recinte emmurallat de la vessant nord de la vila, amb un gran desnivell que continua essent apreciable i amb la façana principal de les quatre

---

⁵²⁰ Cal tenir en compte que la descripció és de principis dels vuitanta, actualment l'edifici que ha patit encara més modificacions es troba en un estat de conservació força lamentable.

⁵²¹ ALONSO DE MEDINA; CERVERA, p. 98.

amb què compta al carrer de La Jonquera, establint la connexió de la que parlàvem amb el traçat antic de Figueres no només a nivell tècnic sinó també teòric i urbà, la qual cosa explica que en aquell entorn del carrer de La Jonquera proliferin amb els anys altres construccions de menor entitat però de similars característiques en un afany de millora de l'aspecte urbà de la zona.

Respecte a l'edifici, destacar que compta amb una pauta ortogonal de parets de càrrega de maó, es desenvolupen les seqüències de sales unides per enfilades d'obertures. L'abundant repertori estilístic neoclàssic –portalades que emmarquen l'entresolat d'arc de mig punt motllurat, emmarcaments amb grans pilastres jòniques, entaulament i cornisa de grans dimensions- la converteix en una de les peces que més ressalten a Figueres d'aquest moment arquitectònic⁵²².

Destacar que les façanes interiors, que donen a la plaça Gala-Salvador Dalí, són molt més senzilles, pràcticament amb una ornamentació testimonial i on no s'aprecien les columnes, pilastres o ornacines. Remarcar que aquest edifici, ha patit modificacions en les façanes al llarg dels anys i tampoc no se sap del cert quines d'elles han modificat l'aspecte original de l'edifici.

Actualment gran part de la seva ornamentació s'ha perdut, sobretot per la banda del carrer Canigó. Tot i això, continua mantenint un aspecte elegant, sobri i permet encara definir les grans cornises, les balconades o els baixos de pedra treballada i un sobrealçat resolt en arcs de mig punt que són plenament de l'època.

La urbanització de la zona del teatre va permetre obrir un espai per a la ciutadania, de la mateixa manera que la construcció de la Casa Romaguera permet ordenar el carrer de La Jonquera en la confluència acabava originàriament la vila emmurallada i donava continuïtat al carrer de manera natural amb correccions tècniques sobre les construccions del mateix atès que no és regular.

---

⁵²² FALGUERAS; SANTALÓ, *Figueres, Arquitectures i història*, fitxa 13.

Imatge 14. Vista actual de la Casa Romaguera pel carrer de la Jonquera. Foto: Alfons Martínez Puig.

CAPITOL 8

LA CREACIÓ DEL PERFIL D'UNA CIUTAT: FIGUERES

Al llarg de tot el present treball, hem pogut anar trobant diferents elements que mostren sobradament la versatilitat de Roca i Bros en tots els àmbits professionals on va exercir. És cert que en tots ells, tenen com a punt en comú els coneixements adquirits en la seva etapa acadèmica i que li permeten obtenir el títol d'arquitecte acadèmic el 1841, de la mateixa manera que entenem que la combinació i aplicació de tots ells en un punt geogràfic concret, com seria el cas de Figueres, va provocar que exercís una influència tal, juntament amb el moment artístic i arquitectònic al qual va pertànyer, que va permetre crear un perfil de ciutat, un estil concret que amb el temps, i superat el seu període d'exercici professional, va sobreviure'l tenint continuïtat molts anys després.

No em refereixo al "model de ciutat" del que parlarem en l'apartat següent, sinó en el que podríem anomenar la imatge de ciutat que proporciona Roca i Bros a la llavors vila de Figueres abans que aquesta obtingués el títol de ciutat; que tot i tenir semblances sí és sensiblement diferent.

Ha quedat evidenciat que Figueres es troba des de principis del segle XIX un moment de canvi, i a més un moment de canvi transcendental atès que abandona definitivament l'estructura urbana medieval per entrar en un nou concepte urbanístic amb un seguit de característiques, i limitacions, que probablement faci del seu exemple molt característic i particular. No estem només davant canvis de concepte urbanístics, sinó que el canvi és més ampli i pren perspectives socials, econòmiques, polítiques i culturals prou rellevants. De fet el canvi urbanístic és una conseqüència dels anteriors, de manera que en un sentit general la transformació de la societat imposava tornar a pensar l'element urbà per fer-lo a la mida dels interessos dels seus usuaris, naixent probablement aquí el concepte de ciutadà en termes moderns.

En relació aquests canvis, és reveladora la síntesi de Joan Ganau i Cases en relació a l'urbanisme a Catalunya, quan diu: *Els canvis socials i econòmics ocorreguts durant el segle XIX van comportar la introducció d'importantes transformacions urbanístiques per adequar la ciutat a les noves necessitats dominants. Diversos problemes de la ciutat reclamaven la recerca de solucions urgents: la millora de la viabilitat dels nuclis urbans, les precaries condicions de vida en els barris obrers -denunciades reiteradament- o, en fi, la necessitat d'encabir la creixent població urbana. La resposta, el conjunt de mesures urbanístiques encaminades a pal·liar aquests dèficits, es concreta en la redacció dels plans de reforma i eixample aprovats per la majoria de ciutats catalanes durant la segona meitat del segle.*

La materialització d'aquests projectes significava, en tots els casos, la introducció d'importants canvis físics en les ciutats. Les reformes interiors, amb l'afany d'incrementar la connectivitat dels punts centrals de la ciutat i d'aplicar una trama geomètrica en els carrers del nucli antic, comportaven l'enderrocament de nombroses edificacions. Per la seva banda, l'aplicació dels plans d'eixample pressuposava la desaparició de les muralles que frenaven l'expansió de la ciutat més enllà dels seus límits.

Totes dues actuacions comportaven, dones, la desaparició de nombroses construccions en els nuclis urbans que, amb la lògica excepció dels propietaris afectats, va ser generalment acceptada com un preu a pagar per aconseguir el progrés de la ciutat (...)⁵²³.

Si bé el cas de Figueres encaixa en l'explicació anterior, també és cert que no del tot ja que per posar un exemple no existeixen plans de reforma o eixample de la vila tot i que d'alguna manera sí comencen a executar-se durant el segon i tercer terç del segle XIX, amb un important pes de Roca i Bros sobre les mateixes. Ganau continua amb el fet que aquesta potència de transformació urbanística del segle XIX va suposar, en determinats casos, la pèrdua de monuments i patrimoni anterior per tal d'adequar el nou urbanisme, de manera que l'urbanisme vuitcentista s'ha considerat, sovint, com a destructiu respecte als models anteriors per la qual cosa se l'ha criticat malgrat que és matisable i és perceptible com la intenció de renovació, en moltes ocasions era combinada en el respecte i l'adequació a l'existent.

Tot i això, d'alguna manera, cal entendre que en aquest moment els municipis, entre ells Figueres, estaven oberts als canvis oportuns per adequar-se a noves necessitats sobretot de creixement demogràfic i econòmic. I aquesta mentalitat d'obertura cap una nova manera d'entendre l'entorn urbà és el que permetrà a Roca i Bros crear un perfil de ciutat per Figueres personal i particular que la caracteritzés, donant-li personalitat. Tanmateix, ens trobem davant d'un moment d'expansió i una bona part del creixement de Figueres es dona en terrenys que o bé no estaven urbanitzats o amb un urbanisme aïllat i pobre que es trobava, a més, en ple procés d'unió a través de la cobertura de la riera Galligans iniciada el 1830.

Figueres havia superat el traçat emmurallat en el moment en què arriba Roca i Bros, el 1842, i havia començat també un principi d'eixample passada la vessant de la riera a partir de les parcel·lacions que es dugueren a terme per la qual cosa

---

⁵²³ Joan GANAU CASAS, «Urbanisme i monument a Catalunya en la segona meitat del XIX. Barcelona», 35, III, p. 25.

els principals eixos de la ciutat “nova” cap al sud havien començat a dibuixar-se abans al voltant del carrer Vilafant, Sant Pau i Nou, a banda que també comença a perfilar-se el sector est a mida que es va cobrint la riera més enllà de la Rambla resseguint el seu traçat en direcció a Vilabertran i Vilatenim.

Les peculiaritats de Figueres on el teixit industrial era poc representatiu i on s’havia caracteritzat per ser un centre comercial vigorós, mantenint part de la seva estructura agrària i ramadera tot i que ja en retrocés, i també una vila de serveis al comptar tan a prop el Castell de Sant Ferran i ser també vila fronterera, a poc més de vint quilòmetres de França li confereix una importància que serà la que provocarà els canvis socials i econòmics alhora que també repercutirà en els urbanístics i arquitectònics.

En el present capítol, explicarem la creació del perfil de ciutat amb què compta Figueres gràcies a la feina de Roca i Bros com arquitecte municipal, sense oblidar que la tasca com a mestre major de fortificacions també va ser rellevant i d’ajut per la vila; aquesta explicació es fa necessària atès que s’opera un canvi visible en tota l’estructura urbana de Figueres de la que en serà el responsable en bona part l’arquitecte d’Abrera; és cert que alguns aspectes ja s’havien treballat o s’estaven treballant en el moment de la seva arribada, però ell aconsegueix modificar l’aspecte urbà sobretot en l’eixample de la zona sud i amb la implementació de nous usos de comunicació o noves infraestructures que obliguen a repensar l’espai urbà a fi de fer-lo més pràctic, més eficient i que respongui de manera efectiva a les necessitats dels nous ciutadans.

Veurem, i crec que fins aleshores ja s’ha anat veient, que no hi havia un pla definit, un projecte global de ciutat per Figueres durant el XIX, el que actualment es coneix com a POUM⁵²⁴, però que es dona al llarg de tot el vuit-cents. En altres municipis, sí existeix aquest projecte urbà planificat; a Figueres no exactament, de la qual cosa també intentarem parlar-ne malgrat els greus dèficits documentals amb els que m’he trobat.

Per tant, a partir de 1842 Roca i Bros no es troba en Figueres un full en blanc a partir del qual crear una determinada imatge urbana, sinó que es troba un municipi en plena transformació tot i que sense un rumb clar i definit; en aquest sentit serà Roca i Bros, juntament amb la simetria de les formes neoclàssiques, el rigor estilístic i estètic, així com amb la modificació de determinats espais i la projecció d’altres, que l’arquitecte municipal podrà establir formules de perfil urbà, el que

---

⁵²⁴ Pla d’Ordenació Urbanística Municipal. Instrument de planejament urbanístic bàsic per a la ordenació integral d’un o diversos municipis, definint el model d’ús del sòl a llarg termini.

també podem anomenar, estil, que seran bàsiques per entendre l'urbanisme i l'arquitectura contemporània a Figueres.

8.a. La creació d'un model de ciutat.

Al comprovar la documentació relativa als anys d'activitat de Roca i Bros com arquitecte municipal, i s'ha comentat, no apareix cap projecte global a l'ajuntament relatiu al model urbà que es volia implantar a Figueres en aquells anys; de fet sí hi ha documentació relativa a ordenances municipals, de les que en parlarem en apartats posterior, però el que no consta és un pla de reforma i eixample ordenat de la vila allà on podria créixer, essencialment cap al sud i l'est.

Per bé que en altres municipis sí existeix aquest projecte global, i el cas més significatiu seria el Pla Cerdà de reforma i eixample de Barcelona des de 1860 a 1874⁵²⁵, i enmig d'un munt de polèmiques per la confrontació de projectes entre Ildefons Cerdà, Josep Fontserè i Mestre, i Antoni Rovira i Trias. Sabut i conegut és el resultat d'aquell projecte, el qual a Barcelona és plenament visible, identificable i amb poques modificacions pel que fa a la seva estructura essencial excepte pel que fa a l'evolució de l'estructura de les mançanes en què s'han incrementat els metres cúbics construïts i les alçades dels edificis.

Segons molts investigadors, aquella reforma barcelonina fou l'inici des dels seus plantejaments i, ensems, el projecte convocat per l'Ajuntament de Barcelona l'any 1840 per premiar el millor estudi sobre els efectes de l'enderroc de les muralles de la ciutat, del qual en fou guanyador Pedro Felipe Montau⁵²⁶; en gairebé vint anys es transforma no només la Barcelona urbana i arquitectònica sinó el concepte mateix de ciutat pren una forma del que fins aleshores no s'havia fet cap assaig.

Figueres no compta amb aquesta trajectòria i la muralla, com hem explicat, es va superant poc a poc i es configura la imatge urbana a l'entorn dels tradicionals camins rals que travessaven la vila des d'època medieval. Així doncs, l'evolució és diferent, més lenta i menys planificada però també amb un resultat remarcable que de la mateixa manera, ha sobreviscut fins avui com a mínim pel que fa en el traçat urbà final el qual encara es manté.

---

⁵²⁵ DD.AA. *Cerdà i els altres. La modernitat a Barcelona 1854-1874*, XIV, p. 26.

⁵²⁶ Pedro NAVASCUÉS PALACIO, «¡Abajo las Murallas!», 16, p. 116.

Tot i al diversitat de projectes, o la manca de projecte global per part de la vila de Figueres, sí trobem concordances en allò que mou i provoca aquest canvi i que també es dona en ciutats com Girona⁵²⁷ on s'haurà de combinar la unió entre la ciutat vella i la nova ciutat que poc a poc es va creant. Per tant, ens trobem davant unes característiques a Catalunya que provenen, en bona mesura, de la idea de convertir-se, en paraules d'Isabel Moretó Navarro, en capitals civils d'una societat emergent⁵²⁸, que no deixen de ser també classe dirigent. En el cas de Figueres, aquesta capitalitat civil ve donada per la seva potència comercial que comporta l'aparició d'una burgesia també emergent, la situació geoestratègica i la proximitat d'una fortalesa de grans magnituds (i necessitats) com el Castell de Sant Ferran.

Al capdavant, la creació d'un model de ciutat per Figueres quan encara no ho era, no deixa de ser una voluntat de progrés i, sobretot, de modernitat davant la seva mateixa evolució social, econòmica i política, que necessita canvis estructurals per desenvolupar-se de manera òptima; igualment cal entendre que va ser una evolució natural, la qual va ser observada per Roca i Bros per poder aplicar tècniques que permetien l'harmonia arquitectònica combinada amb la simetria d'un traçat que buscava la línia recta. Això va implicar infraestructures viàries i d'enginyeria, nous espais i noves formules d'edificis complexes, com residencials o equipaments industrials, que fins aleshores eren pràcticament inexistent.

Així doncs, aquest model de ciutat es crearà a partir d'uns patrons arquitectònics concrets i flexibles en funció de les necessitats tant del solar com del propietari del mateix, i alhora amb un criteri de trama urbana atenta a les necessitats de la vila i dels elements de progrés i creixement que aniran configurant-se a mida que transcorren les dècades centrals del segle XIX a Figueres.

En aquest sentit, molts municipis catalans de tipus mitjà o gran es trobaven en una situació similar, i responen a les necessitats de canvi físic que es dona durant el període vuitcentista i que ja s'havia manifestat anteriorment tot i que no de manera sistemàtica, i com a resultat de la lluita política entre el manteniment de l'Antic Règim i la visió de canvi social, polític i en gran mesura econòmic sota l'aixopluc

---

⁵²⁷ Un exemple gironí molt rellevant és el projecte de la Plaça de la Independència de Girona, dissenyat per l'arquitecte Martí Sureda i Deulovol, el qual assumeix aquesta feina de cosir la ciutat, donar bellesa i eixamplar l'espai social i urbà.

⁵²⁸ DD.AA. *Cerdà i els altres*, XIV, p. 24.

del constitucionalisme, a banda d'elements que facilitaren el canvi com les desamortitzacions de béns eclesiàstics a partir de 1835⁵²⁹; i amb l'objectiu d'esponjar i unir els densos i variats traçats medievals que devien unir-se als nous.

Tot aquest canvi, s'anirà regulant a través dels mateixos municipis, la qual cosa indica la força dels mateixos com a capitals civils i centres econòmics, que hem comentat més amunt, i amb l'aparició de les Ordenances Municipals que si bé en el cas de Barcelona apareixen el 1856, tot i que existien en *Bando para los edificios* de 1823 i el *Bando para el Buen Gobierno* de 1838⁵³⁰, en el cas de Figueres s'aproven les *Ordenanzas Municipales en la parte relativa a obras*⁵³¹ l'any 1850, aprovades el 18 de març, i que consten de tres apartats i 33 articles en total que comentarem amb detall en un apartat posterior.

Un altre element a tenir en compte i que substitueix, en part, la regulació en matèria urbana i arquitectònica seran els aixecaments de plànols geomètrics de Figueres i el seu entorn dels que trobem força mostra tant els duts a terme per Roca i Bros com a mestre major de fortificacions, i dels que n'hem parlat en el capítol dedicat a la trajectòria militar de Roca, com els pròpiament de la vila i que es troben circumscrits en els de Roca i Bros de 1859 i els de Ignasi Papell i Llenas el 1878 i 1891⁵³² per comprovar determinades dinàmiques urbanístiques, tot i que Bernils ho amplia també a aixecaments de plànols geomètrics anteriors, de 1827⁵³³, sobre el qual no consta qui el va projectar tot i que sí quina part de la vila afectava. Descartarem altres planimetries anteriors, de 1770, 1772, 1783 i 1799 atès que malgrat tenen un elevat interès s'allunyen de l'objectiu d'aquest treball i només tornen a confirmar dades ja aportades sobre la lenta evolució de Figueres en la superació de la muralla medieval que portava donant-se des de feia ja dècades, i sempre en combinació amb el Castell de Sant Ferran.

---

⁵²⁹ GARCIA, «L'arquitectura de Barcelona», XII, p. 165.

⁵³⁰ *Ibidem*, p. 167.

⁵³¹ AHMF. Ordenances Municipals de Figueres. 1850.

⁵³² CASTAÑER, «Architecture métallique et urbanisme», p. 203.

⁵³³ BERNILS, «El procés urbanístic de Figueres», 27, p. 170.

En qualsevol cas, els plànols anteriors i que han estat treballats per investigadors com Antoni Egea⁵³⁴ serveixen per mostrar com la muralla medieval de Figueres va perdent tot el seu interès per l'evolució urbana fins el punt que el 1790, com apunta Egea, en queda ben poca cosa ja que del vell traçat ja hi havia hagut eixamples en èpoques anteriors a les que estudiem en el present treball. El mateix Egea apunta com algunes de les raons que provocaren la desaparició de la muralla el seu mal estat de conservació, restauracions de cases que donaven a la muralla, enderroc per millorar la circulació o les mateixes destruccions per conflictes bèl·lics anteriors, entre altres diverses; sí destacar que Egea apunta el fet de suprimir-la per motius estètics, la qual cosa posaria en evidència que aquest canvi de mentalitat urbana ja s'estava donant a finals del segle XVIII, eclosiona en el XIX i es converteix en sistemàtic a mitjans de segle.

8.a.i Model arquitectònic de ciutat

Amb tota probabilitat el model arquitectònic que d'alguna manera Josep Roca i Bros proporciona a Figueres sigui el que més visibilitat ha tingut, el que més pes ha tingut en la imatge de la ciutat i, també, pel que més se'l reconeix. Això respon a diverses raons entre les que cal destacar que fins a l'arribada de Roca i Bros a Figueres no existia cap model previ definit, cap estil concret fins el punt que la majoria de les edificacions prèvies a ell en el moment de definir-les es consideren d'estil "popular".

Hem dit abans que no existia un model previ, i és cert; fins i tot en aquells edificis construïts amb anterioritat i que formaven part de les classes dirigents a Figueres com seria el cas de la Casa Vila-Moner⁵³⁵, residència de la família Gayolà que era propietària de totes les terres a ponent de la Rambla⁵³⁶, fins a principis del segle XIX, i datada en el segle XVI, es defineix com un casal renaixentista de l'arquitectura popular tardana, tot i que modificat i reformat per l'arquitecte Pelai Martínez el 1967 intentant mantenir l'aire de l'època.

---

⁵³⁴ EGEEA, «Figueres i la seva evolució urbana», 20, p. 122.

⁵³⁵ FALGUERAS; SANTALÓ, *Figueres, Arquitectures i història*, fitxa 3.

⁵³⁶ BERNILS, «El procés urbanístic de Figueres», 27, p. 167.

De la mateixa manera, les terres que es trobaven a l'occident de la riera Galligans que acaba cobrint-se i convertint-se en la Rambla eren propietat, en bona part, de la família Oriol la qual va anar parcel·lant per vendre a fi de construir-ne cases amb horts, operacions que consten des d'inicis del segle XVIII⁵³⁷, creient-se que a finals del segle XVIII tota el frontal oriental de la riera que encara no estava coberta es trobava gairebé tot edificat tot i que amb edificis petits i unifamiliars.

Tenim, només, tres edificis a Figueres anteriors a Roca i Bros que puguem incloure dins del moviment neoclàssic de manera estricta, i que siguin plenament reconeixibles, que foren construïts durant el segle XIX, pocs anys abans de convertir-se en arquitecte municipal. En primer lloc, la Casa de Romà⁵³⁸, construïda el 1818 de la que es desconeix l'autor però que és el primer gran edifici neoclàssic situat al carrer de Peralada, va ser promogut per la família de Romà, que eren hisendats. Es tracta d'un edifici de planta noble, ornamentació amb pilastres de capitell corinti, comptava amb grans salons i era una residència unifamiliar, la façana es tanca amb una cornisa i un frontó triangular.

Aquests edificis, també, són una mostra més d'aquest moment de creixement pel que passava Figueres; sempre hem dit que Roca i Bros significa un impuls definitiu a la tendència existent a la ordenació i enbelliment de la vila. No és raonable pensar que Roca i Bros parteix de zero, sí ho és que dóna impuls a una tendència existent que havia estat dirigida, fins aleshores, per mestres d'obres i enginyers militars del Castell.

---

⁵³⁷ BERNILS, «La Rambla de Figueres», 23, p. 257.

⁵³⁸ FALGUERAS; SANTALÓ, *Figueres, Arquitectures i història*, fitxa 8.

Imatge 1. Façana de la Casa de Romà (1818), situada al carrer Peralada. Imatge extreta de: www.b.geolocations.ws [en línia].

Un segon exemple, molt més simple, i datat de 1828 és la construcció del Col·legi d'Humanitats, convertit en Institut d'ensenyament el 1845, i que només el claustre és d'època neoclàssica en la planta tot i que no s'acabà i l'ornamentació era nul·la atès que la seva funció era la conventual sota l'advocació de Sant Francesc.

El tercer exemple, és la casa Puig Descals, situada al carrer Caamaño essent una prolongació de la cobertura de la Rambla i que estructurat sota eixos verticals i balcons de volada decreixent, datat el 1835 i essent l'autor desconegut, amb un gran portal d'entrada, ajudà a traçar el recorregut del propi carrer Caamaño⁵³⁹. D'aspecte relativament modest en la seva façana, sí guarda detalls de certa

---

⁵³⁹ FALGUERAS; SANTALÓ, *Figueres, Arquitectures i història*, fitxa 10.

monumentalitat com la gran portalada o el jardí annex del que actualment només es conserva la balustrada i una petita terrassa.

Imatge 2. Part de la façana i baranes de l'antic jardí de la Casa Puig Descals (1835). Foto: Alfons Martínez Puig.

Aquests exemples o bé eren hisendats, normalment provinents de la baixa noblesa, o bé de béns eclesiàstics, per la qual cosa no deixa d'evidenciar que eren models puntuals, dins de l'estètica de l'època que no responien a un model general urbà ni arquitectònic de Figueres sinó més aviat al manteniment de la tradició de construir en funció de les vies existents, amb els sistemes existents i de l'època però sense una repercussió social que respongués a les necessitats existents a la vila en aquell moment. Només comptem amb tres exemples d'aquest tipus a Figueres, i serien els representatius del primer terç del segle XIX, sense que hagi documentat cap altre que encara estigui dempeus d'aquestes característiques; tot i això, tampoc apareixen altres edificacions d'aquestes magnituds que haguessin desaparegut.

8.a.i.1. Espai i Societat: Un estàndard

Amb els tres edificis anteriors, sobretot la Casa Romà i la Casa Puig Descals, podem veure com s'organitzen les construccions a Figueres durant els anys previs a l'arribada de Roca i Bros; aquesta organització segueix orientada a les famílies benestants, bàsicament industrials emergents o baixa noblesa vinculada al món financer, que basteix un edifici residencial per la seva família.

La fórmula fins aquell moment de construcció, era o bé amb la parcel·lació de terrenys per a la construcció de petits habitatges unifamiliars normalment amb hort, com hem explicat, o bé amb reformes d'altres edificis antics que s'acabaven transformant en residències plurifamiliars que no acabaven de respondre als criteris de construcció que probablement necessitava Figueres en aquell moment.

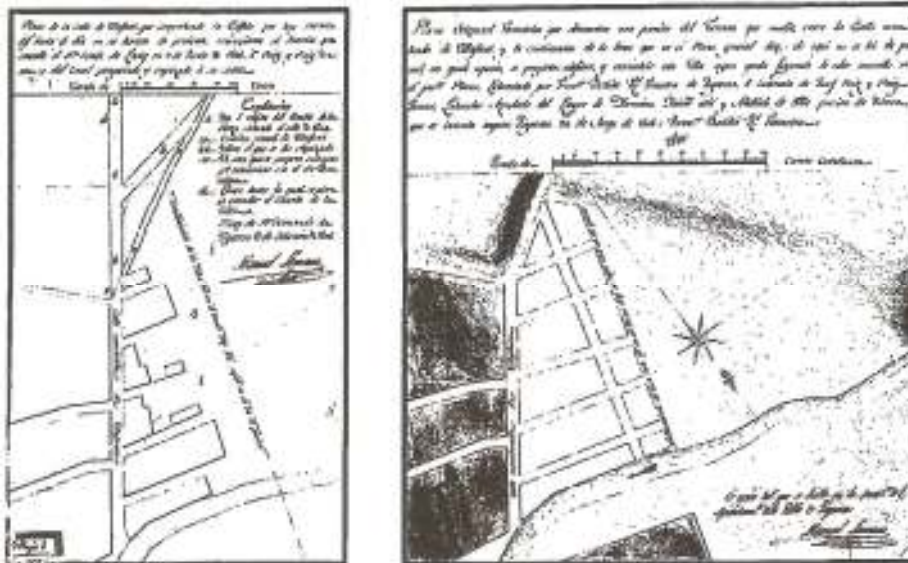
Això, evidentment, podia repercutir en l'urbanisme del municipi, però sobretot en els habitants, en el concepte expansiu de construcció i, també, en aspectes pràctics com el subministrament de serveis o la salubritat de determinades zones de la vila. En aquest context, apareix una nova fórmula que es dona arreu de Catalunya, per la qual cosa Roca i Bros en aquest cas no innova sinó que aplica criteris moderns a un municipi que fins aleshores no n'havia aplicat massa, i arriba a una estandardització del sistema constructiu en diverses zones de la Figueres.

En aquestes zones s'havia començat perfilar un nou eixample com és la zona del carrer Vilafant a partir d'un antic projecte d'ordenació que no s'havia acabat d'executar mai, tant el 1791 i el 1806 sota control del castell i que s'aprova pel Capità General de Catalunya el 1827 i que comprenia la zona del carrer Vilafant fins a la Ronda Firal (actual carretera N-II), propietat d'Antonio Puig de Santa Leocadia⁵⁴⁰, un projecte que incloïa l'enllaç amb el carrer Col·legi i la creació d'una plaça rodona, que al final acabà convertint-se en triangular després de l'ordenació de Roca i Bros de l'espai però anys després de la seva mort.

En la imatge següent, s'aprecia com es busca l'anivellament del terreny així com una idea d'eixample centrat en aquesta zona amb carrers rectes i adaptats al terreny. Si bé s'havia començat a urbanitzar a la part més propera a la riera Galligans, encara per cobrir, es planteja un principi d'ordenació que permetrà la construcció del model arquitectònic que proposarà Roca i Bros, que en aquesta zona tindrà força incidència en els anys posteriors a aquest petit projecte de planificació que signa Manuel Lasauca, enginyer militar.

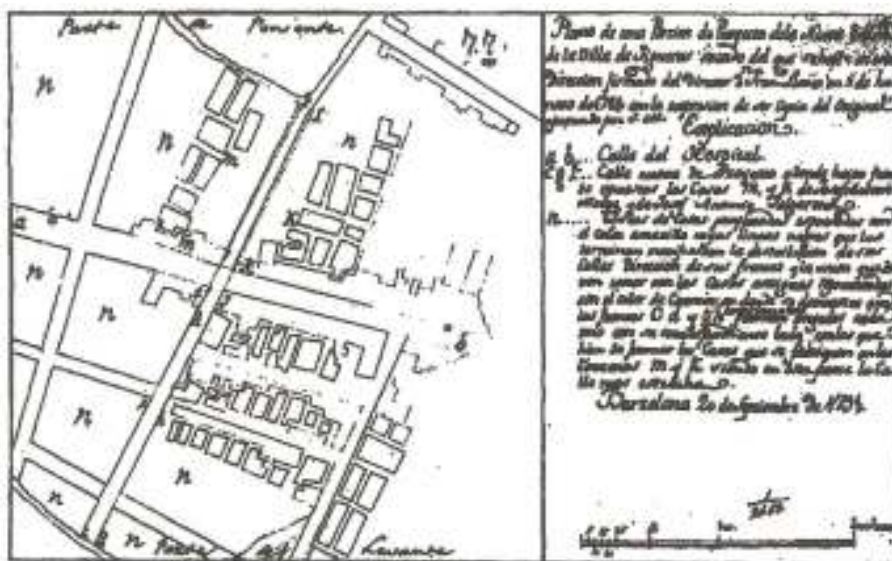
---

⁵⁴⁰ BERNILS, «El procés urbanístic de Figueres», 27, p. 169-170.

Imatge 3. Plànols de la ordenació del carrer Vilafant, any 1827⁵⁴¹.

Una altre element que permet bastir aquest eixample que prendrà els carrers nou, Sant Pau i Vilafant, serà l'establiment el 1835 la fixació d'un rasant al carrer Sant Pau al mateix nivell de la Rambla⁵⁴², amb la qual cosa s'anivellava tot aquest sector i el convertia en plenament apte per a la construcció d'habitatges, tot i que ja s'havia començat a urbanitzar anys abans.

Imatge 4. Inici de la prolongació del carrer Nou, datat el 1794⁵⁴³.

⁵⁴¹ Ibidem, p. 165.

⁵⁴² Ibidem, p. 167.

⁵⁴³ BERNILS, «El procés urbanístic de Figueres», 27, p. 166.

En les planimetries anteriors s'aprecia com Figueres té aquesta necessitat de créixer fora muralla la qual cosa provoca superar-la de manera "natural" a partir dels camins rals existents, i ordenar-se més o menys sectorialment en funció del terreny i de la propietat del mateix. En el cas del carrer Vilafant, el terreny era responsabilitat del Castell de Sant Ferran, des d'on es fa el projecte, s'aprova i s'executa en part, amb el vistiplau de l'Ajuntament de Figueres.

El creixement és molt elevat en aquesta època, essent a mitjans del segle XIX de prop de 10.000 habitants, més del doble que mig segle abans⁵⁴⁴, convertint-la en la segona població de la província i en la capital indiscutible de l'Empordà. Hi ha motius que provoquen aquest creixement, en matèria agrària gràcies a l'aparició del blat de moro, que fa desaparèixer el guaret en els fondals, l'expansió de la vinya en els terraprims així com l'èxit del nucli taper a l'Albera⁵⁴⁵ que, trobant-se a l'entorn de Figueres permet que no deixi de créixer de manera continuada i afecti la vila en matèria comercial, social i d'infraestructures.

El creixement comporta l'aparició de nous carrers i espais urbans, vinculats en bona mesura a l'eixample a ponent de Figueres el seu epicentre, com hem vist en el plànol de 1827, com l'aparició del carrer Sant Llätzer el 1832⁵⁴⁶, avui dividit en Col·legi fins la plaça triangular i continuant com a Sant Llätzer fins la plaça de l'estació la qual tot i posar-se en funcionament el 1877 ja estava projectada, i documentada el 1844⁵⁴⁷ com a projecte de conducció de carbó pedra des de Sant Joan de les Abadeses a Roses per part d'una empresa privada tot i que el projecte només estava traçat en els punts que no oferien dificultat però aturat en el seu conjunt per causes desconegudes, essent un eix transversal que es deslliga del centre tradicional i convertint-se en un carrer de circumval·lació de la vila. En aquest sentit, el diccionari geográfico-estadístico-histórico de Pascual Madoz⁵⁴⁸,

---

⁵⁴⁴ COMPTE, «Geografia Urbana de Figueres», 6, p. 143.

⁵⁴⁵ *Ibidem*, p. 143.

⁵⁴⁶ *Ibidem*, p. 144.

⁵⁴⁷ MADOZ, *Diccionario*, p. 88 www.bibliotecadigital.jcyl.es [en línia].

⁵⁴⁸ *Ibidem*, p. 85-94.

situa l'estat de la vila en aquests moments a mitjans de segle XIX a Figueres, i sobretot el seu entorn geogràfic i econòmic de l'Empordà.

Serà en aquest espai d'eixample que té com a eix el carrer Vilafant i el carrer Sant Pau, tancat pel sud amb el carrer Col·legi i Sant Llàtzer⁵⁴⁹, donant-se amb la necessitat de crear una plaça que serà anys després la plaça triangular, en què Roca i Bros proposa la creació d'un estàndard arquitectònic, basat en els eixos verticals típics del neoclàssic a partir dels quals li permet que aquest estàndard sigui prou flexible, dins del mateix estil per poder ajustar-se a les necessitats dels promotors de l'obra, de l'espai existent i mantenint una harmonia arquitectònica en tot el seu conjunt.

Aquesta harmonia arquitectònica, i el tipus d'edificacions que es duren a terme en aquesta zona, respondrien de manera molt ajustada al que s'ha anomenat *arquitectura domèstica* de la que Joan Molet seria la màxima autoritat; en aquest sentit, en la seva Tesi doctoral⁵⁵⁰ explica com les primeres aportacions a l'arquitectura domèstica que es poden trobar són textos d'Ildefons Cerdà en el moment de redactar el seu projecte d'eixample; en aquests es defineix l'habitatge des d'un punt de vista higiènic i d'habitabilitat a través de la il·luminació i la ventilació. Aquest concepte és bàsic per entendre l'estandardització que aporta Roca i Bros en la seva obra a Figueres.

Els habitatges que projectarà estaran dins d'aquest concepte, amb la qual cosa creix la qualitat de vida dels seus habitants. Malgrat que el concepte d'arquitectura domèstica pot considerar que pren èpoques posteriors, sí penso que encaixaria amb aquesta nova perspectiva de l'espai existent i l'articulació de la societat a Figueres en aquest moment de canvi social i econòmic així com la transformació urbana que aquests provoquen. Conceptes com higiene, ventilació, il·luminació, poden afegir-se a d'altres com harmonia, conjunt i en termes més teòrics o socials, la dignificació de l'habitatge i la idea de ciutadà que plana per damunt de tots els projectes de l'època.

---

⁵⁴⁹ Aquests dos carrers, formen un sol carrer que va des de l'actual carretera Nacional-II fins a la plaça de l'estació de ferrocarril, i que canvia de nom en la confluència amb la plaça triangular.

⁵⁵⁰ Joan MOLET PETIT, *Barcelona entre l'enderroc de les muralles i l'Exposició Universal: arquitectura domèstica de l'Eixample*. <http://hdl.handle.net/2445/35602> [en línia].

Molts d'aquests projectes, que veurem a continuació, no estan datats; tot i això, d'altres sí i juntament amb el marc temporal en què Roca i Bros es troba treballant a Figueres com arquitecte municipal (1842-1865), sí podem arribar a ajustar l'època en què es realitzen aquests projectes de la mateixa manera que la majoria d'ells són de la seva primera època com arquitecte municipal, ja que posteriorment durà a terme altres projectes de majors dimensions però amb una perspectiva diferent a aquesta, i la seva feina quedarà ampliada per les mateixes necessitats del municipi com els encàrrecs que rep i, evidentment, sense oblidar la seva feina al Castell de Sant Ferran.

Com a darrera dada relativa a l'arquitectura domèstica, i en relació a les aportacions de Joan Molet, qui estableix 3 tendències generals observades en l'arquitectura domèstica de l'Eixample, com és una voluntat de dignificar l'arquitectura domèstica, com la definició de la qualitat de l'edifici a través de la façana i no de la tipologia amb la qual cosa ens acostem al concepte harmònic que expliquem en aquest apartat, i en darrer terme, l'entroncament amb les preocupacions de l'arquitectura pública per la recerca d'un estil típic del segle XIX⁵⁵¹; en aquest cas dins l'estil és el neoclàssic, tot i que no en estat pur, el qual a través de construccions, públiques i privades, de molta entitat pretén que l'entorn que les aculli imprimeixi aquest estil propi, senzill i sense pràcticament ornamentació al seu voltant, que posa en valor tant l'edificació senzilla com la complexa i ornada, donant al conjunt una sola idea estètica que, tanmateix, és l'eix central del model arquitectònic de Roca i Bros a Figueres.

Probablement, Roca i Bros, de manera simultània aplica raonaments tècnics, pràctics i estètics que, també, es donen de manera sistemàtica a l'Eixample de Barcelona que s'estén en el temps amb solucions proto-modernistes i que en el cas de Figueres, per descomptat, no es donen en la seva etapa havent d'esperar a altres arquitectes posteriors com Josep Azemar.

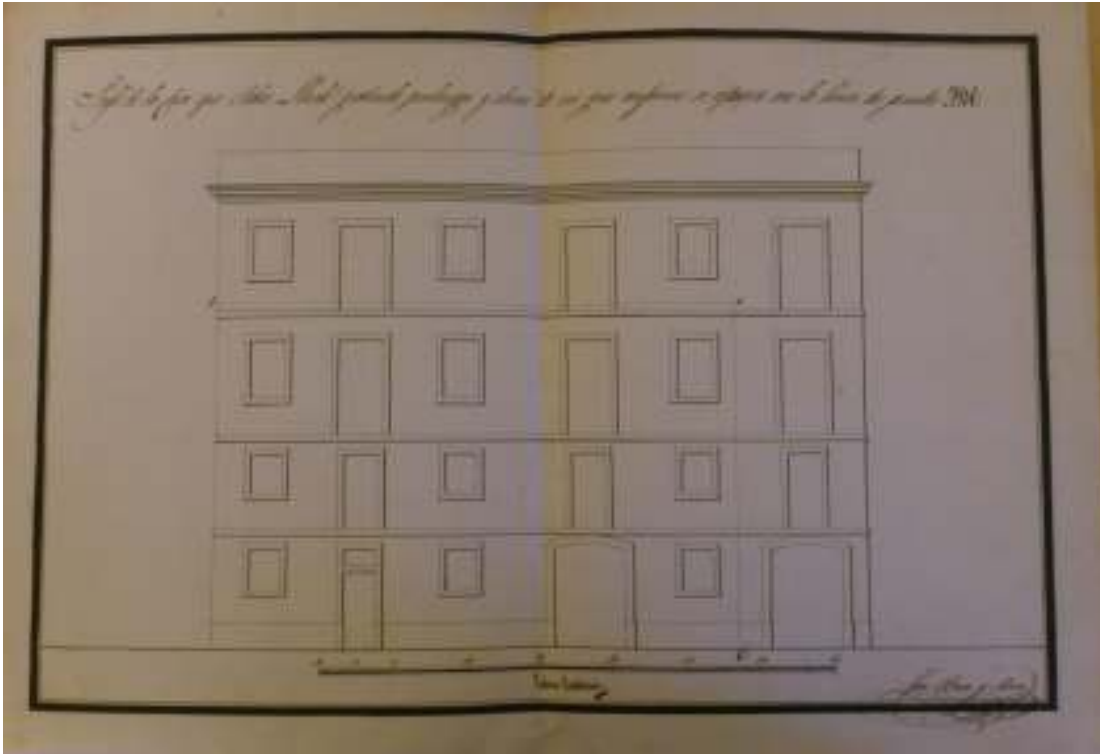
Veiem, doncs, els exemples que ens aporta la documentació, respecte a aquesta arquitectura domèstica sobre el bastiment d'habitatges residencials a Figueres, i que entronquen crec amb una tendència que també, i així ens ho explica Molet⁵⁵², es dóna en altres llocs d'Europa.

---

⁵⁵¹ MOLET, *Barcelona entre l'enderroc de les muralles*. <http://hdl.handle.net/2445/35602> [en línia].

⁵⁵² MOLET, «L'arquitectura eclèctica a Catalunya», 5, p. 45-68.

En aquest sentit, només a l'arxiu⁵⁵³ de Figueres apareixen aquests tipus de projectes variats i diversos però amb un seguit de característiques comunes, ja que en la resta d'arxius consultats els que hi consten són residencials amb caràcter diferent, com també veurem.

Imatge 5. Plànol de perfil de façana amb punts de prolongació i elevació. Casa Lluch⁵⁵⁴.

Aquest plànol de reforma i addició de la casa Lluch, conservat a l'AHMF, ha estat considerat com el primer a executar Roca i Bros a Figueres i datat el 1840⁵⁵⁵, tot i que a l'arxiu municipal apareix només el plànol, sense datar i sense cap memòria ni instància per part de Pedro Lluch sobre la reforma, de la mateixa manera que tampoc s'identifica l'emplaçament de l'edificació. Cal dir que la signatura del plànol és de Roca i Bros però no apareix signant com arquitecte, la qual cosa té un rellevància relativa atès que en altres projectes tampoc signa com arquitecte, sinó només amb nom, cognoms i rúbrica.

---

⁵⁵³ AHMF: Arxiu Històric Municipal de Figueres.

⁵⁵⁴ AHMF. Carpeta de Construccions. Josep Roca i Bros. 18--.

⁵⁵⁵ ALONSO DE MEDINA; CERVERA, p. 64.

En el present plànol, que exposa la possibilitat d'aixecar un pis i ampliar un cos, queda palès la flexibilitat de les edificacions tipus que estableix Roca i Bros, de manera que permet ampliar i aixecar pis en funció de les necessitats del promotor de l'obra i de la normativa municipal del moment, sense que quedi en res afectada la imatge de l'edifici ni l'harmonia que pugui haver-hi en el carrer, confirmant l'afirmació que la feina feta en aquest sentit és homogènia en relació a la proposta formal que proposa Roca i Bros; aquest és el que anomenem "estandardització" i que permet la construcció d'habitatges, en el cas de la Casa Lluç, de força entitat.

Imatge 6 i 7. Instància i Perfil de la casa que promovia construir Domingo Llonch⁵⁵⁶, carrer Eres de Vila.

Projecte situat al carrer Eres de Vila amb plànol simple de perfil de façana i instància presentada el 13 de desembre de 1846 per Domingo Llonch propietari dels terrenys, i signada per Miguel Artola atès que Domingo Llonch no sabia llegir ni escriure. Apareix, al marge de la instància, autorització de la comissió d'obres de l'Ajuntament l'endemà de la seva presentació.

---

⁵⁵⁶ AHMF. Carpeta de Construccions. Josep Roca i Bros. 1846.

Imatge 8 i 9. Instància i perfil de la casa que preveia construir Juan Mas⁵⁵⁷, al carrer Muralla.

Projecte situat al carrer Muralla amb plànol simple de perfil de façana i instància presentada el 13 de març de 1846 per Juan Mas, i signada per ell mateix. Apareix, al marge de la instància, autorització de la comissió d'obres de l'Ajuntament el dia 19 de març de 1846. Destacar la solidesa de les formes i la simetria, en el que podem considerar un casal més gran de l'habitual, i amb balustrades que tanquen el terrat del sostre segons la disposició dels pisos, que en aquest sentit són de planta baixa, primer i segon pis, més golfes rectangulars.

⁵⁵⁷ AHMF. Carpeta de Construccions. Josep Roca i Bros. 1846.

Imatge 10 i 11. Instància i plànol de façana lateral de la casa que volia construir Ramón Puigmanisclé al carrer Col·legi⁵⁵⁸.

Projecte situat al carrer Col·legi cantonada amb carrer Sant Pau amb plànol de la façana lateral, amb instància presentada el 12 d'abril de 1877 per Ramon Puigmanisclé i signada per ell mateix. Apareix, a la instància, la sol·licitud de reforma dels accessos el 1877 per obres en els rasants al voltant de l'edifici, probablement a l'inici de les obres de la plaça triangular. Apareix, la instància presentada per Ramón Puigmanisclé i la seva aprovació de 1847, una carta del propietari informant dels problemes de rasants i una pericial de 1868, signada per Alexandre Comalat, i la instància sol·licitant la reforma de 1877.

Destacar la característica de les dimensions del projecte, més grans que la majoria, i de la solidesa del conjunt a banda de la simetria que hem comentat i també una ornamentació més complexa, sense portalades d'arc de mig punt o rebaixat sinó rectes. La cornisa és gran i molt marcada, suportada per unes golfes amb obertures rectangulars; així mateix la cornisa sosté un terrat tancat amb frontals cecs en els eixos i balustrades en simetria amb els cossos dels pisos.

Així mateix, el plànol no està datat però consta que l'obra és de 1846, i el plànol sí està signat per Roca i Bros, l'any de la reforma, el 1877, Roca ja no es trobava a Figueres i s'havia traslladat a Barcelona. Un darrer apunt, és que probablement una part d'aquest edifici hagi romàs dempeus però amb tal grau de modificacions, com una elevació de dos pisos més a mitjans de segle XX, i canvis en l'estructura dels baixos, que no és possible determinar si és aquest realment o no.

---

⁵⁵⁸ AHMF. Carpeta de Construccions. Josep Roca i Bros. 1846.

Imatge 12 i 13. Instància i plànol de perfil de façana que preveia reedificar Pedro Camps i Ros el 1847⁵⁵⁹, al carrer dels Tints.

Projecte situat al carrer dels Tints, dins la zona antiga de la vila, amb plànol de la façana, s'adjunta instància presentada el 25 de febrer de 1847 per Pedro Camps i Ros, hisendat, i signada per ell mateix. La instància sol·licita la reedificació, per tant tornar a edificar un edifici igual al que ja tenia el sol·licitant al costat de l'existent que data de 1844, segons explica.

Es tracta d'una casa de família benestant, destinada a residència particular de la família Camps, i que actualment es conserva en bon estat en el carrer dels Tints, tant la construïda el 1844 com la de 1847, que són idèntiques l'una de l'altra. Està considerada una de les primeres obres de Roca i Bros per a famílies benestants de Figueres, feina que desenvoluparà amb més assiduitat en els anys posteriors de la seva carrera, amb obres destacables de les que ja hem parlat en apartats posteriors.

Dels exemples que hem mostrat anteriorment, podem comprovar dos aspectes a considerar molt rellevants. En primer lloc, Roca i Bros actua en tota la vila i especialment en aquelles zones en què es troben en procés d'expansió i creixement, com l'exemple sud de la ciutat i també la reordenació de la part nord-est, per la zona del carrer dels Tints, Muralla i Barceloneta. Es donen exemples de reforma i ampliació, però sobretot d'obra nova.

En total, a l'Arxiu de Figueres, consten vint-i-dos projectes de Roca i Bros, entre residencials i altres projectes urbanístics, tot i que se sap que en foren molts més

---

⁵⁵⁹ AHMF. Carpeta de Construccions. Josep Roca i Bros. 1847.

sobretot d'obra privada per a edificis unifamiliars de famílies benestants, d'aquests darrers no es conserva documentació a l'arxiu municipal. Aquests vint-i-dos projectes són els conservats a l'arxiu, i hi hagué d'altres que tingueren continuïtat de manera formal després de Roca i Bros, alguns d'ells informats per mestres d'obres que havien estat alumnes seus com Alexandre Comalat i Lluís Papell, amb reformes o modificacions posteriors.

A banda dels exposats, també consten la següent documentació relativa a la resta d'obra conservada a l'arxiu de Figueres, i que en tots els casos no es completa:

- *Perfil de la fachada de la casa que en la calle de Olot de esta villa de Figueras pretende construir el albañil Mariano Prats*⁵⁶⁰. Consta de plànol senzill de façana la qual consta planta baixa i un pis amb balcons, tancant el terrat amb un frontal recte simple i pràcticament sense ornamentació excepte lleugeres motlures de contorn. Es tracta d'un edifici unifamiliar molt senzill i simple de dos cossos i un sol pis, que respon al model proposat com a estàndard a Figueres.

- *Perfil de la fachada de la casa que Jaime Torrentó pretende edificar, cual perfil corresponde en la fachada de la calle de Olot*⁵⁶¹. Expedient sense datar, el qual consta d'un plànol senzill de façana el qual es compon de planta baixa, entresol i primer pis. Considero entresol el primer pis atès que es de dimensions més petites que el primer pis. Es manté la ornamentació simple tancant el terrat amb un frontal recte simple amb lleugeres motlures de contorn. Sembla un edifici unifamiliar, tot i que sí semblaria que ens trobem davant d'un edifici plurifamiliar de lloguer atès que Jaume Torrentó Puig presentà més projectes de construcció en el mateix carrer Olot, i respecte aquest mateix presenta instància de reforma de 1876 afirmant que hi habita. Tot i no trobar-se datat, l'edifici és de 1847 per les instàncies posteriors a banda que es tracta d'un any, en el que en el mateix carrer i el mateix promotor duu a terme altres edificacions.

- *Perfil de fachada de la casa que Pedro Casals pretende construir en la calle de Olot esquina á la de San Esteban*⁵⁶². Plànol en què consta façana principal al carrer Olot, de dos cossos, amb estructura de planta baixa i primer pis, i façana

---

⁵⁶⁰ AHMF. Carpeta de construccions. Josep Roca i Bros. 1847?

⁵⁶¹ AHMF. Carpeta de construccions. Josep Roca i Bros. 18--

⁵⁶² AHMF. Carpeta de construccions. Josep Roca i Bros. 18--.

lateral al carrer Sant Esteve amb quatre cossos i també de planta baixa i primer pis. Es manté la ornamentació simple tancant el terrat amb un frontal recte simple amb lleugeres motlures de contorn, i sembla un edifici plurifamiliar en el que com a mínim una part del mateix aniria destinat a lloguer. No es troba datat, tot i que és molt possible que estigui entre 1847 i 1848 atès que és l'època en que s'urbanitza aquesta zona de la ciutat de manera més intensa.

- *Perfil de la casa que José Monturiol pretende edificar «edificar⁵⁶³» en la calle de Olot esquina con la de Santa Rosa⁵⁶⁴.* Plànol que presenta dues façanes, una al carrer Santa Rosa de dos cossos, planta baixa, primer i segon pis sense entresol, una portalada i porta d'accés a l'edifici, per la qual cosa deduïm que és la façana principal, el cos de la porta d'accés i finestres és destinat a escala, la segona és la del carrer Olot de tres cossos, amb estructura de planta baixa, primer i segon pis sense entresol, portalades rectes. Tot i que el plànol no consta datat, podria trobar-se entre 1846 ó 1847.

- *Perfil de la casa que pretende edificar D. José Gironés en la calle de la Barceloneta⁵⁶⁵.* Perfil de façana d'un edifici que consta de planta baixa, primer pis i golfes; s'allarga fins a set cossos i la seva ornamentació tot i que senzilla com les anteriors sí té algunes diferències a remarcar com el dibuix del contorns de carreus a la planta baixa i als laterals de l'edifici, una cornisa més prominent que el que era habitual, i manté el tancament del terrat amb un frontal recte simple amb lleugeres motlures de contorn en els costats i net al mig. Es tracta d'una persona benestant, que construeix la seva residència per la qual cosa diria que es tracta d'un edifici unifamiliar. Edifici sense datar.

- *Perfil de la fachada que pretende construir Narcisa Matas en la calle de Lasauca cual cosa está comprendida en la zona militar de la plaza de San Fernando y por lo mismo su fachada no puede más que unas varas castellanas de elevación⁵⁶⁶.*

---

⁵⁶³ En el plànol d'aixecament de façana es repeteix dues vegades la paraula edificar, per la qual cosa es tanca amb claudàtors.

⁵⁶⁴ AHMF. Carpeta de construccions. Josep Roca i Bros. 1846.

⁵⁶⁵ AHMF. Carpeta de construccions. Josep Roca i Bros. 18--.

⁵⁶⁶ AHMF. Carpeta de construccions. Josep Roca i Bros. 1847.

Projecte datat el 26 de maig de 1847 al carrer Lasauca, sota influència de la zona tàctica del Castell i que preveu que el càlcul de la construcció es faci en “*varas castellanias*” mentre que la resta de projectes es calcula a partir de pams catalans. Així mateix, és un edifici de tipus neoclàssic amb més càrrega ornamental, de tres cossos amb el central per a zona d'accés i porta, tancant el terrat en balustrades i frontó principal en motius florals. Es dona el cas d'una estructura de planta baixa, entresol i primer pis; essent l'entresol de dimensions menors. Curiosament la instància sol·licitant permís per la construcció de l'edifici és de Jaime Matas, de professió sastre, el qual diu ser-ne el propietari del solar en què es vol edificar tot i que en el plànol, es parla de l'edifici que pretén construir Narcisa Matas. El citat edifici, correspondria a un professional del comerç que estableix el seu domicili i, molt probablement, un establiment comercial.

- *Perfil de la casa que pretende construir Don Pedro Jorga en la calle de la Junquera*⁵⁶⁷. El projecte es trobava situat en el carrer de la Junquera “dentro” la qual cosa volia dir de dins la muralla, o sigui, abans de la confluència del carrer de la Junquera amb el carrer Canigó i Muralla, on es trobava la muralla; després d'aquesta confluència es considera el carrer Jonquera de “fora” atès que es considerava de fora la muralla. Aquest edifici es trobava situat, aproximadament, davant de l'església de Sant Sebastià, que encara es conserva. Es tracta d'una estructura de dos cossos, amb planta baixa, entresol, primer i segon pis; l'entresol és de dimensions menors que el primer, i el primer de dimensions menors que el segon; l'entresol fa les vegades que fals primer pis i atès que no té porta independent d'accés, podria funcionar com a magatzem per al propietari, de professió curtidor. Remarcar aquesta disminució de les balconades de més gran al darrer pis a més petita el primer, o entresol, contràriament al que seria més lògic com a pis principal el primer; aquesta estructura respondria a raons pràctiques que acaben convertint-se en un estàndard de construcció. S'aprecia el tancament per dalt en balustrades en funció dels cossos de l'edifici, és a dir dues.

- *Perfil de la casa que pretende construir Pedro Júllo*⁵⁶⁸. Edifici molt senzill, datat el projecte de 17 de juliol de 1847, amb l'aprovació municipal i posterior ampliació. Consta d'una estructura bàsica de planta baixa i un pis, amb dos cossos un del qual és porta d'accés i finestra d'escala. L'ornamentació és mínima, i el tancament del terrat és recte amb motllura a l'entorn.

---

⁵⁶⁷ AHMF. Carpeta de construccions. Josep Roca i Bros. 1847.

⁵⁶⁸ AHMF. Carpeta de construccions. Josep Roca i Bros. 1847.

- *Perfil de la fachada de la casa que Rafael Molins pretende edificar en la calle de Vilafant*⁵⁶⁹. Edifici simple d'un sol cos, que consta d'una estructura de planta baixa i dos pisos de les mateixes dimensions. Ornamentació mínima i tancament del terrat recte amb motlures de contorn; l'únic element a destacar és una cornisa lleugerament més prominent de l'habitual.

- *Perfil de la casa que pretende edificar Pedro Puig en la calle de la Barceloneta*⁵⁷⁰. Edifici simple de dos cossos, amb una estructura de planta baixa, primer pis, segon i golfes; un dels cossos és per la porta independent d'accés i escales, amb obertura dalt de la porta d'entrada. Ornamentació mínima en el conjunt, amb tancament del terrat recte i amb motlures del contorn. Edifici datat el 1846.

- *Perfil de la fachada principal de casa que D^o Pedro Torà y Pagés desea construir en la calle de San Lázaro de esta villa de Figueras*⁵⁷¹. Edifici força més complex, clarament influït dels estàndards constructius de Roca i Bros, no consta datat. La seva estructura és la de sis cossos, i dos mòduls de tres cossos cadascun, dividits alternativament en finestres i balcons, amb planta baixa i primer pis, tancament del terrat recte sense motlures. La planta baixa es compon de dos portalades d'arcs rebaixat flanquejades per sengles finestres a banda i banda de cada portalada. Es tracta d'una casa unifamiliar, clarament.

- *Perfil de la fachada de la casa que Gerónimo Solana piensa recomponer en la calle de Peralada*⁵⁷². Edifici senzill de dos cossos, un dels quals amb balcons i l'altre amb finestres, que s'estructura en planta baixa amb portalada recta i porta d'accés amb obertura a la part superior, primer, segon pis i golfes, tancament del terrat recte amb motllura de contorn, motlures a les parts laterals de l'edifici, així com en els marcs de balcons i finestres. Projecte datat el 18 de maig de 1847, amb instàncies posteriors fins a 1880 per a reformes i ampliacions, signats per Jaime Bosch i Barceló, com espòs de la propietària de l'immoble.

---

⁵⁶⁹ AHMF. Carpeta de construccions. Josep Roca i Bros. 1846?

⁵⁷⁰ AHMF. Carpeta de construccions. Josep Roca i Bros. 1846.

⁵⁷¹ AHMF. Carpeta de construccions. Josep Roca i Bros. 18--.

⁵⁷² AHMF. Carpeta de construccions. Josep Roca i Bros. 1847.

- *Perfil de la casa que pretén edificar José Bernadet en la calle de San Vicente de esta villa de Figueras*⁵⁷³. Edifici simple de tres cossos, estructurat en planta baixa amb dos portalades rectes i amb una porta d'accés a l'immoble al mig i obertura a la part superior de la porta, entresol, primer i segon pis; l'entresol s'aprecia de dimensions inferiors. Tancament del terrat recte i amb motlures del contorn, motlures als laterals de la façana. Datat el 1846.

- *Perfil de la fachada de la casa que pretén construir Buenaventura Soler en la calle Perelada esquina a la calle Pals*⁵⁷⁴. Edifici gran, que consta de cinc cossos al carrer de Pals i tres cossos al carrer Peralada; els cossos laterals de la façana principal es troben lleugerament avançats respecte dels tres interiors. S'alternen les dimensions entre cossos, i coincidint amb balcons i finestres. Edifici de grans dimensions amb tancament pel terrat recte però amb diversos tipus de motlures de contorn, més marcades. L'estructura és de planta baixa, amb porta d'accés per la façana principal i obertura a sobre flanquejada per portalades rectes i finestra; la façana lateral és de tres portalades, amb un entresol de dimensions més reduïdes que la resta, primer i segon pis. Datada l'autorització per a la construcció el 17 de desembre de 1847, amb instància presentada el dia abans.

S'ha pogut comprovar que la majoria dels projectes d'edificis residencials que consten a l'arxiu municipal de Figueres són de la dècada dels 40, no havent-hi cap d'altre època posterior, i comptant que a més a més s'aproven unes ordenances municipals l'any 1850, de les que en parlarem més endavant, que provocava que l'expedient de construcció fos més complex i per tant amb més informació, control i execució de l'obra que en els anys anteriors. Sembla força evident que els projectes molt probablement continuaren existint, com prova el fet que se n'han conservat un bon nombre d'època posterior i tenint en compte, a més, que molts d'ells encara es conserven a dia d'avui.

Tanmateix, aquests projectes que hem exposat si permeten comprovar com Roca i Bros estableix, a partir dels patrons de l'arquitectura neoclàssica, un estàndard constructiu per als edificis residencials, que és molt similar tant per edificis simples com pels més complexos; de fet, Roca no contempla modificar l'estructura dels edificis existents sinó que s'adapta a ella i planteja una ordenació harmònica, la qual no existia a Figueres. Inclou en aquestes estructures, el model neoclàssic acadèmic, amb plafons refosos en els espais neutres entre les obertures i amb cornises aprofitant els volants de les balconades. Una dada que hem comentat és

---

⁵⁷³ AHMF. Carpeta de construccions. Josep Roca i Bros. 1846.

⁵⁷⁴ AHMF. Carpeta de construccions. Josep Roca i Bros. 1847.

la simplicitat en el plantejament, la qual cosa porta a la simplificació de les formes amb l'eliminació de l'ornamentació, plafons esquemàtics i ús exclusiu de l'adintellament en les llindes de les obertures⁵⁷⁵.

La sensació general, i atès que gran part de la seva obra es conserva, la sensació d'ordre s'imposa en el conjunt, amb harmonia i simplicitat; una simplicitat que també es dona atès que ens trobem en carrers estrets on costa apreciar l'ornamentació, amb encàrrecs fets sovint per professionals, comerciants, menestrals que comptaven amb poc pressupost per construir-se un habitatge. Amb tot, aquesta harmonia i simplicitat, comporta elegància i homogeneïtat al conjunt de la seva obra i proporciona una imatge de ciutat, un perfil, que fins aleshores Figueres no havia tingut i que es convertirà, a partir d'ell, en un patró que es mantindrà en l'ordre constructiu al llarg de tot el segle XIX i, fins i tot, durant una part del segle XX quan queda superat pel moviment modernista.

8.a.i.2 La burgesia es fa un lloc

En aquest apartat, no entraré a valorar el pes de la burgesia a la Figueres del segle XIX, que evidentment hi és i d'alguna manera n'hem parlat en diversos moments per explicar l'evolució urbana de la vila al llarg dels anys, sinó a intentar aportar el resultat urbà i arquitectònic que representa la seva presència a la vila, que d'altra banda és fonamental per entendre aquesta època en tots sentits.

Una bona mostra, la trobem en el diccionari de Pascual Madoz, en el qual explica amb detall totes les característiques de la vila de Figueres en matèria de comerç, indústria, agricultura, etc., en aquest sentit recull dades realment bàsiques per entendre tant la importància de Figueres en el seu entorn natural, l'Empordà, com el que representa en matèria de producció, serveis, indústria o comerç: *PRODUCCIONES. Se dan en este suelo, como dejamos indicado, todas las que vejetan en España; pero las principales son el trigo, vino, aceite, corcho, maderas de construcción y leñas para el carboneo, y en la montaña, centeno y patatas, en cuyo punto la ganadería es su mayor riqueza; va progresando el plantío de castaños, que asegura otro ramo de industria mas al pais, por sus maderas y renuevos para la cubería de que tanto necesita: la caza y la pesca abundan mucho; en toda la parte montañosa es común el conejo, la liebre y la perdiz, aunque esta vive especialmente en la parte media del part. y en toda la linea de Oriente en gran número; en la pate baja la codorniz y el pato de agua; en el Pirineo los lobos, zorras y jabalíes; pero estos últimos han disminuido mucho con las*

---

⁵⁷⁵ ALONSO DE MEDINA; CERVERA, p. 68.

*cortas que se han hecho en los bosques: el pescado de esta costa es excelente, abundante y barato*⁵⁷⁶.

D'igual manera, Madoz parla de la indústria que d'alguna manera sempre s'ha considerat com a secundària a Figueres tot i que per les dades que aporta, semblaria que està parlant en tant que capital del partit judicial amb un total de 111 poblacions i considerada "en ascenso" tal y com se la identifica. En aquest sentit, el mateix diccionari aplica en les dades exclusivament de la vila de Figueres per la qual cosa es pot establir una comparació; en referència a la indústria que es dona a l'Empordà: *LA INDUSTRIA se halla muy adelantada en todas las clases, aunque la agrícola pudiera desarrollarse mas contando con la extensión y fertilidad del terreno, y con la natural aplicación de sus habitantes; pero la indivisibilidad de los bienes, autorizada por las leyes de Cataluña, es una traba que lo impide y perjudica á la clase proletaria y al propietario, la fabricación limitada á las primeras materias del país, sin que se conozca la algodonería; sin embargo se ejercen varias profesiones científicas; todas las artes mecánicas; se cuentan en el part., 211 molinos harineros de agua, entre estos uno de máquina moderna, 5 de viento inutilizados, 2 fraguas de hierro, 6 martinets, 3 batanes, 229 molinos de aceite, 17 fáb. de taponés do corcho, 5 de bayetas y paños bastos, 13 de aguardientes y licores, 2 de productos químicos, 19 de curtidos y 2 de fundición de hierro. La fabricación de jabón no podrá menos de venir en decadencia con el recargo de derechos que ha sufrido esta especie, por el nuevo sistema tributario, por cuya razón no podrán nuestras fáb. competir con las francesas en el precio de su ind. y concluirá la exportación que se hace de ella para el Rosellon y para América*⁵⁷⁷.

I en referència a les produccions, indústria i comerç que es desenvolupa a Figueres, exclusivament, com a capital situada el mig de l'Empordà i com a centre de desenvolupament econòmic, es refereix de la següent manera: *PRODUCCIONES. Aceite, trigo, legumbres, hortalizas y frutas; siendo las mayores las de las dos primeros art.; por lo reducido del término, y la mucha parte de él que se cultiva, no cría mas ganado que el cabrio, por aprovechamiento de la leche, y el necesario para la labranza, hay caza de varias especies, y pesca de anguilas y barbos en los r. Este pueblo, cuya civilización se advierte por su espíritu de asociación, cuenta en su seno una sociedad de amigos del país, una de arqueología, una de frenología, un casino, 5 sociedades de socorros mutuos en la clase proletaria, y se publica un periódico: todos estos elementos contribuyen al desarrollo de la...*

---

⁵⁷⁶ MADOZ, *Diccionario*, p. 89 www.bibliotecadigital.jcyl.es [en línia].

⁵⁷⁷ *Ibidem*, p. 89.

INDUSTRIA Y COMERCIO. Asi es que se ejercen varias profesiones científicas y todas las artes mecánicas; hay 3 imprentas otras tantas librerías, 8 cafés, 2 fondas, 5 casas posadas, varias de huéspedes, mesones y tabernas; fábricas de tejidos de hilo y de cintas, de aguardientes y licores, de productos químicos, de tapones de corcho y fundición de hierro; pero los ramos mas considerables de la ind. son, las fabricaciones de jabón y de curtidos; sobre las cuales seria de desear que el Gobierno fijase su atención para darles impulso, porque se hallan amenazadas de una total decadencia, con grave perjuicio de esta pobl.; el primero de estos art. ha sido recargado en sus derechos por el nuevo sistema tributario, de modo que no pudiendo las fáb. competir en el precio de su manufactura con las de Francia, la exportacion se reducirá solo á algunos puntos de la Península , y concluirá la que hasta ahora ha sido de mucha consideración, y se ha hecho para aquel reino: las fáb. de curtidos que se hallaban en mucho auge, y casi puede decirse que estas y las de Olot abastecían los mas de los mercados de España, experimentan hoy una terrible y progresiva decadencia por el escandaloso contrabando que se hace por la frontera: hay ricas tiendas de paños, lencería, quincalla, drogas y efectos coloniales; se importan estos y los renglones de consumo necesarios, y se espoltan los frutos del pais y productos de la ind⁵⁷⁸.

Amb les dades aportades, és evident que l'activitat econòmica a Figueres i en el conjunt de l'Empordà es trobava en un bon moment, tot i que el gravamen per a les fàbriques de sabó i els curtits podia posar aquestes activitats econòmiques en perill; un altre element que el diccionari comenta i que de manera allargada en el temps s'ha anat donant en el temps és el contraban, que en aquella època era realment una font d'ingressos que havia aconseguit fonamentar fortunes, algunes de les quals tingueren el seu epicentre a Figueres i comarca.

L'estudi del contraban a la zona de l'Empordà, s'ha centrat sovint en l'època de la postguerra, a partir de 1939, tot i que a meitat del segle XIX també tenia una forta implantació donat que els límits fronterers després del Tractat dels Pirineus (1659) s'estableixen en aquesta època⁵⁷⁹ i no abans, la qual cosa provocava una permeabilitat del territori que facilitava aquesta activitat il·lícita. És cert que el contraban, molt sovint, significava una font de recursos més per a la subsistència d'un sector de la població, tot i que també és cert que determinada activitat econòmica aconseguí grans beneficis amb la seva generalització. Malauradament,

---

⁵⁷⁸ *Ibidem*, p, 92-93.

⁵⁷⁹ Joan CAPDEVILA SUBIRANA, «Qui va dibuixar la ratlla? Treballs de la Comisión Mixta de Límites», 42, p. 353-366.

els treballs en aquest sentit són molt escassos, i gairebé sempre centrats en el segle XX.

Tot aquest conjunt, per descomptat té una incidència en l'evolució del territori que també incideix tant en l'arquitectura com en l'urbanisme de Figueres, que es veu com creix i s'ordena poc a poc des de finals del XVIII i principis del XIX amb el dibuix dels primers eixamples, la ordenació urbana per sectors econòmics i les obres d'infraestructures necessàries per cosir tot el traçat urbà. En aquest punt, les classes benestants que van apareixent i conviuen amb una baixa noblesa que, també, poc a poc, comença a desaparèixer.

Consta molt poca documentació relativa als nobles que tenen residència a Figueres durant el segle XIX, i encara menys vestigis de les seves residències. Probablement, l'únic treball en aquest sentit sigui el d'Armand de Fluvià⁵⁸⁰, que data l'any 1802 i en el que apunta a vint-i-dos "*nobles de sangre*" com anomena dels quals alguns són pares i fills, així com a set "*abogados que son nobles, de nobleza personal*", continuant amb metges, hisendats, empleats que no poden tenir ofici de república, escribens, procuradors, cirugians, comerciants, negociants o propietaris rurals (en aquest apartat esmenta que el document consta en blanc).

En qualsevol cas, a principis del XIX la noblesa a Figueres és escassa i dels vint-i-dos noms, la majoria són o bé militars retirats, oficials, o bé ciutadans honrats de Barcelona i hisendats; aquesta condició, els situava en una combinació entre la condició burgesa i la condició noble⁵⁸¹. Això ens porta a homes de negocis, la noblesa dels quals s'havia adquirit per la condició d'homes de negocis o bé per la seva tasca dins l'estament militar.

Comptem doncs, amb un municipi econòmicament a l'alça, amb una baixa noblesa que ja es troba en combinació amb el món econòmic i financer, a banda d'un comerç florent que permet pensar que la burgesia s'ha establert de manera que comença a ser un element social més que a tenir en compte en relació a la fesomia urbana de Figueres.

Aquí és on podem valorar, i de fet parlarem de tres exemples que considero prou rellevants, de les edificacions que d'alguna manera complementen les que s'executen de manera estandarditzada en el conjunt de Figueres i que sense

---

⁵⁸⁰ Armand DE FLUVIÀ ESCORSA, «Un document inèdit sobre nobles figuerencs de la primera meitat del segle XIX», 9, p. 178-183.

⁵⁸¹ Montserrat BAJET ROJO, «Ciutadans de Barcelona, ciutadans honrats i donzells de l'obra de Fontanella», V, p. 163.

ornamentació, amb línies rectes i simples, es combinen amb d'altres de més bella factura, on l'element ornamental pren protagonisme així com les dimensions i sobretot el fet que siguin en un origen residències unifamiliars. Cal esmentar que la documentació sobre aquestes construccions que he pogut recollir ha estat secundària, atès que no he trobat fonts primàries sobre les quals treballar; la majoria d'aquests habitatges, de fet tots excepte un, han canviat diverses vegades de propietaris amb la qual cosa la documentació original no ha estat possible trobar-la. Sobre l'edifici que manté la propietat des de la seva construcció, la Casa Fages, i que probablement compti amb documentació de la contractació i construcció de l'edifici no permet la consulta i accés a l'arxiu familiar que es troba al mateix edifici, i tot just en aquest moment està en procés d'inventariat, per la qual cosa he hagut de treballar amb fonts secundàries que, tot i això, sí permet fer-nos una idea ajustada d'aquesta transformació urbana i, sobretot, i objecte d'aquest capítol el model arquitectònic de ciutat que proposà Roca i Bros.

En aquest sentit, he triat tres edificis que romanen dempeus a Figueres, que responen a aquesta burgesia que s'ha anat transformant a urbana i que d'alguna manera obre la porta a culminar una imatge urbana del municipi que serà la que portarà en el darrer terç del segle a convertir a Figueres en ciutat. Cal apuntar que gràcies a aquestes edificacions, pot percebre's l'evolució del moviment neoclàssic cap a una decadència formal on l'ornamentació pren força i llibertat de manera que dins de l'estil isabelí, poc a poc, va acostant-se a l'arquitectura eclèctica que es dona a Catalunya en el tombant de la segona meitat del XIX⁵⁸².

---

⁵⁸² MOLET, «L'arquitectura eclèctica a Catalunya», 5, p. 45-68.

Imatge 14. Casa Trullol (1856 – 1869). Situada al Carrer Vilafant. Foto: Alfons Martínez Puig.

És fàcilment apreciable com la proposta formal és diferent a les vistes fins ara; es tracta d'un casal d'estil isabelí, en el que la llibertat formal és evident, i lluny dels estàndards vistos fins ara tot i que sí manté la mateixa estructura que permet relacionar-los. Es compon de planta baixa, primer i segon pis, essent aquest primer pis el principal on residia la família propietària.

Molts elements a valorar com les pilastres adossades entre els tres cossos, com a columnes d'ordre corinti, així com balcons amb ornamentació més complexa en el primer pis i més senzilla en el segon, ambdues amb motius geomètrics i/o de fantasia. El tancament superior és més complex, amb ornamentació amb motius florals per sota de la cornisa, que és voluminosa i molt barroca, acabant en el terrat amb un tancament recte en forma de piràmide esglaonada. Per damunt dels balcons, també es percep ornamentació amb motius florals amb marcs de donen més relleu al conjunt de la façana.

Es tracta d'un gran casal que, interiorment, consta d'un vestíbul i escala monumental, així com galeria i eixida posterior⁵⁸³; la influència romàntica és molt acusada. Aquest edifici és atribuït a Roca i Bros, per proposta formal i per època tot i que com he dit, la manca de documentació imposa la prudència; sí és una obra que encaixa de manera perfecte amb el seu estil formal i la pulcritud de l'execució. Aquest edifici ha estat restaurat, i fou promogut el 1856 per Sebastià Trullol, propietari rural de Cabanelles, i pare de Sebastià Trullol i Plana, escriptor, periodista i avi matern de les escriptores Mª Àngels i Montserrat Vayreda Trullol.

Imatge 15. Part superior Casa Trullol. Foto: Alfons Martínez Puig

En la imatge anterior, pot apreciar-se el tancament del terrat i les motlures, els emplafonats i la dimensió de la cornisa molt més barroca que les que hem pogut apreciar en les construccions estàndard que es van donar en el mateix moment. Així mateix, remarcar la ubicació al carrer Vilafant, en aquest eixample en el que Roca i Bros treballa de manera intensa per a la seva urbanització.

La següent construcció, també es troba situada en un espai important de la Figueres de mitjans del segle XIX, com era el carrer de la Barceloneta el qual suposava una de les sortides naturals de la vila en direcció a Vilabertran i els espais agraris encara existents. Està datat el 1862 i també és atribuït a Roca i Bros, tot i que la propietat assegurí que en fou l'arquitecte no ha fins ara prova documental que ho acrediti per bé que tant per l'estil, com per l'època i també per l'interès que demostra Roca en aquest emplaçament urbà en altres documents, les probabilitats que en fos l'autor. Es tracta de la Casa Pou.

---

⁵⁸³ FALGUERAS; SANTALÓ, *Figueres, Arquitectures i història*, fitxa 18.

Imatge 16. Casa Pou (1862). Foto: Alfons Martínez. Imatge 17. Casa Pou (1862). Foto: Alfons Martínez

La proposta formal d'aquest casal, és més senzilla tot i que sí cal comptar que existeixen elements remarcables a comentar com la portalada d'accés central pla mentre es flanqueja per dues finestres i dos portalades més d'arc de mig punt, respecte a la planta baixa; una combinació poc habitual. En total l'edifici consta de cinc cossos, estructurats en planta baixa, primer i segon pis, essent el primer pis el principal i com a planta noble de l'edifici. L'ornamentació en aquest cas, no és tan acusada, tot i que cal comentar que la casa no ha estat restaurada sinó que s'ha anat reparant per la qual cosa intuïm que és força fidel a l'original de l'època.

Els laterals de l'edifici els contorns de les portalades i finestres de la planta baixa, són de carreus de pedra treballada i arrodonida, la qual cosa dóna molta solidesa a tot el conjunt. En el primer pis, existeix un fals balcó que coincideix amb l'escala monumental d'accés, també de formes clàssiques i molt més ornamentada que l'exterior.

Cal incidir en la ubicació, al carrer de la Barceloneta, el qual era de recent creació i que formava part del projecte d'obertura de la vila fora de la muralla, la qual recorria l'actual carrer Muralla del que el de la Barceloneta en fa cantonada. L'any 1864, el mateix Roca i Bros redacta projecte per ampliar-lo i perllongar-lo fins a la

seva sortida natural al carrer Rec Arnau i convent de Caputxins⁵⁸⁴. Ens trobem, doncs, davant d'un projecte important per Figueres, tant pel que fa al carrer com per l'edifici comentat.

Es tracta d'una residencial unifamiliar, promoguda per Manuel Lleonsí, comerciant de Trinidad a Cuba i important inversor de la indústria del sabó figuerenca de meitat del XIX, que fou venuda a la família Pou l'any 1906, els quals encara en mantenen la propietat⁵⁸⁵. L'interior de l'edifici es troba en un magnífic estat de conservació, mantenint tots els elements estructurals i d'ornamentació de l'època. Compta amb sortida darrera, fent funcions de jardí, amb una terrassa ampla i que fa cantonada també, amb finestrals d'accés per tres punts.

Del pis principal, un distribuïdor central de planta quadrada, permet accedir a gairebé tot el pis, amb diversos salons de sostres molt alts i decoració isabelina amb pilastres d'ordre corinti i motlures al sostre. De la mateixa manera que el distribuïdor central, trobem distribuïdors similars que permeten l'accés a diferents dependències de la casa, de grans dimensions i perfectament il·luminada en tots i cadascuna de les seves dependències. Les habitacions, es troben en els laterals de la casa, que té en la seva part central salons, sales i despatxos. Es manté la simetria en el seu interior, i aquesta conservació respecte de l'estat original permet comprovar amb tot luxe de detalls, l'acurada feina del projecte inicial.

Es conserven rajoles, terres, fusteria i motlures, estucatges i pintures murals; fins i tot en algun dels salons es conserva el paper amb què fou revestit, del gust de l'època. Igualment, les habitacions són més estretes i formades per habitació i alcova, on es situa el llit i prou; les habitacions, a més, mantenen mobiliari de l'època per la qual cosa la impressió d'aquesta residencial és perfecte per poder determinar no només l'exterior sinó també l'interior. Remarcar que molts dels edificis d'aquesta època han patit modificacions, no sempre controlades ni autoritzades, que amb els anys han fet perdre part de la fesomia interior i l'estructura proposada originalment per l'arquitecte que dissenyà l'edifici.

---

⁵⁸⁴ Annex Documental XVI i AHMF. Proyecto de prolongación de la calle de la Barceloneta. 1864.

⁵⁸⁵ FALGUERAS; SANTALÓ, *Figueres, Arquitectures i història*, fitxa 20.

Imatge 18. Vista cantonera de la Casa Pou (1862). Foto: Alfons Martínez Puig

La darrera casa a comentar, també es troba situada en un emplaçament cabdal, la pujada del Castell, divisòria de la vella muralla al nord-oest, a la vorera de fora de la muralla medieval de Figueres, i constitueix també un exemple de casal burgès de l'època, tot i que de menors dimensions que els dos anteriors sí representa un altre del ventall de burgesia benestant de la zona que respon a altres interessos però que acaba essent, en molta mesura, representativa de la vila.

Igualment a l'anterior, es tracta d'un casal cantoner, situat a la Pujada del Castell cantonada amb el carrer de Llers, del 1861 i projectat per Roca i Bros, permet contrastar la, a simple vista, senzillesa de la façana exterior amb més elements ornamentals a l'interior. Es Casa promoguda per Eduard Rodeja Nadal, important propietari agrícola de Vilanant i destacat personatge de la política republicana de Figueres⁵⁸⁶, filantrop, i avi de Eduard Rodeja Galter, cronista de Figueres i que apareix citat sovint en aquest treball atès que va ser un dels estudiosos de referència sobre la ciutat al llarg del segle XX.

---

⁵⁸⁶ FALGUERAS; SANTALÓ, *Figueres, Arquitectures i història*, fitxa 19.

Imatge 19. Casa Rodeja (1861). Foto: Alfons Martínez Puig

És fàcilment destacable com l'estructura és més senzilla que les anteriors i, d'alguna manera, és l'enllaç entre aquestes i les construccions també dissenyades per Roca i Bros durant la dècada dels 40, amb un plantejament formal simple i amb l'absència d'ornamentació; compta amb un ample jardí posterior on els motius ornamentals són més presents. Edifici de façana en tres cossos, amb una estructura de planta baixa, primer i segon pis, balcons i tancament del terrat en balustrada, amb cornisa prominent tot i que lluny de l'abarrocament d'altres, i repetint-se aquesta estructura en la part posterior on es troba situat el jardí. Les baranes dels balcons, en el primer pis, presenten una decoració de caràcter geomètric.

Igualment, també destacar la presència de carreus de pedra treballada i arrodonida a la cantonada, que donen molta solidesa al conjunt de mesures mitjanes en comparació amb d'altres que es van dur a terme a la mateixa època, comporta un resultat ajustat, elegant i sòlid que manté l'harmonia amb el conjunt de l'entorn.

Aquests tres exemples, que es poden considerar rellevants com a exemples en aquest apartat, mostren tres tipus característics de famílies benestants de la Figueres de l'època. En primer lloc, un propietari rural de Cabanelles que passa a residir a Figueres⁵⁸⁷; en segon lloc, un comerciant indià que ha fet fortuna i invertit a la indústria local fent exportacions a les colònies d'ultramar, que posteriorment ven la propietat a un professional lliberal a principis del segle XX; en tercer lloc, un propietari agrícola, molt comú a la Figueres de l'època, que exerceix d'agitador cultural i polític del moment, impulsor del moviment associatiu i que forma part del govern local de la ciutat com a regidor i alcalde.

Podríem dir que aquesta és una radiografia força ajustada tot i que esquemàtica, de la societat benestant de la Figueres del XIX, que en ocasions ha arribat fins als nostres dies. De tots aquests exemples, la Casa Rodeja, continua essent propietat de la família Rodeja i en la que actualment resideix un dels seus descendents. En els altres dos casos, sí hi ha hagut traspàs de propietat.

Caldria tornar a remarcar la manca de documentació respecte d'aquests casals, que podríem anomenar, en moltes ocasions, com a *palaus urbans* que entronquen amb una tradició antiga dels vells casals medievals que havien gairebé desaparegut; aquestes construccions són els nous palaus urbans, propietat d'una nova manera d'entendre la realitat, l'entorn i ensems l'arquitectura, que treballa per als seus gustos, les seves necessitats i, potser el més rellevant, per poder mostrar d'una manera o una altra, un determinat estatus social i econòmic que els faci reconeixibles. No són estructures de palaus, és evident, però sí és l'esperit que penso que es vol donar ja que en moltes ocasions els vestíbuls d'accés a l'habitatge són monumentals i la ornamentació, carregada, barroca i excessiva en altres casos, denoten aquesta voluntat.

8.a.i.3 El Model comercial

En els anys d'activitat professional de Roca i Bros a Figueres, es donen un seguit de canvis urbanístics, d'ordenació urbana i també d'harmonia arquitectònica, de manera que es crea un perfil de ciutat que és perceptible encara avui en diversos sectors de la ciutat. Aquests canvis, comporten també que el procés de transformació social i econòmic de Figueres afecti al conjunt de les edificacions;

---

⁵⁸⁷ La trajectòria de la família Trullol, la conec atès que en sóc familiar llunyà al ser la meva àvia, Roser Vayreda i Trullol, a la vegada germana de Mª Àngels i Montserrat Vayreda i Trullol, neta materna de Sebastià Trullol i Plana, per la qual cosa conec per transmissió oral la trajectòria familiar de la família Trullol. Així com es conserva encara, tot i que no en mantenen la propietat, la pairal de Cabanelles.

per bé que Roca i Bros respecta al tipus d'arquitectura existent, de caràcter popular, i l'adapta al cànon neoclàssic donant harmonia al conjunt, també és cert que cal adaptar les edificacions que apareixen *ex-novo* a les noves circumstàncies que, en essència, són les de transformació de Figueres d'un caràcter eminentment rural a un altre d'urbà.

Figueres adopta una fesomia de centre urbà pel qual passa gran part de l'activitat econòmica de l'Empordà, i això es fa palès amb un impuls comercial que deixarà empremta en l'arquitectura, podent-se apreciar en els espais centrals d'activitat econòmica però també en altres edificacions la qual cosa fa pensar que aquesta necessitat urbana acaba convertint-se, també, en un element característic dins l'harmonia general que es pretenia crear.

Imatge 20. Edificacions de Roca i Bros (casa Romaguera a l'esquerra). Foto: Alfons Martínez Puig

L'edifici de la dreta, de quatre cossos i estructurat en planta baixa, entresol, primer i segon pis, i que es troba situat al carrer de la Jonquera cantonada amb carrer Canigó, i al costat de la Casa Romaguera que hem comentat abans, seria un exemple d'aquesta transformació arquitectònica de la percepció rural de Figueres a una urbana. A banda que les dimensions no deixen dubte al caràcter urbà de l'edifici, ens trobem davant d'una residencial plurifamiliar cantonera amb el carrer

Canigó i que resulta ser un gran edifici. El fet d'haver estat restaurat no permet conèixer el seu interior original per manca de documentació original.

Tot i això, sí és perceptible que sota la senzillesa de les formes que hem comentat abastament en aquest tipus d'edificacions, el que hem estat anomenant entresol servia com a substitut dels graners que es situaven a la part més alta de l'edifici en èpoques anteriors, per uns pisos que sovint es trobaven connectats amb la planta baixa que exercia d'establiment comercial i que servien com a magatzem. Aquesta funció comercial de l'entresol, que va substituint poc a poc la rural del graner, és la que es va imposant a Figueres en aquesta època, fins arribar a convertir-se en un element estètic més a tenir en compte. Malauradament aquest edifici no es troba catalogat, tot i que alguns investigadors sobre l'època⁵⁸⁸, li atribueixen l'autoria a Roca i Bros, per trobar-se entre dos obres seves i per encaixar amb l'estructura formal proposada per l'arquitecte d'Abbrera.

La imatge anterior, també, serveix per fer una comparativa singular entre un edifici plurifamiliar amb un caràcter eminentment pràctic i una funcionalitat comercial a la planta baixa i l'entresol, amb la Casa Romaguera, en la que si bé també es donen aquests elements pràctics, no existeix l'entresol sinó que és una mena de sobre sostre que fa les funcions de magatzem, però que no treu rellevància a l'ornamentació i la magnificència del que representa el pis noble de l'edifici; l'adaptació als nous models socials i econòmics és plena, i permet veure com conviuen dins l'harmonia de la que hem parlat en altres apartats un mateix model arquitectònic amb percepcions i usos diferents.

En funció de l'edificació, podem trobar més o menys ornamentació o també, una formulació d'entresol diferent, que doni més relleu a aquest amb balcons i finestres, o bé que quedi "amagat" amb una imatge de portalada de mig punt que no és tal però que aconsegueix el mateix efecte òptic des de fora però amb una estança a l'interior, com seria el cas de la Casa Romaguera que s'aprecia a la imatge anterior.

En altres llocs de Figueres també sovinteja aquesta doble manera d'entendre els nous edificis urbans, sobretot en aquells en què l'activitat comercial era especialment acusada com per exemple La Rambla, on es traslladarà el mercat tota vegada que s'hagi cobert la riera Galligans i s'hagi convertit en espai social de la vila, on hi ha el mercat. Aquí trobarem edificis emblemàtics de la carrera de Roca i Bros, dels quals en parlarem a continuació i que ja hem mostrat en altres apartats; alguns d'ells acaben convertint-se en autèntics models arquitectònics comercials. La Rambla anirà prenent força com a eix de comunicacions i eix

---

⁵⁸⁸ ALONSO DE MEDINA; CERVERA, p. 187.

comercial, amb l'establiment de la carretera que anava de Besalú a Roses a partir de l'any 1835 i considerada de primer ordre per R.O. de data 15 d'octubre de 1849⁵⁸⁹, amb el trasllat de part del mercat que es trobava a la plaça de l'Ajuntament a la plaça baixa de la Rambla el 1865, i cinc anys abans el mercat de l'oli.

Imatge 21. Casa Monturiol (1848). Foto: Alfons Martínez Puig

Coneguda com a Casa Monturiol, és la primera obra que realitzarà Roca i Bros a la Rambla, datada el 1848 segons Bernils⁵⁹⁰ tot i que no hem trobat més documentació sobre l'edifici excepte que fou promogut per Josep Monturiol, el qual havia promogut altres edificis a la Figueres en aquesta època. Ens trobem davant d'un altre edifici de formes senzilles però de dimensions grans, urbà, amb planta

---

⁵⁸⁹ BERNILS, «La Rambla de Figueres», 23, p. 277.

⁵⁹⁰ *Ibidem*, p. 278.

baixa, entresol, primer, segon i tercer pis; essent l'entresol de dimensions més petites com a exemple d'arquitectura comercial.

La ornamentació és mínima, i té un aire pràctic i funcional, d'habitatge plurifamiliar orientat en primer lloc a ordenar la confluència del carrer Nou amb la Rambla i el carrer Caamaño i en segon lloc per donar resposta al canvi d'eix econòmic que representava la consolidació de la Rambla com espai d'activitat econòmica i social enfront del vell centre que representava la plaça de l'Ajuntament.

A l'altre extrem de la placeta baixa de la Rambla, es troba un altre edifici de similars característiques a l'anterior i que fou construït el 1864, la qual és coneguda per Casa Bosch o Casa Bonaterra, per raó dels canvis de propietat entre el promotor de l'edifici i el comprador, Rafael Bonaterra, a principis del segle XX.

Imatge 22. Casa Bonaterra o Casa Bosch (1864). Foto: Alfons Martínez Puig

Edifici més ornamentat que l'anterior, però amb una estructura molt similar, promoguda per Josep Bosch i Sastre, comerciant i sastre de professió, fou adquirida pel comerciant Rafael Bonaterra a principis del segle XX⁵⁹¹.

Es tracta d'un model comercial clar, tot i que serví de residència familiar tant a la família Bosch com a la Bonaterra, les característiques del qual ja hem esmentat i que acaba reflectint tant el potencial econòmic i de progrés que viu Figueres en aquells moments com el model comercial que s'imposa en la zona de la vila que s'acaba convertint poc a poc en un centre econòmic i un eix de comunicació que permet la seva evolució i creixement.

Cal remarcar que també ens trobem amb un edifici cantoner, que ordena la confluència entre el carrer Girona i la placeta baixa de la Rambla, en el que en aquell moment era l'eliminació progressiva de la muralla, i havent en aquell moment a l'altre costat del carrer una de les torres de la mateixa, la Torre d'en Bodallés, que romandrà dempeus encara fins ben entrat el segle XX.

---

⁵⁹¹ FALGUERAS; SANTALÓ, *Figueres, Arquitectures i història*, fitxa 21.

Imatge 23. Casa Joanamà (1860). Foto: Alfons Martínez Puig

Aquest darrer exemple que exposarem, també es troba situat a la placeta baixa de la Rambla, i data de 1860, amb una reforma integral del mateix l'any 2002 per transformar-lo en hotel; també conegut com a Cafè del Progrés. És una edificació de dimensions més petites, però amb una ornamentació visible i d'acord amb el que hem anat veient, amb pilastres d'ordre corinti. És un edifici de dos cossos, i estructurat amb planta baixa, entresol, primer, segon i tercer pis, tot i que el darrer pis té les dimensions similars al de l'entresol; es troben sobreposats dos ordres grans resoltos mitjançant pilastres el superior i dintells l'inferior. També, amb una doble cornisa que emmarca el darrer pis, i amb el tancament del terrat amb frontals rectes però de manera esglaonada de més gran a més petit. La seva amplada és de poc més de cinc metres. Un exemple significatiu pel que representa, la consolidació de la burgesia comercial a Figueres, promogut per Josep Joanamà Balés el 1860 fou el comerciant de cafè més important a la zona en aquesta època⁵⁹².

---

⁵⁹² FALGUERAS; SANTALÓ, *Figueres, Arquitectures i història*, fitxa 15.

Respecte l'ornamentació cal un comentari a part; aquesta construcció coincideix amb la dels grans casals de les famílies benestants de Figueres, i es percep com s'intenta competir en magnificència i sumptuositat amb elles, la qual cosa és relativa ja que no tots els grans casals tenen una ornamentació sumptuosa, sinó que només alguns; la puixança de la burgesia en aquest edifici, per aquesta raó l'he esmentat al final, és més que evident i la voluntat del promotor de fer notar aquesta bonança econòmica respecte a d'altres fortunes que, també, poden haver partit d'un model econòmic similar. En ocasions es coneix com a "nou ric" en termes col·loquials, però en aquest cas sí queda palesa aquesta voluntat de fer notar amb la façana l'equiparació amb altres fortunes ja existents i més o menys consolidades.

8.b Planejament urbanístic

No podem parlar estrictament de planejament urbanístic pel que fa a la feina de Roca i Bros a Figueres. No estrictament, no significa que no portés a terme una part d'aquesta feina en sectors de la vila, ja fos mitjançant l'ordenació urbana de l'espai i la ubicació d'elements residencials, industrials o comercials, d'acord amb la planificació existent. En aquest sentit, no hem trobat documentació relativa a una planificació global de la vila, però sí documentació concreta sobre diferents espais de la mateixa que d'alguna manera ordena, completa i preveu, com en els casos de projectes seus que acaben concretant-se, fins i tot, després de la seva mort.

La doble vessant professional de Roca i Bros com arquitecte municipal per una banda i mestre major de fortificacions del castell de Sant Ferran per una altra, ens dóna una combinació molt interessant; tot i això, ens trobem davant de la planificació urbana de Figueres, i el castell hi té relativament poc a veure, sobretot en determinats espais que comencen a urbanitzar-se en aquesta època que ja queden més lluny de la zona tàctica d'influència del castell.

En el present apartat, plantejarem la feina duta a terme per Roca i Bros sobre el procés urbanístic de Figueres durant la meitat del segle XIX, des de dos elements molt rellevants com són l'eixample i ordenació urbana que duu a terme a la vila en aquells espais que havien estat urbanitzats pocs anys abans, així com els aixecaments geomètrics que porta a terme en diversos anys, tot i que molt per sobre per haver-los tractat en apartats anteriors. Així mateix, analitzarem les ordenances municipals de 1850 relatives a les construccions que es duuguin a terme a Figueres, un document que consta a l'arxiu municipal de Figueres i que està clarament inspirat per Roca i Bros, i que respon a la voluntat harmònica de ciutat que acaba essent el resultat d'una combinació entre l'arquitectura racional i

estàndard amb l'urbanisme rectilini i que pretén obrir la vila de manera ordenada i eficaç.

La recerca documental en aquest àmbit ha resultat força decebedora; pràcticament no hem trobat documents de l'època sobre aquesta vessant urbanística de Roca, tot i que sí es troba prou per poder comprovar la voluntat d'obrir Figueres tant de cares enfora com dins la mateixa vila, amb una clara tendència a crear espai social nou on la ciutadania pugui desenvolupar les seves relacions fora de casa seva.

Sabem que el procés urbanístic de Figueres és lent i progressiu des de finals del segle XVIII, en bona mesura esperonat per la construcció i posada en funcionament del castell de Sant Ferran, però també per una situació estratègica de Figueres que permet el seu creixement econòmic de manera més que perceptible durant dècades. En aquest sentit, la documentació també es escassa i hem de refiar-nos de poques fonts i totes secundàries, malgrat que la majoria d'elles coincideixen.

8.b.i Eixample i ordenació de Figueres

Després de les successives millores que es donen a Figueres des d'inicis del segle XIX, que va des de la ubicació del cementiri a la carretera d'El Far fins a la construcció de monestirs, el cobriment de la riera Galligans o la construcció del Col·legi d'Humanitats i les Escolàpies, s'inicia una evolució que en moltes ocasions continua en l'època de Roca i Bros, i encara continua fins a la seva conclusió a finals del segle XIX. En aquest sentit trobem diversos exemples.

Un d'ells seria la de la creació de la Plaça del Gra, coneguda també per la Plaça Coberta, i que neix amb la construcció del monestir benedictí de Sant Pere de Rodes el 1817, essent desamortitzat i adquirit més tard per Marià Villalonga el qual aconseguí la construcció de l'asil, actualment en funcionament, entre 1877 i 1884⁵⁹³, tot i que altres fonts el situen el 1887⁵⁹⁴; amb tot, aquest emplaçament tindrà modificacions substancials atès que la desamortització i la cessió per part de l'hospital del terreny que posseïa d'horta permet que es converteixi en una plaça el 1854 i, així, també s'obre el que serà la carretera de Roses.

---

⁵⁹³ FALGUERAS; SANTALÓ, *Figueres, Arquitectures i història*, fitxa 23.

⁵⁹⁴ BERNILS, «El procés urbanístic de Figueres», 27, p. 165-166.

En aquesta plaça nova, hi té a veure Roca i Bros, en el sentit que en el plànol confeccionat per ell el 1859⁵⁹⁵ apareix aquest espai com a urbanitzat sota el nom de “*Plaça de les Monges*”, obrint-se a la que serà la carretera de connexió entre Figueres i Roses. Com apunta Esteve Castañer⁵⁹⁶, a través dels plànols de Roca i Bros i de Papell i Llenas, entre 1859 i 1878, en aquesta zona de Figueres s’evidencia una dinàmica urbanística orientada cap el litoral. La Plaça del Gra, serà un espai urbà molt ben definit i dels més regulars que connectaran amb l’altra zona industrial on es situava l’escorxador i l’Adoberia Bassols. A més, es tracta d’una zona en els límits de la vila, la qual cosa la converteix en ideal per a la seva conversió en espai industrial i comercial proper al centre; els nexes d’unió com el carrer de la Rutlla i Castelló, que neixen al carrer Nou, es troben urbanitzant-se en aquest moment i també apareixen en el plànol de Roca i Bros de 1859.

També, en la zona sud-oest de Figueres es concentra un altre espai urbà, orientat com a residencial i que donarà sortida i complementarà la cobertura de la Rambla, amb els eixos del carrer Nou, Sant Pau i Vilafant per una banda i tancant-se pel carrer Col·legi i Sant Llàtzer, i Pere III, ja traspassat el Col·legi d’Humanitats. Amb els anys, es continuarà el seu allargament fins al final del carrer Sant Pau amb la construcció de la Presó a inicis del XX. I tenint en compte que la urbanització del carrer Nou amb Sant Pau, en aquests moments és molt petita.

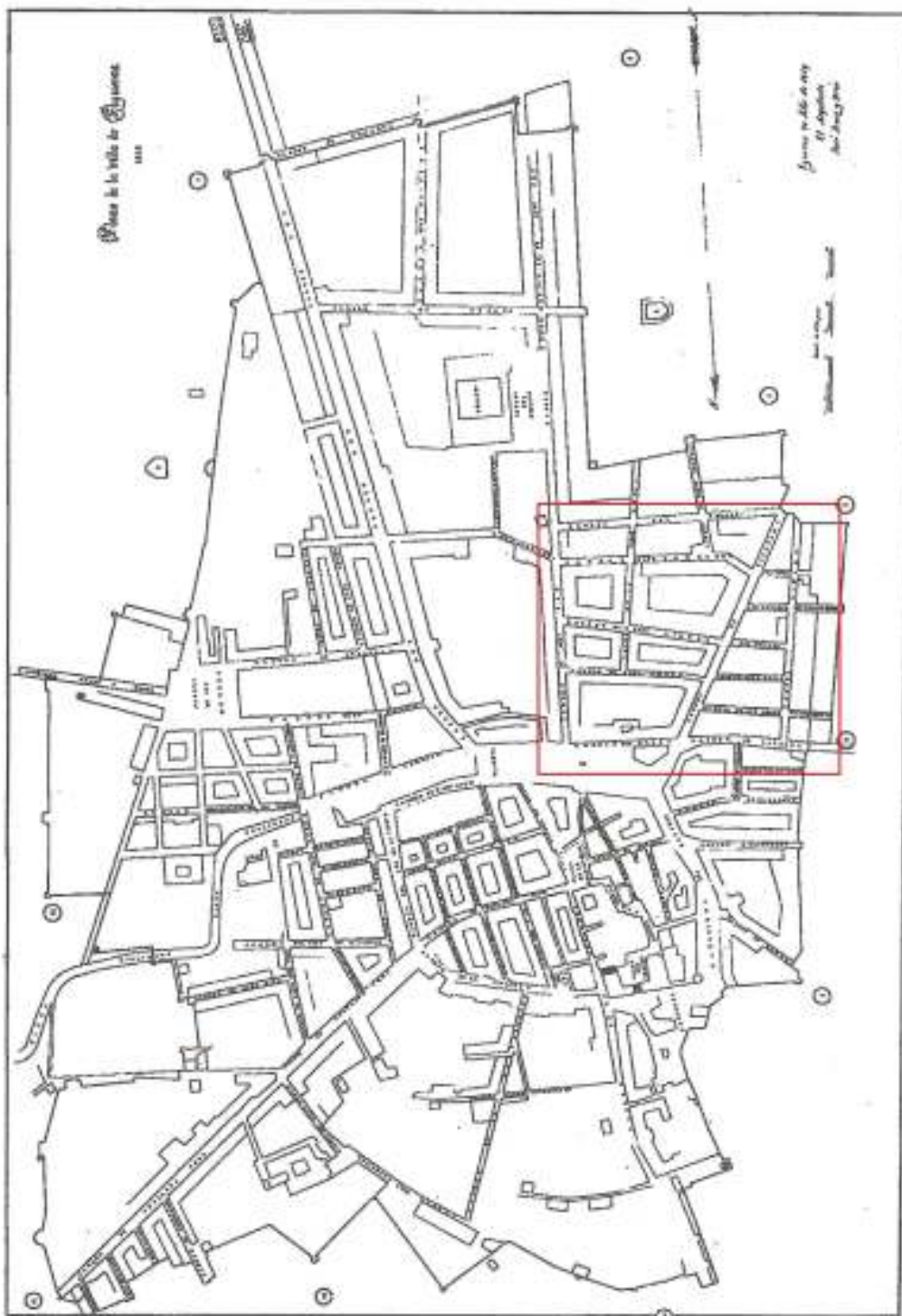
Per bé que, com hem explicat, la urbanització inicial d’aquest espai fou realitzada per l’Enginyer Militar Lasauca i aprovada per les autoritats militars del castell en el primer terç del XIX, serà Roca i Bros qui s’encarregarà d’executar-la de manera que al observar el plànol de 1859 l’illa entre la Rambla, carrer Sant Pau, carrer Olot, carrer Vilafant i carrer Col·legi es troba gairebé tota urbanitzada, inclosos els rasants que permeten una unió entre la cobertura de la riera i el carrer Sant Pau i Rambla de manera uniforme. De fet, una de les característiques de l’obra de Roca i Bros, serà la de dur a terme el control de l’edificació de bona part d’aquest eixample que, gairebé, podem dir que el va realitzar ell de manera íntegra, com s’aprecia en els projectes conservats a l’AHMF.

---

⁵⁹⁵ *Ibidem*, p. 171.

⁵⁹⁶ CASTAÑER, “«Architecture métallique et urbanisme», p. 203.

Imatge 24. Plànol de 1859 dissenyat per Roca i Bros⁵⁹⁷

En el requadre dins del plànol, la zona anteriorment citada en la que es pot apreciar que es troba urbanitzada gairebé en la seva totalitat. D'ençà alguns dels projectes dels que hem pogut parlar de la dècada dels 40 en aquest eixample, fins al moment de confecció del plànol, es va incidir en aquesta zona de la vila al

---

⁵⁹⁷ BERNILS, «El procés urbanístic de Figueras», 27, p. 171.

entendre's que era l'eixample residencial i es va incidir de manera continuada; en la confluència del carrer col·legi amb Sant Pau, també queda esbossada la que serà la plaça triangular que també s'urbanitzarà però cap el 1880. Si analitzem els plànols existents anteriors, apreciem com aquesta urbanització és constant en aquesta època.

Imatge 25. Detall de plànol de Figueres de 1847⁵⁹⁸

El plànol de 1847, que és de la plaça del Castell de Sant Ferran i de la Vila de Figueres, té prou detall per poder apreciar com la zona del carrer Olot, Sant Pau, Col·legi i Rambla es troba pràcticament urbanitzada en tot el seu conjunt, i

---

⁵⁹⁸ AGM(M). Cartoteca Militar de Madrid. FIGUERAS (Gerona). Planos de población. 1:10.000. 1847. ES-DF AGMM PL **GE-19/11** 2103438.

apreciant també com en altres espais de Figueres encara es troba pendent d'urbanitzar.

Els edificis pintats de color taronja, responen a segons el plànol als edificis públics civils de Figueres el 1847, entre els que cal esmentar a dalt de tot en un rectangle el col·legi d'humanitats (que té una lletra "g"), i a l'extrem sud un altre rectangle més petit que coincideix amb l'escorxador (que té una lletra "h"), inaugurat el 1846 i que forma part del barri de l'escorxador i zona destinada a serveis industrials que prendrà força i fesomia completa en les dècades posteriors⁵⁹⁹.

Aquesta zona sud, que dóna continuïtat a l'obertura cada al litoral i que tindrà una enorme incidència a finals del segle XIX, sobretot amb l'arribada del ferrocarril, el 1877, podem comprovar com es troba parcialment urbanitzat en aquest moment, el 1847, tot i que dotze anys després en el plànol de població també ha tingut un impuls urbanitzador però no en la mesura en què l'havia tingut la zona residencial de la part nord-oest. Altres plànols militars del castell i de Figueres, de 1856 i 1857, s'aprecia aquesta evolució de la zona més propera al litoral.

Una altra zona que es veurà afectada per l'urbanisme de Roca i Bros, serà en la prolongació i ampliació del carrer de la Barceloneta, datat de 1864⁶⁰⁰ i que s'aprecia tant en el plànol de 1859 com en l'anterior de 1847, que es poden observar, tot i que aquesta realització serà una de les darreres que realitzarà Roca i Bros com arquitecte municipal de Figueres.

Només una dada respecte aquest projecte de prolongació i eixample, i és comprovar com la voluntat de Roca i Bros és la de donar una sortida a la vila per la part nord i que aquesta connecti amb altres parts que es troben en procés d'expansió, com el carrer Peralada de fora i també l'escorxador, carrer Eres de Vila i la plaça del Gra, que en el seu plànol de 1859 apareix com a "*plaça de les monges*"; dóna la sensació que la intenció de Roca és dur a terme una circumval·lació de Figueres amb sortida en direcció a França i tindria sentit en ser una vila comercial en ascens i amb una projecció de creixement que porta a pensar que cal ordenar el trànsit de carruatges i mercaderies.

En els plànols aportats, s'aprecia com el carrer de la Barceloneta, dissenyat recte i urbanitzat, dóna a camps i horts però també ha de connectar amb el Rech Arnau, que és la transversal que connecta el carrer de la Jonquera de fora amb el de

---

⁵⁹⁹ CASTAÑER, «El barri de l'escorxador», 242, p. 51-57.

⁶⁰⁰ AHMF. Proyecto de Prolongación de la calle de la Barceloneta. 1864.

Peralada de fora i en aquest darrer desemboca el d'Eres de Vila. Per tant tenim un corredor que connectaria, el centre urbà, amb el centre industrial i comercial, amb el centre agrari que en aquell moment disposava Figueres en direcció a Vilabertran. De la mateixa manera, aquesta obertura és la que permetrà anar en direcció a França sense haver de passar forçosament pels antics camins medievals que travessaven Figueres pel mig. Es tracta doncs, d'una circumval·lació de la vila inexistent en aquell moment que, a dia d'avui, encara és apreciable al no haver-se modificat l'estructura urbana d'aquests carrers, i que es mostrava necessària no per aquell moment sinó per les dècades a venir.

Un apunt més sobre aquest projecte del carrer Barceloneta que considero que cal esmentar, en relació a la redacció del projecte de Roca i Bros, aquest en l'apartat d'eixample i rectificació, explica: *Ensanche y rectificación*:

Cuando en 1839 formaron esta calle le dieron sólo la amplitud de cinco metros, la cual es tan limitada que no solo forma mal contraste con las demás de la Villa, la mayor parte anchurosas y despejadas, sino que al mismo tiempo no presenta en sí el mismo aspecto que debia tener atendiendo algunos edificios de importancia que en ella se han construído, y que por otra parte las buenas condiciones higiénicas reclaman.

El remediar al presente éste inconveniente es de muy difícil consecución, pues que tanto en la una como en la otra de sus aceras hay cosas de bastante valor, y por lo mismo las consiguientes indemnizaciones serían de muy elevado coste. No obstante aunque no sea aconsejable ensanchar la parte edificada, cree el infrascrito de utilidad el que conste en el plano la anchura que debería tener en toda su longitud, no sólo para sujetar a ella la parte que se ha de prolongar, cuando se vaya edificando en las huertas intermedias y sobretudo en las edificaciones que con el tiempo tangan lugar, y a éste objeto se ha basado la línea de rectificación y ensanche por la acera izquierda que es la que se halla menos edificada cuya línea sea señalada con las letras X.Z, paralela a la acera opuesta y a ocho metros de distancia de ellas⁶⁰¹.

Vull remarcar la idea urbana que Roca i Bros transmet, pel que fa a les condicions higièniques del carrer, la salubritat és un element que pren molta força en aquesta època, com per la mida del carrer el qual inclou un altre element que són les voreres. Malauradament d'aquest projecte només se n'ha conservat la memòria que l'explica i hagués estat molt interessant poder veure el plànol atès que s'haguessin pogut comprovat aquests extrems en què prenen forma conceptes

---

⁶⁰¹ Annex XVI i AHMF. Proyecto de Prolongación de la calle de la Barceloneta. 1864.

com la higiene de l'espai públic, l'ample de voreres i, en definitiva, la correcta ordenació de l'espai públic per convertir-lo també en un espai social de relació.

Aquesta idea de circumval·lació es fa evident analitzant les zones en què treballa Roca i Bros, i fent un esguard a les planimetries que ell mateix va dibuixar entre 1847 i 1859, majoritàriament per al Castell de Sant Ferran i que incloïa Figueres. En aquestes queda palesa la importància que té el carrer de la Jonquera, el qual quedava afectat per la zona tàctica d'influència del Castell, precisament pel carrer Canigó i avançant per la Jonquera fins el carrer Rech Arnau el qual es trobava parcialment urbanitzat. En aquesta zona, Roca i Bros també exerceix la seva influència, tot i que de manera més limitada.

La majoria de les fonts consultades, en referència al famós plànol de 1859, asseguren que se li encarregà la seva confecció el 1850 i que no fou aprovat per l'Ajuntament fins el 1855⁶⁰² i que, posteriorment, s'acabaria executant el 1859. El cert és que aquest procés tan llarg per al dibuix d'un plànol de la vila és poc creïble, en dos aspectes; en primer lloc, perquè Roca i Bros portava fent plànols del Castell i de la Vila de Figueres des de feia temps, i amb un alt grau de precisió com s'han pogut apreciar, i en segon lloc perquè consta un document a l'arxiu comarcal de l'Alt Empordà⁶⁰³, signat pel mateix Roca en què insta a l'Ajuntament de Figueres per a què es faci

En aquest sentit, la documentació consultada aporta còpia de la Reial Ordre del *Ministerio de la Gobernación*, de data 25 de juliol de 1846, per la qual s'intenta evitar conflictes en la construcció d'edificis de nova planta així com d'aquells de què es faci rectificació dels antics, s'ordena que els ajuntaments dels pobles de "*crecido vecindario*" facin aixecar el plànol geomètric de la població, sencera, traçant-los a l'escala 1:1250 en el seu estat actual, així com calia traçar amb línies convencionals les alteracions que s'hagin de dur a terme per a l'alineació futura de cada carrer i un cop verificat el plànol s'exposi al públic a la Casa Consistorial en el termini d'un mes a la seva execució.

Figueres no compleix la R.O. de 25 de juliol de 1846, i caldrà esperar un parell d'anys a què mitjançant instància, el mateix Roca i Bros interessi aquest plànol

---

⁶⁰² BERNILS, «El procés urbanístic de Figueres», 27, p. 170.

⁶⁰³ ACAE. Correspondència Hisenda (1846-1924). Caixa 958. Cartografia. Escritos sobre el levantamiento del Plano de la población de Figueras 1845-1846.

geomètric datada el 14 de novembre de 1848⁶⁰⁴, en el citat escrit posa de manifest la necessitat d'executar el plànol segons normativa legal *con la voluntad de regularizar en lo posible el perímetro de la Villa, hoy tan imperfecto*. A més, Roca posa de manifest la utilitat de comptar amb aquest document, i que no només servirà per evitar conflictes per les edificacions, com manava la R.O, sinó que en el cas de Figueres va més enllà atès que: *Este plano quedará destinado a Manual de la Comisión de Obras y servirá para resolver las muchas cuestiones que con frecuencia ocurren sobre rectificaciones y otros asuntos análogos*.

No hem d'oblidar que Figueres no només es troba en un procés de creixement urbà i arquitectònic, sinó que també es trobava amb obres d'infraestructures encara no resoltes com la cobertura definitiva de la riera Galligans, la qual en aquesta època no estava coberta fins que a la Plaça de la Palmera, i que encara calia acabar.

La citada instància, a més, parla d'un altre plànol que no s'acabà executant, però que anava més lluny, i amb la voluntat d'ordenació urbanística total de la vila, i que exposa el mateix Roca: *El otro que estoy estudiando ahora y que tendré la satisfacción de presentar a esta Ilstre Corporación estará concebido en términos más extensos y abrazará cuántas mejoras de utilidad y embellecimiento se puedan apetecer en una población de primer orden*. Aquí queda palès, de manera evident, la voluntat de crear, ja el 1848, un perfil de ciutat per Figueres que incloïa la previsió d'empedrament de la vila, la conducció d'aigües potables i ubicació de les fonts, edificis públics a banda de *cuántas mejoras sean útiles y susceptibles de ejecutar*”, en clara referència a què es veia capaç de dur a terme una feina integral sobre la vila de Figueres.

Finalment, aquest darrer plànol no s'executà, i el primer està datat de 1859; no sabem si va fer-ne cap altre abans d'aquesta data per Figueres, però sí sabem que portava fent plànol detallats del castell i la vila des de 1847, per la qual cosa devia conèixer prou bé tot l'entorn urbà; conseqüentment, hauríem d'entendre que gràcies a aquella doble funció d'arquitecte municipal i mestre major de fortificacions, i el fet de poder executar plànols des del castell li permeté tenir una perspectiva global de Figueres que d'altra manera no hagués pogut tenir, sobretot tenint en compte que el plànol oficial de la vila, de 1859, apareix tretze anys després de la R.O. que ordenava executar-lo.

---

⁶⁰⁴ ACAE. Correspondència Hisenda (1846-1924). Caixa 958. Cartografia. Escritos sobre el levantamiento del Plano de la población de Figueras 1845-1846.

En aquest sentit, la sensació de la poca eficiència i poca diligència per part de l'Ajuntament hi té molt a veure; és possible que acostumat que aquesta feina d'ordenació i execució d'obres urbanístiques i d'infraestructures li fossin imposades, i fetes, des del castell, no els feia veure com una necessitat començar a treballar de manera autònoma.

Encara podríem dir més, ja que Roca es dedica en els primers anys com arquitecte municipal, en la dècada dels 40, a executar obres en la zona d'eixample que pocs anys abans havia urbanitzat l'enginyer militar Lasauca, gairebé en la seva totalitat. Serà a partir d'haver finalitzat aquest eixample, i adonant-se de la necessitat de la vila de continuar creixent de manera ordenada que planteja l'aixecament d'un plànol geomètric que permeti, sobretot, planificar els carrers, places, voreres, distàncies o connexions entre carrers.

En aquest sentit, la sensació que l'ajuntament no estigué prou atent a les necessitats és present; una atenció que intenta posar-hi remei en bona mesura amb l'aprovació de les *Ordenanzas Municipales en la parte relativa a obras acordadas por el Ayuntamiento constitucional de la Villa de Figueras en el año 1850*⁶⁰⁵, que representaran un canvi de mentalitat molt rellevant i que, per descomptat, vindran inspirades pel mateix Roca i Bros, i equiparant-se a altres ciutats com Girona o Barcelona que ja comptaven amb documents d'aquest tipus com a formules d'ordenació urbana del seu territori.

8.b.ii Les Ordenances municipals de 1850

Ho hem comentat a l'inici del capítol, i realment ens trobem davant un moment clau en què no només l'arquitecte té consciència de la necessitat d'ordenar la vila per poder construir-la, dissenyar-la de manera ordenada i planificada, sinó que la mateixa administració pública, en aquest cas l'ajuntament, amb aquest acord pren consciència d'aquesta necessitat, que en el cas de Figueres era peremptòria.

Estem, doncs davant un moment de canvi arreu de Catalunya, que s'anirà regulant a través dels mateixos municipis, la qual cosa indica la força dels mateixos com a capitals civils i centres econòmics, com hem comentat, i amb l'aparició de les Ordenances Municipals que si bé en el cas de Barcelona apareixen el 1856, tot i que ja existien formules prèvies d'ordenació del seu espai urbà com el *Bando para los edificios* de 1823 i el *Bando para el Buen Gobierno* de 1838⁶⁰⁶, en el cas de

---

⁶⁰⁵ AHMF: Ordenances Municipals de Figueres. 1850.

⁶⁰⁶ GARCIA, «L'arquitectura de Barcelona», XII, p. 167.

Figueres s'aproven les *Ordenanzas Municipales en la parte relativa a obras*⁶⁰⁷ l'any 1850, aprovades el 18 de març, i que consten de 33 articles que passarem a comentar.

Sobre les ordenances municipals de Figueres, estan dividides en tres parts. La primera, aquella que inclou el que s'anomena *disposiciones generales* que va de l'article 1 al 24, i que expressa la manera i en quines circumstàncies el propietari i director d'una obra ha de sol·licitar autorització de l'ajuntament i quina documentació cal que presenti. En la segon, és aquella que inclou el que s'anomenen *disposiciones particulares para los edificios cuyos frentes hayan de retirar para ensanche y rectificación de las calles*, i que va de l'article 25 al 29, la qual és molt important pel que fa al creixement i embelliment de Figueres, i de la que hem parlat abans; en aquest apartat es regulen criteris d'harmonia de façana, permeten aixecar més pisos fins i tot sempre i quan es guardi l'estètica i deixant espai suficient per poder eixamplar el carrer o plaça en relació al gruix de les parets. La tercera, és aquella que inclou el que s'anomena *disposiciones de conveniencia pública en la parte relativa a obras* i que van de l'article 30 al 33 i que fa referència a en quines condicions cal que estigui la via pública quan es construeixi o reformi un habitatge, disposant sistemes d'il·luminació per tal que el trànsit de persones quedi garantit.

---

⁶⁰⁷ AHMF. Ordenances Municipals de Figueres, 1850.

Imatge 26. Presentació Ordenances Municipals de 1850, conservades a l'Arxiu Històric Municipal de Figueres.

En apartats anteriors, hem parlat dels entresols com un dels elements característics de l'arquitectura d'aquesta època a Figueres, i que es generalitza com un element urbà permet proporcionar harmonia al conjunt, però també poder donar d'alguna manera, a les obres, personalitat pròpia.

Ja en l'article 4 es pot comprovar que la voluntat de l'Ajuntament de Figueres es regular de manera segura la construcció d'habitatges, establint les mides mínimes de fonaments que cal que tinguin els edificis. Si acceptem que amb el fonament permet calcular-se la força que l'edifici ha de suportar respecte de la base que el sustenta i, així saber la vida útil de la construcció sabem la consciència de fer bones edificacions amb vistes al futur. En aquest article, s'especifica com cal aprofundir fins a què descansin sobre terra ferma, i amb una distància a la

superfície de carrer que cal que estigui aguantada per mamposteria, amb unes parets mínimes de tres pams fins al primer pis, i de dos i mig per la resta de pisos, de manera que cada vegada hagi d'aguantar menys pes, o el més adequat a l'alçada i segons el material de construcció.

En les ordenances municipals de 1850, s'estableix en l'art. 6 les mesures que cal que tinguin les edificacions; de manera que si els baixos havien de tenir 20 pams⁶⁰⁸, que serien aproximadament uns 3'89 metres d'alçada, el primer pis 18 pams, el segon 17, el tercer 16 i 13 en el quart, que venen a ser 3.49, 3.30, 3.11 i 2.52 metres respectivament. Això en el cas dels pisos que no comptessin amb entresols, ja que l'alçada màxima era la de quatre pisos. Per als edificis amb entresol, es podia alçar tres pisos més l'entresol que hauria de tenir una alçada igual que la del quart pis, 13 pams, que correspondrien a 2.52 metres.

En l'article següent, el número 7, s'estableix que l'alçada total de l'edifici comptant en terrat i les baranes, que havien de fer 5 pams, no podia excedir de 93 pams per aquells carrers que tinguin una amplada de 25 a 50 pams, i fins una alçada de 97 pams en aquells carrers l'alçada dels quals sigui superior als 50 pams, prohibint aixecar més pisos o que els edificis s'elevin a més alçada.

Aquesta primera part de les ordenances municipals, que va de l'art. 1 al 24, anomenada *disposiciones generales* és molt precisa respecte a la documentació que cal que tingui l'ajuntament, al fet que l'ajuntament ha d'estar informat de qualsevol modificació externa que tingui un edifici, amb una memòria de projecte, així com amb les mides i mesures que cal que tingui la citada edificació, amb les corresponents sancions pels contraventors d'aquesta normativa general. Incideix que segons quines construccions, com torres que cal que estiguin dins de l'edifici o les claraboies interiors per donar llum a les escales interiors, en l'article 9 i 10, en cap cas es podrà fer per incrementar l'alçada de l'edifici, i sempre amb coneixement i autorització prèvia de l'Ajuntament.

Dels articles 11 al 17, tracta tot el relatiu a la construcció dels balcons segons siguin del primer pis, segon, tercer o quart, o també de l'entresol, amb un quadre de relació entre pis i balcó, a l'article 13. Sembla, per la minuciositat de les mides que es proporcionen per a la construcció d'una edificació de nova planta i, ensems, d'una reforma que afecti la façana, que es vol ajustar el control de manera molt

---

⁶⁰⁸ El càlcul de mesures en aquest moment es fa en "pams catalans", que és una antiga unitat de longitud antropomètrica que es va estandaritzar en 20'873 centímetres, que a Catalunya i les Illes Balears es calculava com una vuitena part de la "cana", la qual és també una antiga unitat de longitud que equivalia a 8 pams, 6 peus o 2 passos que són al voltant de 1'555 metres.

concreta i precisa, juntament amb la multa per una possible infracció. No sembla massa creïble aquesta normativa atès que el càlcul de tots els elements que configuren l'edifici sembla massa específic per què pugui exercir-se un control efectiu; és cert i apreciable que hi ha una estandardització del model arquitectònic que afecte sobretot a les residencials, però tinc dubtes que es complís de manera estricta aquesta normativa municipal.

DIMENSIONES DE CALLES Ó PLAZAS.	DIMENSIONES DE PIEDRAS BAL- CONERAS.		
	CUARTOS <i>principales.</i>	CUARTOS <i>segundos.</i>	CUARTOS <i>terceros.</i>
	palmos.	palmos.	palmos.
En las de 35 palmos arriba.	4	3	2½
En las de 30 id. . . . id.	3½	2½	2
En las de 20 id. . . . id.	3	2	1½
En las de 16 id. . . . id.	2½	1½	1½
En las de 14 id. . . . id.	1½	1½	1
En las de 13 id. . . . id.	1	1	¾
En las de 12 id. . . . id.	¾	¾	½
En las de menor dimension. . . .	½	½	¼

Imatge 27. Quadre de mesures per a la construcció de balcons i extensió per fora de la paret de la façana⁶⁰⁹.

Una dada curiosa és que en els pisos que anomenen *cuartos* en referència als diferents pisos, en funció si té entresol o no, només es permet un balcó amb una sortida màxima igual a l'espessor del ferro de la barana. Amb un clar concepte estètic de façana en descens de mides per obertures i balcons, tot i que també pot interpretar-se com un element de distinció de classe respecte a les classes més acomodades, que solien residir en els pisos primers o principals, amb les de lloguer o, en casos de famílies benestants, en el servei que vivien en els darrers pisos.

L'article 18 i 19, convé la obligació del propietari que construeix un edifici a construir igualment les voreres del tram que compregui tota la seva façana, i explicita quines mides, materials i disposició d'aquests ha de tenir per tal de mantenir aquesta homogeneïtat en les construccions. Una dada més d'aquesta voluntat d'urbanitzar la vila de manera més o menys ràpida, o com a mínim al mateix ritme que creix urbanísticament; no sabem la incidència d'aquests articles,

⁶⁰⁹ AHMF. Ordenances Municipals de Figueres, 1850, p 11.

ni el seu grau de compliment, tot i que sí podem entendre que la mesura és una fórmula d'homogeneïtzació, d'urbanitzar al mateix ritme de creixement i d'estalviar, també, a l'erari públic el cost d'aquesta.

Els darrers articles d'aquest primer apartat, del 20 al 24, es centre en conceptes d'higiene i salubritat que resulten enormement moderns per l'època; comptem que no hi ha massa distància cronològica entre les residencials que llençaven les aigües fecals al carrer amb aquesta normativa, per la qual cosa és evident l'avenç que suposa en aquest sentit.

Les mesures higièniques es centren en l'obligació dels propietaris a comptar amb un lavabo, "*letrina*" com ho anomenen, amb claveguera a banda que aquesta ha d'estar connectada al clavegueram "*maestro*" de la vila. Pels casos en què no hi hagi aquesta connexió, s'exigeix un dipòsit per a les "*inmundícias*" per a una capacitat de com a mínim mig any. Igualment, s'exigeix els conductes per separat de l'aigua neta amb els de l'aigua bruta.

Aquests articles sí compten amb una clara tendència urbana que permet entreveure el concepte de nova ciutat, amb nous espais públics molt reglats i, sobretot, amb nous espais de convivència privada que estiguin plenament salubres. Del compliment d'aquestes prevencions municipals, en depenia una substancial millora de la vida quotidiana del figuerenc, en atenció a què fins i tot les famílies benestants, en matèria de clavegueram, lavabo i latrina, es trobaven a força distància d'aquesta normativa, amb comunes fora de l'edifici residencial que normalment no conduïen al clavegueram general.

També s'obliga al propietari a una correcta ventilació interior de l'edifici, segons les prevencions legals (que desconeixem) i que permeten gaudir d'una qualitat de vida molt millor que fins aleshores. Un segle abans, es construïa de manera anàrquica de manera que s'aprofitaven construccions anteriors per construir-hi a sobre, sovint amb poques obertures i molt petites pel perill d'esfondrament. Aquest és un sal qualitatiu en matèria de construcció, insòlit fins aquest moment.

De la mateixa manera, i dins d'aquest àmbit, es prohibeix de manera reiterada construir amb unes mides inferiors a les que s'indica en l'article 6, també com a mesura d'higiene, salubritat i bones condicions de vida. S'especifica la obligatorietat de construir vessants interiors per l'aprofitament d'aigües pluvials.

Finalment, no es considerarà acabada cap construcció que no estigui pintada, i sota una gamma de colors concreta i aprovada per l'Ajuntament; una gamma, de la que es podrà consultar el color a la Secretaria de l'ajuntament, i en cas de fer-ho en un color no aprovat s'exigirà pintar-ho novament.

És evident la inspiració de Roca i Bros en la confecció d'aquestes ordenances municipals, i sobretot d'aquestes disposicions generals que recullen el que d'alguna manera havia portat realitzant Roca des de la seva arribada a Figueres. Especialment rellevant és tot el relatiu a la higiene, salubritat i mesures d'aprofitament d'aigua o, també, de fonamentació de l'edifici. Aquesta normalització de les condicions de vida generals, forma part d'una filosofia urbana i arquitectònica que encaixa amb les reflexions que Joan Molet proposa en la seva Tesi doctoral⁶¹⁰ sobre les aportacions a l'arquitectura domèstica d'Ildelfons Cerdà on es defineix l'habitatge des d'un punt de vista higiènic i d'habitabilitat, com hem comentat unes planes abans.

En el segon apartat, referent a les disposicions particulars sobre els edificis que hagin d'enretirar façana per eixample de carrers o places, especifiquen com cal fer-ho, en quina mesura només es pot modificar allò que sigui necessari per a l'eixample prohibint expressament qualsevol altra modificació que alteri la façana; de la mateixa manera es prohibeix de manera tàcita cegar obertures i permetent les modificacions precises, aportant materials i forma de construir concreta.

Es prohibeix modificar les espessors de les parets, tot i autoritzar-se aixecar més pisos si l'alçada li permet, però cenyint-se a les alçades màximes segons amplada del carrer i amb gruix de paret aprovat per l'ajuntament.

El darrer apartat, relatiu a les disposicions de conveniència pública en relació a les obres, articles 30 a 33, tracta en quin estat cal que es deixi la via pública durant la construcció d'un edifici, zones de pas per a vianants o il·luminació nocturna per a poder passar sense entrebancs, havent-se de netejar completament la via pública en dissabtes i diumenges, i com cal que estigui una vegada conclosa l'obra vuit dies després de finalitzada l'obra.

Com a la resta de les ordenances, la contravenció de qualsevol dels articles que hi consten era motiu de sanció per part de l'ajuntament, normalment entre 60 i 100 rals, a banda de l'enderroc d'allò que s'hagi executat malament i tornar-ho a construir d'acord amb la normativa.

Aquesta normativa, cal considerar-la molt interessant per diversos motius tot i que es pugui creure que era de mala aplicació, per l'especificitat i la concreció, a banda que tot plegat podia ser objecte de mal control per part de l'ajuntament. Amb tot és realment interessant.

---

⁶¹⁰ MOLET, *Barcelona entre l'enderroc de les muralles*. <http://hdl.handle.net/2445/35602> [en línia].

Una normativa, la que sigui, ens aporta dades de relleu sempre, tant pel que diu com pel que sanciona, amb la qual cosa també ens podem fer una idea dels *costums* constructius a la Figueres de meitat del XIX, defectes i mancances. No és qüestió d'especular, evidentment, però el que sí sembla quedar palès és la voluntat d'ordenar la vila d'una manera racional, la certesa que el creixement de Figueres ha de comptar amb una planificació, la intenció de què aquesta ordenació planificada estigui dins d'una idea urbana moderna que inclogui habitatges que milloren la vida privada del seus residents, i tot això inspirat en els conceptes urbans i arquitectònics que eren capdavanters en aquell moment a Catalunya i que, d'una manera directe, estan personalitzats en la figura de Josep Roca i Bros, l'arquitecte acadèmic que acabarà donant forma de ciutat a Figueres.

CAPITOL 9

PROJECTES ARQUITECTÒNICS FORA DE FIGUERES

Una de les coses que ha quedat fora de tot dubte és la gran capacitat de treball de Josep Roca i Bros, gairebé en tots els àmbits de l'arquitectura, a banda de la seva vessant com a docent. Això porta a trobar-se davant d'una persona minuciosa, persistent i molt treballadora que realitza multitud de projectes, alguns d'ells no s'arriben a dur a terme com hem vist, molts d'ells a la ciutat de Figueres però també en altres poblacions fora de Figueres, dins la comarca i també fora d'ella en poblacions com Girona o Barcelona.

Si bé no s'ha trobat cap projecte personal abans de convertir-se en arquitecte municipal de Figueres, sí s'han trobat projectes en diversos municipis durant el període 1842-1865, essent arquitecte municipal però també amb posterioritat a aquesta època, en la que és apreciable la seva qualitat amb projectes de més entitat, si això és possible, que els executats a Figueres.

Entre aquests projectes fets fora de Figueres, també es compten aquells que va realitzar com a mestre major de fortificacions, els quals són realitzats a la comarca. Curiosament, després del seu trasllat a Barcelona no consten treballs d'enginyeria similars als coneguts fins ara en el seu nou destí, la Comandància d'Enginyers de Barcelona tot i que també és cert que passa a formar part de l'exèrcit regular amb el grau de capità, ja el 1864.

En aquest capítol, es parlarà de les obres que dugué a terme a la demarcació de Girona, des de la capital fins a altres poblacions. Respecte a les obres que va fer a Barcelona, on es concentra després de 1865 data en què deixa la plaça d'arquitecte municipal, i on s'hi trasllada, en parlarem en el capítol següent ja que va més enllà de la seva feina pròpiament com arquitecte, sinó que entenc que és el darrer cicle de la vida de Roca i Bros, i és més comprensible incloure-ho dins de la seva darrera etapa vital.

En el context de la seva vida, es considera oportú donat que la seva vida i trajectòria professional van molt lligades, deixar aquests projectes de maduresa per al darrer capítol d'aquesta tesi, el següent a aquest, perquè cal veure'ls com a diferents als que s'han pogut anar veient fins ara, més complexos, menys nombrosos però afortunadament més complerts en matèria de documentació conservada. Aquesta etapa s'entén com un conjunt que acabarà amb la seva mort, certament inesperada per la documentació consultada i que ajuda a entendre tota la seva carrera i la seva vida de manera global i, no és aventurat pensar que tanca bé el cercle tant el conjunt de l'obra com el de la vida; ambdós igual d'apassionants i que amb aquest treball s'han extret dades fins avui desconegudes o inexactes.

A l'inici s'ha parlat que Roca i Bros va ser un professional molt treballador, i no és un comentari més ja que precisament aquesta tasca professional fora de Figueres, és una mostra de la seva capacita de treball, de la seva flexibilitat davant dels projectes que se li encomanen i, també, una mostra molt rellevant de la importància que arriba a tenir Roca en la construcció urbana de Figueres però també en la del seu entorn, ja sigui l'Empordà o el conjunt de les comarques gironines.

Cal dir, també, que altres arquitectes de renom com Martí Sureda i Deulovol, Josep Fontserè i Mestres, Lluís Domènech i Muntaner o Elies Rogent i Amat, executaren projectes arquitectònics fora del seu àmbit professional habitual, com La Bisbal d'Empordà⁶¹¹, Olot⁶¹² o Ripoll⁶¹³; per tant, el fet que Roca i Bros també dugués a terme projectes fora de Figueres, on era l'arquitecte municipal no només té lògica, sinó que no es pot deixar de considerar com un reconeixement per part dels promotors que li feren l'encàrrec de la seva vàlua com arquitecte.

9.a Com a mestre major de fortificacions

Es pot començar amb les obres fetes fora de Figueres i també de la fortalesa de Sant Ferran que van ser dissenyades per Josep Roca i Bros, que es trobaven situats a les poblacions de Santa Coloma de Farners, Roses, La Jonquera i Barcelona. En el moment de realitzar consulta a l'arxiu militar de Madrid, concretament a la Cartoteca, sobre Roca i Bros van aparèixer un seguit de documents relatius a la seva feina com a mestre major de fortificacions; entre elles, apareixien projectes a les poblacions citades més amunt.

La intenció d'aquest treball no és ser exhaustiu amb els projectes de Roca i Bros fora de Figueres, ja que l'objecte d'aquest treball està centrat en l'arquitectura i l'urbanisme de Figueres a meitat del segle XIX. En aquest sentit però, sí resulta

---

⁶¹¹ DD.AA. *Guia de l'Arquitectura del s. XIX i XX a la província de Girona*, 129-130, p. 74-75.

⁶¹² *Ibidem*, p. 52-53.

⁶¹³ *Ibidem*, p. 123.

molt rellevant conèixer els seus treballs fora de l'àmbit territorial en què es va desenvolupar ja fos com arquitecte o com mestre major de fortificacions.

En relació a Santa Coloma de Farners⁶¹⁴, es tracta d'un projecte per a un quarter d'infanteria presentat per l'Ajuntament de Santa Coloma de Farners en data indeterminada tot i que sí consta que fou presentat pel mestre major de fortificacions José Roca y Bros, per tant és posterior a 1844, data del seu ingrés en la Comandància d'Enginyers. Són tres plànols que estan configurats com a còpia del projecte de quarter d'infanteria a una escala 1:120 i 1:118⁶¹⁵; uns plànols expressats en pams catalans, quan normalment s'esperesaven en pams castellans els projectes. Aquests dos, i el tercer que es tracta d'un plànol amb tall i façana principal a escala 1:120⁶¹⁶, porten la seva explicació amb claus numèriques.

Un projecte, datat el 1844, surt de la certa lògica de la resta de projectes, i és el d'un edifici militar a Barcelona. De fet no és un projecte per a un emplaçament concret, sinó un plànol per a un cos de guàrdia que hauria de situar-se en una plaça pública a una escala 1:111⁶¹⁷, el qual es presenta amb la façana principal, la planta i un perfil.

Després d'analitzar aquest projecte així com la documentació relativa a Roca i Bros, i el seu accés al Cos d'Enginyers de l'Exèrcit⁶¹⁸, no consta que aquest projecte formés part de les proves d'accés o, que no és el projecte que Roca i Bros va presentar que com recordarem va ser el projecte d'una presó; tot i això, sí és

---

⁶¹⁴ AGM(M). Cartoteca Militar de Madrid. Cuarteles. SANTA COLOMA DE FARNERS (Gerona), 18-- , **GE-1/1** 2103234, **GE-1/2** 2103047, **GE-1/3** 2103048.

⁶¹⁵ AGM(M). Cartoteca Militar de Madrid. Cuarteles. SANTA COLOMA DE FARNERS (Gerona), 18-- , **GE-1/1** 2103234, **GE-1/2** 2103047.

⁶¹⁶ AGM(M). Cartoteca Militar de Madrid. Cuarteles. SANTA COLOMA DE FARNERS (Gerona), 18-- , **GE-1/3** 2103048.

⁶¹⁷ AGM(M). Cartoteca Militar de Madrid. Edificios Militares. BARCELONA, 1844, **B-21/7** 2130116.

⁶¹⁸ ACA. Comandancia de Ingenieros, 164.

cert que en la documentació consultada consta que va dur a terme altres proves d'accés, sense que s'especifiquin, per la qual cosa podria ser per la data en què sol·licità l'accés, el 9 de setembre de 1844, per la data del plànol, de 1844, i pel fet que no tingui el projecte un emplaçament concret a Barcelona, sinó que sigui per a una plaça pública, que en podríem perfectament trobar davant d'una de les proves d'accés al cos d'enginyers, de les que no s'especifica res en el seu expedient d'accés, així com tampoc en la seva fulla de serveis⁶¹⁹, constant les proves que passà entre la que anomenada *prueba de pensado* es troba el projecte d'una presó pública, no explicitant les dues restants entre les que hi havia una prova oral i una altra anomenada *prueba de repente*, sobre la que no s'explica res.

Així mateix, en les notes del Director de la Comandància d'Enginyers, José de Aizpurua, fa un breu recorregut sobre les proves i la trajectòria acadèmica i professional de Roca, i no diu res respecte aquest projecte per Barcelona.

En aquest sentit queda el dubte sobre si fou un encàrrec del Cos d'Enginyers de l'Exèrcit abans de prendre possessió de la plaça de mestre major de fortificacions del castell de Sant Ferran, que oficialment fou el 24 de gener de 1845, o bé una de les proves que passà per accedir al citat càrrec.

També existeixen projectes, duts a terme com a mestre major de fortificacions, a la població fronterera de La Jonquera, concretament el plànol per al llatzaret i el projecte d'aquartermaments per a tropa de totes les armes que estiguessin establerts a la vila de La Jonquera⁶²⁰ consistents en plànols a escala 1:200 aixecats i dibuixats per Roca i Bros, igual que els anteriors. Juntament amb això, també aixecat a ull per Roca i Bros un croquis de la vila de La Jonquera⁶²¹ en la línia de França a fi de tenir coneixement de la situació que ocupa el llatzaret en què cal construir un aquartermament per a Infanteria de Cavalleria, Carabiners i Guàrdia Civil.

---

⁶¹⁹ AGM(S). Sección I, legajo R.1455.

⁶²⁰ AGM(M). Cartoteca Militar de Madrid. Cuarteles. LA JUNQUERA (Gerona), 1852, **GE-2/3** 2103236, **GE-2/5** 2103238.

⁶²¹ AGM(M). Cartoteca Militar de Madrid. Cuarteles. LA JUNQUERA (Gerona), 1852, **GE-2/4** 2103237.

Es té coneixement de més dades respecte de la problemàtica dels establiments militars a La Jonquera a l'època⁶²²; de fet, sabem que el llatzaret es construï el 1831⁶²³, en una petita elevació que dominava el municipi per la banda de nord-est. El llatzaret es veurà reformat entre 1846 i 1849⁶²⁴ no se sap si per què ficar-hi més tropes o pel mal estat del llatzaret en qüestió, la qüestió és que les actes de l'Ajuntament en parlen en reiterades ocasions⁶²⁵, fins a 1852 data en què consten els plànols de Roca i Bros, la qual degué portar-se a terme ja que es comptabilitza els militars existents i que consistia comandaments amb 5 comandants i capitans, 8 tinents amb grau de capità, 22 alferes i tinents i 21 sergents i caporals, plana major que correspondria als efectius de com a mínim un batalló⁶²⁶.

La Jonquera, després de Figueres, tenia una especial importància al trobar-se ben bé en la línia fronterera amb França, per la qual cosa no és d'estranyar que es tingués en compte la seva situació estratègica; cal esmentar que ens trobem en una població relativament petita, però viva per la proximitat de la frontera, que compta amb una duana però que gairebé a mitjans del segle XIX urbanísticament en prou feines són deu carrers; demogràficament es troba segons el cens de 1857 en 1.874 habitants⁶²⁷ tot i que només uns deu anys abans, era de 1.165 habitants, la qual cosa deixa en evidència aquest creixement i la seva vessant estratègica com a de molta rellevància per l'Estat tant en matèria fronterera i militar com també, per descomptat, duanera.

---

⁶²² Albert COMPTE; Enric JUAN, «Els repartiment dels Comuns a La Jonquera a mitjans del segle XIX i el seu marc social, polític i econòmic», 17, p. 247-285.

⁶²³ *Ibidem*, p. 250.

⁶²⁴ *Ibidem*, p. 260.

⁶²⁵ *Ibidem*, p. 281, notes 32 i 33.

⁶²⁶ *Ibidem*, p. 281, nota 34.

⁶²⁷ *Ibidem*, p. 257.

El darrer projecte trobat de Roca i Bros, com a mestre major de fortificacions és a Roses, concretament un plànol de la fortalesa de Roses⁶²⁸ datat el 1856 a escala 1:10.000 i que és una còpia del general de la plaça forta així com els seus contorns (la vila) a una distància de mil cinc-cents vares de distància que formen part de la zona polèmica; el plànol, és de gran detall i inclou diferenciació de colors com el carmí, verd i blau així com explicacions numèriques dels emplaçament, la qual cosa és per donar més detall a tot l'entorn de la plaça forta.

Aquests tipus de plànols, com el de Roses, són uns habituals que es duïen a terme en els moments en què la legislació en matèria de zona polèmica quedaven modificades; en el capítol 3 d'aquest treball s'ha parlat extensament d'aquesta legislació i dels canvis que va suposar donat que hi ha un canvi de legislació el 1856, data en què es realitza el citat plànol.

Per últim, destacar que els plànols i projectes duts a terme per Roca i Bros tant a La Jonquera com a Roses, estan sota el Cos d'Enginyers de l'Exèrcit, la Direcció Subinspecció de Catalunya i la Comandància de Figueres, de la que era el centre el Castell de Sant Ferran; això ens indica que són ordres que provenen de la seva tasca habitual al Castell, tot i que sí és cert fora de l'àmbit directe de Figueres.

El projecte de Santa Coloma de Farners no està ordenat pel Cos d'Enginyers sinó presentat per l'Ajuntament, aixecat i dibuixat per Roca i Bros, la qual fa pensar en un encàrrec de l'ajuntament, cosa que també ho confirmaria que estigués calculat en pams catalans i no en pams castellans com era habitual en el cos d'enginyers, extrem aquest que no ha estat possible confirmar per manca de dades.

El mateix succeeix amb el plànol d'un cos de guàrdia en una plaça pública de Barcelona, de 1844, i sobre el que no m'ha estat possible trobar l'origen o, com a mínim, el que provocà el seu disseny i dibuix per part de Roca i Bros. També va fer aixecaments topogràfics de la fàbrica de municions de Sant Llorenç de la Muga⁶²⁹, de la que no queden restes apreciables, i que a mitjans del segle XIX es construï un forn al costat de la farga existent⁶³⁰ durant el segle XVIII.

9.b Com Arquitecte Acadèmic

---

⁶²⁸ AGM(M). Cartoteca Militar de Madrid. Fortificaciones. ROSES (Gerona), 1856, **GE-20/1** 2103254.

⁶²⁹ BAIG, «Sant Lorenzo de la Muga», 9, p. 80-175.

⁶³⁰ BAIG, «L'impacte de la Reial Foneria», I, p. 385.

De manera complementària al que es desenvolupa en aquest capítol, també es troba obra de Roca i Bros, feta com arquitecte acadèmic, fora de Figueres. El cert és que estem davant d'obra tant civil, industrial com religiosa, donat que com s'ha anat comprovant la seva flexibilitat tot i que penso que podem parlar de la flexibilitat dels arquitectes de la seva generació, i la posterior, permet pensar que estem davant d'una tasca dins la normalitat.

Una característica d'aquestes obres, està en què totes es troben dins de la demarcació de Girona, i en un moment en què Roca i Bros ja està consolidat com un gran arquitecte en aquesta demarcació. Per tant, aquest és un moment ja no de consolidació del professional sinó en un moment de plena dedicació i de maduresa en la majoria dels casos.

Roca i Bros, al llarg de tota la seva carrera professional, ha donat la sensació per la seva tenacitat i capacitat de treball, que es trobés en una permanent necessitat de imposar la seva qualitat com a arquitecte davant d'altres, no necessàriament companys d'estudis o col·legues de professió, amb algun dels quals mantingué certa amistat, sinó perquè la seva feina a Figueres no resultà com hem explicat del tot fàcil per la pressió que hagué de patir per part de famílies de mestres d'obres, tradicionals a la zona, que havien treballat l'arquitectura i l'urbanisme de generació en generació fins la seva arribada.

Aquestes obres com arquitecte amb despatx professional, confirmen la vàlua més enllà de Figueres; tot és una sola trajectòria, però per les dates dels projectes és la confirmació de l'èxit com arquitecte. Aquest extrem, potser, és poc rigorós, el que sí es desprèn de la documentació és la capacitat de treball, la voluntat de millorar i que es percep en els projectes duts a terme al llarg de tota la seva carrera.

9.b.i Arquitectura particular

Hem parlat de què Roca i Bros pot considerar-se que obté el reconeixement com arquitecte a partir, entre d'altres, dels encàrrecs que rep per a la construcció d'habitatges fora de l'àmbit de Figueres, i en aquest sentit ens trobem amb projectes que es troben situats a Girona i, també, a Cadaqués.

D'aquests projectes a Girona, consten dos confirmats i dos atribuïts segons alguns investigadors. Dels projectes que consten confirmats, i que s'han pogut consultar a l'Arxiu Municipal de Girona, històric de la ciutat, hi ha dos expedients per a la construcció d'una casa al Pont de Pedra⁶³¹ i una casa al carrer Nou⁶³².

---

⁶³¹ AMG. Expedient de construcció, 1858/2354.

El primer que es troba és el de la modificació en un edifici ja construït i que es troba a la vora del riu Onyar. Aquest primer projecte té la singularitat que es reforma al costat d'un riu, per la qual cosa cal tenir en compte la humitat permanent que rep l'edifici, tot i que aquest extrem no consta en la documentació de l'expedient de construcció de l'any 1858⁶³³.

Concretament, de la documentació consultada, apareix com a *Perfil de la fachada lateral que mira al riu Oñar, de la casa que posee D. Francisco Freixas al estribo derecho del Puente de San Francisco*⁶³⁴, aixecat per Roca i Bros a escala 1:100 de pams catalans. Aquest immoble, que segons instància presentada pel mateix Francisco Freixas, és la seva residència habitual, és de grans dimensions i amb certa complexitat tant per les mides com per la ubicació dins de la ciutat de Girona.

També consta a l'expedient d'aquesta reforma el perfil de la façana principal, on apareixen els baixos de l'edifici, i que es pot apreciar en les imatges següents, uns baixos que són clarament diferenciats respecte les dues façanes, quedant palès quin és la façana principal amb portalades rectes d'accés i pisos superiors simètrics, mentre que la façana posterior és de balcons més petits, i un cos, del total de tres, que són finestres que devien ser les que pertanyien a l'escala d'accés als diversos pisos.

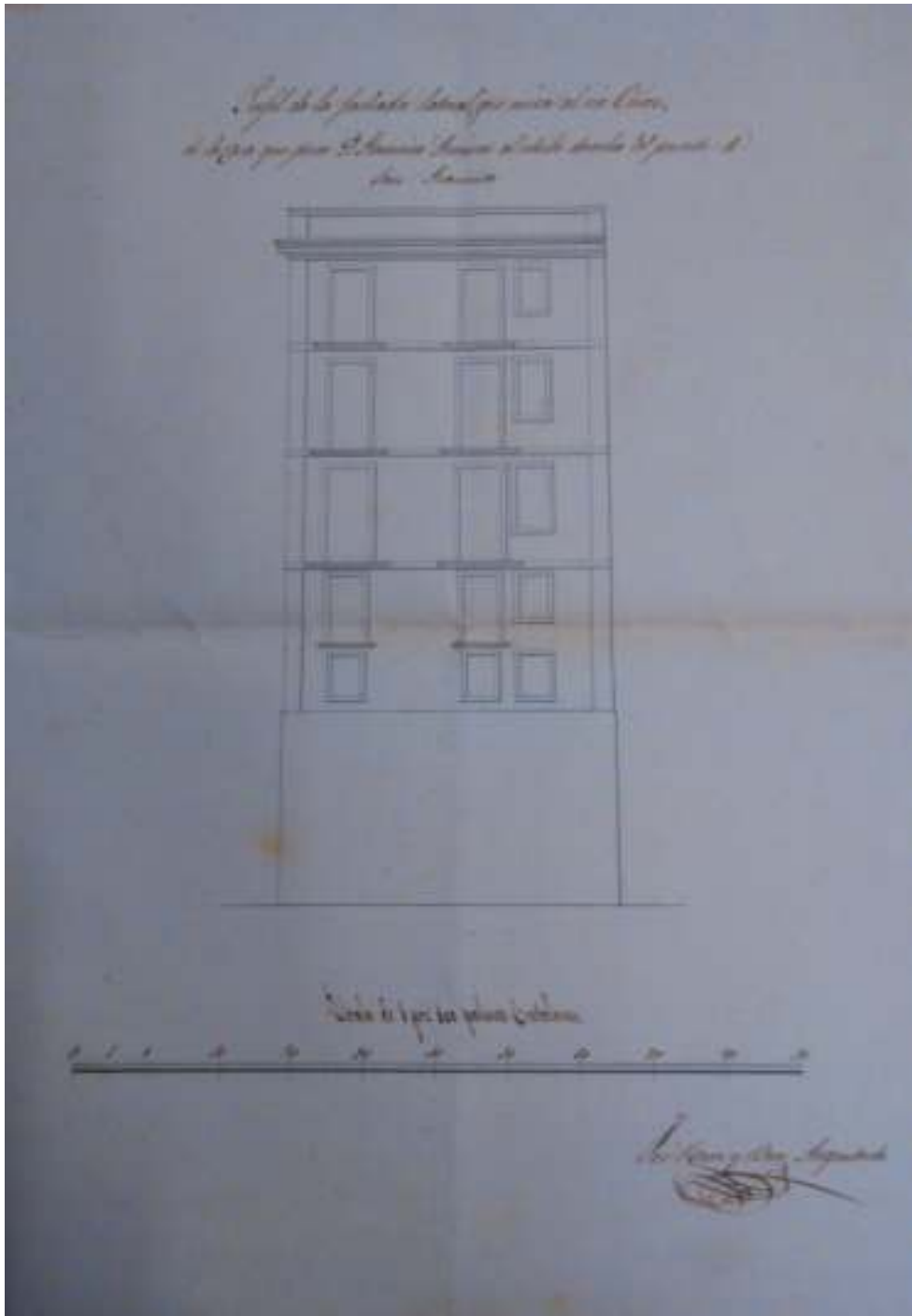
La façana lateral, consta de tres cossos clarament diferenciats amb dos pisos en entresol, bastits en finestres, i un primer, segon i tercer pis amb balcons i finestres laterals; el tercer pis és de les mateixes dimensions que un dels entresols; molt probablement, el primer dels entresols que està compostat per una finestra quadrada servís com a magatzem de mercaderies de la planta baixa i l'altre com habitatge de lloguer o del servei, o també, com a magatzem.

---

⁶³² AMG. Expedient de construcció, 1858/1743.

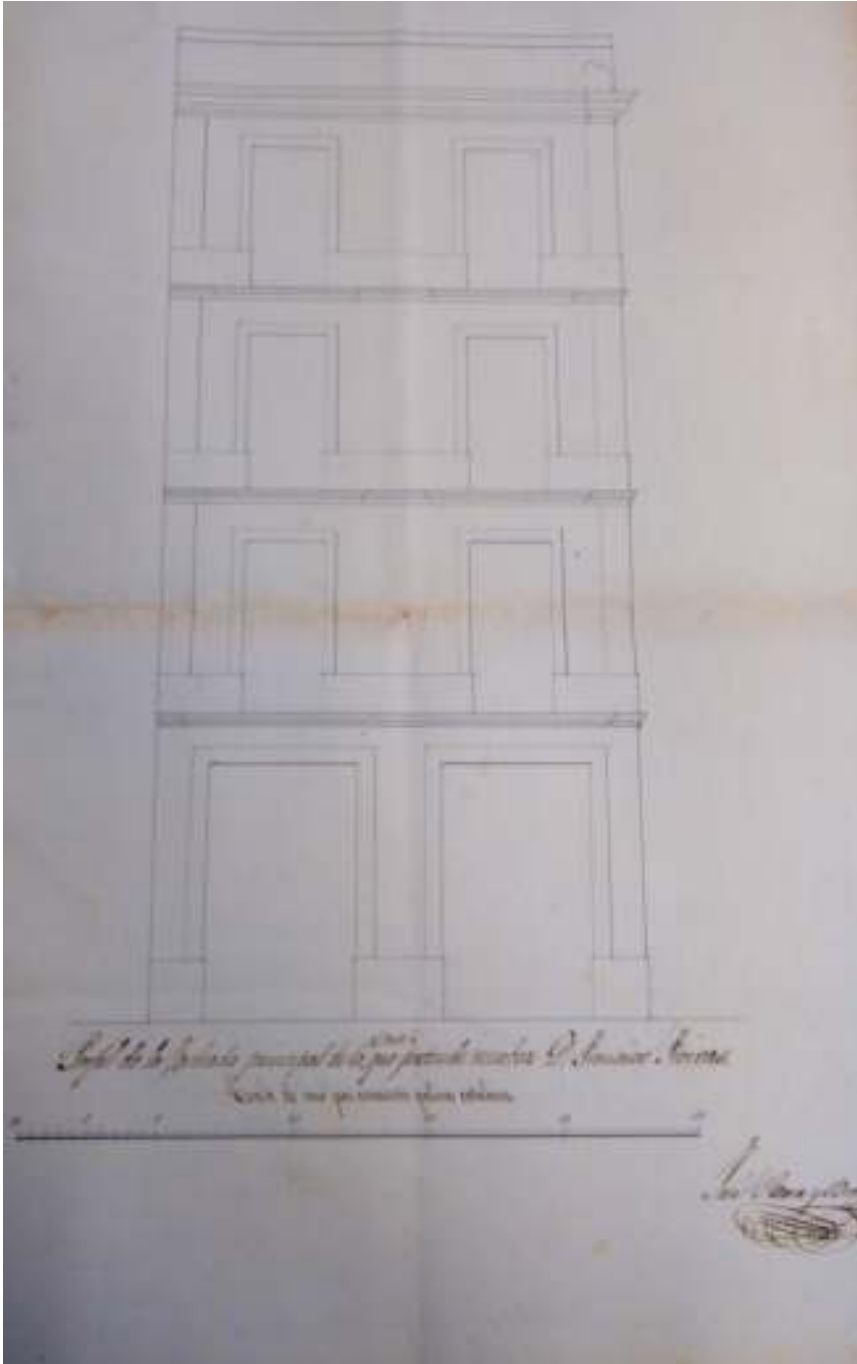
⁶³³ AMG. Expedient de construcció, 1858/2354.

⁶³⁴ AMG. Expedient de construcció, 1858/2354.

Imatge 1. Perfil de la façana lateral de la casa per reformar davant del Pont de Sant Francesc (Pont de Pedra) que ens conserva a l'AMG. Foto: Alfons Martínez Puig.

Igualment, es pot apreciar que hi ha una manca d'ornamentació i una senzillesa en les formes. El tancament del terrat és un frontó recte i separat per la cornisa com element més característic, sense mènsules de suport. Sí que s'aprecia, i cal suposar que forma part de l'estructura original de l'edifici, la base visiblement més ample que el terrat que tot i ser lògic, en altres projectes del mateix arquitecte no s'aprecia amb tanta claredat; tot i això, és molt possible que formés part de l'estructura original de l'edifici, de la qual no he trobat documentació.

Imatge 2. Perfil de façana principal de la casa promoguda per Francisco Freixas, conservat a l'AMG. Foto: Alfons Martínez Puig.

En la imatge de la façana principal, sí que es veuen els dos cossos perfectament delimitats, amb portalades rectes i primer, segon i tercer pis de dimensions regulars. Cal fixar-se que varia força la façana principal de la que dona al riu Onyar, i probablement amb unes funcions diferents a banda de considerar-se com a magatzem o habitatge de lloguer o de servei, també les obertures més petites pot tenir alguna cosa a veure amb la humitat directa per tocar amb el riu.

S'ha comentat abans, no hi ha documentació relativa a la diferència en relació a les obertures d'una façana i de l'altra, tot i que tant els usos poden ser diferents, la

distribució de l'habitatge, que recordem és anterior i no consta que es modifiqués, també podia ser-ne una raó, així com el tractament de la humitat en la façana lateral que afectaria a la distribució de les obertures.

En segon lloc, ens trobem amb una edificació senzilla, que no es troba a la vora del riu però que sí està en el considerat centre de la ciutat. Es tracta d'un tipus d'immoble dels que es poden veure diversos exemples a la vila de Figueres i que encaixa amb els cànons de habitatge estàndard, dins un marc de propietari amb recursos modestos.

Imatge 3. Façana i lateral de la casa projectada pel carrer Nou cantonada amb carrer Indústria, que es conserva a l'AMG. Foto: Alfons Martínez Puig

Es tracta d'una casa molt bàsica, encarregada a Roca i Bros per Tomàs Arnau, de professió mestre paleta el qual volia construir un habitatge per a la seva residència en un solar de la seva propietat situat en la confluència del carrer Nou amb el carrer Indústria.

Com es pot apreciar en el plànol, es tracta d'una edificació senzilla en dos cossos, amb façana principal al carrer Nou, amb una planta baixa, primer i segon pis amb balconades en la façana principal i amb balconades i finestres en la façana lateral del carrer Indústria, tanca el terrat en un frontal recte i amb una cornisa que el separa de la resta de l'edificació. Estem davant d'un model que hem vist en les cases estàndard que es construeixen a Figueres a l'eixample de la vila, tot i que aquesta està datada el 1860, per la instància presentada per Tomàs Arnau sol·licitant permís per a la construcció i amb autorització de 13 d'agost de 1860.

No ens trobem davant d'un gran edifici sinó que es tracta d'un immoble que servirà per habitatge del promotor de l'obra, i propietari del solar; encaixa en el model de

construcció estàndard de Figueres tot i que, potser, una mica més complexa que en els d'altres èpoques bàsicament per l'aplicació de finestres, tot i que tampoc és definitori.

D'aquests dos projectes també es pot dependre una dada que si bé podíem intuir, amb aquests projectes es veu confirmada, i és que Roca i Bros tenia despatx d'arquitecte privat a Figueres. Malgrat tota la documentació consultada no s'havia trobat cap dada concreta i a l'arxiu municipal de Girona va aparèixer un segell de goma seca que així ho confirmaria; un segell que estaria en el sobre que envia Roca al seu client mitjançant correu postal al propietari dels immobles dels que ha fet els plànols.

Imatge 4. Detall del segell de goma seca que es llegeix José Roca y Bros. Arquitecto. Figueras, conservat a l'AMG. Foto: Alfons Martínez Puig.

A banda d'aquests dos projectes, també se li atribueix a Roca i Bros, dos projectes arquitectònics més dels que no s'ha trobat cap documentació original. Concretament aquestes dades les he trobat a la *Guia de l'arquitectura del segle XIX i XX la província de Girona*, en l'apartat dedicat a Girona⁶³⁵.

La primera és la coneguda com a Casa Domènech, situada al Carrer Escolàpia núm. 2 de Girona, i datada de 1855, a banda que s'informa que el darrer pis, de menor dimensions i amb cornisa amb mènsules de suport és un afegitó de 1892⁶³⁶, probablement pel mestre d'obres Joaquim Artau.

---

⁶³⁵ Joan TARRÚS; Narcís COMADIRA, «Guia de l'Arquitectura del s. XIX i XX a la província de Girona. Girona», 129-130, p. 9-34.

⁶³⁶ *Ibidem*, p. 14.

Comptant el darrer pis afegit, l'edifici compta amb tres cossos, dividits en planta baixa i quatre pisos que fa cantonada entre els carrers Escolàpia i Pujada de Sant Domènec. És de façanes simètriques, habituals en Roca i Bros, així com de composició vertical, les obertures són totes iguals per plantes, dividides en tres parts o cossos per pilastres acabades en capitells corintis i que aguanten la darrera planta, construïda amb posterioritat, la qual cosa quedaria confirmada pel tancament del terrat que és amb baranes de forja, que no he trobat en cap altre edifici de Roca i Bros.

A la planta baixa les obertures s'uneixen amb les finestres del primer pis formant una sensació de portalada d'arc de mig punt d'accés gran i espaiós, amb tres arcs de mig punt a cada façana coincidint amb les obertures superiors i donant un efecte extern de grandesa i amb una aplicació d'usos pràctics a l'interior, també habitual en Roca i Bros, aquestes finestres del primer pis tenen balcons sense obertura de balcó i només el marge que donen les baranes de forja.

Al segon pis hi ha un balcó continu de llosa de pedra polida que gira la cantonada en corba. Tots els balcons són de llosa de pedra aguantada per mènsules, no és habitual en les obres de Roca i Bros a Figueres. Les llindes i brancals són de pedra arquivada. A planta baixa es forma un sòcol de pedra polida. La resta de la façana és arrebossada i amb esgrafiats, de la qual cosa l'arquitecte era bon coneixedor atès que abans d'entrar a estudiar a la Junta de Comerç havia treballat com aprenent amb Jaume Fàbrega⁶³⁷ un mestre d'obres molt conegut a Barcelona i especialista en esgrafiats. La façana es clou amb una cornisa amb mènsules, tot i que no sé si aquesta forma part també de l'afegit de 1892, la qual cosa és molt possible.

Si bé aquesta edificació de l'any 1855 encaixa en molts elements amb les obres de Roca i Bros, també cal dir que n'hi ha d'altres que no com per exemple cloure les balconades amb mènsules, o que la balconada del primer pis sigui seguida i doni la volta amb l'altra façana; és cert que aquesta etapa de Roca i Bros és de maduresa i ha evolucionat l'arquitectura però genera dubtes sobre la seva autoria, malgrat que els elements ornamentals sí formen part d'aquest moment de maduresa.

---

⁶³⁷ Annex Documental VI., i RABASF. Expediente Académico José Roca y Bros. 1841 2-11-4 (9).

La segona edificació atribuïda a Roca i Bros, seria la Casa Codina, datada de 1858 i situada a la Pujada de Sant Domènec núm. 9 de Girona⁶³⁸; una edificació que és a totes llums més complexa i amb un nivell d'ornamentació més rellevant de la que hem observat en els edificis anteriors, i en bona part de la trajectòria de Roca i Bros. Es tracta d'un edifici de tres cossos, amb primer, segon, tercer i quart pis; en el primer pis un balcó de forja continu pren les tres balconades del pis principal.

Es tracta d'un edifici de planta baixa i quatre pisos, dividida en tres parts o cossos de composició simètrica i en vertical respecte a 3 obertures en planta baixa. Les obertures en planta baixa són d'arcs de mig punt, que probablement uneixen les finestres amb la portalada per donar més èmfasi a l'entrada principal, a l'igual que l'anterior.

Al primer pis hi ha un balcó de llosa de pedra continu, que com hem dit no és habitual en l'obra de Roca i Bros que es caracteritza per la senzillesa tot i que en un moment més avançat de la seva carrera adopta l'ornamentació amb més imaginació, dins del moviment isabelí. A partir de la segona planta, els balcons es van reduint en alçada i en sortida respecte la façana, a l'igual que l'anterior són de llosa amb mènsules. En vertical, entre les obertures, hi ha relleus florals de terra cuita, que veurem també en l'edifici següent. La façana es clou pel terrat amb un seguit de mènsules que sustenten la cornisa.

Un darrer edifici atribuït a Roca i Bros, es troba situat a Cadaqués i és conegut com a Casa Rahola, datat el 1860, i ubicada a la Plaça de Frederic Rahola núm. 4 de Cadaqués. Aquest edifici, com els anteriors, és atribuït a Roca i Bros a partir de la *Guia de l'Arquitectura del segle XIX i XX a la província de Girona*⁶³⁹, que en el seu itinerari número 7 apareix aquest edifici.

Aquest, és l'únic que consta de Roca i Bros a la comarca de l'Alt Empordà a banda de Figueres, i de què es tingui coneixement a partir de la documentació que s'ha pogut consultar. Sorpren, ja que altres poblacions com Roses o l'Escala també podrien comptar amb obra seva; en qualsevol cas, cal dir que la manca de documentació respecte Roca i Bros en matèria de projectes és la que no ens permet aprofundir més en l'obra.

És evident que la seva obra coneguda és, de per sí, extensa al llarg de tota la seva carrera però també és possible que hi hagi més obres seves, tant a Figueres com

---

⁶³⁸ TARRÚS; COMADIRA, «Guia de l'Arquitectura», 129-130, p. 15.

⁶³⁹ *Ibidem*, 129-130, p. 129-142.

en els municipis propers i que no formin part dels edificis singulars que d'alguna manera s'han conservat pel seu alt valor patrimonial dins del moviment neoclàssic i isabelí.

Imatge 5. Façana principal de la Casa Rahola de Cadaqués. Foto: www.invarquit.cultura.gencat.cat [en línia]. (Patrimoni Generalitat – Arquitectura-).

Com es veu a la imatge, és una edificació entre mitgeres, de tres parts o cossos, i amb estructura de planta baixa, primer i segon pis, distribuïda en tres parets mestres. El conjunt arquitectònic, té ritme compositiu, elegància i ornamentació de la notable façana neoclàssica amb estil isabelí, i amb elements del Romanticisme.

Les portalades de la planta baixa presenten emmarcaments motllurats, igual que les tres obertures de cada pis. Al primer pis hi ha una balconada de forja continua i al segon tres balcons independents. Als elements decoratius s'hi combina la pedra, l'estucat i la terra cuita, amb predomini d'aquest darrer material, a banda de la forja

de les baranes dels balcons, tots ells es troben dins l'obra de Roca i Bros. Sobre les llindes de les portes de la planta baixa, rectes, s'hi troben motius geomètrics en pedra polida, que donen més rellevància i solidesa al conjunt, sense l'arrebossat que es dona en altres edificis.

La part restant de façana es troba emmarcada per dues grans pilastres d'ordre corinti, amb capitells de terracuita, habituals en l'ornamentació de l'època. Als extrems, els relleus també són de terrissa, en les dues franges verticals que separen les mitgeres, i els tres plafons al·legòrics situats entre els dos pisos, centrant les obertures; tot plegat en perfecte simetria. El tancament del terrat sobre la cornisa que és sustentada per mènsules, és amb una balustrada amb elements també de terracuita en el frontal, i que també trobem en la casa Poli-Deseya (1864) a la Rambla de Figueres però de dimensions més petites que la figuerenca.

Imatge 6. Detall de l'ornamentació al·legòrica entre els cossos de l'edifici, llosetes polides del balcó i forja de les baranes. Foto: www.invarquit.cultura.gencat.cat [en línia] (Patrimoni Generalitat – Arquitectura-).

9.b.ii Arquitectura industrial

A banda dels projectes industrials de Roca i Bros que s'han explicat en capítols anteriors i centrats en Figueres, també es té coneixement de com a mínim un projecte a Les Escaules (Alt Empordà), que actualment forma part del municipi de Boadella – Les Escaules, a tres quilòmetres de Pont de Molins i a uns dotze quilòmetres de Figueres.

En realitat aquest és un projecte molt menor, i poc comparable a cap altre dels que va dur a terme Roca i Bros; té certes similituds amb l'adoberia Bassols de Figueres, comentada anteriorment, especialment pel que fa a què es tracta d'un edifici amb nul·la ornamentació i poc elaborat.

Imatge 7. Façana fàbrica de Les Escaules⁶⁴⁰

Es pot apreciar com el conjunt de la façana té un cert aire a l'arquitectura religiosa que hem vist en l'església de la Providència amb una cornisa amb frontal triangular, tot i que en aquest cas la tònica és una indefinició formal que no permet fer-se una idea que la relacioni amb el conjunt de la seva obra. Veiem com està dividida en planta baixa, primer i segon pis, en tres parts sense cap ornamentació fins al punt que la façana és de pedra vista. Recordar que aquest establiment fabril es construeix amb un objectiu eminentment pràctic per a usos industrials.

---

⁶⁴⁰ ALONSO DE MEDINA; CERVERA, p. 94.

Es tractava d'una fàbrica de teixits, datada el 1855 tot i que no s'ha pogut confirmar ja que les fonts no són segures; de la mateixa manera és atribuïda a Roca i Bros tot i que no s'ha pogut trobar documentació en aquest sentit.

A partir de l'edifici es fa difícil saber si realment és obra de Roca i Bros; no presenta les característiques comunes de l'arquitecte, ja que no respecta la simetria de la mateixa manera que no sabem si fou modificada amb el temps, la qual cosa és més que probable encara que fos per amollar-la als usos fabrils de cada època. Hi ha elements que sí fan pensar que pertanyi aquesta època, com que no compta amb pedra polida a la planta baixa per donar-li solidesa, a l'igual que l'adoberia Bassols, però que encareix l'edifici. Les obertures són de diferents mides i alçades, tot i que es respecta l'estructura de planta baixa, primer i segon pis. A la planta baixa, es combinen les portes d'arc de mig punt, de fals arc de mig punt, amb finestres que també tanquen en arc.

Sempre se l'ha relacionat amb Roca i Bros no només perquè en fos l'arquitecte sinó perquè n'era el propietari, o un dels propietaris

La fàbrica, es trobava situada a la riba del riu Muga, i amb les obres realitzades en els darrers anys a la carretera GIV-5041 que connecta Pont de Molins amb Boadella, van fer desaparèixer les restes que quedaven d'aquest edifici, ja que es trobava en molt mal estat de conservació.

9.b.iii Arquitectura religiosa

De la mateixa manera que l'arquitectura industrial fora de Figueres es centra en un sol edifici prop de Figueres, l'arquitectura religiosa que trobem feta per Roca i Bros fora de Figueres es tracta d'una reforma feta al municipi de Lladó, a poc més de deu quilòmetres de Figueres. L'única diferència és l'època en què fou realitzada i que realment resulta interessant ja que és de 1868⁶⁴¹.

De la citada reforma en varem parlar en el capítol 3 del present treball i, per tant no ens estendrem i ens hi remetem. Destacar en qualsevol cas la circumstància que l'any 1868, Roca i Bros ja residia a Barcelona per raó de destí com a mestre de fortificacions. Una circumstància curiosa, que se'n fa més atès que es tracta d'un projecte de reforma/construcció d'una capella a Lladó (Alt Empordà) "*Proyecto de una Capilla dedicada a la Virgen de los Dolores en la Iglesia Colegiata de la Villa*

---

⁶⁴¹ RABASJ. Expedient 208.5.

de Lladó{.}Província de Gerona {.}Formado por el arquitecto Dº José Roca y Bros{.} Barcelona 30 de enero de 1868⁶⁴²”.

Com hem comentat abans, de tota la seva obra i al llarg de la seva carrera, la referida a la temàtica religiosa és la que trobem menys exemples per bé que sí són significatius tant per les dates, com en el cas de la reforma de l'església dels Dolors de Lladó, com per la singularitat que representa l'església inacabada de la Divina Providència de Figueres.

---

⁶⁴² RABASJ. Expedient 208.5

Imatge 8. Informe positiu del projecte de reforma de l'església dels Dolors de Lladó, que es conserva a la RABASJ. Foto: Alfons Martínez Puig.

En la imatge anterior, veiem el vistiplau de l'Acadèmia de Belles Arts, Secció d'Arquitectura del projecte presentat per Roca i Bros; sabem que l'encàrrec prové del rector de l'església, Pbro Bartolomé Bach, degudament autoritzat per fer

l'encàrrec pel Bisbat de Girona⁶⁴³ però quedaria per saber perquè el presenta a l'Acadèmia i perquè necessita de la seva aprovació. En la instància presentada per Roca i Bros, exposa que donat l'encàrrec, l'autorització del Bisbat i presenta el projecte a la censura de l'Acadèmia de Belles Arts; no especifica cap altra dada.

D. José Roca y Bros
Barcelona 8 de Abril de 1869

Leído y examinado por esta
Academia el proyecto tratado y pre-
sentado por V. de una capilla dedi-
cada a la Virgen de los Dolores en
la Iglesia Colegiata de la Villa de
Lladó, ha acordado aprobarlo.

Lo que tengo el gusto de pasar
por V. para su conocimiento y efec-
tu en consecuencia.

Deseo que V. me lo a!
A Academia de Bellas Artes.

Imatge 9. Aprovació del projecte de reforma de la Capella dels Dolors de Lladó

⁶⁴³ RABASJ. Expedient 208.5.

CAPITOL 10

ELS DARRERS ANYS DE ROCA I BROS: BARCELONA

Per bé que l'etapa que més ens interessa de Roca i Bros, en aquest treball, és la que agafa tota la seva feina a la llavors Vila de Figueres, no és pot evitar per poder tancar-lo en la mesura que ha estat possible, el capítol biogràfic de Josep Roca i Bros, al entendre que ens trobem davant d'una personalitat de primer ordre en relació a l'arquitectura catalana de mitjans del segle XIX.

Sovint, només s'ha treballat l'obra de Roca i Bros durant la seva llarga estada a Figueres, des de 1842 a 1865 en què marxa a Barcelona. No hem sabut els motius, no hem esbrinat el perquè d'aquesta desaparició després de tants anys treballant a Figueres i entorn de manera constant i amb una relació social estreta com és la de ser catedràtic de matemàtiques del Col·legi d'Humanitats (actual Institut Ramon Muntaner).

Per la fulla de servei en el Cos d'Enginyers de l'Exèrcit⁶⁴⁴, sabem que Roca i Bros passa destinat a Barcelona el 1865, on residirà fins la seva mort el 1877 a la Vila de Gràcia. Curiosament, no hi ha notícia de gaire més activitat com a mestre major de fortificacions a Barcelona, si bé és cert que és assimilat al grau de Capità de l'exèrcit el 12 de novembre de 1864, per Reial Ordre, i consten referències sobre la seva activitat com arquitecte civil en aquesta època amb obres de rellevància.

D'aquesta etapa final, es compta amb documentació que resulta de vital importància per poder tancar aquest treball, així com l'obra i la vida de Josep Roca i Bros. Aquesta documentació és la fulla de serveis que consta a l'arxiu militar de Segovia, el seu testament i la seva inscripció de defunció a la Vila de Gràcia; a banda d'això, també s'han pogut trobar algunes de les obres que realitza, i de les que s'han guardat documentació, en aquesta etapa final a Barcelona.

Aquestes obres de darrera època, són rellevants per saber com evoluciona Roca en els darrers anys en què l'arquitectura també ha canviat. Afortunadament, a l'arxiu contemporani de Barcelona, guarden aquesta documentació amb l'afegit que en la majoria dels casos es conserva l'expedient de construcció sencer, la qual cosa permet comprovar totes les passes que es duïen a terme en aquest procés, i que fins aleshores no ens ha estat possible completament excepte en el cas dels edificis planejats a Girona i que també es conserven a l'arxiu municipal de Girona.

---

⁶⁴⁴ AGM(S) : Sección I, legajo R.1455.

Així doncs, aquest capítol clou la vida i obra de Roca i Bros, de manera que aporta més dades sobre ell i la seva obra de les que s'han aportat fins a la data i ajuda a explicar no només l'evolució urbana de Figueres sinó, també, en certa mesura l'evolució arquitectònica i urbanística de Catalunya en les dècades centrals del segle XIX que són d'una enorme transformació que ens portaran directament al segle XX.

Per concretar les dades, el full de servei de Roca i Bros en el Cos d'Enginyers de l'Exèrcit, en data 3 de març de 1865 és promogut a *Maestro Mayor de Fortificaciones 1ª clase* de la Plaça militar de Barcelona, ja havia ascendit a mestre de 1ª classe el 1852, en la qual és alta el dia 1 d'abril de 1865⁶⁴⁵, en la que comença a exercir les funcions pròpies de la seva promoció. Per tant, cal pensar que entre el mes de març i abril de 1865 Roca i Bros es trasllada a Barcelona per raons de destí dins del cos d'enginyers però també com a oficial de l'exèrcit, faceta en la qual sobresortirà com veurem.

Així doncs, abandona Figueres en aquestes dates i serà a partir d'aquest moment en què els mestres d'obres, alguns d'ells de tradició familiar antiga i la majoria d'ells deixebles de Roca i Bros com Alexandre Comalat, Francesc Puig Sagué o el mateix Joan Papell i Llenas, prenguin un paper protagonista en l'urbanisme i l'arquitectura fins el 25 d'octubre de 1889 en què és nomenat Josep Azemar com arquitecte municipal⁶⁴⁶.

Figueres, però, continuarà treballant en la urbanització de la vila i l'embelliment arquitectònic necessari que se sumarà a tot un seguit d'avenços científics, tècnics, de progrés que acabaran resultant definitius per a la ciutat, com l'arribada del ferrocarril el 1877 el qual a banda dels problemes per seccionar el creixement de la vila cap el litoral, altrament, també impulsa el creixement i consolidació de la zona del conegut com a barri de l'Escorxador⁶⁴⁷, que Roca i Bros d'alguna manera ja comença a dissenyar el 1846 amb la construcció d'un escorxador.

Es compta amb algun document que acredita la continuació de la feina de Roca i Bros en matèria urbanística, d'eixample de la vila i correcció de carrers donant

---

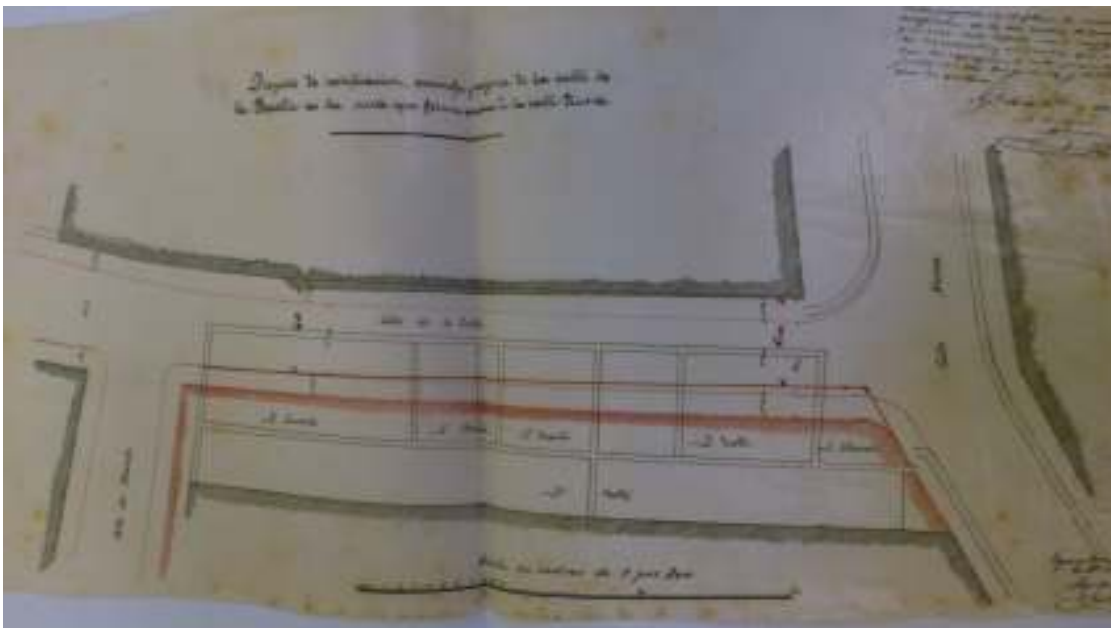
⁶⁴⁵ AGM(S): Sección I, legajo R.1455. Servicios Militares y Méritos que ha contraído.

⁶⁴⁶ TUBERT, «Josep Azemar i Pont», 125, p. 78.

⁶⁴⁷ CASTAÑER, «El barri de l'escorxador» 242, p. 51-57.

sentit a la feina feta fins aleshores a Figueres i garantint aquesta evolució que l'arquitecte d'Abrera no va encetar però que va contribuir de manera definitiva a la construcció d'una ciutat. Desgraciadament, no existeix massa documentació urbanística en aquesta època però amb tot sí es troba documentació que acredita com el disseny de ciutat en matèria urbanística havia iniciat un camí que no abandonaria i amb el que entra en el segle XX.

Concretament, trobem el *Proyecto de rectificación, ensanche y mejora de la calle de la Rutlla en la parte que forma esquina a la calle Nueva*⁶⁴⁸, dissenyat per Joan Papell i Llenas, el 1866, i que mostra la voluntat d'ordenació urbana que Roca i Bros havia iniciat.

Imatge 1. Plànol d'eixample i rectificació del carrer de la Rutlla en confluència amb el carrer Nou, signat pel Mestre d'Obres Joan Papell conservat a l'AHMF.

Aquest és un exemple, necessari de mostrar, de la continuïtat de la feina endegada per Roca i Bros a Figueres, de la transcendència de la mateixa al ser el primer arquitecte municipal, acadèmic, que situa l'arquitectura i l'urbanisme en la llavors vila en un pla de rellevància que, molt probablement, no havia tingut mai.

Alhora que es presentava aquest projecte, el 1866, Roca i Bros ja es trobava a Barcelona exercint de mestre major de fortificacions i d'oficial de l'exèrcit, però també exercint d'arquitecte privat, activitat que durà a terme fins a la seva mort el novembre de 1877.

---

⁶⁴⁸ AHMF. Expedients de construcció, 1866.

Al parlar de la seva carrera militar, s'aprecia que a partir del seu trasllat a Barcelona i assimilació com a capità de l'exèrcit, la seva activitat com mestre major de fortificacions queda molt reduïda, excepte l'any 1874⁶⁴⁹ en què consta com col·laborà molt activament en la finalització dels telègrafs òptics que s'havien establert en les diferents línies del districte militar de Barcelona; no especifica res més, però caldria entendre que col·laborà en el projecte i construcció de les torres de telègraf òptic que es van començar a construir entre 1849 i 1853 per José Maria Mathé Araguas en el tram entre Tarragona i La Jonquera⁶⁵⁰, i que es va anar complementant al llarg dels anys. No consta cap altra dada respecte la construcció dels telègrafs òptics que el relacioni a Roca i Bros, durant el seu destí a la Plaça del Castell de Sant Ferran.

Malgrat això, sí consta que fou condecorat amb la Creu d'Isabel la Catòlica el 1868, amb la Creu de 1ª clase del mèrit militar el 1871 any en què jura fidelitat i obediència al rei Amadeu I; finalment, també, fou condecorat el 1876 amb la Creu de 1ª clase del mèrit militar (distintiu vermell) per premiar serveis de guerra. Per tant, la seva activitat en el cos d'enginyers sembla quedar relegada a un segon terme, i pren molta més rellevància la seva activitat com a militar.

Si bé la seva activitat com a mestre de fortificacions no va ser rellevant, sí va tenir més activitat a la ciutat de Barcelona en la seva darrera etapa, de 1865 a 1877; val a dir que tampoc va ser excessiva, segons les fonts consultades i es pot afirmar ja que la documentació existent és molt completa i els expedients de construcció conservats gairebé tots estan sencers.

Concretament consten sis projectes, dels quals no tots varen ser executats ja que alguns no tingueren aprovació per part de l'Ajuntament per diverses raons, de les que en parlarem a continuació:

1. *Proyecto de reformas interiores*⁶⁵¹, es tracta d'un projecte de reforma integral d'un edifici ja existent tant de manera interna com per a embelliment de la façana, la qual cosa ens indica que l'ornamentació és un dels

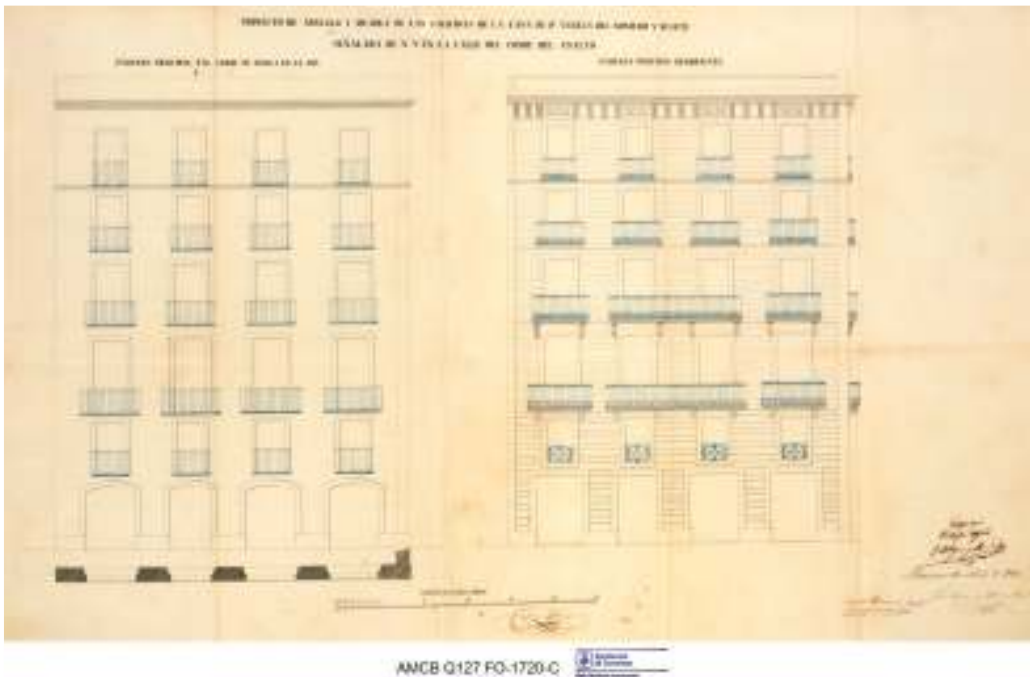
---

⁶⁴⁹ AGM(S): Sección I, legajo R.1455. Servicios Militares y Méritos que ha contraído.

⁶⁵⁰ José Maria ROMERO; Rafael ROMERO, «La Telegrafia Òptica a Catalunya», p. 575.

⁶⁵¹ AMCB. Expedient 1720c.

elements més destacats del mateix, amb instància presentada per Angela del Romero y de Martí en data 7 de gener de 1866⁶⁵², i amb una tramitació administrativa que porta a l'informe de l'arquitecte municipal en data 16 de gener de 1866, una altra instància de la propietària de data 30 d'abril de 1866 i un informe positiu de l'alcalde de data 9 de maig de 1866, el comprovant del pagament dels tributs per a executar la reforma de 372 rals, i el permís d'obres que no està datat. També s'inclou una carta dirigida a l'ajuntament, en data 9 de març de 1867 informant que les obres havien finalitzat, un informe de l'arquitecte municipal donant conformitat a la correcta finalització de les obres segons la normativa municipal de data 15 de maig de 1867, i finalment un ofici del mateix arquitecte municipal en data 16 de maig de 1867 conforme l'edifici finalitzat ja és habitable i s'han fet les obres segons la normativa municipal vigent.

Imatge 3. Plànols comparatius de la reforma duta a terme el 1866 en el número 9 del Carrer Conde del Asalto⁶⁵³.

Ens trobem amb una reforma gairebé integral de l'edifici, que va comptant la tramitació administrativa fins a la finalització de les obres de gener de 1866 a l'abril

---

⁶⁵² Annex documental XVII.

⁶⁵³ Actualment el carrer Conde del Asalto, a Barcelona, és el carrer Nou de la Rambla.

de 1867. A banda que es tracta d'un edifici de considerables dimensions, cal pensar que la reforma degué ser pràcticament total, la qual cosa justifica que les obres duressin tant de temps.

La imatge anterior és el plànol comparatiu de l'estat de l'edifici amb la projecció que se'n fa de com quedarà reformat; és apreciable que la voluntat d'embelliment de l'edifici i amb un objectiu respecte a la planta baixa que en el projecte així ho expressa com una reforma de la planta baixa que està destinada a botigues per botigues que tinguin més serveis com ara cuina, rebost, carbonera o latrina a fi de millorar la tipologia dels establiments comercials en l'edifici; al fixar-se en la planta baixa s'aprecia com les portalades destinades a botigues són les úniques que pateixen modificació estructural d'arc de mig punt a recte.

L'edifici original és enormement simple i senzill sense cap element rellevant d'ornamentació, excepte una cornisa que tanca el terrat amb un frontal recte i sense motlures.

Sobre la reforma que es proposa per l'edifici, la ornamentació i l'embelliment és l'element que sobresurt en el projecte, essent l'únic cas amb el que ens podem trobar de Roca i Bros en què té per objectiu una feina en la que l'ornamentació sigui l'element principal. L'immoble compta amb planta baixa, entresol, primer, segon, tercer i quart pis; els dos últims són de dimensions més petites a l'igual que l'entresol. La ornamentació també és gradual de més a menys a mida que es puguen pisos, notant-se especialment en les baranes dels balcons de forja i les lloses dels mateixos.

En aquest cas, hi ha els entresols sobre la planta baixa, de dimensions més petites respecte el pis principal i de les mateixes que els dos darrers, que pateixen una modificació en el sentit que passen de comptar amb un balcó extern senzill, a un amb ornamentació amb tipus geomètric però més petit i sense que sobresurti de la façana quedant dins del marc del mateix balcó.

El primer pis, és el principal de l'edifici, i són 4 balcons de llosa polida i amb sustentació mitjançant mènsules i amb balcons de forja, els dos balcons centrals tenen un balcó continu i els dos laterals un d'individual per cadascun, amb una ornamentació ostentosa amb motius geomètrics.

El segon pis, és de dimensions una mica més petites i amb una ornamentació més senzilla, amb balcons de forja ornamentada amb motius geomètrics i florals, però menys grans i amb llosa polida i amb mènsules que els sustenten, igual que el primer els 2 balcons centrals tenen barana que els voreja de manera continua, tenint balcons individuals els balcons laterals.

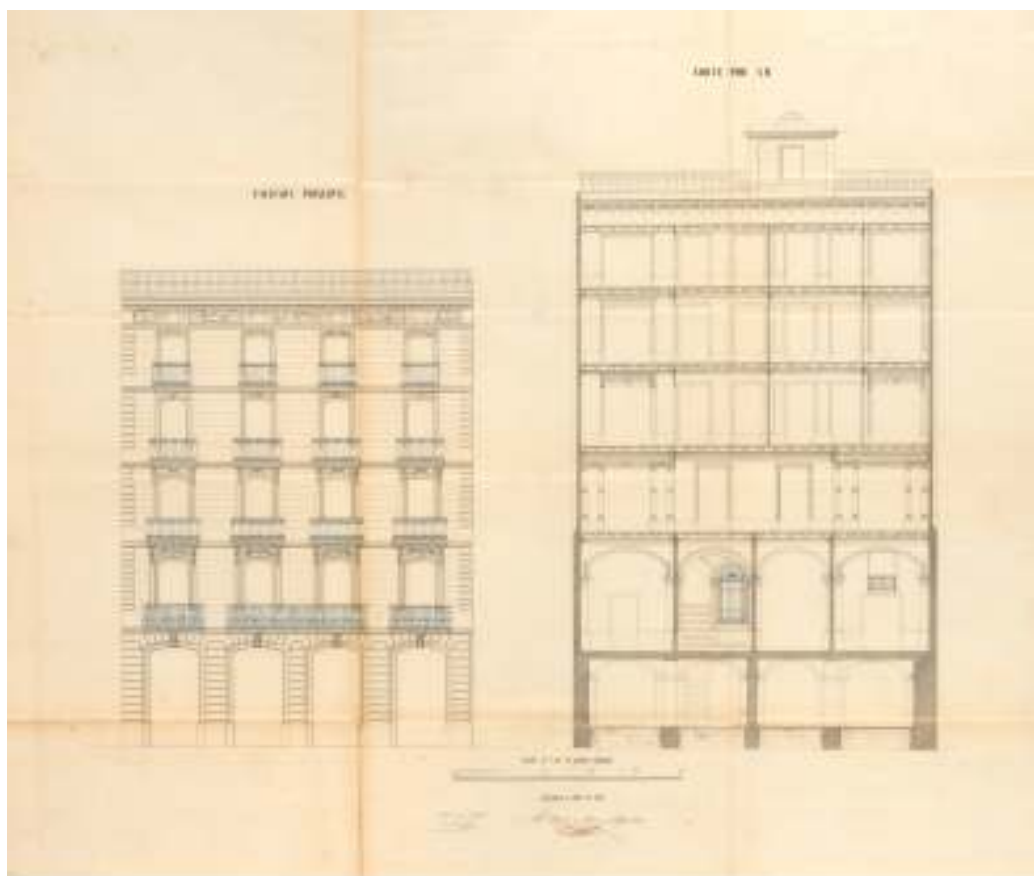
El tercer i quart pis són de dimensions similars i més petites que el primer i segon, l'ornamentació és més simple encara, i apreciable en les baranes de forja amb lloses que sobresurten menys i sense mènsules que les sustentin, i amb unes dimensions gradualment més petites i modestes el tercer i el quart, tot i mantenir decoració geomètrica i floral.

Finalment, el terrat es tanca en frontó recte amb motlures simples però amb una cornisa més complexa i sanefa d'ornamentació geomètrica i amb elements per donar més simetria a tot el conjunt. També indicar que en el plànol que preveu la reforma, es col·loquen balcons tot i que en el projecte no s'especifica res sobre les obertures laterals.

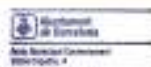
2. *Fachada y planta piso de la casa que desea edificar Manuela Xiqués en la calle Cortes*⁶⁵⁴ per instància presentada per Manuela Xiqués Llopart en data 10 de març de 1867, amb informe de l'arquitecte municipal de data 3 de juny de 1867 i permís d'obres i advertència legal de data 14 de juny de 1867. El plànol està datat de 4 d'abril de 1867.

---

⁶⁵⁴ AMCB. Expedient 1833 bis c.

AMCB Q127 FO1833-BIS-C 1867

Imatge 2. Façana i lateral del projecte del carrer Cortes⁶⁵⁵ conservat a l'AMCB.

Es pot apreciar per la imatge que es tracta d'un edifici de grans dimensions, i amb una evolució respecte de les obres anteriors substancial. Edifici construït entre parets mitgeres que consta de planta baixa més quatre pisos, essent el primer pis el principal.

La façana és molt ornamentada però sense perdre l'elegància com a conjunt, l'ornamentació és graduada de més a menys des del primer pis al quart, en què en té menys, i el terrat es tanca amb barana de forja amb ornamentació geomètrica i amb cornisa complexa sustentada per mènsules i amb una sanefa sota la cornisa exclusivament decorativa en què trobem els motius decoratius florals i geomètrics. La planta baixa té quatre portalades amb arcs rebaixats amb pedra polida i vista a la planta carrer, que continua fins el terrat pels laterals de l'edifici. El primer pis és el més ornamentat amb quatre balcons amb columnes i sanefes decorades amb motius florals a la part superior i amb balcó continu en els dos balcons centrals, i

⁶⁵⁵ El carrer Cortes a Barcelona és actualment la Gran Via de les Corts Catalanes, i el present edifici en l'expedient consultat coincideix amb el número 586.

balcó individual en els laterals, guardant en tot moment la simetria. El segon pis té una ornamentació més senzilla, manté les columnes i sanefes però de menys entitat, els balcons són de forja, individual per cadascun d'ells, i amb una ornamentació més senzilla de motius geomètrics. El tercer pis, encara té una ornamentació més simple, amb sanefes de motius florals però sense columnes, els balcons també de forja són més simples i petits mantenint decoració geomètrica. Finalment, el quart pis, és el més senzill amb sanefes més petites però ornades igualment i amb balcons de forja més petits però també decorats.

Pel tall en secció, s'aprecia l'escala central que s'il·lumina a través d'una lluernia situat en el sostre, a banda d'una ornamentació interior elegant amb arcs, pilastres, finestres i decoració floral i geomètrica en l'interior dels pisos que va de més a menys a mida que es pugen pisos, de la mateixa manera que passa amb la façana. Es troba una galeria a l'entresol entre columnes i arcs de mig punt al primer pis, donant-se obertures rectes en el segon, tercer i quart pis, i amb decoració de pilastres adossades amb capitells corintis en el primer pis.

Aquest projecte és força complert en matèria de plànols, ja que a banda de la imatge que es mostra, existeixen els plànols de secció dels pisos i distribució de les sales i habitacions, dels baixos i l'entresol i dels pisos primer, segon, tercer i quart.

3. *Fachada y planta de pisos de la casa que desea edificar Pedro Palau en la calle Lauria*⁶⁵⁶ datat el 28 d'octubre de 1871, amb instància del propietari Pedro Palau Flaquer, que supera tots els tràmits administratius concedint-li el permís d'obres en data 16 de febrer de 1872, amb signatura del propietari i de l'arquitecte de conformitat quedaven assabentats. Posteriorment es multa al propietari en data 6 d'agost de 1872 per construir un pis més del que tenia autoritzat, amb una sanció de 20 pessetes que abona en data 12 d'agost de 1872, juntament amb un ofici requerint-lo perquè enderroqui el cinquè pis en un termini de vuit dies i un altre ofici de l'arquitecte municipal informant en data 24 d'agost de 1872 que el cinquè pis no s'ha enderrocat.

Es tracta de la construcció d'una casa de grans dimensions en un solar del carrer Làuria que consta d'una porta d'accés principal a la planta baixa flanquejada per 4 balcons semi-alçats i 4 semi-soterrani a la planta de carrer de pedra polida i a la cantonada, i s'alça quatre pisos amb balcons d'arc rebaixat i balcons de forja ornamentats i de gran elegància, que disminueixen en dimensions de baix a dalt. Tot el conjunt guarda simetria, amb molta ornamentació, podent parlar d'un estil

---

⁶⁵⁶ AMCB. Expedient 2358 bis c.

plenament isabelí, amb motius geomètrics en les sanefes que es troben sobre els balcons.

4. *Fachada y planta de pisos de la casa que desea edificar Esteban Rutllant Fages en la calle Lauria*⁶⁵⁷ datat l'agost de 1877, amb instància del propietari Esteban Rutllant Puig el 21 de novembre de 1877, informe de l'arquitecte municipal Antonio Rovira i Trias de 23 de novembre de 1877, informe de l'Enginyer de Vialitat de data 18 de desembre de 1877, informe de la Comissió de l'Eixample de data 31 de gener de 1878 i, finalment, denegació del permís d'edificació de data 5 de febrer de 1878 per part de la Comissió especial de l'eixample al quedar el projecte enmig d'una de les illes de l'eixample. Es tracta d'un cas pràcticament idèntic que l'anterior, no només pel que fa a la tramitació administrativa de l'autorització de l'edificació sinó també pel que fa als plànols, i en el benentès que es tracta d'un emplaçament diferent, la qual cosa demostra que es tracta d'una casa tipus que respon a un model comercial concret.
5. *Fachada y planta de pisos de la casa que desea edificar José Fages en la calle Rosal*⁶⁵⁸ datat l'1 d'agost de 1877, amb instància del propietari José Fages i Pons el 25 d'octubre de 1877, informe de l'arquitecte municipal Antonio Rovira i Trias de 27 d'octubre de 1877, informe de l'Enginyer de Vialitat de data 18 de desembre de 1877, informe de la Comissió de l'Eixample de data 31 de gener de 1878 i, finalment, denegació del permís d'edificació de data 5 de febrer de 1878 per part de la Comissió especial de l'eixample al quedar el projecte enmig d'una de les illes de l'eixample.

El projecte està compost per un edifici molt senzill amb una façana simple amb porta d'accés i porta comercial. No hi ha cap ornamentació, sinó línies senzilles i funcionals. La porta d'accés comercial és amb arc rebaixat, i compta la casa amb tres habitacions distribuïdes en dormitori, habitació i alcova – sala; juntament hi ha la zona comercial (una habitació) que és seguida per una cuina – menjador a la que s'accedeix per una entrada vestíbul independent per una porta d'accés individual.

A la part posterior, hi ha una sortida a un pati en el que hi consta un pou, un rentador i la latrina que connecta amb una porta a l'espai comercial, que forma part

---

⁶⁵⁷ AMCB. Expedient 640G.

⁶⁵⁸ AMCB. Expedient 529G.

del projecte següent que tot i ser el mateix es van considerar projectes independents.

6. *Plano de emplazamiento para unos cobertizos*⁶⁵⁹, és el mateix projecte presentat per José Fages, que queda dividit entre l'habitatge i el pati; aquest és el pati que s'ha explicat anteriorment. També està datat el 1877, com l'anterior per la qual cosa cal pensar que es va presentar conjuntament però es va separar per usos i per emplaçament.

Els dos darrers projectes, que en realitat és un mateix amb dos plànols diferents, són els darrers dels que es té coneixement que foren dissenyats per Roca i Bros, constatant que exerceix d'arquitecte fins a l'últim moment, fins el punt que algun dels seus projectes es presenten a aprovació municipal poc després de la seva mort. De fet, els plànols dels projectes estan datats en el mes d'agost de 1877, i és la instància i la tramitació administrativa que es porta a terme en el traspàs de l'arquitecte que, finalment, és denegat a inicis de 1878, quan Roca i Bros ja era mort.

La diferent documentació militar consultada relativa a la seva salut sempre havia ressaltat que era bona o, fins i tot robusta, per tant cal pensar en una persona activa i sense massa problemes de salut. Tanmateix, sí és cert que en el transcurs dels darrers anys, els compresos entre 1865 i 1877, la seva activitat com arquitecte fou sensiblement menor que en els anys precedents, de la mateixa manera que la seva activitat militar s'incrementà fins el punt de rebre diverses condecoracions, una d'elles per mèrits de guerra tot i que no especifica quins. Per tant, hauríem de creure que era una persona de bona salut.

No consta que arrossegés cap malaltia que l'impedís treballar tot i que la documentació existent és fragmentada i circumscrita a l'àmbit estrictament administratiu; per això, es té constància que formulà testament l'1 de novembre de 1877⁶⁶⁰, quan ja es trobava malalt i guardant repòs al llit. Cal pensar que el darrer projecte és d'agost de 1877, com acabem de dir, però que la presentació de la instància i la tramitació administrativa s'allarga fins a octubre de 1877, potser perquè ja tingués problemes de salut abans; en qualsevol cas, parlem de setmanes o pocs mesos de malaltia.

---

⁶⁵⁹ AMCB. Expedient 529G.

⁶⁶⁰ AHPB. Protocol 314. Foli 1512. N. 5.135.413 i Annex documental XVIII.

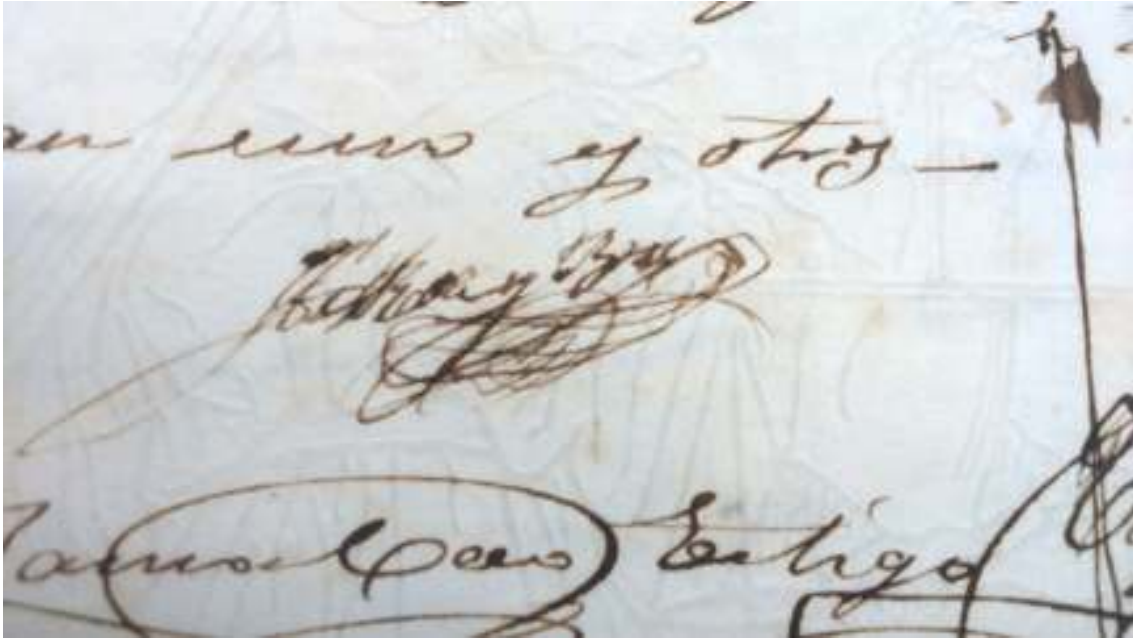
En el testament de Josep Roca i Bros, el primer que sorprèn és que es tracta d'un testament obert⁶⁶¹ davant de notari i dos testimonis en el domicili de Roca i Bros per raó de què la malaltia li impedia moure's, podent considerar que és un testament obert extraordinari per la presència de testimonis. És un testament senzill i simple en el que llega tots els seus béns a parts iguals als seus cunyats, atès que no comptava amb descendència però sí amb esposa Eustàquia Calbó, amb la que estava casat des de 1841. En la identificació del testador, l'encapçalament, s'identifica amb nom i cognoms, edat i professió, la qual manifesta ser la d'arquitecte, un darrer exemple del valor que li dona a la seva formació per part del mateix Roca i Bros.

Es pot considerar un testament atorgat a les portes de la mort, en el que no manifesta quins són els seus béns ni cap quantificació o si té deutes, tot i que es desprèn de la lectura que no en tingués, o com a mínim no significatius perquè manifesta que es paguin els deutes legítims que potser té. Posa de manifest que es troba malalt al llit però que guarda intactes les capacitats necessàries per testar, de la qual cosa dona fe el notari José López Menéndez, notari del Col·legi de Barcelona però exercent a la Vila de Gràcia, al final del document.

Els testimonis són un mestre major de fortificacions, amic i probablement company de Roca i Bros, i una persona definida com artista, anomenada Eduardo Balaciart y Tormo, de la que no s'ha pogut trobar gaire res excepte els seus orígens valencians. Respecte dels hereus legals i universals, Tomás Cubero y Domingo Julián no ha estat possible trobar cap dada sobre ells, ja que tampoc es té coneixement de les germanes d'Eustàquia Calbó, esposa de Josep Roca i Bros.

---

⁶⁶¹ Modalitat testamentària davant de notari.

Imatge 4. Detall de la signatura de Roca i Bros al final del testament que es conserva al AHPB.

En la imatge s'aprecia perfectament una signatura tremolosa, indefinida i amb les lletres molt juntes i sense aixecar la ploma del paper, com arrossegant-la, la qual cosa indica que tenia enormes dificultats per escriure i una malaltia que ja tenia una clara repercussió en el seu estat físic, molt diferent a les diverses signatures que hem pogut veure d'ell en els diferents documents que s'han anat aportant al llarg d'aquest treball.

També destaca el testament que ha estat redactat pel notari, José López Menéndez, en el domicili del testador situat al carrer Padilla número 9, primer pis, de la Vila de Gràcia entre les onze i les dotze del migdia de l'1 de novembre de 1877. Pocs dies després, el dotze de novembre de 1877 s'inscriu la seva defunció en el Registre Civil de la Vila de Gràcia, que tingué lloc dos dies abans, el dia deu al matí, comptant Josep Roca i Bros seixanta-dos anys.

Imatge 5. Inscripció de defunció de Josep Roca i Bros en el Registre Civil de la Vila de Gràcia. RCCB. Registre Civil Central de Barcelona.

En la inscripció de defunció, força complerta, apareix com a causa de la mort la de “*calentura lenta, nerviosa*”, i la duu a terme Claudio Casals Pla, fuster de professió i que en qualitat d’encarregat i essent veí de Roca i Bros al viure en el carrer Padilla número 9 segon, segona, fa la inscripció el dia dotze de novembre i manifesta que el difunt seria enterrat en el cementiri de Barcelona.

La mateixa inscripció exposa que el difunt està casat, natural d’Abrera, sense descendència, i havent atorgat testament davant del notari José López Manéndez.

III PART
CONCLUSIONS, ANNEXOS, BIBLIOGRAFIA I AGRAIMENTS

CAPITOL 11

COM SI FOSSIN UNES CONCLUSIONS

Al llarg de totes les planes precedents, he anat desgranant tota la documentació de la que ha estat objecte la meva recerca en relació a l'arquitecte acadèmic i mestre major de fortificacions Josep Roca i Bros, així com l'evolució urbana de Figueres de mitjans del segle XIX de manera que aquella bella idea urbana de fa més de cent-setanta anys en algunes de les seves manifestacions encara a dia d'avui en som hereus, i amb una gran quantitat de circumstàncies actuals que venen directament d'aquella època. Només això, ens dóna una idea força ajustada de la transcendència del moment històric que contempla aquest estudi.

Al final del recorregut d'aquesta tesi, he pogut arribar a algunes conclusions sorprenents i que fins avui mai abans s'havien plantejat. Això ho hem aconseguit a partir d'una recopilació el més exhaustiva possible i que he pogut trobar disgregada en petites "càpsules" al llarg de tot un seguit d'arxius d'arreu de l'Estat, i publicacions aïllades amb informació escassa però variada. No ha estat una tasca fàcil, ja que de Roca i Bros malgrat la seva trajectòria, l'època transcendental en la que va viure i, sobretot, la magnitud de la seva obra, no consta excessiva documentació sobre ell; tot i això, sí he trobat la suficient per poder donar una idea ajustada, que era un dels objectius, de la seva la obra a Figueres.

Per arribar a l'obra feta a Figueres, havia de passar forçosament per la seva biografia la qual era pràcticament desconeguda, plena de informacions contradictòries, errors sumaris en dates i circumstàncies, la qual cosa posava en dubte algunes de les afirmacions fetes fins aleshores. No es pot conèixer l'obra, sense conèixer la biografia. Dificilment podíem ser rigorosos en les diverses fases en què Roca i Bros desenvolupà la seva feina, o les seves feines, si no se sap del cert la data de naixement o, per exemple, la data o el lloc de la seva defunció.

També resultava fonamental l'estudi biogràfic de Roca i Bros, per poder saber del cert quin era el seu abast professional. És a dir, saber del cert tant la seva experiència professional prèvia, els seus estudis, la titulació acadèmica de què disposava i quins usos en va fer al llarg de la seva vida; aquí he trobat un punt d'inflexió que ha resultat més que revelador en el sentit que ha modificat totalment la concepció de Roca i Bros el qual no només fou arquitecte sinó que, també i amb la mateixa intensitat, professor i Catedràtic de matemàtiques a l'Institut de Figueres i, *Maestro Mayor de Fortificaciones*, aquesta darrera com activitat professional principal durant molts anys i, de fet, fins a la seva mort el 1877 a la Vila de Gràcia de Barcelona.

1. LA BIOGRAFIA. Fins poc després d'iniciada la recerca, no em vaig adonar de la importància que tenia per la mateixa la biografia de Josep Roca i Bros. El cert és que si bé es coneixia una part de l'obra de Roca, sobretot pel que fa a les obres privades de més entitat, hi havia cert desconeixement d'altres de les seves vessants professionals, la qual cosa m'ha forçat a fer una recerca biogràfica de l'arquitecte atès que, de tot l'estudiat sobre ell, la biografia era la part que més llacunes presentava. L'element biogràfic ha permès resseguir, així, tota la seva evolució professional i entendre, finalment, algunes de les seves obres, la seva trajectòria i també el seu trasllat a Figueres i vint-i-tres anys després, el retorn a Barcelona. La manca de documentació en alguns moments, no ha permès tancar de manera clara tota la seva biografia; afortunadament, una part bàsica com és la de la seva formació acadèmica sí, la qual cosa m'ha posat en una perspectiva del personatge que abans de començar no tenia.

De l'estudi biogràfic, he pogut comprovar i això em m'ha portat a saber la raó per la qual acaba treballant a Figueres, que Roca i Bros de molt jove entrà a treballar per mediació del seu pare amb un conegut mestre d'obres de Barcelona, Jaume Fàbregas, el qual no només l'introdueix en el món de la construcció sinó que li permet accedir als estudis de la Junta de Comerç, molt probablement per les aptituds que presentava, i posteriorment arribar a obtenir el títol d'arquitecte acadèmic de la Reial Acadèmia de San Fernando. En cap cas, en cap document dels consultats, ni en cap obra de les trobades apareix en nom de Josep Nató, ni de cap altre. La seva evolució acadèmica que s'inicia l'any 1833 a la Junta de Comerç, sabem que tres abans, és a dir de 1830 a 1833 treballarà amb Jaume Fàbrega; per tant, des dels quinze anys, Roca neix el 1815, i no el 1828 com afirma alguna bibliografia, Roca està treballant en el món de la construcció tot i que no sabem exactament en quin règim, poden intuir que era una mena d'aprenent.

Realitzà els seus estudis de manera ininterrompuda de 1833 a 1839-40, a la Junta de Comerç, en matèries com arquitectura, dibuix d'ornament, geometria, matemàtiques, etc., amb unes qualificacions excel·lents tots els anys acadèmics. Fins el 1841, Roca estarà estudiant fins a obtenir el títol d'arquitecte acadèmic el desembre d'aquell mateix any, havent-se casat el mes de setembre amb Eustàquia Calvo a l'església de Santa Anna de Barcelona. Tot i això, també sabem que treballà amb diversos arquitectes i professors de la Junta de Comerç de Barcelona per un termini de més d'un any en la condició de "pràctiques", i posteriorment ens trobàvem que a finals de 1842 ja treballa a Figueres en qualitat d'arquitecte municipal, però amb un règim retributiu relativament precari ja que els seus emoluments variaven en funció de l'obra feta i acabada, i per tant no rebia de l'Ajuntament un sou fixe mensual; no només això, sinó que aquest règim retributiu, durarà mentre va ser arquitecte municipal de Figueres i fins que marxà a Barcelona el 1865.

Ha estat igualment complex resseguir la seva biografia després del seu retorn a Barcelona, atès que Roca va resultar ser una persona enormement discreta en tots els àmbits de la seva vida. Tot i això, ha estat possible dibuixar una biografia amb garanties, gràcies en bona mesura al full de serveis al que vaig tenir accés de l'Arxiu General Militar de Segovia, on dóna compte de la seva activitat, com a mestre major de fortificacions i també com a militar assimilat a l'exèrcit amb el grau de capità, així com altres projectes que porta a terme a Barcelona.

El document final sobre la seva vida, el seu testament, també m'ha portat a creure que la teoria que Roca era un home adinerat no era correcta; es tracta d'un document breu, un testament realitzat pocs dies abans de morir, a casa seva i en presència d'un notari i dos testimonis. A més, a més, el fet que no tingués fills amb la que fou la seva dona des de 1841, Eustàquia Calvó, i que els seus hereus fossin els seus cunyats, dificulta per no dir que tanca qualsevol via d'investigació posterior.

Tot i això, sí que he estat conscient que la biografia de Roca i Bros era bàsica per entendre'l, a ell i a la seva obra i crec que no m'he equivocat. Les seves circumstàncies personals, no em resultaven d'excessiu interès si no era per poder establir un lligam biogràfic complet, però tampoc formava part de l'objectiu d'aquest treball.

2. EL PROFESSOR ABANS QUE L'ARQUITECTE. De la meua recerca, he conclòs que Roca i Bros inicia la seva trajectòria professional com a professor de matemàtiques abans que com arquitecte. Si bé és cert que la seva formació el porta a obtenir el títol d'arquitecte a finals de 1841, també he trobat informació que em confirmaria que el 1842 és professor de matemàtiques al Col·legi d'Humanitats de Figueres, convertit en Institut el 1845, on mantindrà la plaça com a professor i posteriorment com a Catedràtic interí fins l'agost de 1864, tot i que per documentació trobada a l'Arxiu Històric de Girona, en una carta del director del centre, José Boix, del juny de 1860, arrel de la dimissió de Roca i Bros com a docent per raó de la denúncia de Juan Papell, explica a la superioritat que Roca i Bros havia obtingut la plaça per oposició el 1842, i que això impedia al director acceptar la dimissió.

Aquest tall cronològic és vital, i l'aparició del document a l'Arxiu Històric de Girona, va posar llum a un espai de temps de només uns mesos però que resultava bàsic per saber, entre altres coses, com arriba a Figueres una persona que portava una trajectòria vital, professional i acadèmica a Barcelona i de la que sabíem que no havia tingut abans cap relació amb Figueres ni la zona de l'Empordà, ja que ell era originari del municipi d'Abrera, al Baix Llobregat.

El document, del que hem parlat, situa a Roca i Bros a Figueres al llarg de l'any 1842 donant classe de matemàtiques al Col·legi d'Humanitats, actual Institut Ramon Muntaner, a més el situa abans del que la documentació consultada a l'Arxiu de l'Institut Ramon Muntaner ens indica, que era el 1845 com a primera data, i no només això sinó que ens explica que Roca i Bros tenia la plaça de professor de matemàtiques guanyada per oposició.

Tot això, m'ha portat a concloure que l'autèntica carrera professional de Josep Roca i Bros, comença com a professor de matemàtiques a Figueres després de guanyar la plaça mitjançant una oposició estatal.

Una de les incògnites en relació a la biografia de Roca, era precisament com arriba fins a Figueres. Havíem trobat el nomenament com arquitecte municipal l'octubre de 1842, i com havia desenvolupat la seva tasca a Figueres però no com hi arribava des de Barcelona. Sé que la força documental, una carta del director del centre, és la única amb què compto, però també és clara i concreta quan diu que la plaça de professor de matemàtiques la va obtenir abans de la creació dels Instituts (1845), i mitjançant oposició, de la mateixa manera que obté la plaça de Catedràtic el 1847 mitjançant Reial Ordre.

La carta de José Boix, Director de l'Institut d'Ensenyament Secundari, ens proporciona dos dades de relleu que permeten mantenir aquesta afirmació sobre la relació de Roca i Bros amb Figueres; la primera és la que explícitament diu que dona classe a Figueres des de 1842, i la segona que no pot acceptar dimissió o renúncia al càrrec que fa Roca i Bros ja que no se sent autoritzat a fer-ho al haver guanyat plaça de professor per oposició abans que creessin els instituts i que, a més, obté títol de Catedràtic el 1847 per Reial Ordre.

Les poques dades que teníem al respecte, ens portaven a creure segons la historiografia que Roca i Bros havia treballat prèviament a Figueres el 1840 amb el mestre d'obres Josep Nató, de Girona. Aquest extrem no l'he pogut confirmar; de la mateixa manera se li atribueix alguna obra ja a Figueres en aquesta data, 1840, la qual cosa tampoc he pogut confirmar atès que la casa Lluch, segons l'arxiu històric municipal de Figueres, no està datada tot i que el plànol de planta de façana es troba signat per Roca i Bros, la qual cosa vol dir que també el podia haver realitzat posteriorment.

Per descomptat, la dada no és pot descartar del tot atès que seria compatible una cosa amb l'altra, però queda palès que l'establiment de Roca a Figueres té el seu origen en la plaça de professor que obté mitjançant oposició el 1842 al col·legi d'humanitats; plaça que desenvoluparà fins el 1864 en què abandona Figueres per establir-se novament a Barcelona.

Paral·lelament, aconsegueix el nomenament d'arquitecte municipal i exercirà d'arquitecte de manera privada, alhora que també obté plaça com a mestre major de fortificacions de 2ª classe del Castell de Sant Ferran, creant-se a nivell personal una carrera professional lligada als seus coneixements i formació acadèmica, abandonant els seus orígens familiars lligats a l'agricultura i a la seva zona de procedència, el Baix Llobregat.

A banda de la carrera professional de Roca, aquesta triple vessant serà molt profitosa per Figueres en la que seria una combinació perfecte per un municipi que necessitava aquesta triple confluència per avançar tant en matèria arquitectònica, urbanística, d'enginyeria i de formació acadèmica atès que dels seus ensenyaments de matemàtiques, arquitectura i dibuix apareixeran una generació de mestres d'obres que donaran continuïtat a la seva obra en el darreres dècades del segle XIX a Figueres.

3. LA CARRERA MILITAR. Probablement el descobriment de la seva carrera militar, primer com a mestre major de fortificacions del Castell de Sant Ferran i, posteriorment, assimilat a l'exèrcit amb el grau de capità, sigui un dels més rellevants de tota aquesta investigació. Roca i Bros formarà part de l'estament militar des de 1844 a 1877, any de la seva mort, i exercirà ininterrompudament tots aquests anys.

Si bé és cert que algunes fonts apunten que Roca i Bros apareix en alguns documents citat com a "*Maestro Mayor de Fortificaciones del Castillo de San Fernando*", la realitat va molt més enllà ja que fou una de les seves activitats principals. Prova d'això, està en el triangle arxivístic a partir del qual he pogut trobar gran part de la seva feina, tant a l'Arxiu General Militar de Segovia, on es conserva el seu full de serveis, a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, on es conserva tot l'expedient d'accés al cos d'Enginyers de l'Exèrcit, i finalment al Archivo General Militar de Madrid, a la Cartoteca, on es conserva gran part de la seva obra feta a Figueres i voltants, i on queda palès que la seva activitat en el cos d'enginyers fou extensa, hàbil i apreciada tant per les autoritats del Castell com per les de l'Ajuntament.

Un dels elements més rellevants d'aquesta etapa, probablement siguin els diversos aixecaments topogràfics que duu a terme durant més d'una dècada a la zona del castell i Figueres, de 1847 a 1857, amb diversos plànols que mostren no només l'evolució urbana de Figueres sinó també l'evolució de la zona tàctica d'influència del Castell de Sant Ferran i que afectava plenament la vila que es trobava al costat. Igualment, una altra tasca rellevant són les obres d'enginyeria dutes a terme per a la canalització de les aigües sobrants del castell que arriben a Figueres per a un correcte subministrament de la població, i que representa un avenç per Figueres no només a nivell social, que també, però que permeten un impuls per a

una fins llavors testimonial capacitat industrial que es desenvolupa a la zona est, en la que Roca també contribueix al seu desenvolupament amb diverses obres com un escorxador i una fàbrica, a banda d'edificis residencials.

Per l'evolució urbana de Figueres resultarà providencial aquesta combinació d'enginyeria militar i arquitectura en una sola persona. I dic providencial atès que el particular emplaçament geogràfic de la vila i la seva situació geoestratègica a ulls de l'estament militar no deixa dubte dels beneficis als que la vila es va acollir, i considero que van permetre que en aquesta època, 1844 – 1865, la seva evolució que havia estat més alentida fins llavors, i amb una forta tutela per part dels enginyers del Castell en diversos aspectes com la urbanització d'algunes zones com l'eixample de l'eix del carrer Vilafant i carrer Sant Pau, es veiés sinó eliminada sí canalitzada a través d'ell, que manté un interès en l'evolució urbana ordenada i sense conflictes amb el Castell.

És cert que la relació entre el castell i Figueres és real i palpable des de la construcció del castell, fins al punt que una part important de l'evolució de la segona respon a la mateixa activitat de la primera, però tenint en compte que els punts de fricció havien existit, molt sovint, que els interessos no sempre havien anat de la mà i que, sovint, l'ajuntament ha d'admetre l'actuació i control del Castell sense tenir-hi massa a dir sobre la mateixa vila per raó de la zona tàctica de control militar que afectava a bona part de la vila; amb Roca i Bros, tota aquesta situació, es suavitzava de manera que Figueres per primera vegada creix i evoluciona amb una mena d'autocontrol sobre el seu territori del que Roca i Bros, estic convençut, hi va tenir molt a veure.

La transcendència de la carrera militar de Roca i Bros, tant a nivell personal com per incidència per Figueres és fonamental per entendre tota aquesta època; sense comptar amb aquesta vessant militar no es podrien entendre moltes actuacions que tenen lloc a Figueres, a més queda palesa pel fet que el 1865 marxa destinat a Barcelona per raó d'un ascens, on continuarà exercint de mestre major de fortificacions, i on assolirà el grau de capità amb un perfil molt més militar com mostra la mateixa fulla de serveis.

4. L'ACADÈMIA D'ARQUITECTURA NEOCLÀSSICA. Probablement sigui un dels elements pels quals s'ha conegut a Roca i Bros a Figueres, una acadèmia d'arquitectura neoclàssica de la que en surten deixebles que acabaran donant continuïtat a la seva obra després que ell hagi marxat el 1865. Una acadèmia que també servia per justificar que des de 1865, data en que Roca marxa a Barcelona, i 1889 any en què és nomenat Josep Azemar com arquitecte municipal de Figueres, els mestres d'obres fossin els responsables de l'arquitectura i l'urbanisme a la vila.

Tot i això, he arribat a la conclusió que la citada acadèmia mai va existir, com a mínim en els termes en els que s'ha explicat tradicionalment. Enlloc, he trobat cap text, publicació, document o comentari relatiu la citada acadèmia com un ens físic independent d'altres ensenyaments, ni als arxius locals ni a d'altres. Això significa, per mi, que aquesta acadèmia no era tal estrictament sinó que eren una mena d'estudis complementaris que Roca i Bros impartia en el mateix Institut d'ensenyament secundari; de la qual cosa sí he trobat prou documentació per afirmar-ho.

En la instància que presenta a la Comandància d'Enginyers de Barcelona per optar al càrrec de mestre major de fortificacions del Castell de Sant Ferran, per defunció de l'anterior titular, fa constar com a mèrit dins del seu currículum que imparteix classes d'arquitectura i dibuix d'ornament al Col·legi d'Humanitats (actual Institut Ramon Muntaner), la qual cosa evidencia que si bé es donen classes d'aquest tipus, no hi ha la creació o fundació d'una Acadèmia d'Arquitectura Neoclàssica en la que es formaren alumnes com Alexandre Comalat, Francesc Puig Sagué o Joan Papell i Llenas.

5. ADAPTAR-SE A LA FIGUERES DE MITJANS DEL XIX. Una de les conclusions que hom pot fer, relativa a la feina de Roca i Bros però també dins de la seva trajectòria vital, és la dificultat per poder adaptar-se a la vida de la Figueres de mitjans del segle XIX. En el cens de Figueres de 1857, no consta vivint-hi, tot i que en la relació feta per la fortalesa de Sant Ferran, de 1851, sí consta com a resident al Castell i a Figueres.

En dues ocasions, consta la seva voluntat de dimitir com a professor de l'Institut, i també ens consta la pressió per part de les famílies tradicionalment lligades a la construcció de cases a la zona, la família Papell, per intentar que deixés d'exercir com arquitecte municipal. Una dada més, que no és per acció sinó per omissió, és el grau de discreció en què viu Roca i Bros tota la seva etapa de Figueres (1842-1865), en la que no apareix gairebé mai en la premsa de l'època. Si tenim en compte que la seva formació acadèmica i trajectòria professional era la més adequada per poder reeixir en una societat on no hi havia professionals de la seva talla, i la seva vida social era relativament escassa.

No podem saber del cert la realitat, car no ens consta documentació que així ho acrediti, tot i que sí sembla evident que Roca i Bros no exercí una vida social a Figueres i també que no estigué ben vist per determinades famílies que el veieren com una amenaça a la que havia estat la seva hegemonia com a mestres d'obres durant dècades. Crec que té una certa importància aquest fet, ja que en els seus anys d'activitat, sí es veu un fort recolzament per part de les institucions oficials, ja sigui l'Ajuntament o l'Institut, valorant la seva feina i la seva dedicació per damunt de qualsevol altra consideració, però també la manca de vida social exceptuant la

que pogués tenir amb al resta de l'oficialitat del Castell, de la que no consta cap document, podia haver estat un element que no li permet arrelar a Figueres, juntament amb altres circumstàncies com que la seva esposa, Eustàquia Calvó, era de Barcelona així com que tampoc tingué descendència, acabarien de dibuixar un panorama per Roca i Bros que socialment no se l'acceptés plenament malgrat que professionalment pot considerar-se que tingué èxit ja que estem davant d'un arquitecte de primer ordre.

6. TRANSFORMACIÓ ARQUITECTÒNICA I MODEL URBANÍSTIC. No hi ha dubte que una de les màximes aportacions de Roca i Bros és la transformació arquitectònica de Figueres i l'adaptació a un model urbanístic existent però que d'alguna manera continua amb una ordenació raonada i coherent de l'espai públic.

A llarg de tota la seva estada a Figueres, entre 1842 i 1865, Roca i Bros aconsegueix transformar la vila per donar-li el perfil d'una ciutat amb edificis elegants i vistosos juntament amb d'altres de caràcter estàndard que permeten l'harmonització de l'espai urbà diferenciant-lo del que hi havia fins aleshores.

La Figueres anterior a l'arribada de Roca i Bros, a banda de comptar amb una arquitectura tipificada com a *popular* es trobava dins dels paràmetres d'habitatges menestrals, una mica en el mateix sentit que succeïa a Girona com bé explica Ramon Ripoll⁶⁶² amb un escàs percentatge de les mateixes en propietat dels residents i amb un ventall d'habitatge de lloguer ampli; el cas de Figueres potser no és tant significatiu però també té lloc en aquest moment, en el que es dona un canvi social, econòmic i cultural que permet afrontar la transformació de l'espai tant exterior com interior amb la recerca de l'harmonia, la racionalitat pròpia de l'arquitectura academicista de la que és bona prova Roca i Bros, i la ordenació de l'espai públic amb el bastiment de l'eixample perfilat prèviament a ell o el disseny de nous espais públics destinats a usos comercials, fabrils o industrials en general que, posteriorment com ens explica Esteve Castañer⁶⁶³ amb la transformació del barri de l'escorxador, en un eixample més de la futura ciutat.

D'alguna manera, i s'ha pogut veure amb els projectes duts a terme a Figueres en la dècada dels 40, Roca i Bros estableix dues línies d'actuació professional com arquitecte municipal que palesen aquest moment de canvi per a la vila, preparant-se per convertir-se en ciutat.

---

⁶⁶² RIPOLL, p. 370-371.

⁶⁶³ CASTAÑER, «El barri de l'escorxador», 242, p. 51-57.

Per una banda, crea a partir del racionalisme academicista, sense concessions, senzill, pràctic, una estètica elegant però no exempta d'una gran funcionalitat amb habitatges residencials en els que les condicions de vida siguin un element bàsic a tenir en compte en el moment del seu disseny. Hem pogut veure que aquesta no és una característica només de Figueres sinó que es dona en tot aquest període en què, d'alguna manera, es dignifica l'habitatge amb conceptes que fins aleshores no s'hi comptava, excepte per a grans edificacions de nobles, hisendats o propietaris, com era la salubritat de l'habitatge, la il·luminació, la ventilació o la possibilitat d'habilitar serveis com l'aprofitament d'aigües, la higiene com element bàsic amb la implementació de latrines i que es pot trobar en múltiples treballs de referència, com la tesi doctoral de Joan Molet⁶⁶⁴, en la que es parla de la normalització de les formes de vida general dels ciutadans i de les que hi ha aportacions interessants de Ildefons Cerdà, per exemple.

D'altra banda, i conjuntament amb aquest nou model arquitectònic que es consolida a Figueres de la mà de Roca i Bros, té lloc una transformació urbanística de la que ell només és en part responsable i que li ha vingut donada pels enginyers militars que la van perfilar pocs anys abans gràcies a l'enginyer militar Antoni Lasauca que a banda de ser el responsable tècnic del cobriment de la riera Galligans, també va allargar amb l'eixample d'aquest espai del municipi com espai d'habitatges que té lloc entre 1831 i 1835, i que amb ell s'acaba i s'urbanitza trobant bona part de les edificacions que s'hi duen a terme el seu segell.

Cal entendre, però, que urbanisme i arquitectura van de la mà. Ens trobem davant d'una transformació global i simultània de l'espai urbà que comprèn Figueres que la porta a créixer per una banda i a convertir-se, gràcies a la transformació i també obligada per la seva situació estratègica de confluència de comunicacions, en l'element clau per un territori molt més extens, la comarca de l'Alt Empordà. Moltes de les edificacions de Roca en aquesta època són claus en matèria urbanística, atès que serveixen per delimitar perfectament els carrers dibuixats i poder crear-los, en alguns casos anys després de la seva marxa de Figueres; a més, aquestes serviran per dotar al municipi del suficient espai, tant en sentit d'amplada de carrers com de nous espais socials (places, avingudes), que fins i tot s'arriben a convertir en ordenances municipals el 1850, és a dir en norma. El fet de ser el primer arquitecte municipal de Figueres, el converteix en el primer intent d'ordenació i remodelació urbana seriós i, sobretot, conjunt que té la vila i que, fou continuat per una època de mestres d'obres, molts d'ells continuadors de l'estil de Roca.

---

⁶⁶⁴ MOLET, *Barcelona entre l'enderroc de les muralles*. <http://hdl.handle.net/2445/35602> [en línia].

La prova és com alguns dels seus projectes urbanístics com la plaça del Gra (Coberta), el Passeig Nou, la plaça Triangular o la connexió del carrer Concepció amb la plaça de la Palmera, el carrer Eres de Vila fins arribar al carrer Rec Arnau que connecta amb el carrer de La Jonquera i, aquest, directament, amb la carretera de França es pot considerar una mena de ronda de circumval·lació per un espai que hauria d'estar destinat essencialment a barri industrial i que permetia l'accés directe sense haver de passar pel centre de la vila, acaben executant-se en el darrer terç del segle, i molt probablement també per l'arribada del ferrocarril el 1877, però anunciada anys abans. I no només projectes urbanístics, sinó també en matèria de model estàndard de construcció, així com d'habitatges plurifamiliars, també es manté el model Roca tot i que amb les variacions d'estil de l'època, consolidant-se l'eclecticisme⁶⁶⁵.

En essència, la transformació urbanística i arquitectònica de Figueres cal incloure-la dins els paràmetres de modernitat urbana dels que la vila havia patit mancança de manera flagrant, que venien donant-se en altres ciutats en dècades posteriors i que a Figueres arriben de la mà d'una persona que forma part de les primeres generacions d'arquitectes acadèmics, moderns i conscients dels canvis que ha de tenir la ciutat. La imatge de l'evolució de Barcelona, per entendre aquest treball en el seu conjunt, és molt important i probablement més que altres ciutats més properes a Figueres en les que emmirallar-se, com per exemple Girona; i és important perquè Roca i Bros arriba des de Barcelona en un moment d'ebullició teòrica sobre l'academicisme i el disseny de la ciutat, que és un concepte tant ampli que només és a l'abast de persones amb una gran capacitat. Hem vist com algunes de les solucions urbanístiques que s'apliquen a Figueres, en el moment de la creació del Teatre Principal i la Plaça Gala-Salvador Dalí, per cosir el traçat medieval amb la nova ciutat, s'estan aplicant de manera simultània a Barcelona amb el mateix objectiu.

Aquesta connexió amb Barcelona, s'evidencia amb projectes i solucions simultànies, la qual cosa posa en evidència també que Roca i Bros devia mantenir contacte amb alguns dels seus companys d'estudis, intercanviar impressions, problemes i solucions; al capdavant tota la seva vida acadèmica la va fer a Barcelona, fins i tot la seva pràctica professional abans i després d'obtenir el títol d'arquitecte, la qual cosa és evident que li degué generar coneixences i contactes. Malauradament, no hi ha una base documental que ho sustenti ja que documentació personal de Roca i Bros no consta, i al no haver tingut descendència, qualsevol documentació personal com cartes o d'altres pot haver-se perdut.

---

⁶⁶⁵ MOLET, «L'arquitectura eclèctica a Catalunya», 5, p. 45-68.

Un element del que no hem parlat perquè no es troba en Roca i Bros, tot i que forma part de la seva època i dels seus contemporanis, és la visió de conservació i reforma d'edificacions anteriors; de la mateixa manera que un contemporani seu com Josep Oriol Mestres (1815 – 1895) duu a terme la reforma de la façana de la Catedral de Barcelona⁶⁶⁶, enmig de fortes polèmiques, en el cas de Figueres no trobem projectes d'aquestes característiques. Tot i això, també ens dóna una idea dels interessos de Roca alhora que també de la idiosincràsia de Figueres com a municipi per a construir, i no per a reconstruir o reformar. Tanmateix, Roca i Bros, durà a terme reformes d'edificis però no amb valor històric o patrimonial; fins i tot la reforma de l'església dels Dolors de Lladó el 1865, es fa respectant l'estil i l'essència del propi conjunt religiós.

No és trivial tenir en consideració, en paral·lel a la resta d'elements que proposem, la transformació política i social que viu Figueres, i només cal posar com a exemple l'arribada a l'alcaldia d'Abdó Terradas i les seves idees progressistes, i en cert sentit revolucionàries, amb la de Roca i Bros el mateix any, la feina del qual també es pot considerar en cert sentit com a revolucionària. No tenen res a veure un amb l'altre, directament, però indirectament sí, perquè d'alguna manera participen d'una mateixa comunió de filosofia que pretenen una rebel·lió contra l'esperit tradicional que els governa; la diferència entre ells és l'aplicació d'aquesta filosofia. En cert sentit, Roca i Bros significa l'arribada i consolidació d'un projecte il·lustrat, en el sentit de donar un plantejament urbà i arquitectònic personal, d'assimilació i respecte a tot l'existent prèviament, però que es projecte cap a la modernitat, en aquest cas cap a la ciutat, la qual cosa li dóna prou marge per trobar solucions diferents en funció de les característiques del territori que incloïa la Figueres a mitjans del segle XIX.

7. EL CONTROL DEL TERRITORI: CASTELL – FIGUERES. Probablement el més sorprenent que podem trobar en aquest treball, juntament amb la confirmació de la seva definitiva vessant com a docent, és el fet que Roca i Bros fos alhora arquitecte municipal de Figueres i mestre major de fortificacions del Castell de Sant Ferran, la qual cosa li confereix una importància afegida a la feina feta a Figueres, i exerceix de manera resolta un control sobre el territori que no s'havia tingut abans i que tampoc s'ha repetit amb posterioritat.

La particularitat més acusada de Figueres, d'ençà de la construcció del Castell de Sant Ferran el 1753 a poc més d'un quilòmetre del centre de la vila, probablement

---

⁶⁶⁶ Judith URBANO LORENTE, «La polémica restauración de la fachada de la Catedral de Barcelona», 133, p. 209-233.

sigui precisament aquest Castell d'Estat que modifica tota l'evolució del municipi des de mitjans del segle XVIII, sinó abans, fins gairebé els nostres dies.

Això és particularment evident al llarg del segle XIX en què els diversos conflictes polítics i d'armes que tenen a veure amb el Castell i amb Figueres, donen una rellevància que fins aleshores no havia tingut. Valgui com anècdota, que des de la inauguració del Castell fins avui, gairebé tots els reis d'Espanya han estat en un moment o un altre del seu regnat a Figueres. Per tant, la importància geoestratègica del conjunt del territori és evident, i això provoca en els nuclis urbans un canvi substancial.

Per tant, que Josep Roca i Bros fos l'arquitecte municipal (1842-1865) i també el mestre major de fortificacions del Castell de Sant Ferran (1845-1865), li dona una dimensió molt més complexa i molt més plena del control del territori no només a nivell arquitectònic o urbanístic, sinó també a nivell d'infraestructures així com de relació entre la sempre difícil combinació entre el civil i el militar, entre el castell i la vila.

La figura dels enginyers militars a Figueres sempre ha estat molt important; com hem vist són els encarregats d'executar les principals obres d'infraestructures públiques, d'altra banda també serà en aquest segle XIX en què els hi prenen el relleu la enginyeria civil per a la construcció d'infraestructures no militars⁶⁶⁷. En el cas de Roca i Bros, que acaba essent de les primeres generacions d'arquitectes acadèmics sortits de la Junta de Comerç, la manca d'uns estudis d'enginyeria a la resta de l'Estat generà que des de la direcció dels estudis d'arquitectura a Llotja, els interessés que els estudiants tenir uns sòlids en matèria d'enginyeria, trobant-se amb la negativa d'Antoni Celles⁶⁶⁸, però amb la mort d'aquest el 1835 i el nou responsable de la classe d'arquitectura, Josep Casademunt, més proper a les tesis de la direcció de l'escola de Llotja, introduí en la seva docència les novetats tècniques i teòriques de l'arquitectura moderna⁶⁶⁹.

Aquest fet, agafa de ple a Roca i Bros estudiant; accedeix als estudis de la Junta de Comerç el 1833, i per tant aquest moment de canvi el viu totalment, de manera

---

⁶⁶⁷ José Ramón SOLARUCE BLOND, «La arquitectura de los ingenieros militares», p. 131-132.

⁶⁶⁸ SAGARRA, «Arquitectes i enginyers», VI, p. 194.

⁶⁶⁹ *Ibidem*, p. 195.

que a l'accedir al Cos d'Enginyers de l'Exèrcit, es valora molt positivament la seva formació acadèmica, sobretot tenint en compte que no serà fins el 1833 en què es crea el Ministeri de Foment i amb ell es reobre l'Escola de Camins i Canals tancada el 1814 per ordre de Ferran VII.

En aquest context, i situat a Figueres, Roca i Bros que com hem dit representa la modernitat també representarà l'eficàcia en el control del territori en aquella dicotomia entre el rural i l'urbà, en el cas de l'Empordà només tindrà durant dues dècades la seva figura sense cap altre contraposició, la qual cosa li permet tenir una visió àmplia del territori i una construcció global del mateix.

D'alguna manera, la doble funció que exerceix li permet aplicar els coneixements apresos i dels que hem parlat en més d'una ocasió, relatius a la idea de modernitat i de progrés; l'exemple més significatiu a Figueres és tota la canalització de les aigües sobrants del castell per subministrar a la vila, que queda lligat a l'arquitectura i urbanisme de la vila en matèria de preveure el subministrament de serveis, en aquest cas aigües, en les noves edificacions que es duen a terme.

Tanmateix, la problemàtica relació entre castell i vila que s'havia materialitzat en altres circumstàncies com eren les polítiques o amb d'altres relacionades amb epidèmies que obligaven a buidar el castell i allotjar la tropa a Figueres, en el cas de les infraestructures no existeix, sinó que la col·laboració és plena.

Aquest extrem, es veu en la documentació municipal la qual al ser consultada no s'aprecia cap tipus de problema en aquest sentit, sinó més aviat un interès en mantenir a l'arquitecte municipal en el seu lloc com un element de millora urbana que per part de la municipalitat es fa més que evident, sobretot en aquesta època en què fins i tot la revolució industrial i burgesa comença a fer-se sentir de manera evident, tot i que no com a eix únic d'evolució urbana.

La polèmica entre arquitectes acadèmics i enginyers de camins, entre l'Acadèmia de San Fernando i el Cos d'Enginyers, apareix en aquesta època; alguns companys d'estudis de Roca i Bros, com Miquel Garriga i Roca⁶⁷⁰, considerats urbanistes tenen polèmiques greus amb enginyers de camins i això provocà un enfrontament entre ells. Aquest fet, i tenint en compte que Roca i Bros formava part de l'Acadèmia i del Cos d'Enginyers, és probable el fes mantenir-se al marge i mantingués una actitud extraordinàriament discreta en tots dos àmbits.

---

⁶⁷⁰ *Ibidem*, p. 196.

Si bé des del *Boletín Enciclopédico de Nobles Artes*, al que ens hem referit en alguna ocasió, lloaven algunes de les seves obres durant els anys més polèmics, 1845 i 1846, ell no va aparèixer en cap moment tot i que hagués tingut motius per fer-ho atesa la seva doble condició que li permetia establir una feina de continuïtat urbanística, arquitectònica i d'enginyeria. La seva posició no era fàcil, i s'entendria que no volgués enfrontar-se ni al Cos d'Enginyers en el que treballava ni a companys d'estudis com Josep Oriol i Bernader, Miquel Garriga i Roca o Antoni Rovira i Trias.

Tot i això, la seva tasca li permet conèixer de manera profunda i rigorosa el conjunt de l'Alt Empordà, però sobretot Figueres. L'existència de l'anomenada zona tàctica, o zona polèmica, fa que hagi d'estudiar-se bé tot el perímetre de la vila, conèixer quins espais estan limitats i quins no, en quina mesura es pot construir o no. Comptem amb documentació militar que ho acredita⁶⁷¹, i en la que hi conté una relació exhaustiva dels béns militars del castell, dels béns militars a la vila, de les edificacions dins de la zona polèmica, d'un cens de propietaris i de l'estat de casa propietat, etc., tot un seguit de dades que obligatòriament s'havien de conèixer des de les autoritats militars però que, ahora, permeten a Roca i Bros adquirir uns coneixements sobre el territori realment excepcionals i sobre Figueres d'una minuciositat que explica, en bona mesura, la capacitat de treball a nivell global sobre el municipi.

Un darrer element significatiu és la planimetria de Figueres, que en matèria civil es coneix com el plànol de 1859, executat per Roca i Bros però que com a mestre de fortificacions ja n'havia fet d'altres, molt concrets i detallats, el 1847. Això, encara que Figueres tardés a comptar amb un plànol de la vila, beneficià al municipi; Roca i Bros demanà aixecar un plànol de Figueres el 1848, com hem vist, i no es fa fins més de deu anys després. Tot i això, el creixement ordenat de Figueres en tot aquest temps sense una planimetria global, s'aconsegueix perquè d'alguna manera ja existia tot i que feta des del Castell. Els diversos plànols dibuixats per Roca i Bros des del Castell són de tal minuciositat que permeten treballar sobre la vila perfectament; per tant, aquesta doble consideració d'arquitecte i mestre de fortificacions, entre d'altres, acabà per beneficiar a Figueres per la unitat d'acció tant pel que fa a l'evolució interna del municipi com per la seva relació en matèria d'infraestructures que l'envoltaven.

8. L'ARQUITECTE FLEXIBLE. Del conjunt del treball, i després d'haver parlat de la gran capacitat de treball de Roca i Bros, també cal esmentar que ens trobem davant d'un professional molt flexible en relació a la feina que té per endavant. La seva combinació a tres bandes com a docent, arquitecte i mestre de fortificacions,

---

⁶⁷¹ AGM(M). Revista de Inspección del año 1851. Sign. 3-1-1-20.

permet entreveure que aquesta flexibilitat és un element que va anar configurant la seva personalitat amb el pas del temps.

Roca i Bros, al llarg de la seva carrera executa moltes obres de tot tipus i condició, des de habitatges senzills i pràctics, en els quals s'especialitzà fins el punt de crear un model constructiu per Figueres vàlid que continuarà més enllà de la seva etapa com arquitecte municipal, a diferents palaus urbans per a famílies benestants, a construcció i reforma d'esglésies, edificis públics civils, passant per obres d'enginyeria com les conduccions d'aigua del castell a la vila.

No es tracta d'una característica pròpia de Roca, sinó que forma part també d'una generació de professionals que acaben convertint-se en enormement versàtils a l'hora d'afrontar un projecte. Aquesta versatilitat serà la que, d'alguna manera, provoca que siguin capaços des d'aquell racionalisme academicista, de no trobar una especialització sinó que en tots els camps de l'arquitectura puguin ser igual de bons.

Aquesta flexibilitat, juntament al fet que fos l'únic arquitecte acadèmic a la zona de l'Empordà, el portà a realitzar multitud de treballs de diferents característiques. Hem vist com dissenyà fàbriques que ens recordaven a esglésies, reformar habitatges, ampliar-los, dissenyar carrers, presons, saber cosir els diferents estrats urbans des d'una perspectiva de respecte a l'existent però d'imposició de la modernitat o crear equipaments públics que acabaran essent una referència urbana no només a Figueres sinó en el conjunt de Catalunya, i a més redissenyant el seu projecte de final de carrera.

No hi ha dubte que l'esperit il·lustrat es troba arrelat en Roca i Bros, i cal recular una altra vegada a la Junta de Comerç, com apunta Javier Antón⁶⁷² aquesta institució va desenvolupar un programa de formació de professionals en el que la branca científica i tècnica tenia un especial pes i interès; la voluntat de crear professionals ben formats i amb el coneixement dels avenços provinents de l'estranger, especialment de França, acaba convertint-se en un referent davant de la manca d'estudis universitaris a Barcelona, no només en relació a l'arquitectura sinó en la més àmplia gamma d'estudis científics i tècnics. Coincideixo plenament amb Javier Antón, quan considera que *la Il·lustració es va manifestar a partir d'una síntesi entre la raó i la fe, entre la voluntat crítica i el respecte a la tradició cristiana. A diferència dels filòsofs francesos, molts dels quals eren ateu o deistes, aquí els homes de lletres no van qüestionar de manera oberta ni l'absolutisme ni l'Església i*

---

⁶⁷² Javier ANTON PELAYO, "«La Il·lustració a Catalunya», 6, p. 173.

*els objectius que perseguien no ultrapassaven un reformisme moderat*⁶⁷³, perquè Roca i Bros entraria de ple en aquesta concepció.

En la documentació consultada, i hem de fer referència a la fulla de serveis i també al seu testament, en cap moment qüestiona la tradició cristiana tot i que sí manifesta una certa voluntat crítica sobretot a través i a partir de la seva feina.

Com hem dit, no tingué una vida social oberta, sinó més aviat una constant i discreta dedicació a la seva feina; tot i això, sí és cert que determinats projectes, com el mateix treball de final de carrera amb la concepció d'una biblioteca pública i museu de belles arts, sí qüestiona un model existent el de l'Antic Règim, que veu clarament que s'esfondra poc a poc però que no qüestiona públicament i que el respecte, malgrat que treballi en una altra direcció. El pas dels anys modificà aquesta concepció i el transformà en un professional més pràctic, però igualment dins d'una corrent de pensament de progrés i millora de la vida quotidiana del ciutadà.

En aquest context hem d'entendre la flexibilitat de Roca i Bros com arquitecte; fou capaç, a l'igual de molts dels seus contemporanis, d'extreure el màxim rendiment de tots els coneixements adquirits i de tota l'experiència acumulada i projectar una idea nova del seu entorn des del més pur academicisme i la racionalitat. La realitat del país, els imposava una versatilitat que no era la norma a la resta de l'Estat.

9. LA SOCIABILITAT DE L'ESPAI PÚBLIC. En relació a la flexibilitat de la que parlàvem així com d'aquest esperit il·lustrat que porten impeses la majoria de les seves obres, caldria destacar de Roca i Bros pel que fa a la seva feina a Figueres la imposició d'un element fins aleshores gairebé inexistent, l'obertura de nous espais públics amb una clara idea de convertir-los en espais socials i de relació entre les persones.

L'estructura de la Figueres de principis del segle XIX, era la d'una població que anava creixent sense massa ordenació i que tot just s'obria fora de la muralla medieval que poc a poc anava desapareixent. No existia en aquest inici de segle, espais oberts excepte la plaça de l'Ajuntament, dita en aquella època com a plaça Major, tampoc existien carrers amples ni voreres i l'ús de l'espai públic es restringia al eminentment pràctic de mercats o fires.

Amb l'ajut previ d'Enginyers militars es comença a redreçar amb la cobertura de la riera Galligans, per raons d'higiene, salubritat ja que les deixalles s'hi llençaven i era un focus de malalties constants, febres, brutícia en general i que la gent mirava

---

⁶⁷³ *Ibidem*, p. 171.

amb repulsió⁶⁷⁴, convertint-la posteriorment en Rambla i en principi, és a dir en el moment en què arriba Roca i Bros a Figueres, en una gran esplanada amb només una illa de cases propietat de la família Tutau⁶⁷⁵ però que tampoc tenia uns usos concrets i serà més endavant que s'hi traslladaran els mercats de Figueres.

Excepte la cobertura de la riera Galligans i la plaça de les Patates, obres fetes per enginyers militars entre 1820 i 1833, la resta dels espais estaven per dissenyar. Roca i Bros formarà part de la comissió d'obres de la cobertura de la Rambla en el moment en què es rectifiquen les línies de les façanes per fer més amples els carrers Caamaño i Monturiol, així com el de Lasauca.

Així mateix, i a banda d'aquests exemples que lliguen amb el que es dugué a terme abans que en fos l'arquitecte municipal, amb Roca i Bros s'obren espais públics nous lluny del centre tradicional i sense una justificació que provingués d'obres d'infraestructura sinó d'espais creats de nou que serveixen per dissenyar noves maneres d'entendre no només l'espai públic sinó, també, el conjunt del municipi com un element de transformació social, no només econòmic.

En aquest sentit el planejament, que no l'execució que es durà a terme en la dècada dels 80, de la plaça Triangular per tancar l'eixample comprès entre el carrer Olot i Vilafant, Rambla, carrer Sant Pau, carrer Nou i tancat pel carrer Sant Llàtzer, permet donar oxigen a un espai urbà destinat únicament a habitatges i que es preveia que estaria molt urbanitzat. El mateix succeeix amb el Passeig Nou, construït el 1880, però dissenyat per Roca i Bros per unir l'antic camí de Besalú i Llers amb Figueres. Igualment, la plaça Coberta (també del Gra) s'acaba d'urbanitzar en la dècada dels 80 pel mestre d'Obres Francesc Puig Sagué, però ja apareix com espai obert en el plànol de Roca i Bros de 1859 i com un nexa entre Figueres i la carretera que porta a Roses, amb les rectificacions pertinents pel que fa al carrer Castelló i de la Rutlla, i tenint en compte que aquell espai actualment la Plaça Catalunya hi havia l'Hospital dels pobres i per tant estava urbanitzat.

En algun dels seus projectes, com el de l'eixample i rectificació del carrer de la Barceloneta, explica com cal eixamplar-lo per poder deixar més espai al vianant i ampliar-lo fins al Rec Arnau com a sortida natural de Figueres cap a la zona agrària que li restava connectada amb Vilabertran, amb zona d'horta humida i molt fèrtil.

---

⁶⁷⁴ RODEJA, *Llibre de Figueres*, p. 11-12.

⁶⁷⁵ BERNILS, «La Rambla de Figueres», 23, p. 273-274.

D'alguna manera, Roca i Bros, entén que l'espai públic no només ha de tenir un ús pràctic sinó que també és un espai social; és cert que els espais oberts eren necessaris per al manteniment del creixement econòmic basat en un model comercial de mercats molt fort, potent i amb una influència que prenia tot l'Empordà, però també en alguns dels seus projectes explicita la necessitat de què l'espai públic sigui més ampli, adduint normalment raons d'higiene, seguretat i salubritat pública, tema que ha anat apareixent al llarg d'aquest treball.

L'ideal il·lustrat i també la certesa del pas endavant que Figueres calia fer cap a la modernitat són les peces amb les que Roca i Bros treballa com elements que configuren el futur d'un espai que, tot i les modificacions i millores que viu en el primer terç del segle XIX, encara manté una estructura bàsicament medieval poc modificada encara malgrat ja hagi superat les muralles i amb un seguit de mancances que poc a poc s'aniran redreçant cap a una estructura urbana més amable, més oberta i, sobretot, capaç d'aguantar el pas del temps i del mateix progrés que, tanmateix, pregonava. Una prova d'aquesta nova manera d'entendre l'espai urbà està en què majoritàriament Roca i Bros treballa en els considerats afores de Figueres, en aquells espais en què cal incidir no només amb l'arquitectura sinó, també, en l'urbanisme que l'acull.

10. EL SEU LLEGAT. Veure Figueres avui, en ple segle XXI, i plantejar-se quin és el llegat de Roca i Bros per a la ciutat no és fàcil. Els diferents esdeveniments que ha patit la ciutat en tots sentits tant històrics, urbanístics, socials, econòmics, culturals i de transformació total de la societat, compliquen poder advertir quin és el llegat viu que va deixar Roca i Bros.

A simple vista, i de manera evident, la construcció del Teatre Principal suposarà un canvi de mentalitat per als figuerencs en el seu moment però amb el pas dels anys, i malgrat les adversitats, aquest impressionant equipament ha sabut superar la seva època i seure's en l'ampit no només de la normalitat sinó del present. La seva construcció suposà un gran trasbals urbà, sortosament, que tot i que no sempre es va saber gestionar, cent-seixanta anys després i paradoxalment convertit en un museu d'art que, en certa mesura, havia estat l'objecte original del projecte.

Efectivament, també, els grans casals o palaus urbans que resten a Figueres majoritàriament són obra de Roca i Bros, i en el benentès que se n'han perdut exemples. És cert que alguns anteriors s'han conservat i que, també, se'n van construir amb posterioritat durant l'època eclèctica o durant el modernisme, però els casals de referència a Figueres continuen essent la Casa Fages, la Casa Romaguera, la Casa Rodeja, la Casa Pou i d'altres.

Al comprovar que una part important de la seva feina s'ha conservat, com per exemple una part rellevant de l'eixample que està vertebrat a través del carrer

Vilafant que continua essent un espai eminentment residencial, l'estructura urbana del qual en prou feines si s'ha transformat en el seu interior, confirma que la idea urbana de Roca i Bros era encertada. En el moment en què aquests habitatges, tant els més grans com els més modestos que romanen dempeus, continuen tenint vigència com habitatges malgrat les modificacions que hagin sofert, ens dóna la raó al pensar que el model creat per ell no només va funcionar sinó que encara funciona, i atès el creixement de Figueres podríem afirmar que en el seu moment originari devia funcionar molt bé, tot i tenint en compte que sovint els materials utilitzats eren modestos i d'una qualitat que no fa pensar en la conservació òptima.

Les diferents superposicions d'estils, de noves vies urbanes o de nous edificis, infraestructures o equipaments, que podrien eclipsar o eliminar la imatge creada a mitjans del segle XIX, no ho han aconseguit i en canvi continuen sobresortint per damunt d'altres edificacions més modernes, més grans o més funcionals.

Igualment, el seu llegat podem traduir-lo de manera que permet situar Figueres en el mapa de les viles catalanes de mitjans del segle XIX que fan de l'arquitectura i l'urbanisme un eix central de la seva evolució en aquesta època; de les viles i ciutats que es construeixen en aquest moment. D'alguna manera, la transcendència de l'obra de Roca i Bros es troba a Figueres però també permet veure com queda lligada a altres municipis com Girona o Barcelona, també de la mà d'arquitectes acadèmics que apliquen els seus coneixements moderns sobre el territori i que en ocasions són companys d'estudis del mateix Roca i Bros.

D'alguna manera Figueres, gràcies a Roca i Bros, es puja al carro de la modernitat en conceptes com la salubritat dels habitatges, els espais públics amb un marcat caràcter social o les intervencions urbanístiques amb una planificació a mig termini que fins aleshores no eren habituals i molt menys sistemàtiques. Aquesta modernitat serà la que s'aplicarà en altres ciutats de manera simultània que a Figueres i, d'aquesta manera, el llegat de Roca i Bros també és situar a Figueres a l'avantguarda de les noves ciutats catalanes del XIX.

Finalment, i per cloure tot el treball, penso sincerament que el gran llegat de Roca i Bros respecte a l'urbanisme i l'arquitectura de la Figueres de mitjans del segle XX, que ens ha arribat i s'ha mantingut al llarg del temps, és la força amb la que l'arquitecte d'Abrera va saber crear un perfil de ciutat, una imatge urbana molt lligada al segle XIX, que Josep Pla veia Figueres amb un vague aire francès, que ha acabat convertint-se en el segell d'identitat urbana que va permetre continuar amb el model molt temps després de la desaparició de l'arquitecte, que es va respectar en el segle XX i que, ha sabut mantenir-se fins els nostres dies.

Josep Roca i Bros, de qui curiosament no s'ha pogut trobar cap imatge seva, va deixar i transmetre a Figueres elegància, puresa de l'estil i racionalitat acadèmica

barrejada amb una discreta bellesa formal que, sense adonar-nos, ens fa apreciar el seu conjunt al fer-hi, distretament, una passejada.

ANNEX D'IL·LUSTRACIONS

RELACIÓ D'IL·LUSTRACIONS PER CAPÍTOLS

I PART

LA FIGUERES DEL TOMBANT DEL SEGLE XVIII i LA SEVA EVOLUCIÓ FINS A L'ARRIBADA DE JOSEP ROCA I BROS. L'ARQUITECTE ACADÈMIC

Capítol 2

- Imatge 1. Cens de Floridablanca
- Imatge 2. Can Mach, Figueres.
- Imatge 3. Museu del Joguet de Catalunya, Figueres.
- Imatge 4. Plànol de la fortalesa de Sant Ferran de 1811.
- Imatge 5. Dibuix dels rentadors vells (plaça de la Palmera), Figueres.
- Imatge 6. Monestir de Sant Roc (Caputxins), Figueres.

Capítol 3

- Imatge 1. Fotografia antiga de la Colònia Bros, Abrera – Martorell.
- Imatge 2. Fotografia actual de la Colònia Bros, Abrera – Martorell.
- Imatge 3. Fotografia actual de la Colònia Bros (detall estat), Abrera – Martorell.
- Imatge 4. Vista lateral de l'església de la Puríssima, Abrera – Martorell.
- Imatge 5. Fotografia de la caràtula del projecte de l'església de Lledó.
- Imatge 6. Fotografia del Teatre Principal finals segle XIX, Figueres.
- Imatge 7. Fotografia del Teatre – Museu Dalí actual, Figueres.
- Imatge 8. Plànol de reforma d'habitatge de Roca i Bros, Figueres.
- Imatge 9. Fotografia de la Plaça de la Palmera a principis segle XX, Figueres.
- Imatge 10. Detall d'ornament maçó a Fundació Clerch i Nicolau, Figueres.

Capítol 4

- Imatge 1. Detall/fragment de fotografia realitzada per Alfons Martínez Puig
- Imatge 2. Detall/fragment retocat amb Galeria fotogràfica de Windows Live.
- Imatge 3: Nota escanejada de Josep Roca i Bros.
- Imatge 4. Segona signatura a mida normal.
- Imatge 5. Detall del cognom "Roca", de la firma de la imatge 1.
- Imatge 6. Detall de la rúbrica de la signatura de la imatge 1.
- Imatge 7. Detall de la signatura i rúbrica de la imatge 3.
- Imatge 8. Detall de cal·ligrafia anglesa extret de "Atelier Meave" de Facebook.
- Imatge 9. Detall de l'encapçalament previ de la firma.
- Imatge 10. Detall de l'encapçalament citat.

Capítol 5

- Imatge 1. Document d'accés Cos Enginyers.
- Imatge 2. Projecte de presó de 1854.
- Imatge 3. Plànol de les cobertes Gran Teatre del Liceu.
- Imatge 4. Plànol edifici sota zona polèmica, Figueres.
- Imatge 5. Plànol d'edifici per edificar al carrer Olot, Figueres.
- Imatge 6. Plànol del Castell de Sant Ferran i la Vila de Figueres.
- Imatge 7. Detall plànol Figueres, zona polèmica.
- Imatge 8. Plànol del Castell de Sant Ferran i la Vila de Figueres.
- Imatge 9. Detall plànol Figueres.
- Imatge 10. Fotografia aqüeducte del Castell de Sant Ferran.
- Imatge 11. Plànol canalitzacions d'aigua, Figueres.
- Imatge 12. Plànol canalitzacions d'aigua, Castell – Figueres.
- Imatge 13. Plànol del Castell de Sant Ferran i la Vila de Figueres.

II PART

EL NAIXAMENT D'UNA CIUTAT. FIGUERES A MITJANS DEL SEGLE XIX I LA TRANSFORMACIÓ DE LA VILA RURAL A CIUTAT URBANA. OBRA DE ROCA I BROS

Capítol 6

- Imatge 1. Detall casa plurifamiliar carrer Monturiol, Figueres.
- Imatge 2. Vista actual de l'aqüeducte del castell de Sant Ferran.
- Imatge 3. Plànol canalitzacions d'aigua, Figueres.
- Imatge 4. Accés cisternes subterrànies del Castell de Sant Ferran.
- Imatge 5. Cisternes subterrànies Castell de Sant Ferran.
- Imatge 6. Cisternes subterrànies Castell de Sant Ferran.
- Imatge 7. Plànol canalitzacions d'aigua, Castell – Figueres.
- Imatge 8. Plànol del Castell de Sant Ferran i la Vila de Figueres.
- Imatge 9. Plànol del Castell de Sant Ferran i la Vila de Figueres.
- Imatge 10. Plànol del Castell de Sant Ferran i la Vila de Figueres.
- Imatge 11. Plànol del Castell de Sant Ferran i la Vila de Figueres.
- Imatge 12. Edificis previs a Roca i Bros al carrer de La Jonquera, Figueres.
- Imatge 13. Edificis previs a Roca i Bros al carrer de La Jonquera, Figueres.
- Imatge 14. Detall cantonada amb pedra polida, Figueres
- Imatge 15. Edifici a la Rambla, Figueres.
- Imatge 16. Edifici al carrer Olot, Figueres.
- Imatge 17. Plànols edifici carrer de la Rosa, Figueres.
- Imatge 18. Fotografia edifici Camps –Ros, Figueres.
- Imatge 19. Fotografia edifici Camps –Ros, Figueres.
- Imatge 20. Plànol de l'edifici Camps – Ros.

- Imatge 21. Fotografia Casa Fages, Figueres.
- Imatge 22. Fotografia, Casa Bonaterra, Figueres.
- Imatge 23. Fotografia Cassa Joanamà, Figueres.
- Imatge 24. Fotografia Casa Poli-Deseya, Figueres.
- Imatge 25. Plànol presó de 1854.
- Imatge 26. Dibuix plànol de Figueres de 1859.
- Imatge 27. Fotografia Adoberia Bassols, Figueres.
- Imatge 28. Fotografia fàbrica al carrer Nou, Figueres.
- Imatge 29. Fotografia Església Divina Providència, Figueres.
- Imatge 30. Fotografia interior Divina Providència, Figueres.
- Imatge 31. Fotografia enderroc Divina Providència, Figueres.

Capítol 7

- Imatge 1. Plànol teatre vell, anterior al Principal.
- Imatge 2. Fotografia Església Sant Pere i Capella dels Dolors.
- Imatge 3. Ofici sobre el Teatre emès pel Governador Civil.
- Imatge 4. Projecte del Teatre Principal de Josep Roca i Bros.
- Imatge 5. Detall làmpada interior del teatre.
- Imatge 6. Plànol del teatre de 1866.
- Imatge 7. Acord de Comissió del Teatre i Rebut de 2.000 rals de 1850.
- Imatge 8. Acord de Comissió del Teatre i Rebut de 2.000 rals de 1850.
- Imatge 9. Rebut d'abonament de 1865 a nom de Sebastià Trullol.
- Imatge 10. Plànol del teatre de 1866
- Imatge 11. Portada de l'escriptura de cessió de llotja, 1880.
- Imatge 12. Dibuix del plànol medieval de Figueres.
- Imatge 13 Fotografia de les escales d'accés al carrer La Jonquera des de Teatre.
- Imatge 14. Fotografia Casa Romaguera, Figueres.

Capítol 8

- Imatge 1. Fotografia Casa de Romà, Figueres.
- Imatge 2. Fotografia Casa Puig Descals, Figueres.
- Imatge 3. Plànols carrer Vilafant, Figueres.
- Imatge 4. Plànols carrer Nou, Figueres.
- Imatge 5. Plànol d'ampliació edifici Pedro Lluch, 18-- , Figueres.
- Imatge 6. Instància Llonch, 1846, Figueres.
- Imatge 7. Plànol Casa Llonch, 1846, Figueres.
- Imatge 8. Instància Joan Mas, 1846, Figueres.
- Imatge 9. Plànol Casa Mas, 1846, Figueres.
- Imatge 10. Instància Puigmaniscle, 1847, Figueres.
- Imatge 11. Plànol Casa Puigmaniscle, 1847, Figueres.
- Imatge 12. Instància Camps, 1847, Figueres.

- Imatge 13. Plànol Casa Camps, 1847, Figueres.
- Imatge 14. Fotografia Casa Trullo, Figueres.
- Imatge 15. Fotografia detall terrat Casa Trullol, Figueres.
- Imatge 16. Fotografia Casa Pou, Figueres
- Imatge 17. Fotografia Casa Pou, Figueres.
- Imatge 18. Fotografia Casa Pou, Figueres.
- Imatge 19. Fotografia Casa Rodeja, Figueres.
- Imatge 20. Fotografia model comercial, Figueres.
- Imatge 21. Fotografia Casa Monturiol, Figueres.
- Imatge 22. Fotografia Casa Bonaterra, Figueres.
- Imatge 23. Fotografia Casa Joanamà, Figueres.
- Imatge 24. Dibuix plànol de 1859 de Figueres.
- Imatge 25. Plànol detall Figueres, de 1847.
- Imatge 26. Fotografia Encapçalament Ordenances Municipals, 1850, Figueres.
- Imatge 27. Fotografia mides balcon, ordenances 1850, Figueres.

Capítol 9

- Imatge 1. Plànol casa Francesc Freixas, Girona.
- Imatge 2. Plànol casa Francesc Freixas, façana principal, Girona.
- Imatge 3. Plànol casa carrer Nou, Girona.
- Imatge 4. Fotografia segell de goma seca de Josep Roca i Bros.
- Imatge 5. Fotografia Casa Rahola, Cadaqués.
- Imatge 6. Fotografia detall ornamentació Casa Rahola, Cadaqués
- Imatge 7. Fotografia antiga fàbrica de Les Escaules, Boadella – Les Escaules.
- Imatge 8. Informe Reial Acadèmia aprovant projecte reforma església Lladó.
- Imatge 9. Aprovació projecte de reforma església de Lladó.

Capítol 10

- Imatge 1. Plànol eixample del carrer de la Rutlla, Figueres.
- Imatge 2. Plànol construcció edifici al carrer Conde del Asalto, Barcelona.
- Imatge 3. Plànol reforma edifici al carrer Cortes, Barcelona.
- Imatge 4. Fotografia detall signatura de Josep Roca i Bros en el seu testament.
- Imatge 5. Inscripció de defunció de Josep Roca i Bros.

ANNEX DOCUMENTAL

ANNEX DOCUMENTAL

I

AHMF, Fons Municipal de Figueres, Ordenances dels Alcaldes de Barri.

“6 Mayo de 1807.

Ordenanzas expedidas por el Rey y Supremo Consejo de Castilla para el establecimiento de los quatro Alcaldes de Barrio en la Villa de Figueras.

Don Carlos por la gracia de Dios Rey de Castilla, de León, de Aragón, de las dos Sicílias, de Jerusalem, de Navarra, de Granada, de Toledo, de Valencia, de Galicia, de Mallorca, de Menorca, de Sevilla, de Cerdeña, de Cordova, de Corcega, de Murcia, de Jaen, Señor de Vizcaya y de Molina, etc. Por quanto por el Ayuntamiento y Corregidor y Regidores de la Villa de Figueras en el nuestro Principado de Cataluña se hizo a la nuestra Audiencia de el, una representación en seis de Agosto del año proximo pasado de mil ochocientos seis exponiendo que con el fin de fomentar la tranquilidad publica restablecer el sosiego que por tanto tiempo havia perturbado los animos de los labradores de aquella Villa, entre otras disposiciones, que havia adoptado, havia sido la formación de unas ordenanzas para el regimen y gobierno de Alcaldes, o comisarios de Barrio que presentaba. Que este proyecto le miraba el Ayuntamiento como uno de los puntos mas interesantes para solidar la tranquilidad publica, no solo por hallarse dicha villa situada cerca de la frontera, donde todos los dias se presentaban sugetos no conocidos ya por via de transito, ya por establecerse en ella, por cuyo medio se tendria una noticia exacta de todo, si tambien por la seguridad de los mismos vecinos, que tenian de pronto una especie de Bayle pedaneo que por los asuntos de poca monta sabia con su prudencia disipar las quexas y acallar los malcontentos; y en fin tenia el Magistrado en todos tiempos unos sugetos de probidad y honradez a quienes podia acudir para coadyuvar a la felicidad pública. Que cuando se estableció el Corregimiento de Figueras fue segregado del de Gerona y se havian seguido las sabias maximas de aquel Gobierno, y por lo mismo hallandose erigidos en aquella ciudad Alcaldes de Barrio perpetuos, que proponia a la citada nuestra Audiencia para el correspondiente despacho del titulo, le havia parecido al Ayuntamiento hacerselo presente, para que en el caso que se dignase aprobar las referidas Ordenanzas pasaria a proponerla sugetos de probidad y honradez para el desempeño de este encargo a fin de librarles los correspondientes titulos. Y el tenor de las expresadas Ordenanzas es como se sigue Ordenanzas formadas para el régimen y gobierno de los Alcaldes, o Comisarios de Barrio de la Villa de Figueras, cabeza de su Corregimiento

1.- Debe haver quatro Barrios que se repartiran entre quatro Alcaldes en esta forma: El primer Barrio todo lo que es dentro el casco de la Villa comprehendidos

sus antiguos muros. El segundo todo lo que comprende la Riera de la parte de mediodía. El tercero, todo lo que comprende el recinto de los antiguos Muros por la parte de fuera desde el Pouet hasta la Portella dels Engiñers y la Riera y desde dicho Pouhet asi a las Huertas de Piferrer y Queralt hasta el Rech arnau i camino de las Figuetas y el quarto todo el recinto de la parte de fuera de los muros antiguos desde el Pouhet asi a la calle de Junquera fuera, Rech Arnau, Garrigal baxada del Castillo hasta la Riera y linea de division de la Fortaleza de San Fernando todo arreglado al plano de la Villa que queda en el Archivo del Ayuntamiento, cuidando dichos comisarios de Barrio de que se mantenga la quietud en el suyo con la mayor vigilancia.

2.- Tendra cada uno un libro de matricula, en el que se anotara todos los vecinos de su Barrio de qualquier clase, condicion y sexo que sean con individuacion de sus empleos y oficios a fin de dar cuenta siempre que convenga de las personas que habiten en el, o se hubiesen ausentado de su Barrio, debiendo al principio del año hacer un padrón general.

3.- Los Dueños de las casas al tiempo de arrendarlas y de irse sus ynquilinos deberan dar parte en sus escritos al Alcalde de su Barrio de los sugetos a quienes haya alquilado la casa, o piso, y de los que se hayan ido baxo pena de tres libras pasado el termino de tres días sin haverlo executado a fin de que el Alcalde de Barrio lo anote en su libro.

4.- Baxo la misma pena deberan los vecinos, o cabezas de casa dar una nota por escrito de los forasteros que les vengan en sus casas y quisiesen estar mas de tres dias detenidos en esta Villa, cuya noticia siempre que el gobierno reconozca util por algunos acontecimientos extraordinarios, dispondra se den diariamente.

5.- Debera tener un exacto asiento de los mesones, posadas publicas, bodegones, tabernas, y casas de juego y los dueños de estos deberan darle por las noches diariamente parte de los huespedes que tengan y cuidará que a estos se les dé el tratamiento que corresponde, arreglandose a los precios corrientes de los viveres y que se cierren dichas casas a las horas regulares.

6.- Todo forastero que fuese a habitar en su Barrio de asiento, deberá notarlo en el libro y con papel que contenga dia y año dará noticia al Governador, explicando en él las cualidades que pronto supiere del sugeto.

7.- Hará una nota de los ociosos, vagamundos, mugeres mundanas y otros de mala conducta, que tenga en su barrio, y dará copia de ella al Gobierno siempre que se le pidiese.

8.- Zelará los autos de policía tocantes a alumbrados, limpieza de fuentes y calles, para cuyo caso tendrá jurisdicción económica y preventiva con los Regidores dando cuenta al Gobierno directamente.

9.- Tendrá personas de confianza secretas, que le avisen de todas las juntas o conventículos que se tuviesen y que en ellas, o fuera de ellas se discurriese contra el estado o Gobierno, que en este caso dará luego parte al Gobernador, para que providencie lo conveniente.

10.- De qualquier delito que sucediere en su Barrio, pasara dentro de veinte y quatro horas aviso al Gobernador, y asi bien una denuncia formal a los tribunales de Justicia, a quienes tocare, para que providencien lo conveniente, con la prontitud que se necesita.

11.- Si hallare algun delincuente in fraganti en su distrito u en otro, podrá prenderlo y ponerlo en la carcel dando inmediatamente parte al Gobernador o Alcalde Mayor, a menos de suceder de noche, que en tal caso podrá suspender su parte hasta la mañana del dia siguiente.

12.- Nombrara uno o dos sugetos de su barrio para acompañarle a la Ronda de noche siempre que el Gobierno lo estime conveniente.

13.- No consentirá, anden por las calles ni pidan limosna enfermos de mal de San Lazaro y otros accidentes contagiosos.

14.- Cada Alcalde de Barrio llevara un libro de fechos, en el que escribirá quanto ocurriere y las providencias, que por si tomare en las urgencias, cuyos libros haran fee y serviran para dar los informes que ocurran y se les pidiesen por el Gobierno.

15.- Los Serenos por turno deberan presentarse diariamente a los Alcaldes de Barrio para recibir las ordenes, que estos les den, las que deberan cumplir exactamente ya para traer avisos, ya para otros asuntos del Real Servicio.

16.- No podran ingerirse en la conducta privada de los vecinos no dando escandalo, ni ocasionando turbaciones, antes bien deberan tener por norte en sus operaciones la tranquilidad y seguridad del vecino y la felicidad publica. Figueras primero Agosto de mil ochocientos seis. Por decreto de diez y ocho de dicho mes de Agosto mando la referida nuestra Audiencia de Cataluña que el citado Ayuntamiento de Figueras acudiese al nuestro consejo, como asi lo hizo en dos de septiembre siguiente insistiendo en la aprobacion de las expresadas Ordenanzas, y solicitando, que con su insercion se librase el correspondiente Despacho, para que en los propios terminos que en la Ciudad de Gerona se procediese al nombramiento y erección de los quatro Alcaldes de Barrio señalados en ellas. Y

visto por los del nuestro consejo, teniendo presente lo informado por la expresada nuestra Audiencia de Cataluña y lo expuesto por el nuestro Fiscal por auto que proveyeron en once de este mes se acordó expedir esta nuestra carta. Por la qual concedemos al Ayuntamiento de la Villa de Figueras el permiso que solicita para el establecimiento de quatro Alcalde de Barrio según y en los terminos que comprehenden las Ordenanzas, que van insertas, las quales aprobamos, con tal que la eleccion de aquellos se haga anualmente por los vecinos electores de Parroquia, según se executa la de Diputados y Personero, y que los que sirvan dichos destinos, usen del Baston, conforme a lo mandado en la Real Ynstruccion de veinte y uno de Octubre de mil setecientos sesenta y ocho. Y en su consecuencia mandamos al nuestro Corregidor, Alcalde Mayor y Ayuntamiento de dicha Villa de Figueras y demás a quienes en qualquier manera corresponda la observancia y cumplimiento delo contenido en esta nuestra Carta, que siendo con ella requeridos la vean, guarden, cumplan y executen y hagan guardar, cumplir y executar todo y por todo según y como en ella se previene sin contravenirla. Ni permitir su contravencion en manera alguna. Que asi es nuestra voluntad. Y que de esta nuestra carta se tome la razón en la contaduria general de la Comision gubernativa de consolidacion de vales por quien se expresara la cantidad que se huviere etc...

II

AHMF, Libro Borrador de la Alcaldia Mayor de Figueras.

Libro Borrador de la Alcaldia Mayor de Figueras, Juan Manuel de Moya, Alcalde Mayor de esta Villa de Figueras (1816-1821).

Sala del Crimen. E.S.= La variación que acaba de haber en la Esquadra de Valls, de este Corregimiento, es causa de que moleste la preciosa atención de V.E., con una exposición a mi entender digna, de que V.E. la tome en consideración, por ser V.E. el inmediato Gefe, de quien dependen las Esquadras.

Es indudable E.S., que la opresión en que se vieron los vecinos del Principado de Cathaluña, despues de la guerra sucesion por un considerable <número?> de malhechores que inundaban y corrían sus caminos, atacando a los pasajeros, robandolos y quitandoles las vidas, fue la causa de que se proyectase la formacion del cuerpo de Esquadras.

En efecto, elevado a S.M. este laudable pensamiento por Real Orden de 21 de Abril de 1719, se dio comisión al E. S. Capitan General, Marques de Castel-Rodrigo para que formase las Esquadras, de gente honrada y esforzado valor; Estas en su principio, se pusieron a la orden y disposición del Bayle del Valle de Valls, de donde han tomado la denominación, que las distingue de los demás cuerpos, perseguidores de malhechores.

Tanto los Comandantes de este Cuerpo, como los Cabos y Mozos, son nombrados, y despachados por el E.S. Capitan General del Principado, quien hecho el nombramiento inmediatamente avisa a V.E. para su noticia, lo que es muy consiguiente, porque <asi?> reconocen las Esquadras en el Principado otros Gefes que (es) de V.E. de quien dependen y a otro (lado del) E. Capitan General.

El instituto de este Cuerpo no es otro mas que auxiliar a las Justicias, rondar los caminos, espiar los malhechores, perseguirlos, arrestarlos y entregarlos a aquellas, para que los juzguen, dando cuentas al Capitan General y a V.E.

Estas obligaciones que las cumplen desde la creacion del cuerpo, no constan por reglamento alguno, por que no se les dio, ni menos ordenanzas, para su gobierno economico; El Real y Supremo Consejo de Castilla, dispuso que por la Real Audiencia de Barcelona formase las Reglas, por las que se debían de regir las Esquadras de Cataluña, y cumplendolo V.E. formalizó unas ordenanzas, las que remitidas a dicho Real Consejo, está aun pendientes su aprobación; En el interin

se verifica este, no tienen otras ordenanzas, ni instrucciones que las que reciben del E. Capitán General o de V.E. en las comisiones a que son destinadas, sin gozar de fuero, por estar declarado que son unos Alguaciles armados de V.E.

Considerando V.E. desde el establecimiento de este Cuerpo, la precision que havia de ponerse las Esquadras en puntos ventajosos para la tranquilidad del Principado, eligió V.E. despues de un prolixo examen, los mas a proposito, para capturar los perturbadores del orden y sosiego publico: Entre los que V.E. escogió lo fue el de la Villa de Figueras, estableciendo en ella una Esquadra, que ha permanecido desde entonces, haciendo innumerables servicios, consecuente con su instituto.

La situacion de Figueras es de las mejores, o tal vez la unica del Principado, porque siendo de un numeroso vecindario, crecidos mercados, concurrencia diaria de toda clase de gente, situada en la carretera principal de Francia y muy proxima a esta Nacion, no puede ser desamparada de la Esquadra, que en lo antiguo, se la señaló, y mucho mas, haviendose creado en capital del Corregimiento de su nombre.

En el nuevo arreglo de Esquadras no puede menos que su comandante de haya olvidado del principal fin a que fueron creadas y de la inmediata dependencia que tienen de V. E. con quien es imposible se haya contado, <para?> el tanstorno, que se nota en <la?> de Figueras: Esta Esquadra, si bien se ha aumentado hasta el numero de 18 Mozos, se ha dividido en dos mitades, haciendo que la una resida en la Villa de Besalú y la otra en la de Perelada, dexando descubierto el punto tan interesante de Figueras, y abierta la carretera de Francia, por donde impunemente puede transitar qualquier malhechor: Por poco practico que uno sea en el terreno de este Corregimiento, conocerá que Perelada no es, ni puede ser, apto para residir una mitad de la Esquadra que por mas rondas que se executen jamas puede verificarse una parte del servicio que hacian en Figueras, resultando el que huyendo los hombres de malvivir de los pueblos pequeños se refugiaran a esta Capital, como mas a proposito para encubrir sus maldades.

Con esta variación E.S. no se cumple la mente del Soberano en la creacion del Cuerpo de Valls en auxiliar a las Justicias, porque las principales del Corregimiento en Figueras quedaran sin ninguno para los casos que ocurran.

Mi juzgado esta servido por un solo Alguacil, con el que no puedo vigilar para la seguridad y tranquilidad publica, no puedo hacer rondas ni tengo de quien valerme para la captura de varios delinquentes, por falta del auxilio de los Mozos: las delaciones que se me hacen, contra malhechores son continuas y tan urgentes, que no dan lugar para ir a Perelada y a Besalú por el auxilio de la Esquadra, malgrandose por ello la aprehension de los reos, y descubrimiento de los crímenes; Desde que se verificó la mutacion ya insinuada me he visto apuradisimo,

no he tenido con quien perseguir a los malvados que han insultado a varios vecinos, se han fugado varios sospechosos, que habrian sido arrestados y castigados, sin que en tiempo alguno se me pueda hacer responsable, por que la actividad de mis providencias quedan incumplidas por falta de executores de ellas.

Para evitar tamaños males, espero que atendiendo V.E. a la creacion de (las) Esquadras de Valls, al ser V.E. el inmediato Gefe, de quien dependen, a la situacion de Figueras y al ningun auxilio con que puedo contar para la Real Jurisdiccion que <exerxito?>, se servira V.E. disponer, se establezca otra vez en esta Villa la Esquadra que habia en ella sin que por esto dexee de rondar los Pueblos del Corregimiento, como lo ha hecho con la actividad que se ha hecho ver a V.E. Dios Guarde a V.E. Figueras, 11 Maio (de 1816).”

III

AHMF, Fons Municipal de Figueres, caixa 948. 1841

“Ordenanzas que deberan observar los cuatro Serenos de esta villa.

1º Deberan estar reunidos en la Plaza de la constitucion para empezar su ronda, de 1º Mayo á 1º Setiembre, á las once y duraran hasta las 3 y $\frac{1}{2}$ y en lo demas del año á las diez y duraran hasta las 4 y $\frac{1}{2}$.

2º En cada hora y media haran la ronda cada uno en todo su barrio, anunciando la hora con los intervalos regulares.

3º Estaran obligados á hacer cuanto les mande el Ayuntamiento relativo al servicio del comun y particularmente á regar el paseo una ó dos veces la semana según disponga el Regidor comisionado.

4º Tendran, á mas de la que recojan de los vecinos de sus barrios dos reales por cada dia de alumbrado, cada uno, y 32 reales al año por trapos.

5º Deberan presentarse en casa de la villa todos los serenos que cuidan del alumbrado á las diez de la mañana á recibir el aceite y colocar la botella seguidamente en sus faroles no pudiendo dejarlas así llenas como vacias en ninguna casa, tienda ó botica sino que desde el deposito de dicha casa de la villa deben ponerlo en los faroles retirando las botellas vacias en la indicada casa de la villa.

6º Deberan igualmente todos los dias al tiempo de poner el aceite en las farolas limpiar sus vidrios tanto interior como esteriormente afin de que no queden empañados y produzcan la luz correspondiente.

7º Cuando sea luna llena en cuyos dias no se encienden los faroles á menos de necesidad deberan bajarlos y limpiarlos bien sacando todo el engrudo y reconociendo las cuerdas si se hallan ó no consumidas en cuyo caso dará parte inmediatamente al macero encargado de la distribucion del aceite á los efectos correspondientes.

8º Al tiempo de encender los faroles deberan poner la torcida à la medida que está señalada para que anden bien, debiendo mudar los algodones de tres en tres dias ó de cuatro en cuatro si se necesita mudarlos.

9º Deberan encender los faroles en las horas que se destinen por el Ayuntamiento, su Comisionado ó macero encargado del alumbrado sin que puedan encenderlos ni poner el aceite ni las mugeres ni los niños pues deben ser precisamente los cuatro serenos mismos sin valerse de ninguna otra persona sin permiso del ayuntamiento ó de dhos. Sres. Comisionados del alumbrado.

10º Si se apagase algun farol en las horas que debe arder deberan volverlo á encender.

11º Siempre que sean llamados por los sres. Regidores ó alguno de ellos para el registro de faroles o cuerdas deberan presentarse con la escalera á fin de ejecutar el espresado registro.

12º Luego que vean algun farol descompuesto daran parte al Regidor Comisionado y pasaran ála Secretaria de ayuntamiento para que el Secretario les dé la papeleta para que el ojalatero lo recomponga.

13º Si se malvaretase algun farol por culpa del Sereno que cuida de él se recompondrá á sus costes.

14º Si se rompe alguna cuerda por inutil de cuyas resultas se echase á perder algun farol será á cargo del Sereno su recomposicion por no haber avisado á su tiempo del mal estado de la cuerda.

15º Deberan sujetarse á las ordenes que les diesen los Sres. Regidores comisionados ó el Secretario del ayuntamiento ó el macero encargado de los faroles.

16º Para el caso de incumplimiento á cualquiera delos artículos quedan facultados los sres. Comisionados del alumbrado para imponer una multa de 4 á 40 reales, sin perjuicio de las demas providencias que crean convenientes.

Figueras, 28 de Mayo de 1841. P.A.D.M.Y.A. Genaro Moner”

IV

AHMF, Correspondència de Seguretat Pública, 26 de maig de 1844.

“Gobierno Superior Político de la Provincia de Gerona. En la persuasión de que los enemigos del Trono de nuestra augusta REINA y de la Constitucion no perdonan medio alguno para turbar el reposo y la paz de que venturosamente disfrutan los pueblos, y que á toda costa conviene se conserve, preciso es apelar á todos los medios inimaginables para trastocar tan criminales tentativas, hasta conseguir el esterminio de los conspiradores. Por tanto, prevengo a V., que cooperando eficazmente á tan privilegiado objeto, mientras que se circula y pone en ejecucion el reglamento general, que se esta formando para el servicio de batidas ó somatenes cumpla V. con exactitud las prevenciones siguientes.

1º. Al punto que en este término ó jurisdiccion se presentasen alguna partida ó grupo de bandidos, se tocará a rebato habiendo que capitaneados por V. ó quien haga cabeza de somaten, se acose y persiga á los malvados, hasta conseguir su captura ó esterminio.

2º. A esta batida deberan concurrir en caso necesario, no solo las personas que tengan armas, sino tambien todo vecino ó habitante del pueblo desde la edad de 15 años hasta la de 50, armado de palos, chuzos ó cualquiera otro instrumento defensivo y defensivo.

3º. Al que en casos urgentes se escusare ó resistiese á tal persecucion, estando en aptitud para ello, considerándole como sospechoso, será arrestado procediéndose contra él en los términos á que haya lugar, y dándome cuenta de todo para los efectos ulteriores.

4º. Poniéndose V. de acuerdo con el comandante de armas de ese distrito, recibirá sus instrucciones, las dará cumplimiento, y contribuirá activamente á todo cuanto dicho gefe ordenare, para perseguir y esterminar los malhechores.

5º. Al instante que V. oyese tocar á rebato ó somaten en algun pueblo comarcano, repetirá el toque en ese pueblo, dispondrá la batida en los términos acordados hasta encontrarse con la gente del somaten del pueblo ó pueblos limítrofes, y se comunicaran mutuamente los gefes de una y otra parte las novedades que hubiese, acordando en el acto lo que convenga.

6º. Luego que de algun pueblo comarcano reciba V. aviso de haber aparecido en el término de él alguna banda ó partida de malhechores, sin perjuicio de las

disposiciones dictadas por la prevencion anterior, hará V. que en la torre ó campanario de ese pueblo se establezca un vigia, que será relevado de dos en dos horas, para que haga señal inmediateamente que descubra fuerza armada; en cuyo caso dispondrá V. que salga gente á reconocerla, perseguirla y atacarla, si fuese de enemigos. El servicio de vigias deberá hacerse por el tiempo necesario, hasta que haya seguridad de que han desaparecido del pais los bandidos que motivaron la alarma y vigilancia. Las señales que el vigia hiciere, deberán ser de tres campanadas, si la aparicion fuese por la parte del Norte, cuatro por la de Levante, cinco por la del Mediodia, y seis por la de Poniente, lo cual se repetirá dos veces para evitar toda equivocacion ó duda.

Hago à V. responsable de la ejecucion de estas medidas, y por cualquiera omision sufrirá los efectos de las leyes, al paso que según el celo con que V. haga el servicio, y los buenos resultados que produzaca, recibirá las gràcies ó recompensas del Gobierno de S.M.

Dios guarde à V. muchos años. Gerona 26 de mayo de 1844. El Gefe Político, Jose March y Labores. P.D. Coresponde ese pueblo á la Comandancia de armas de Figueras. Sr. Alcalde constitucional de Figueras.”

V

ACA. Comandància d'Enginyers, 164, Roca Bros. "Expediente personal 1844-1845.

"M.Y.Sr.

José Roca y Bros vecino de la presente villa de Figueras Arquitecto con Real Título librado por la Academia de Nobles Artes de San Fernando, individuo de la sección de Artes de la Sociedad Filomática de Barcelona, encargado actualmente por el M.Y.S. Ayuntamiento de esta villa de la dirección de toda especie de obras públicas y demás ramos que tengas conexión con su carrera, y profesor de Arquitectura, Matemáticas y Dibujo de Adorno en el Colegio de Humanidades de la presente Villa, á V.I. respetuosamente espone:

Que después de los estudios preliminares y necesarios, en el año 1834 fue continuado en la matrícula de la Escuela de Aritmética y Geometría práctica de la Junta de Comercio de Barcelona, cuyo curso mereció le fuese aprobado, según se desprende del documento 1.

Enseguida entró a matricularse en la escuela de Matemáticas de la misma Junta de Comercio, así es que empezó dicho estudio de las matemáticas en el año 1835 y siguió hasta el mes de julio de 1839, en cuyo tiempo fue examinado, aprobado y premiados sus estudios, según es de ver del documento que se acompaña número 2.

Que en año 1833, previa la correspondiente matrícula en la escuela de Nobles Artes de la Junta de Comercio de la citada Capital, principió por el dibujo de la figura humana hasta el año 1836 que pasó al estudio de la Arquitectura, en el que siguió constantemente hasta el año 1841, habiendo obtenido el premio de composición anual, según consta del documento número 3. Junto con su buen comportamiento y aplicación.

En todo el mencionado tiempo se dedicó el esponente simultaneamente al estudio de las Matemáticas y Arquitectura y continuó hasta últimos del año 1841, en cual época se presentó ante la Academia de Nobles Artes de S. Fernando, la que previos los exámenes correpondientes y demás que requieren los estatutos de la misma, tuvo a bien nombrarle Arquitecto librándole el correspondiente Título tal como se presenta por copia justificada, y es el documento número 4.

El esponente se halla á mas ser otro de los individuos de la sección de Artes de la Sociedad Filomática de Barcelona y posee el idioma francés para lo que pueda convenir, lo que se desprende de los documentos númº 5 y 6.

Posteriormente a lo dicho y en el año 1842 se trasladó el esponente a esta villa en razón al nombramiento que de Arquitecto del común de aquella villa tuvo a bien nombrarle el M.Y.S. Ayuntamiento, cuyo encargo continua aún desempeñando habiendo tenido a su inmediata dirección todas las obras públicas de la misma, entre las que figura la de la Ribera llamada Galligans que acaba de concluirse, lo que acredita el documento número 7; para el desempeño del cual encargo le ha valido mucho al esponente la práctica que estuvo haciendo en Barcelona durante sus estudios y á horas perdidas bajo la dirección de un arquitecto de la misma Capital.

A mas de lo dicho y durante el tiempo que permanece el recurrente en la presente villa, ha desempeñado el encargo de profesor de las clases de Arquitectura, Matemáticas y dibujo de Adorno en el Colegio de Humanidades de la misma villa.

El esponente M.Y.S. se ha esmerado en hacer la relación de sus estudios á fin de que si V.I. los considera bastantes, se sirva elevar este expediente a la Autoridad competente para que ésta previos los exámenes correspondientes y demás requisitos necesarios y previstos por reglamento se sirva elevarlos al Gobierno de Su Majestad (Q.D.G) juntamente con las notas ú observaciones que tenga a bien, afin de que en caso de considerarle con abtitud y suficientes conocimientos se digne librarle el correspondiente Título de Maestro Mayor de Fortificaciones del Castillo de San Fernando; plaza actualmente vacante por la muerte del Sr. D. Francisco Campaña. Así se lo promete el recurrente de la acreditada justificación de V.I. y lo recibirá por particular gracia. Figueras a 4 de septiembre de 1844.

M.Y.S.

José Roca y Bros”

VI

RABASF. Relación de un proyecto para un Museo de Bellas Artes y Biblioteca Pública según los presentes diseños y de la composición y materiales que le serían propios junto con el presupuesto del mismo. José Roca y Bros, 19 de septiembre de 1841. Expediente Académico José Roca y Bros. 1841 2-11-4 (9).

(...) “Llevado por esta esperanza natural en todo alumno que llega al momento en que terminados sus estudios tiene que presentar a la alta sabiduría de V.E., una muestra capaz de probar aquellos adelantos que haya hecho en la noble profesión que su amor a las bellas artes, le hizo elegir por carrera, he creído que no dejaría de ser del agrado de esta Excma Corporación el adjunto proyecto que no deja de ofrecer cierta novedad en su especie por reunir en un mismo edificio dos objetos interesantes y que nunca deberían hallarse separados por su íntima relación y utilidad y que sin embargo no tengo noticia se encuentren juntos en ninguna de las ciudades más ilustradas y más cultas.

Hijo de un padre dedicado al noble oficio de agricultor puedo gloriarme de haberle debido una educación esmerada. (...)

(...) Llevado mi padre de la esperanza que la teórica acompañada de la práctica podría formar de mi un sujeto que con el tiempo hiciese honor a su familia poniéndose en estado de dirigir en calidad de Arquitecto las obras públicas y particulares que la confianza natural de la generalidad se dignase poner bajo mi dirección (...). Así es que por espacio de tres años consecutivos me tuvo colocado bajo los auspicios de D. Jaime Fábregas uno de los maestros albañiles más acreditados de la ciudad a quien acompañé y bajo cuyas órdenes trabajé todo el tiempo que acabo de indicar, habiendo recibido en dicho intermedio los conocimientos fundamentales de geometría práctica y dibujo de ornato; pasé después al estudio formal de la Arquitectura, Matemáticas, Dibujo de la figura humana perspectiva y algunos otros conocimientos esenciales al Arquitecto, como también la de haber practicado con varios profesores aprobados por la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando.” (...)

Fragment del projecte presentat per Josep Roca i Bros davant de la Academia de Bellas Artes de San Fernando.

VII

RABASF. Relación de un proyecto para un Museo de Bellas Artes y Biblioteca Pública según los presentes diseños y de la composición y materiales que le serían propios junto con el presupuesto del mismo. José Roca y Bros, 19 de septiembre de 1841. Expediente Académico José Roca y Bros. 1841 2-11-4 (9).

(...)A este efecto se inventaron los libros y las sociedades artísticas se han esmerado en reunirlos en bibliotecas, éstas deben ser públicas porque no basta que las naciones posean profesores instruídos antes bien es muy acertado que la juventud de las clases más acomodadas puedan adquirir un tinte de erudición haciéndose capaz cuando no fuese de crear o imitar a lo menos de juzgar bajo las reglas del buen gusto de las obras que continuamente salen a la luz algunas de las cuales llevan consigo el sello de la perfección. (...)

Fragment del projecte presentat per Josep Roca i Bros davant de la Academia de Bellas Artes de San Fernando.

VIII

AHG. Fons municipal de Figueres. D253/2

“Policia Urbana

D. José Roca Bros, arquitecto de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando, no cobra sueldo alguno de éste ayuntamiento, el cual le paga los honorarios por razón de los trabajos que la misma municipalidad de encarga, previa presentación de cuentas.

Dicho arquitecto, Señor Roca, obtiene la plaza de Maestro Mayor de Fortificaciones de 2ª clase del Castillo de San Fernando, con un sueldo de 7.000 reales, que cobra del presupuesto general del Estado. Además, desempeña el destino de Catedrático interino de matemáticas de este Instituto, por cuyo concepto cobra 8.000 reales anuales de los fondos municipales.

En virtud de la Ley de 9 de julio de 1859 sobre la prohibición de la simultaneidad de dos o más destinos, hizo renuncia del de Catedrático interino de matemáticas, la cual presentó al director de referido Instituto el 1 de diciembre de 1859, más como éste contestó, según el documento original que ha exhibido el referido D. José Roca Bros y cuya copia se acompaña de número 1 y que no se creía autorizado a admitirle dicha renuncia y que la elevaría a la superioridad como la elevó en fecha 17 del mismo mes a la Dirección General en los términos que aparecen de la comunicación del Director del Instituto, cuya copia se acompaña igualmente de número 2, pero que mientras tanto siguiera hasta entonces en la enseñanza de la asignatura, así lo ha hecho D. José Roca esperando para «retirarse» la resolución superior; y en tanto no es así como que no ha solicitado el aumento de la tercera parte de su sueldo que por Real Disposición cobran los catedráticos de matemáticas que desempeñan 2 asignaturas, ni tampoco ha hecho instancia alguna para obtener la propiedad.

Respecto de D. Jaime Cufí, desempeña el destino de celador de la Policía Urbana, en la parte relativa a obras, con el sueldo de 1.000 reales anuales que cobra de los fondos municipales. Dicho celador no es ni puede ser considerado profesor facultativo, y sí como un dependiente del Ayuntamiento por lo que no tasa, ni dirige, ni ejecuta ninguna de aquellas operaciones que están exclusivamente consentidas a profesores facultativos.

Por lo que queda manifestado, se persuade la municipalidad que se convencerá V.S. de la reclamación que ha elevado a V.S. D. Juan Papell Llenas, y de que como éste equivocadamente pretende, no hay vacante de Maestro de Obras en el Ayuntamiento, porque no existe tal destino, ni aquel lo podría obtener en virtud de

lo que dispone la regla 1ª de la Real Orden de 28 de septiembre de 1849 que dice “No podrán obtener los Maestros de Obras las plazas titulares de capitales, Iglesias Mayores, Corporaciones y Tribunales las cuales se proveerán precisamente en arquitectos aprobados cuyo ejercicio no tiene limitación alguna”.

En cuanto cree éste Ayuntamiento quiere informar a V.S. en vista de la instancia de D. Juan Papell Llenas que «*Il·legible*», y en cumplimiento de lo que V.S. se sirva disponer con el oficio que ha dirigido a esta sección.

Alcalde Corregidor
12 de junio de 1860

Rafael de la Guardia

Al Gobernador de la Provincia de Gerona”

IX

AHG. Fons municipals de Figueres. D253/2

“Don Francisco Oristás. Secretario del Ayuntamiento Constitucional de Figueras.

Certifico: Que D. José Roca Bros en el pasado, como del 1859, ha cobrado de los fondos municipales de éste común la cantidad de 2.000 reales de vellón por honorarios devengados en los trabajos que como arquitecto ha ejecutado por orden de este ayuntamiento, no habiendo cobrado en lo que va de año cantidad alguna de estos fondos municipales; según así resulta de los registros que obran en ésta Secretaría a mi cargo, a que me remito.

Y para que conste en virtud del Decreto de este ayuntamiento detrás del cual hay una solicitud de D. Pedro Papell vecino de esta Villa, libro la presente que firmo, y sello a 12 de mayo de 1860.

Firma
El Alcalde

El Secretario”

X

AB. Carta núm 13 – 1/84

“Del Presidente de la Sociedad Filomática de Barcelona

El mal estado de nuestra antigua universidad literaria en donde la Sociedad Filomática celebró sus sesiones por largo tiempo, pone en este cuerpo literario de trasladarse a un nuevo local que reúna más ventajosas condiciones.

La Junta directiva del mismo ha creído que ninguno más a propósito podría encontrar que una parte del espacioso edificio de ese Ateneo Catalán; y por la naciente sociedad barcelonesa, que V.S. tan dignamente dirige, ha tenido ya la bellísima idea de albergar periódicamente en su seno a la Academia de Buenas Letras, la Sociedad Filomática siguiendo sus huellas no vacila en solicitar igual distinción para que no queden interrumpidas sus tareas y para el mayor cumplimiento de los fines su instituto.

Dios guarde a V.S. m. a.

Barcelona, 28 de enero de 1860

El Presidente

José Luís Pous

El Secretario General

José Leopoldo Feu”

XI

Reglamento aprobado por S.M. por Real Decreto de 26 de mayo de 1840 para la organización de los empleados subalternos del arma de ingenieros. Madrid. En la Imprenta Nacional, 1840. Biblioteca de Ingenieros www.bibliotecavirtualdedefensa.es, p 11-12

“REAL DECRETO

Siendo indispensable modificar la organización actual de los empleados Subalternos del arma de Ingenieros, tanto para asegurar la mejor composición, disciplina y decoro de esta clase, como para facilitar el desempeño de las funciones que le competen, según el nuevo sistema establecido en mi Real Decreto de 5 de Junio último para los proyectos, dirección y contabilidad de las obras de fortificación y edificios militares, como Reina Regente y Gobernadora del Reino durante la menor edad de mi Augusta Hija la Reina Doña Isabel II, y usando de la autorización concedida al Gobierno por las Córtes en su acuerdo de 9 de Julio de 1836, vengo en aprobar el Reglamento propuesto por el Ingeniero general con el indicado objeto, en los términos que me lo habeis presentado, y que insertaréis á continuación del presente decreto; siendo mi Real voluntad que se guarde, cumpla y ejecute puntualmente; quedando derogadas todas las órdenes instrucciones y prácticas que á ello se opongan. Tendríslo entendido y lo comunicareis á quién corresponda.- Está rubricado de la Real mano.- En Palacio a 26 de mayo de 1840.- A.D. Serafín María de Soto, Conde de Clonard.”

XII

AGM (M). Núm 3180 – Sign. 3-1-1-20.

Revista de inspección del año 1851, verificada en la plaza de San Fernando de Figueras (Gerona). Número de folios: 24

“Cuerpo de Yngenieros
Dirección Subinspección de Cataluña

Comandancia de Figueras
Año del 1851

Memoria sobre la Plaza de San Fernando de Figueras y de las demás del distrito de esta Comandancia presentada al Excmo Sr. General Director Subinspector de la Revista de Yngenieros del corriente año presentada por el Comandante del Arma de la misma.

Plaza de Figueras

Apreciar de la mucha atención de las obras de fortificación y del crecido número de edificios militares que contiene esta Plaza se ha podido con las cortas cantidades hasta ahora asignadas hacer frente á las obras de asignación más urgentes que se han ofrecido durante el presente año.

Con cargo al artículo 1º se ha emprendido la recomposición de la carretera al objeto de continuar esta interesante obra a medida que se reciban fondos aplicables a este objeto.

Con destino al mantenimiento corriente del espresado artículo se han ejecutado algunos reparos al tablero del puente levadizo de la entrada principal; y colocado una flecha nueva y empalando la obra del contrapeso de la puerta de la «Abanzada».

Ygualmente se han ejecutado algunas reparaciones en la cañería del agua la cual con mucha frecuencia se obstruye a raíz de los continuos atascos que por abundancia de tosca se forman en ellas.

De la consignación de Gastos Generales se han cubierto las necesidades más precisas de las oficinas de la Comandancia y Pagadas inversiones a diferentes obras y los haberes del Religioso.

Con respecto al artículo 2º se han continuado las obras en los pabellones del Estado Mayor de la Plaza habiéndose adelantado mucho en la renovación y reparación de las puertas y ventanas inútiles.

Ygualmente se han ejecutado el entarimado y aforo de una cuadra del «Lavaratorio de Mistos» situado en la Plataforma de Santa Tecla, habiendo quedado enteramente para su servicio.

Con cargo al mantenimiento corriente se han blanqueado las cuadras que ocupan la tropa, recompuesto los depósitos de las comunas, blanqueado los Cuerpos de Guardia y puesto una tabla de roble á la puerta de entrada del almacén del Parque de Artillería para impedir la introducción de las aguas pluviales en el mismo.

Ygualmente se recorrieron todos los tejados de las Manzanas de Pabellones, de la Panadería y del Arsenal de Artillería habiéndose limpiado de las yerbas y repuesto todas las tejas levantadas y reemplazado las inútiles.”

XIII

Gazeta de Madrid, de 27 de octubre de 1875. www.boe.es

“MINISTERIO DE LA GOBERNACIÓN

REAL DECRETO

En consideración á los gloriosos hechos que registra en su historia la M.I. Villa de Figueras; á los especiales méritos contraídos en la presente guerra civil, y á la importancia que por el desarrollo de su industria y comercio ha sabido alcanzar.

Vengo a concederla el título de Ciudad, á que es acreedora.

Dado en Palacio a diez y nueve de Octubre de mil ochocientos setenta y cinco.

ALFONSO

El Ministro de la Gobernación
Francisco Romero y Robledo”

XIV

AHG. Fons municipals de Figueres D253/2

Carta manuscrita del Director de l'Institut de Figueres, Sr. Josep Boix, de data 1860, al Governador Civil en relació a la denúncia presentada contra Josep Roca i Bros per acumulació de càrrecs públics.

“Distrito Universitario de Barcelona – Instituto de Figueras. No creyéndome autorizado para admitir dimisión alguna de los profesores de este Establecimiento nombrados por S.M. llevaré a la Superioridad para su resolución, la denuncia que V. hace de la Cátedra que tan dignamente desempeña y espero que hasta tanto que aquella haya resuelto lo que estime oportuno V. seguirá como hasta aquí en la enseñanza de la asignatura que le está confiada. = Lo que digo á V. en contestación á su oficio de 1º de este mes. = Dios guarde á V. m. a. Figueras a Diciembre de 1859 = Sr. Don José Roca y Bros, Catedrático de Matemáticas de este Instituto.

Instituto de Figueras = En contestación al oficio de V.S. de fecha de hoy me limitaré a transcribir la comunicación que con motivo de la renuncia que Don José Roca y Bros en 1º de Diciembre de 1859 hizo de la Cátedra de Matemáticas, dirigí a la Dirección General del ramo en 17 del mismo mes, y como dicha Superioridad hasta el presente no ha admitido la renuncia a que me refiero, me inclino á creer que el Catedrático dimisionario no está comprendido en la Disposición General en que se fundaba. = Debo observar además que Don José Roca desempeña, aún en la actualidad, la Cátedra de 1º y 2º año de su asignatura, cuya refundación ha autorizado la Dirección general del Ministerio Público, en 26 de Abril último, cediendo generosamente la gratificación que por el aumento de trabajo podía exigir. = La comunicación á que al principio me refiero está concebida en estos términos. = Ilustrísimo Sr. Don José Roca y Bros, Catedrático de Matemáticas de esta Escuela me ha presentado la renuncia de la Cátedra que desempeña desde 1842 = Este Catedrático asegura que el único motivo que le impulsa a presentar la dimisión de dicho cargo, es la obligación que por razón de su destino de Maestro Mayor de Fortificación de la Plaza de S. Fernando de Figueras se le impone de haber de consignar al pié de la lista de corriente mes, que de fondos generales provinciales ni municipales no percibe otra cantidad que la de tal destino corresponde. Esta disposición que á lo que parece, emana de la Superioridad, indica que estábamos en un error los que opinábamos que la excepción de la ley de 9 de julio de este año comprendía a D. José Roca pues dice. “Se exceptúan de ésta disposición aquellos empleados que desempeñen a la vez dos destinos, uno de ellos profesional, de cualquiera de los Cuerpos colegiados obtenidos en virtud de oposición. = Esto no obstante, no me he atrevido á admitir la renuncia que de dicha Cátedra hace D. José Roca, pues habiendo sido este nombrado Catedrático de la asignatura que desempeña por Real Orden de 16 de Noviembre de 1847y no

confiriendo el Reglamento de estudios vigentes, a los Directores de Instituto la facultad de admitir renuncias de empleados en Real nombramiento, no me he creído autorizado para ello: además que de aceptar la renuncia del empleado Catedrático, había de aceptar el ofrecimiento que hace de servir sin remuneración alguna hasta tanto esté provista la Cátedra que renuncia ó la habría de confiar á persona poco versada en la enseñanza de las Matemáticas lo que necesariamente hubiera perjudicado á los adelantos de los escolares; y finalmente el cambio de profesor en aquella asignatura vendría á alterar el presupuesto general de la Municipalidad que sostiene este establecimiento pues habiéndose calculado el de este Instituto al respecto de 6000 R por la Cátedra de Matemáticas y no siendo fácil que se encuentre profesor que se encargue de los dos años de la misma por un haber tan reducido, á no ser que como el Señor Roca pudiese contar con otros emolumentos forzosamente se había de alterar este presupuesto parcial y por consiguiente el que el Ayuntamiento tiene presentado á la Diputación provincial para su aprobación. = En atención, pues, á cuanto llevo expuesto V.Y. resolverá lo que estime oportuno debiendo, no obstante, a la consideración de V.Y. que los talentos científicos y pedagógicos así como de asiduidad de D. José Roca son muy superiores al elogio que de ellos podría hacer por lo que si la excepción de la ley de 9 de julio antes citada comprendiese como habíamos creído á los Catedráticos que, como el Sr. Roca, antes de la creación de los Institutos tenían sus plazas ganadas por oposición, me atreveré a rogar a V.Y. que desestime la renuncia que solo por delicadeza aquel ha presentado, seguro que en ello hará V.Y. un beneficio á esta Escuela de mi cargo. = Lo que hasta «do» á V.S. para su conocimiento y efectos que estime convenientes = Dios «gûe» (guarde) á V.S. m. a. Figueras 21 de junio de 1860. El Director José Boix = Sr. Alcalde Corregidor de esta villa.

Signatura – Ilegible-“

“Seccion urbana

En tanto que nos dirigimos á nuestro digno compañero *D. José Roca* , arquitecto de la villa de Figueras y celoso profesor de Matemáticas en el instituto de la misma población, para que nos facilite una descripción detallada del *Matadero* que bajo sus planos y dirección acaba de construirse en aquella hermosa villa , creemos que nuestros compañeros leerán con gusto las cortas líneas que sobre tan útil obra se copian en el núm 20 del *Bien del país*. Por personas inteligentes en el bello arte de la edificación tenemos noticia que el nuevo Matadero de Figueras hace honor en mas de un concepto al artista que lo ha concebido y á la municipalidad que lo ha llevado á cabo , máxime si se atiende á que es muy raro ver entre nosotros la constancia y buen celo que ha desplegado dicho cuerpo en la realización de este edificio. La villa de Figueras que por su posición topográfica y por la naturaleza pacífica y laboriosa de sus habitantes podría haberse colocado ya á una altura superior á las demás poblaciones de su especie del Principado, ha sido condenada hasta ahora á ser dominada por unos pocos hombres , ambiciosos por lo comun y generalmente ineptos , quedando bajo su poderoso influjo sufocado el progreso de los intereses locales que en muchos puntos se ha dejado sentir con ventajas sin fin para sus moradores. La casa de Ayuntamiento, las cárceles públicas., el teatro, la fachada del espacioso salon de baile, el paseo hasta Villabertrán, con una hermosa fuente en el punto tan concurrido en verano y conocido con el nombre de *font del soch* , tales son en nuestro entender las obras que hacen suma falta en Figueras y que llevadas á cabo bajo la dirección del Sr. Roca, acabarian de dar brillo y realce á la hermosa joya del pintoresco llano ampurdanense. He aqui las líneas del *Bien del país* á que nos referiamos.

MATADERO DE ESTA VILLA.

«Se halla ya terminada la obra interior del Matadero que en esta villa ha hecho construir su muy digno Ayuntamiento, excitado por el celo de mejoras y adelantos que brilla en nuestro tan apreciable Alcalde, é invitamos á nuestros convecinos y paisanos á que no dejen de ir á inspeccionarla, pues es una de las obras públicas dignas de ser aplaudidas. Se le ha dado toda la capacidad que podia desearse, ha sido construida con solidez, se ha proporcionado la facilidad de obtener cuanta limpieza es apetecible, prestándose el debido respeto á los preceptos de la higiene y á la escrupulosidad mas exquisita ; y hasta se ven en todas las dependencias del vasto edificio, señaladas pruebas del buen gusto del hábil arquitecto que ha dirigido la obra , y de los que la han mandado levantar. La fuente que se halla á su

entrada, ofrece una sensacion sumamente agradable, y brinda á que del patio, en cuyo centro se encuentra, se lancen hasta las nubes cuatro vigorosos plátanos, cuyas copas sean bella corona de la elegante obra. Nos permitimos esta indicacion por la oportunidad de. la época, pues estamos en la de verificarse la plantacion de los cuatro pies escogidos, si es que se apruebe la idea. Felicitamos á cuantos han tenido parte er la construccion, y sobre todo á la corporacion municipal y á su celoso Presidente, que tal bella y útil memoria dejarán de la época de si administracion.»

XVI

MADOZ IBÁÑEZ, Pascual. *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de ultramar (1845-1850)*. Madrid. Est. Tipográfico Literario Universal. Tomo VIII. Copia digital. Valladolid: Junta de Castilla y León. Consejería de Cultura y Turismo, 2012-2013, p 92. www.bibliotecadigitaljcy.es

Descripció de la població i el seu entorn:

“FIGUERAS: v . con ayunt., cal), del part. jud. de su nombre, adm. de rent. de correos, y de diligencias, en la prov. y dióc. de Gerona (5 leg.), aud. terr., c. g. de Barcelona (18). Sir. y cuma. En el centro del Ampurdan al pié de una colina , y en la unión de las dos carreteras que conducen de Barcelona á Francia , y de Olot á Rosas; su cielo es alegre y despejado; la temperatura es varia, rigorosa en las estaciones de invierno y verano, y le combaten frecuentemente con violencia los vientos del N. ; las enfermedades comunes son fiebres inflamatorias é intermitentes.

INTERIOR DE LA POBLACIÓN Y SUS AFUERAS. Consta de poco mas de 2,000 casas de buen aspecto, distribuidas en calles rectas, llanas y espaciosas; hay casa consistorial, capaz y de buena forma en la plaza principal; una cárcel pequeña insalubre y de mala construcción; una casa de maternidad para espósitos transeúntes; un hospital fundado en el año 1313, bien sit. y de mucha capacidad para enfermos pobres; y en el mismo edificio el hospital militar, con una capilla pública dedicada á San Baudilio, cuyo cura administra hiparte espiritual en ambos hospitales; un teatro reducido y de mal gusto, escepto el escenario que fué decorado y renovado en 181-1; un salón para bailes públicos; un juego de pelota de propiedad del hospital, que le producía antes mucho por la especial afición de estos hab.; 6 escuelas particulares de instrucción primaria para niños, á las cuales concurren mas de 300; 3 de niñas á quienes se les enseña a leer ademas de las labores propias de su sexo; un colegio de humanidades, creado en 1837 por el cuerpo municipal, bajo su inspección , establecido en el exconvento de San Francisco, con otra escuela adjunla, también de primeras letras; los gastos de estos dos establecimientos, se cubren en parte con fondos del caudal de propios, y lo restante con los honorarios que pagan los alumnos pensionistas y esteMos pudientes; tiene un paseo á la parte N. de la v. , sobre el camino de Francia , con muy buen piso, y hermosos y corpulentos árboles; como olro con asientos cómodos y faroles para alumbrado, construido en el centro de la pobl., en el sitio por donde antes cruzaba el r. Galügans, y sobre su cauce, que han cegado y nivelado con el terreno de aquella, y cuya obra comenzada en el año de 1831, se concluyó en el de 1844 ; un establecimiento de baños de aguas naturales y de vapor, asistido con esmero; un lavadero público y 2 abrevaderos; las 3 fuentes que hay dentro de la v. están mal cuidadas, y sin embargo deque sus aguas son regulares, los vec. generalmente no se sirven deellas para beber y demás usos domésticos, y

sí de las de pozos que son abundantes, aunque no muy agradables. Tiene una igl. parr. cuyo curato es de terra., servida por 2 párrocos , 2 vicarios y una comunidad de presbíteros; 4 capillas con culto público; una de ellas edificada en 1730, bajo el título de Nlra. Sra. de Dolores, se halla al cuidado de una devota congregación; otra denominada de San Sebastian; es de antiquísima fundación, y cuida de su culto la congregación de la Purísima sangre de Cristo; la de San Baudilio, ya mencionada, en el hospital, y la del ex convento de San Francisco de Asís, cuyo suntuoso edificio en que hoy se h.dla el colegio de humanidades, como se ha dicho, se empezó á edificar en el año de 1810, y fué ocupado en el de 1827 , por la comunidad de Fr. Franciscos Recoletos, que se hallaba hasta entonces congregada en una casa particular, desde la conclusión de la guerra de la Independencia , en cuya época incendiaron las tropas de Napoleón , el ant. cono. de la orden fundado en 1483 en el terra, llamado Font de la Gorga o del Gorch, próximo á la v. ; al E. de ella, en el punto nombrado Joch de la Pilota, se ve el ex-monast. de Benedictinos, destinado en parte para cuartel de caballería; al NE. y pocos pasos dist. de la misma, existe el ex convento de frailes Capuchinos, edificado en el siglo anterior, por haber «ido demolido el ant. y primitivo que ocupaban para levantar el famoso cast. de San Fernando de Figueras, cuya descripción en este lugar seria una repelicion infructuosa de la muy detallada , que hicimos en nuestro art. de c. g. de Barcelona (V.) al cual nos referimos ; y consecuentes con lo que en él ofrecemos, solo nos ocuparemos de la parte histórica de este art. , de los hechos de armas de aquella fortaleza.

TERMINO. Confina N. Llers y Gabanes, separando á este último el r. Muga; E. Vilatorrada y Vdalenim ; S. Alfar y Sta. Llogaya de Algama , mediante el r. Manol, y O. Vilafant y Aviñonet; en él se encuentra hacia el E. y muy próximo á la pobl. , un cas. con una venta nombrada la Aigueta ; y el cementerio, que es de mucha capacidad , circuido de cipreses y olivos; al S. 1/2 hora dist., está la capilla de San Pablo de la Calzada , antes parr., y conserva aun la pila bautismal y el cimiterio.

TERRENO. Es de primera calidad ; casi todo llano, sin mas monte que la colina en que está sit. el cast., y cultivado con esmero; el r. Muga que pasa por uno de los confines del terra, carece de puentes y no presta beneficio alguno; al Manol tampoco le cruzan puentes , y aunque vadeable , es peligroso por sus repenlinas avenidas, sale de él una famosa acequia, al pié del l. de Sta. Llogaya de Algama, cuyas aguas después de dar impulso á los molinos de la Creu de la M i y de regar varias huertas y campos inmediatos, vuelven á unirse al mismo r. por la parte de Vilatenim ; también el arroyo Galügans contribuye á fertilizar este suelo.

CAMINOS. Todos son carreteros; los que conducen de Barcelona á Francia, y de Olot á Rosas, cruzan por la v. y se hallan en regular estado ; los demás que dirigen á los pueblos de la costa y otros limítrofes, están descuidados y de mal tránsito; para el servicio de transportes hay ómnibus , calesas y caballerías.”

XVI

AHMF. Proyecto de Prolongación de la calle de la Barceloneta. 1864.

“Memoria Justificativa
Concerniente a dicho proyecto

Documento nº 1

Prolongación y abertura:

La prolongación y abertura de la calle denominada de la Barceloneta hasta la del Rech Arnau, es de reconocida utilidad tanto para facilitar el tránsito y discreta comunicación con las huertas y caminos transversales de las afueras de aquella parte de la población, como de esta manera se podrá arreglar el piso de la calle con sus correspondientes rasantes afirmadas y aceras a los lados conforme se va practicando en las demas calles.

Ensanche y rectificación:

Cuando en 1839 formaron esta calle le dieron sólo la amplitud de cinco metros, la cual es tan limitada que no solo forma mal contraste con las demás de la Villa, la mayor parte anchurosas y despejadas, sino que al mismo tiempo no presenta en sí el mismo aspecto que debia tener atendiendo algunos edificios de importancia que en ella se han construído, y que por otra parte las buenas condiciones higiénicas reclaman.

El remediar al presente éste inconveniente es de muy difícil consecución, pues que tanto en la una como en la otra de sus aceras hay cosas de bastante valor, y por lo mismo las consiguientes indemnizaciones serían de muy elevado coste. No obstante aunque no sea aconsejable ensanchar la parte edificada, cree el infrascrito de utilidad el que conste en el plano la anchura que debería tener en toda su longitud, no sólo para sujetar a ella la parte que se ha de prolongar, cuando se vaya edificando en las huertas intermedias y sobretudo en las edificaciones que con el tiempo tangan lugar, y a éste objeto se ha basado la línea de rectificación y ensanche por la acera izquierda que es la que se halla menos edificada cuya línea sea señalada con las letras X.Z, paralela a la acera opuesta y a ocho metros de distancia de ellas.

Rasantes:

Los rasantes de su piso son de fácil ejecución, según se desprende de los perfiles pues sólo en la parte que se ha de prolongar es «donde» hay un pequeño

desmante de muy pequeña entidad atendida la poca distancia a que se deberán llevar las tierras de su procedencia.

Indemnizaciones y coste de la prolongación:

Las indemnizaciones de los terrenos y de las paredes que se han de derribar para la prolongación se ha calculado en 1860 reales, los cuales serán satisfechos a los interesados por los propietarios de las casas de las mismas calles.

Con lo manifestado en esta sucinta memoria cree el que abajo firma, dejar demostrado el proyecto a que se refiere.

Figueras, 20 de Enero de 1864
José Roca y Bros

Arquitecto="

XVII

AMCB. Expedient 1720-C. Instància.

“Excmo Sr.

Dª Angela del Romero y de Martí, á V.E. con la debida consideración hace presente:

Que se propone ejecutar algunas obras de reparación en el interior de la casa número 9 de la calle Conde del Asalto; y como entran en ellas el derribo y supresión de una antigua pared maestra que llega hasta el techo del segundo piso, y las de abrir un pozo en el patio interior que se engrandece:

Presenta a la aprobación de V.E. las plantas que manifiestan la distribución actual de los pisos y la que se proyecta en la reforma, tal y como se previene en las ordenanzas municipales vigentes. Y en su consecuencia,

Suplica á V.E. se sirva otorgarle el competente permiso para que pueda la recurrente ejecutar las obras interiores de reforma y mejora en su casa señalada en el número 9 de la calle Conde del Asalto.

Gracia que espera merecer de la justificación y celo de V.E.

Barcelona, 7 de enero de 1866

Firma i rúbrica”

XVIII

AHPB. Protocol 314. Foli 1512. N. 5.135.413.

“Número trescientos catorce

En el nombre de Dios. Yo José Roca y Bros, Arquitecto, de edad 62 años, natural de Abrera, vecino de la presente Villa, habitante, en la calle de Padilla nº 9 piso primero, no pudiendo citar el número de mi cédula personal por haberla extraviado, la perteneciente al año último y no habiéndome entregado todavía la del corriente año: hijo legítimo de Don Salvador y Doña Vicenta, con los dos difuntos, casado con Doña Eustaquia Calvó y Serrano. Hallándome enfermo en cama pero con clara e inteligible voz y en el uso de mis facultades intelectuales y por tanto con la aptitud legal necesaria, oído el presente mi testamento del cual nombre albaceas a mis cuñados Don Tomás Cubero y Don Domingo Julián, a cuya disposición dejo el entierro funeral y de unos «sufragios» celebraderos en «obsequio» de mi alma.

Las deudas legítimas que tal vez dejare quiero sean satisfechas. Y en todos mis bienes presentes y venideros que me pertenecen y puedan pertenecerme por cualquier concepto, nombro e instituyo herederos universales por partes iguales y a mis libres voluntades a los citados mis cuñados Don Tomás Cubero y Don Domingo Julián.

Este es un testamento que quiero que valga por tal, por codicilo o aquella otra especie de última disposición que mejor en derecho proceda con el cual revoco todos los anteriores y otras especies de disposiciones por mi hasta hoy otorgados y queriendo que el presente a todos prevenga.

Hecho fue en mi casa morada entre las once y las doce horas de la mañana del día primero de noviembre de mil ochocientos setenta y siete, siendo presentes por testigos llamados y rogados por mi mismo Don Ramón Cao Panella, Maestro Mayor de Fortificaciones y edificios militares, vecino de Barcelona y Don Eduardo Balaciart y Tormo, artista, de esta Villa. E yo, José López Menéndez, Notario del Colegio del término de Barcelona, con residencia en esta Villa, requerido para ello doy fe conocer al testador quién hallándose con la aptitud legal necesaria para este acto ratificar el contenido de este testamento, de que al mismo y a los testigos lo he leído íntegramente por haberlo así elegido después de advertirles que tienen derecho de leerlo por sí y de que firman uno y otro.

José Roca i Bros   Ramon Cao   Eduardo Balaciart   José López Menéndez”

BIBLIOGRAFIA

BIBLIOGRAFIA:

AGUILAR, Antonio i MARTÍNEZ, Gaspar. «El telègraf òptic militar a Catalunya durant el segle XIX». In *Arqueologia de la comunicació. Actes de les IV Jornades d'Arqueologia Industrial de Catalunya*. Barcelona: Associació d'Enginyer Industrials de Catalunya-Marcombo, S.A., 1999.

AGUIRRE, Severo. *Prontuario alfabético y cronológico por orden de materias, de las instrucciones, ordenanzas... y demás reales resoluciones no recopiladas,...que han de observarse para la administración de justicia y gobierno de los pueblos del Reyno*. Edició a LLibres electrònics de Google. Any d'edició de l'original, 1800.

ALABRÚS IGLESIAS, Lluís i PIJOAN i FONT, Iu. «La primera república a l'Empordà». Figueres. *Annals de l'IEE*. Volum núm 15, 1981/82. p. 163 – 210.

ALONSO DE MEDINA ALBERICH, Mª Assumpció; CERVERA FLOTATS, Benet. *Guia de l'Arquitectura popular de les comarques gironines 1ª part*. Barcelona. Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo, núm 127, 1977.

ALONSO DE MEDINA ALBERICH, Mª Assumpció; CERVERA FLOTATS, Benet. *Guia de l'Arquitectura popular de les comarques gironines 2ª part*. Barcelona. Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo, núm 128, 1977.

ALONSO DE MEDINA ALBERICH, Mª Assumpció; CERVERA FLOTATS, Benet. *Figueres i l'arquitecte Roca i Bros. La formació d'una ciutat durant el neoclassicisme*. Girona. Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya (Girona), editorial La Gaia Ciència, 1980.

ALVAREZ LOPERA, José. «1842: Esquivel contra los nazarenos. La polémica y su transfondo». Madrid, *Anales de Historia del Arte* n° 6, Servicio de Publicaciones de la UCM, 1996, p. 285-314.

ANTON PELAYO, Javier. «La Il·lustració a Catalunya». Barcelona. *Catalan Historical Review*, 6, 2013, p. 169-177.

ARBAIZA BLANCO-SOLER, Silvia. «Los dibujos de Arquitectura en la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando (Madrid)». Madrid. Revista **arq.urb** número 9, primer semestre de 2013, p. 98-118.

ARGEMÍ D'ABADAL, Mercè. «Tomás Puig y la ocupación francesa del Ampurdán». Figueres. *Annals de l'IEE*. Volum 5, 1964/65, p. 120-160.

ARMENGOL CUSTAL, Dolors. «La agricultura en el Alto Ampurdán a mediados del siglo XIX». Figueres. Annals de l'IEE. Volum 14, 1979/80, p. 11-138.

BAIG ALEU, Marià. «Sant Lorenzo de la Muga. Notas Históricas». Figueres. Annals de l'IEE. Volum 9, 1972/73, p. 80-175.

BAIG ALEU, Marià. «L'impacte de la Reial Foneria de Sant Sebastià de la Muga sobre els boscos empordanesos a finals del segle XVIII». Figueres. Annals de l'IEE. Actes del Congrés: El Paisatge, element vertebrador de la identitat empordanesa. Volum I, 2007, p. 383-396.

BAIG ALEU, Marià. «Un afer de contraban convertit en qüestió d'Estat: els fets de Ribelles (1841)». Figueres. Annals de l'IEE. Actes del Congrés: Fronteres, Una visió des de l'Empordà, 2011, p. 333-352.

BAJET ROJO, Montserrat. «Ciudadans de Barcelona, ciudadans honrats i donzells de l'obra de Fontanella». Barcelona. Quaderns d'Història de Barcelona. Número V. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona. Ajuntament de Barcelona, 2001, p. 159-170.

BALAGER, Víctor (director). «GENIO, El». Tomo 1, núm 19 de 16 de febrer 1845, Semanari de Literatura, arts, teatres i modes, (pines 221-222). Arxiu de Revistes Catalanes Antiques (ARCA). Biblioteca de Catalunya; Ateneu Barcelonès: <http://mdc2.cbuc.cat/cdm/ref/collection/genio/id/240>.

BALANZA, Ferran i FARRENY, Montserrat. «Proposta d'actuacions d'investigació i divulgació del patrimoni històric de Can Bros (Martorell)». Barcelona. CEM – Centre d'Estudis Martorellencs, maig 2006.

BARCA SALOM, Francesc X. «L'Escola de matemàtiques de la Junta de Comerç 1819-1850». Barcelona. Quaderns d'Història de l'Enginyeria. Volum I. 1996, p. 61-94.

BAREY, André. *Barcelona de la ciutat pre-industrial a la ciutat modernista II*. Barcelona. Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo, núm 138, 1980, p 87.

BAREY, André. *Barcelona de la ciutat pre-industrial a la ciutat modernista II*. Barcelona. Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo, núm 139, 1980, p. 95.

BARLET IBÁÑEZ, Ricardo. «El Castillo de San Fernando de Figueras». Figueres. Annals de l'IEE. Volum 3, 1962, p. 242-267.

BARNOSELL JORDÀ, Genís. *Republicans a l'Alt Empordà (1840-1874)*. a GIFRE RIBAS, Pere. (coord). *Història de l'Alt Empordà*. Girona. Diputació de Girona, 2000.

BARNOSELL JORDÀ; Genís. «Republicanism, progresismo y sindicalismo en Catalunya durante el trienio esparterista (1840-1843)». Madrid. *Historia y Política* núm 25, enero – junio 2011, p. 93-118.

BARRAQUER ROVIRALTA, Cayetano. *Las Casas de religiosos en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIX*. Barcelona. Imprenta Francisco J. Altés y Alabart. 1906. Biblioteca Digital d'Història de l'Art Hispànic (Dipòsit Digital de Documents de la UAB). <http://ddd.uab.cat/record/56959>.

BASSAGODA NONELL, Joan. «El primer arquitecte de l'Acadèmia. Josep Casadunt i Torrents (1804-1868)». Barcelona. *Butlletí de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi*. Volum 4-5, 1990, p. 11-19.

BENITEZ, Josep M. S.I. «Los capuchinos de Cataluña prosiguen su labor historiográfica». Roma. *Revista Archivum Historiae Pontificiae* núm 38, 2000, p. 264-274.

BERNILS MACH, Josep M^a. «28 de mayo de 1874. El último ataque carlista». *Semanario Ampurdán* XXXII, núm 1606, 1974, p. 5.

BERNILS MACH, Josep M^a. *Figueres, 100 años de ciudad*. Figueres. *Annals de l'IEE*. Volum 12, 1974-1975.

BERNILS MACH, Josep M^a. *Figueres*. Figueres. Edicions del Consell Municipal de Turisme de Figueres, Ajuntament de Figueres. 1977 (2ª edició 1982).

BERNILS MACH, Josep M^a. «El carrer Peralada». Figueres. *Annals de l'IEE*. Volum 16, 1983, p. 230-288

BERNILS MACH, Josep M^a. «La Torre Galatea». Figueres. *Annals de l'IEE*. Volum 17, 1984, p. 289 - 321.

BERNILS MACH, Josep M^a. «El carrer nou de Figueres». Figueres. *Annals de l'IEE*. Volum 19, 1986, p 161 – 180.

BERNILS MACH, Josep M^a. «Mig segle de l'incendi del Teatre Principal». *Setmanari de l'Alt Empordà* núm 543, 1989, p. 13.

BERNILS MACH, Josep M^a. «La Rambla de Figueres». Figueres. *Annals de l'IEE*. Volum 23, 1990, p. 252 – 308.

BERNILS MACH, Josep M^a. «Les Fonts i les Aigües de Figueres». Figueres. Annals de l'IEE. Volum 24, 1991, p. 278 – 326.

BERNILS MACH, Josep M^a. «El procés urbanístic de Figueres». Figueres. Annals de l'IEE. Volum 27, 1994, p. 149 – 201.

BERNILS MACH, Josep M^a. «Els cinemes de Figueres». Figueres. Annals de l'IEE. Volum 28, 1995, p. 229-263.

BERNILS MACH, Josep M^a. «Antigues ordinacions de la vila de Figueres (1620, 1806, 1817 i 1852)». Figueres. Annals de l'IEE. Volum 33. 2000. p. 157-165.

BERNILS MACH, Josep M^a. «Els cementiris de Figueres». Figueres. Annals de l'IEE. Volum 34, 2001, p. 221-248.

BIEL IBÁÑEZ, Maria Pilar. «Una aproximación a la Historia de la Arquitectura en España (Siglos XIX y XX)». Zaragoza. Servicio de publicaciones del Instituto Fernando el Católico. Diputación de Zaragoza, 2011, p. 13-32.

BOSCH GONZÁLEZ, Jesús. «Las profesiones técnicas y científicas en el ochocientos». Barcelona. Quaderns d'Història de l'Enginyeria. Universitat Politècnica de Catalunya. Volum VIII, 2007, p. 385-396.

BURGUENO, Jesús i NADAL, Francesc. «Agrimensores para un país sin catastro. La enseñanza de la agrimensura en los institutos de segunda enseñanza (1857-1887): (II) El caso de Figueres». Madrid. Comunicacions presentades al Congrés sobre Hisenda i Fiscalitat. Guadalajara, 27-30 novembre de 2007, p. 1-17.

BUXEDA, Pere. *Carrers i Places de Figueres*. Figueres. Editat per Grafiques Trayter, 1995.

CALVINO, Italo. *Las ciudades invisibles*. Madrid. Editorial Siruela, 2015, p. 172.

CALZADA OLIVERAS, Josep. «Santa Maria de Lledó i el mil·lenari del Beatus de Girona». Girona. Revista de Girona núm 73, 1975, p. 32 – 37.

CALZADA OLIVERAS, Josep. «Documentació inèdita». Girona. Revista de Girona núm 94, 1981, p. 45 – 52.

CAPDEVILA I SUBIRANA, Joan. «Qui va dibuixar la ratlla? Treballs de la Comisió Mixta de Límits». Figueres. Annals de l'IEE. Actes del Congrés: Fronteres: Una visió des de l'Empordà, 2011, p. 353-366.

CAPEL, Horacio, SÁNCHEZ, Joan Eugeni i MONCADA, Omar. *De Palas a Minerva: la formación científica y la estructura institucional de los ingenieros militares en el siglo XVIII*. Barcelona, Ediciones Serbal/Madrid. CSIC Press, 1988.

CASANOVAS CANUT, Sebastià. *El Manuscrit de Palau-Savardera*. Edició de Jordi Geli i Maria dels Angels Anglada. Figueres. Edicions El corral del Vent. Editor Carles Vallès, 1986.

CASTAÑER MUÑOZ, Esteve. «Elements tradicionals i renovadors en els primers projectes de mercat de ferro a Barcelona (1848-1873)». Barcelona. Butlletí del Museu Nacional D'Art de Catalunya núm 2, 1994, p. 201-214

CASTAÑER MUÑOZ, Esteve. «Marcial de la Cámara i el Suplemento a la Biblioteca del Constructor, del Industrial, Bellas Artes, Obras Públicas y Ciencias Exactas». Barcelona. Revista Locus Amoenus núm 1, 1995, p. 249-259.

CASTAÑER MUÑOZ, Esteve. «El barri de l'escorxador i la identitat de l'eixample de Figueres». Girona. Revista de Girona núm 242, 2007, p. 51-57.

CASTAÑER MUÑOZ, Esteve. «Architecture métallique et urbanisme a Figueres au XIXè siegle: La Plaça Coberta o Plaça del Gra». Perpignan. Actes du Colloque International Histoire et patrimoine de la société industrielle en Méditerranée Occidentale: les enjeux de la recherche et de la conservation. Presses Universitaires de Perpignan. Collection Études, 2007, p. 201-213.

CLARA RESPLANDIS, Josep. «Los Masones de Figueras en el siglo XIX». Salamanca. Comunicació en el Symposium de Metodología Aplicada a la Historia de la Masonería Española (Vol II), 1985, p. 723-731.

CLARA RESPLANDÍS, Josep. *El federalisme a les comarques gironines 1868-1874*. Girona. Fons Editorial. Diputació de Girona, 1986.

CLARA RESPLANDIS, Josep. *Els fills de la llum. Els francmaçons de les Comarques Gironines (1811-1877)*. Figueres. Carles Vallès, editor, 1988.

CLOPAS BATLLE, Isidre. *Toponímia històrica de Martorell*. Martorell. Edita Ajuntament de Martorell, 1991.

COMPTE FREIXANET, Albert, «Geografia Urbana de Figueres». Figueres. Annals de l'IEE. Volum 6, 1966/67, p. 132-204.

COMPTE FREIXANET, Albert. «El municipi de Castelló d'Empúries en la transició de l'absolutisme al règim liberal: De la Guerra Gran a la fi del regnat de Ferran VII (1794-1833)». Figueres. *Annals de l'IEE*. Volum 14, 1979/80, p. 139-235.

COMPTE, Albert; JUAN, Enric. «Els repartiment dels Comuns a La Jonquera a mitjans del segle XIX i el seu marc social, polític i econòmic». Figueres. *Annals de l'IEE*. Volum 17, 1984, p. 247-285.

COMPTE FREIXANET, Albert. «La consolidació social i econòmica de la Figueres ciutat». A: DD.AA, *Història del Teatre a Figueres*. Figueres 1816-1991, editat per l'Ajuntament de Figueres, 1991.

COMPTE FREIXANET, Albert. «Vida rura a les terres rurals de l'Empordà, durant la primera meitat del segle XIX». Figueres. *Annals de l'IEE*. Volum 26, 1993, p. 176-232.

CORREDOR MATHEOS, J; MONTANER MARTORELL, J.M^a. *Arquitectura Industrial a Catalunya. Del 1732 a 1929*. Barcelona. Caixa de Barcelona, 1984.

DAL MASCHIO, Inés; PADRÓ, Josep. «La Colònia Bros de Martorell. Un nucli manufacturer i industrial». Barcelona. Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat. *Materials del Baix Llobregat* 4, 1999, p 116-125.

DD.AA. *Reglamento aprobado por S.M. por Real Decreto de 26 de mayo de 1840 para la organización de los empleados subalternos del arma de ingenieros*. Madrid. En la Imprenta Nacional, 1840. Biblioteca de Ingenieros (www.bibliotecavirtualdedefensa.es).

DD.AA. *Reseña histórica y descriptiva de la Granja-Escuela de la provincia de Gerona. Organización, personal, ganadería, edificios, terrenos, instrumentos y máquinas, explotación. Biblioteca rural. Plano topográfico*. Figueras. Imprenta de Lorenzo Miegerville, Rambla núm 39, 1865.

DD.AA. *El Ateneo Barcelonés. Bosquejo histórico de los actos realizados por esta sociedad desde la fundación del Ateneo Catalán en 1860 hasta el corriente año de 1889*. Barcelona. Imprenta de Lluís Tassó Serra, Arco de Triunfo 21 y 23, 1889.

DD.AA. *Memorial de Ingenieros del Ejército. Colección de Memorias. Tercera Época. Tomo VI (XLV de la Publicación)*. Imprenta del Memorial de Ingenieros. Biblioteca Virtual de Defensa (www.bibliotecavirtualdedefensa.es), Madrid, 1890.

DD.AA. *Universidad de Barcelona. Anuario del Curso 1969-1970*. Barcelona. Editorial Ariel S.A. Avda Jose Antonio 134-138 Esplugues de Llobregat, 1970.

DD.AA. Revista de Girona. Núm 68, 3er trimestre de 1974. Any XX. Dipòsit legal: GE-54.1974. Girona, 1974, p 92. (exemplar dedicat íntegrament al Museu Dalí).

DD.AA. *Guia de l'Arquitectura del s. XIX i XX a la província de Girona*. Barcelona. Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo, núm 129-130, 1978.

DD.AA. *Història del Teatre a Figueres 1816-1991*. Figueres. Servei de Publicacions de l'Ajuntament de Figueres, 1991.

DD.AA. *Història gràfica de Figueres: 125 anys de ciutat*. Figueres. BRAU Edicions, 2001.

DD.AA. *Societat, política i cultura a Catalunya, 1830-1880*. Barcelona. Quaderns d'Història de Barcelona. Número VI. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona. Ajuntament de Barcelona, 2002.

DD.AA. *Església, Societat i Poder a Girona, segles XVI-XX*. Girona. Conferències a l'Arxiu Municipal. Ajuntament de Girona, 2007.

DD.AA. *Aportacions catalanes en el camp de la urbanística i de la ordenació del territori, des de Cerdà als nostres dies*. Barcelona. Institut d'Estudis Catalans, Societat Catalana d'Ordenació del Territori i Agrupació d'Arquitectes Urbanistes de Catalunya, 2007.

DD.AA. *Cerdà i els altres. La modernitat a Barcelona 1854-1874*. Barcelona. Quaderns d'Història de Barcelona. Número XIV. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona. Ajuntament de Barcelona, 2008.

DD.AA. *Inventari Patrimoni Cultural d'Abbrera. Memòria Tècnica*. Barcelona. Àrea de Cultura de la Diputació de Barcelona, Maig 2008.

DD.AA. *El tombant de 1868-1874*. Barcelona. Quaderns d'Història de Barcelona. Número XV. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona. Ajuntament de Barcelona, 2009.

DD.AA. *Dilemes de la fi de segle 1874-1901*. Quaderns d'Història de Barcelona. Número XVI. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona. Ajuntament de Barcelona, Barcelona, 2010.

DD.AA. *Inventari-Catàleg del fons històric de la RACAB (1764-2009)*. Barcelona. Edita: Arxiu de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona, 2010.

DD.AA. *Cartografía i agrimensura a Catalunya i les Illes Balears al segle XIX*. Barcelona. Institut Cartogràfic de Catalunya, Octubre 2011.

DD.AA. *Fortificaciones. Intervenciones en el Patrimonio Defensivo*. Madrid. Actas del XXXIV Curset. Jornadas Internacionales sobre la intervención del Patrimonio Arquitectónico. Barcelona i Tortosa, 15-18 desembre 2011. Edita Ministerio de Educación, Cultura y Deporte, 2012.

DE DIEGO GARCÍA, Emilio. «Aproximación al estudio de los posibles masones en 1823». Salamanca. Ponencia. Comunicació en el Symposium de Metodología Aplicada a la Historia de la Masonería Española (Vol II), 1985, p. 451-466.

DE FLUVIÀ ESCORSA, Armand. «Un document inèdit sobre nobles figuerencs de la primera meitat del segle XIX». Figueres. Annals de l'IEE. Volum 9, 1972/73, p. 178-183.

DE GABRIEL, Narciso. «Alfabetización, semialfabetización y analfabetismo en España (1860-1991)». Madrid. Servicio de Publicaciones de la Universidad Complutense. Revista Complutense de Educación, volumen 8, núm 1, 1997, p. 199-231.

DEL CASTILLO, Alberto i RIU, Manuel. *Narciso Monturiol. Inventor del submarino "Ictineo"*. Barcelona. Editat per la Mútua Metalúrgica de Seguros de Barcelona, 1963.

DIAZ CAPMANY, Carlos. *El Castell de Sant Ferran de Figueres*. Barcelona. Generalitat de Catalunya, 1982.

DIAZ CAPMANY, Carlos. «L'artilleria i el Castell de Sant Ferran de Figueres». Figueres. Annals de l'IEE. Volum 34, 2001, p. 401-422.

DIAZ CAPMANY, Carlos. «La construcción de la Plaça Forta de Sant Ferran de Figueres». Figueres. Annals de l'IEE. Volum 36, 2003, p. 265-295.

DIAZ CAPMANY, Carlos. «Els enginyers de la Fortalesa de Sant Ferran de Figueres». Figueres. Annals de l'IEE. Volum 38, 2005, p. 279-302.

DIAZ CAPMANY, Carlos. «Les zones polèmiques. La fortaleza de Sant Ferran i Figueres». Figueres. Annals de l'IEE. Volum 39, 2008, p. 323-340.

DIAZ CAPMANY, Carlos. *La guarnición de la Fortaleza de San Fernando*. Madrid. Ministerio de Defensa, 2015.

DOMÈNECH CASADEVALL, Gemma. «Els escorxadors» dins Dossier “Patrimonis fràgils”. A: DD.AA. Revista de Girona Núm 256, Setembre-October 2009, p. 74-75.

DOMÈNECH CASADEVALL, Gemma. «El patrimoni arquitectònic». A: Revista de Girona núm 276, Dossier, Gener – Febrer 2013, p. 88-90.

DUARTE MONTSERRAT, Àngel. «El municipio republicano: sostén de la democracia y refugio en la tempestad (Algunas consideraciones catalanas y ampurdanesas)». A: FORCADELL, C., i ROMEO, M. C. (eds.), *Provincia y nación. Los territorios del liberalismo*. Zaragoza. Instituto Fernando el Católico, 2006, p. 101-119 .

EGEA CODINA, Antoni. «El Mestre d'obres Alexandre Comalat i la restauració del Castell de Requesens». Figueres. Annals de l'IEE. Volum 18, 1985, p. 343-356.

EGEA CODINA, Antoni. «Notícies sobre l'agricultura figuerenca dels s. XVII i XVIII». Figueres. Annals de l'IEE. Volum 19, 1986, p. 181-202.

EGEA CODINA, Antoni. «Figueres i la seva evolució urbana durant el vell règim. Els segles XVI, XVII i XVIII». Figueres. Annals de l'IEE. Volum 20, 1987, p. 83-172.

EGEA CODINA, Antoni. «Apunts, dades i documents per a una H^a Urbana de Figueres». Figueres: Annals de l'IEE. Volum 25, 1992, p. 79 – 107.

EGEA CODINA, Antoni. «Figueres als segles XVI i XVII». Quaderns d'Història de Figueres. Figueres. Edita Ajuntament de Figueres i Diputació de Girona. Volum 2, 1999.

FALGUERAS FONT, Joan. *Mirant Figueres, Oficina de Gestió i Assessorament a la Rehabilitació Urbana*. Figueres, 1999.

FALGUERAS, Joan; SANTALÓ, Jaume. *Figueres, Arquitectures i història*. Figueres. Editat per l'Ajuntament de Figueres, 2007.

FALGUERAS FONT, Joan. *Projecte de reurbanització del Passeig Nou de Figueres*. Figueres. Ajuntament de Figueres, maig 2012.

FERRATER, Carles. Lliçó inaugural del curs acadèmic 2013-2014 de la Universitat Politècnica de Catalunya –BarcelonaTech (UPC. «Enginyeria i arquitectura». Barcelona, 13 de setembre de 2013.

FERRER BENIMELI, Jose Antonio. «Implantación de logias y distribución geográfico-histórica de la masonería española». Salamanca. Ponencia.

Comunicació en el Symposium de Metodología Aplicada a la Historia de la Masonería Española (Vol I), 1985, p. 57-216.

FERRERÓS SERRA, Joan. *Benvolguts absents*. Figueres. Editorial de l'Empordà S.L. i Ajuntament de Figueres, 2002.

FERRO POMÀ, Víctor. *El dret públic català: Les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*. Vic. Edicions Eumo, 1987 (reimpressió, 1993), p. 151-154.

FREIXA SERRA, Mireia, «Los estudios de Historia del Arte en la Universidad de Barcelona». A: GONZÁLEZ GÓMEZ, Juan Miguel; MEJÍAS ÁLVAREZ, Maria Jesús (Eds.), *Estudios de Historia del Arte*. Sevilla: Vicerrectorado de Relaciones Institucionales, Departamento de Historia del Arte. Centenario del Laboratorio de Arte (1907 – 2007), Vol. 1.

FREIXA SERRA, Mireia. «Elies Rogent i la construcció del Paraninf de la Universitat de Barcelona». Barcelona. Quaderns d'Història de Barcelona. Número XIV. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona. Ajuntament de Barcelona, 2008, p. 63- 80.

FREIXA SERRA, Mireia. «En el decurs del discurs. Una aproximació a la història del pensament estètic a l'Acadèmia de Belles Arts (1856-1904)», discurs d'ingrés de l'acadèmica electa Il·lma. Sra. Dra. Mireia Freixa i Serra. Barcelona. Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, 2008.

FONTBONA DE VALLESCAR, Francesc. *Del Neoclassicisme a la Restauració 1808 – 1888*, col·lecció *Història de l'Art Català*, vol. VI, Barcelona. Edicions 62, 1983.

FONTBONA DE VALLESCAR, Francesc; JORBA, Manuel (Eds.), *El romanticisme a Catalunya (1820-1874)*. Barcelona. Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, Pòrtic, 1999.

FONTBONA DE VALLESCAR, Francesc, «Historiografia de l'art catalana». A: BALCELLS, Albert (Coord.), *Història de la historiografia catalana*, Barcelona. Institut d'Estudis Catalans, 2003.

FONTBONA, DE VALLESCAR, Francesc, «Els orígens de la historiografia de l'art catalana», A: DD. VV., Professor Joaquim Molas. *Memòria, escriptura, història*. Barcelona. Publicacions Universitat de Barcelona, vol. 1, 2003.

Fundació Gala-Salvador Dalí. *Teatre-Museu Dalí*. Barcelona. Tusquets Editores i Sociedad editorial Electa España. 1994.

GALCERÁN VILA, Margarita. «La figura del ingeniero militar». A: *Fortificaciones. Intervenciones en el Patrimonio Defensivo*. Madrid. Actas del XXXIV Curset. Jornadas Internacionales sobre la intervención en el Patrimonio arquitectónico. Barcelona i Tortosa, 15 a 18 de desembre de 2011. Edita Ministerio de Educación, Cultura y Deporte, 2012, p. 211-218.

GANAU CASAS, Joan. «Urbanisme i monument a Catalunya en la segona meitat del XIX. Barcelona». Barcelona. Treballs de la Societat Catalana de Geografia núm 35. Número especial dedicat a Lluís Casassas i Simó (III). 1993, p. 25-40.

GARCÍA-BELLIDO GARCÍA DE DIEGO, Javier; MANGIAGALLI, Sara. «Pascual Madoz y el derribo de las murallas en el albor del Ensanche de Barcelona». Barcelona. Quaderns d'Història de Barcelona. Número XV. Arxiu de la Ciutat de Barcelona. Ajuntament de Barcelona, 2008, p. 165-205.

GARCIA FORTES, Salvador. «L'arquitectura de Barcelona, 1837-1868: l'ornament com a proposta de singularitat». Barcelona. Quaderns d'Història de Barcelona. Número XII. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona. Ajuntament de Barcelona, 2005, p. 165-178.

GARCÍA PORTUGUÉS, Esther. *José Nicolás de Azara i la seva repercussió en l'àmbit artístic català*. Barcelona. Tesi Doctoral. Universitat de Barcelona, 2007.

GARGANTÉ LLANES, Maria. «Antoni Cellers i el seu entorn: notes sobre l'arquitectura religiosa vuitcentista». Barcelona. Revista Locus Amoenus, núm 15, 2009-2010, p. 195-226.

GIFRE RIBAS, Pere. (coord). *Història de l'Alt Empordà*. Girona. Diputació de Girona, 2000.

GIFRE RIBAS, Pere; BERNOSELL JORDÀ, Genís. «De la Guerra Gran al republicanisme empordanès (1793-1874). Canvi polític i consolidació de la propietat». A: GIFRE RIBAS, Pere (coord). *Història de l'Alt Empordà*. Girona. Diputació de Girona. 2000, p. 469-470.

GIFRE, Pere; PUIG, Santi; TREMOLEDA, Joaquim. «Consuetes de Sant Feliu de Lladó (s. XVI-XVII)». Figueres. Annals de l'IEE volum 42, 2011, p. 505-559.

GIL TORT, Rosa Maria. «Azemar a l'arxiu històric municipal». Figueres. Annals de l'IEE. Volum 23, 1990, p. 351-354.

GOMEZ MARTINEZ, Ramón. *El Estatuto Jurídico-Constitucional del militar de carrera en España. Antecedentes, fundamentos y situación actual*. Granada. Tesis Doctoral. Editorial de la Universidad de Granada. Universidad de Granada (Facultad de Derecho), 2008.

GRAHIT GRAU, José. «La última guerra carlista en Gerona y su provincia. Girona». Girona. *Annals de l'IEG*. Volum 8, 1953, p. 29-118.

GRAHIT GRAU, José. «La última guerra carlista en Gerona y su provincia. Girona». Girona. *Annals de l'IEG*. Volum 9, 1954, p. 7-162.

GRANELL, Enric i RAMON, Antoni. *Col·legi d'Arquitectes de Catalunya 1874-1962*. Barcelona. COAC, 2012.

GUARDIOLA ROVIRA, Ramon. *Dalí y su museo: La obra que no quiso Bellas Artes*. Figueres: Editora Empordanesa S.A, 1984.

GUARDIOLA ROVIRA, Ramon. *Dalí de primera mà*. Girona. Editorial Gironina S.A. Diari de Girona, 1990.

GUDÍN RODRÍGUEZ-MAGARIÑOS, Faustino. «Historia de las Prisiones», introducció del llibre *Dogmática y práctica de los derechos fundamentales*, coordinat per Santiago Sánchez González. València. Editorial Tirant Lo Blanch, 2006.

GUEREÑA, Jean-Louis. «Analfabetismo y Alfabetización en España (1835-1860)». Madrid. *Revista de Educación* número 288, 1989, p. 185-236.

GUILLAMET TUÉBOLS, Joan. *Vent de Tramuntana. Gent de Tramuntana*. Barcelona. Figueres. Editorial Juventut. 1992. (1ª edició Editorial empordanesa, 1980).

GUILLAMET LLOVERAS, Jaume. «Narcís Monturiol, un avançat del Vuit-cents». Girona. *Revista de Girona* núm 113, 1985, p. 333-337.

GUILLAMET LLOVERAS, Jaume. *Abdon Terradas. Primer dirigent republicà, periodista i Alcalde de Figueres*. Figueres. Col. Monografies empordaneses. Institut d'Estudis Empordanesos – Patronat Francec Eiximenis, 2000.

HEREU PAYET, Pere. *L'arquitectura d'Elies Rogent*. Barcelona. Edita Col·legi d'Arquitectes de Catalunya (COAC), 1986.

HIDALGO NIETO, Victoria. «Masonería y libertad de asociación». Salamanca. Ponencia. Comunicació en el Symposium de Metodología Aplicada a la Historia de la Masonería Española (Vol. II), 1985, p 409-424.

HISTÒRIA DE CATALUNYA. Dir. Pierre Vilar. Volum IV *Els Segles de la Decadència segles XVI-XVIII*. Barcelona: Edicions 62, 1994.

IGLESIES FORT, Josep. *L'obra cultural de la Junta de Comerç 1760-1847*. Barcelona. Edició Rafael Dalmau, 1969.

INGLADA GIMENO, Joan Ramon (coord.). *Presons i Castell. Figueres*. Figueres. Editorial Gorbs i Associació d'Amics del Castell de Sant Ferran, 2012.

IZARD, Miquel; DE RIQUER, Borja. *Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XIX a 1931*. Barcelona. Editorial Vicens Vives. Vol. 4, 1988.

LLUCH MARTIN, Ernest. «Les Institucions de la Il·lustració a Girona». Girona. *Annals de l'IEG*. Volum 18, 1966, p 373-376.

LLUCH MARTÍN, Ernest. *El pensament econòmic a Catalunya (1760-1840)- Els orígens ideològics del proteccionisme*. Barcelona. Edicions 62, 1973.

MADOZ IBÁÑEZ, Pascual. *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de ultramar (1845-1850)*. Madrid. Est. Tipográfico Literario Universal. Tomo VIII. Còpia digital. Valladolid: Junta de Castilla y León. Consejería de Cultura y Turismo, 2012-2013, www.bibliotecadigitaljcy.es

MALÉ, Juan. «Comunicado. Carta al Sr. Director de el periódico». Diari "El Ampurdanés", 26 de març de 1863. Año 8º, núm 120, p 3. (Biblioteca Carles Fages de Climent de Figueres).

MARTINELL BRUNET, César. *La Escuela de la Lonja en la vida artística de Barcelona*. Barcelona. Escuela de Artes y Oficios Artísticos de Barcelona, 1951.

MARTINEZ PUIG, Alfons. «Roca i Bros o el perfil d'una ciutat». Barcelona. *La Vanguardia Digital*. Col·laboracions, 5 d'agost de 2005.

MARTINEZ PUIG, Alfons. «L'arquitecte d'Abbrera». Girona. *Diari de Girona*, 28 d'agost de 2005.

MARTINEZ PUIG, Alfons. *El Teatre Principal de Figueres. Història d'una decepció*. Barcelona. Tesina de Doctorat (Diploma d'Estudis Avançats) de la Universitat de Barcelona. Inèdita, setembre 2005.

MARTÍNEZ PUIG, Alfons. «El Teatre Principal de Figueres: Una història del dinou». Figueres. Annals de l'IEE. Volum 40, 2009, p. 231-261.

MARTÍNEZ PUIG, Alfons. «Figueres: la modernització urbana i arquitectònica durant el segle XIX. L'arquitecte Josep Roca i Bros». Figueres. Dossier Figueres dins la Història de Catalunya. Annals de l'IEE. Volum 44, 2013, p. 157-172.

MARQUÈS PLANAGUMÀ, Josep M. *L'Església parroquial de Sant Pere de Figueres*. Figueres. Edita Parròquia de Sant Pere de Figueres, Ajuntament de Figueres i Diputació de Girona, 2002.

MARQUÈS SUREDA, Salomó. *L'ensenyament a Girona al segle XVIII*. Tesi Doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona. Facultat de Lletres, Setembre 1981.

MARQUÈS SUREDA, Salomó. «El col·legi d'humanitats de Figueres (1839-1845)». Girona. Annals de l'IEG 28, 1985, p. 381-410.

MAS HERRANDEZ, Rafael. *La presencia militar en las ciudades: orígenes y desarrollo del espacio urbano militar en España*. Madrid. Editorial Los Libros de la Catarata, 2003.

MASAGÚE TORNÉ, Josep Maria. «Antoni Celles i el seu entorn: notes sobre l'arquitectura religiosa vuitcentista». Barcelona. Locus Amoenus {Ressenya de:} Josep M. Masagué. Sabadell. Arraona Revista d'Història, núm 33, 4ª època, 2012, p. 300-301 (Ressenyes).

MASSA ESTEVE, Mª Rosa. «L'Acadèmia de Matemàtiques de Barcelona (1720-1803) i els enginyers militars espanyols». Barcelona. Quaderns d'Història de l'Enginyeria. Universitat Politècnica de Barcelona. Volum VII, 2006, p. 299-307.

MEILÁN CAMPO, Pilar. *Manual de Marina de Josep Serra, notari de Mataró (1774-1775)*. Barcelona. Fundació Noguera. Edita Pagès Editors S.L., 2010.

MIRANDA, Maria Jesús. *Jeremías Betham. El Panóptico*. Madrid. Las ediciones de La Piqueta, 1979.

MOLET PETIT, Joan. *Barcelona entre l'enderroc de les muralles i l'Exposició Universal: arquitectura domèstica de l'Eixample*. Barcelona. Tesi doctoral. Universitat de Barcelona, 1996. Document consultable a Internet: <http://hdl.handle.net/2445/35602>.

MOLET PETIT, Joan. «La adaptación de las viejas tipologías residenciales a los ensanches decimonónicos». Cádiz. Universidad de Cádiz. Arquitectura y Ciudad en España 1845 a 1898: actas de las I Jornadas de Arquitectura Histórica y Urbanismo, 1998, p. 161-174.

MOLET PETIT, Joan. «L'assimilació dels historicismos en l'arquitectura domèstica del segle XIX. De la dependència formal a la consecució d'un *estil* propi». Barcelona. Universitat de Barcelona. Revista Matèria núm 1, l'estil, 2001, p. 217-230.

MOLET PETIT, Joan. «L'arquitectura eclèctica a Catalunya, una història per escriure». Barcelona. Universitat de Barcelona. Revista Matèria núm 5, 2005, p. 45-68.

MOLET PETIT, Joan. *Història de l'Arquitectura: de la Il·lustració a l'eclecticisme*. Barcelona. Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, 2015.

MOLI FRIGOLA, Montserrat. «Els arquitectes del segle XIX a la província de Girona: Bru Barnoya i Xiberta (1808-1888) ». Girona. Arxiu Històric del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya i Balears. Delegació de Girona. Annals de l'IEG. Volum 22, 1974, p. 365-371.

MOLINER PRADA, Antoni. *Catalunya contra Napoleó*. Barcelona: Pagés Editors, Novembre 2007.

MONES PUJOL-BUSQUETS, Jordi. «Enseñanza técnica y profesional. El caso de la Junta de Comercio de Barcelona (1769-1851)». Barcelona. Historia de la Educación: Revista Interuniversitaria numero 4, 1985, p. 241-271.

MONTANER MARTORELL, Josep Maria. *La modernització de l'utilitat mental de l'arquitectura de Catalunya (1714-1859)*. Barcelona. IEC (Institut d'Estudis Catalans), 1990.

MORA CASTELLÀ, Josep. «Arquitectura, construcció, dibuix i contractes en la Universitat de Cervera durant el S. XVIII». Barcelona. *Ius Fugit* (Revista d'Estudis Històric Jurídics de la Corona d'Aragó). Núm 13-14, 2004-2006, p. 135-141.

MORENO CHACON; Manuel. «Viatgers per l'Alt Empordà. Segles XVI-XVIII». Girona. Revista de Girona núm 141. Novembre-Desembre 1991, p. 84-89.

MORENO CHACON, Manuel. *Viatgers a Figueres*. Figueres. Ajuntament de Figueres, D.L., 1996.

MORENO CHACON, Manuel. «L'arxiu de l'Institut d'Ensenyament Secundari Ramon Muntaner de Figueres: notes al quadre de classificació». Figueres. *Annals de l'IEE*. Volum 30, 1997, p. 337-353.

MORENO CHACON, Manuel. *El personal polític republicà a l'Ajuntament de Figueres. Les eleccions municipals durant la Restauració (1877-1923)*. Col·lecció Juncària. Edita Ajuntament de Figueres i Diputació de Girona. Figueres, 2004.

MORENO CHACON, Manuel. «El paisatge empordanès vist pels viatgers». Figueres. *Annals de l'IEE*. Actes del Congrés: El Paisatge, element vertebrador de la identitat empordanesa. Volum II, 2006, p. 525-534.

MORETÓ NAVARRO, Isabel. «La Classe d'Arquitectura d'Antoni Celles». Barcelona. *Quaderns d'Història de Barcelona*. Número XII. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona. Ajuntament de Barcelona, 2005, p. 149-164.

MORETÓ NAVARRO, Isabel. «La bellesa de la Barcelona moderna: 1874-1906». Barcelona. *Quaderns d'Història de Barcelona*. Número XVI. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona. Ajuntament de Barcelona, 2010, p. 235-251.

NADAL FARRERAS, Joaquim. *La revolución de 1868 en Gerona. La actuación de la Junta Revolucionaria provincial*. Girona. Cambra Oficial de Comerç i Indústria, 1972.

NADAL FARRERAS, Joaquim. *Emilio Grahit y Papell. Memorias de un ex-alcalde gerundense*. Girona. IEG, 2003.

NADAL, Joaquim; ALBAREDA, Joaquim. «Balance Bibliográfico. La Guerra de Sucesión revisada. Actualidad de la Guerra de Sucesión». Universidad de Castilla - La Mancha. *Revista Vínculos de Historia* núm 5, Historia de las emociones, 2015, p. 373-386.

NADAL, Francesc; BURGEÑO, Jesús. «Agrimensors a la província de Girona durant la segona meitat del segle XIX». Barcelona. Actes del II Congrés Català de Geografia, 29-31 de maig de 2008, p. 452-464.

NADAL, Francesc; BURGEÑO, Jesús. «La enseñanza de la agrimensura en las academias de Bellas Artes: el caso de Barcelona (1852-1869)». Barcelona. Edita Catastro núm 63. Universitat de Barcelona i Universitat de Lleida, Agost 2008, p. 81-97.

NAVASCUÉS PALACIO, Pedro. «La arquitectura del hierro en España durante el siglo XIX». A: *Construcción, arquitectura, urbanismo (CAU)*. Barcelona, 1983.

NAVASCUÉS PALACIO, Pedro. «La formación de la arquitectura Neoclásica». Capítol del llibre *La época de la Ilustración*, Madrid. Editorial Espasa-Calpe, 1987, p. 655-717.

NAVASCUÉS PALACIO, Pedro. «La Arquitectura española del siglo XIX: Estado de la Cuestión». Madrid. Anuario del Departamento de Historia y Teoría del Arte. (U.A.M.) Volumen II, 1990.

NAVASCUÉS PALACIO, Pedro. «Arquitectura Española, 1808-1914». Madrid. Volum XXXV de la col·lecció *Summa Artis*, 1994.

NAVASCUÉS PALACIO, Pedro. «L'arquitectura catalana entre 1808-1888». A: *Urbanisme, Arquitectura civil i industrial*, 1998, Arxiu digital de la UPM, p. 246-287.

NAVASCUÉS PALACIO, Pedro. «¡Abajo las Murallas!». Madrid. Escuela Técnica Superior de Arquitectura (UPM). Revista Descubrir el Arte núm 16, Arlanza Editorial, 2000, p. 116-118.

NEGRE PASTELL, Pelai. «La Casa Gran. Notes Històriques». Figueres. Annals de l'IEE. Volum 11, 1976, p. 101-150.

OLAVARRIETA, Jordi; BADIA HOMS, Joan. *El nostre Patrimoni. Alt Empordà*. Caixa de Girona, Girona, 1985.

OLIVÉ SERRET, Enric. «Catalanismo y Masonería». Salamanca. Comunicació en el Symposium de Metodología Aplicada a la Historia de la Masonería Española (Vol II), 1985, p. 467-469.

PAGÈS RABAL, Xavier. «Els molins paperers de Catalunya. Una aproximació per a la seva protecció patrimonial». Barcelona. Màster Universitari en Gestió i Valoració Urbana. UPC. Director Tesi: Carlos Marmorejo Duarte, setembre 2012, p. 101.

PAPELL, Antoni. *L'Empordà a la Guerra Carlina (mig segle d'Història empordanesa)*. Figueres, Tipolog: Ideal, 1931.

PARDO CANALÍS, Enrique. «La Exposición de la Academia de San Fernando de 1842». Madrid. Revista de Ideas Estéticas, XXIV, nº 95, julio-septiembre 1966, p. 221-245.

PELLA FORGAS, José. *Historia del Ampurdán. Estudio de la civilización en las comarcas del noreste de Cataluña*. Olot. Aubert Impressor (2ª edición facsimil) 1ª edición de 1883, Març 1980.

PÉREZ FERNÁNDEZ, José Maria. «Un paseo por el reformismo penitenciario del siglo XIX a través de la Cárcel Modelo de Valencia». Valencia. Revista Ars Longa, Cuadernos de Arte. Universitat de València, 2000, p. 179-189.

PLA CASADEVALL, Josep. *El meu país*. Barcelona. Edicions Destino, 1974.

PLA CASADEVALL, Josep. *El quadern gris*. Barcelona. Edicions Destino S.A., 1983.

PLA CARGOL, Joaquín. «Comisión Provincial de Monumentos de Gerona: Un siglo de actuación. (Memoria)». Girona. Annals de l'IEG Volum 3, , 1958, p. 145-192.

PRAT, Enric; VILA, Pep. «L'Espanyola" (1835). Una visió romàntica de la ciutat de Girona». Girona. Annals de l'IEG. Volum 42, 2001, p. 469-482.

PRIETO GONZALEZ, José Manuel. *Aprendiendo a ser arquitectos: Creación y desarrollo de la Escuela de Arquitectura de Madrid (1844-1914)*. Madrid. Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Biblioteca de Historia del Arte, 2004.

POISSON, Olivier. «Les fortifications de Vauban». Actas del XXXIV Curset. Jornadas Internacionales sobre la intervención en el Patrimonio arquitectónico. Barcelona i Tortosa, 15 a 18 de desembre de 2011. Edita Ministerio de Educación, Cultura. Madrid, 2012, p. 237-242.

PUIG-PLA, Carles; ROCA, Antoni. «Narcís Monturiol (1819-1885), pionner of submarine navigation». Barcelona. IEC (Institut d'Estudis Catalans) Contributions to Science 5, Celebrations of the Monturiol Year 2009, 2009, p. 147-157.

PUIGVERT SOLA, Joaquim Maria. «Barcelona, capital universitària de districte 1837-1868». Barcelona. Quaderns d'Història de Barcelona. Número XII. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona. Ajuntament de Barcelona, 2005, p. 203-218.

REMESAL, José; AGUILERA, Antonio. *Comisión de Antigüedades de la Real Academia de la Historia. Catálogo e Índices: Cataluña*. Madrid. Real Academia de la Historia, 2000.

RIERA PALMERO, Juan; RIERA CLIMENT, Luís. «La Academia de Matemáticas de Barcelona: Ilustración e Inquisición a finales del S. XVIII». Barcelona. III Jornada

de Història de la Ciència i Ensenyament. Nova Època, Volum 1 (2), 2008, p. 153-159.

RIPOLL MASFERRER, Ramon. «Girona ciutat de pas. La carretera de dins la ciutat a finals del segle XVIII i principis del XIX». Girona. *Annals de l'IEG*. Volum 42, 2001, p. 423-434.

RIPOLL MASFERRER, Ramon. *L'Arquitecte, l'arquitectura i la ciutat: Girona, 1760-1835*. Barcelona. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2005.

RISQUES CORBELLA, Manel. «La insurrecció de Barcelona pel novembre de 1842. La seva dinàmica social». Barcelona. *Recerques*, núm 10, 1980, p. 93-112.

RIU-BARRERA, Eduard. «Les revolucions, l'art i l'arquitectura antiga. Monuments i Museus de Barcelona en època romàntica». Barcelona. *Quaderns d'Història de Barcelona*. Número XII. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona. Ajuntament de Barcelona, 2005, p. 135- 145.

RODEJA GALTER, Eduard, *Figueras. Notas històriques (1753 – 1832)*. Figueres: Impresiones “La Rápida”, 1942.

RODEJA GALTER, Eduard. *Figueras. Notas històriques (1832 – 1900)*. Figueres: Imprenta Montserrat, 1944.

RODEJA GALTER, Eduard. *Llibre de Figueres*. Barcelona. Editorial Selecta, 1962.

RODRIGUEZ SAMANIEGO, Cristina. «L'Anatomia artística a l'Escola de Belles Arts de Barcelona. Els casos de Jeroni Faraudo (1823-1886) i de Tiberio Àvila (1843-1932)». Barcelona. *RABASJ, Butlletí XXVI*, 2012, p. 63-79.

RODRIGUEZ-SAMANIEGO, Cristina. «La educación artística en la Escuela de Bellas Artes de Barcelona durante el siglo XIX. El caso de la escultura». Madrid. *Revista Arte, Individuo y Sociedad*. Servicio de Publicaciones de la Universidad Complutense de Madrid, núm 25 (3), 2013, p. 494-507.

ROMERO, José Maria; ROMERO, Rafael. ««La Telegrafia Òptica a Catalunya». A: *Arqueologia de la comunicació. Actes de les IV Jornades d'Arqueologia Industrial de Catalunya*. Barcelona. Associació d'Enginyer Industrials de Catalunya-Marcombo, S.A., 1999, p. 575-588.

ROSELL COLOMINA, Jaume. *La construcció en l'arquitectura de Barcelona a finals del S. XVIII*. Tesi Doctoral. Barcelona. Universitat Politècnica de Catalunya (Departament de Composició Arquitectònica), setembre 1996.

RUBERT DE VENTÓS, Maria. *Places porxades de Catalunya. El projecte vuitcentista*. Barcelona. Tesi Doctoral. Universitat Politècnica de Catalunya – Escola d'Arquitectura de Barcelona (Departament d'Urbanisme i Ordenació del Territori), Maig 1992.

RUIZ BERRIO, Julio. «El Plan Pidal de 1845: Los institutos públicos, dinamizadores de las capitales de provincia». Madrid. Consejo Escolar de Estado. *Revista Participación Educativa* núm 7, març 2008, p. 28-38.

SAEZ RIDRUEJO, Fernando. «Datos para el estudio sociológico del Cuerpo de Ingenieros de caminos a mediados del siglo XIX». Jaca. *Actas II Congreso de la Sociedad Española de Historia de las Ciencias*. 27 de septiembre – 1 de octubre, 1982. Vol 2, 1984 (La Ciencia en España entre 1850 – 1936: comunicaciones), p. 361-377.

SAGARRA TRIAS, Ferran. *Barcelona, ciutat de transició 1848-1868*. Barcelona. IEC (Institut d'Estudis Catalans), Premi Lluís Domènech i Muntaner 1993, 1996.

SAGARRA TRIAS, Ferran. «Arquitectes i enginyers: el control del territori». Barcelona. *Quaderns d'Història de Barcelona*. Número VI. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona. Ajuntament de Barcelona, 2002, p. 189-200.

SALA GELADÓ, Laia. «Els plànols d'en Joan Papell i Llenas sobre Figueres a la segona meitat del segle XIX». Girona. Treball Final de Grau en Geografia, Ordenació del Territori i Gestió del Medi Ambient. Tutor: José Luís Villanova. Universitat de Girona, 2014, p. 47.

SÁNCHEZ RIVERA, José Ignacio. «La Torre Telegráfica: Un invariante de la arquitectura militar española». Valladolid. www.sercam.es, *Estudios de Patrimonio Cultural* núm 8, julio 2012, p. 70-83.

SANRANA FELIP, Magda. *Cases natalis de Catalunya*. Barcelona. Sirocco, 1ª edició 1985.

SANTALÓ PEIX, Jaume (coord). *Figueres 1900 – 1936. Imatge i història de la Catalunya republicana*. Figueres. Catàleg exposició. Museu de l'Empordà, 1999.

SANTALÓ PEIX, Jaume. *Estudi i Catalogació del Patrimoni i la Història Contemporània de Figueres*. Figueres. ACAE (Arxiu Comarcal de l'Alt Empordà), 2003.

SEGURANYES BOLAÑOS, Mariona. *La mirada persistent. Història de la pintura a Figueres 1892-1960*. Figueres. Ajuntament de Figueres. Col·lecció Juncària, 2013.

SERNA, Erika; VILA, Pep. «L'inventari de Joan Ventura, enquadernador de Figueres (1856)». Figueres. *Annals de l'IEE*. Volum 27, 2004, p. 225-254.

SERNA COBA, Erika. «La segregació de Pont de Molins del municipi de Llers (1822)». Figueres. *Annals de l'IEE*. Volum 42, 2011, p. 279-288.

SERNA, Erika; SOLÉ, Mª Teresa. «Formació i lleure per a tothom. Federals, utòpics, republicans i catòlics a la recerca d'un espai propi». A: DD.AA. *Revista de Girona* Núm 276, Dossier, Gener – Febrer 2013, p. 79-83.

SILVA SUAREZ, Manuel (Ed). *Técnica e Ingeniería en España IV. El Ochocientos. De los lenguajes al patrimonio*. Zaragoza. Real Academia de Ingeniería. Institución "Fernando el Católico", Prensas Universitarias de Zaragoza, 2011.

SIMON TARRÉS, Antoni. «El diari personal de Salvi Escarrà. La Girona de mitjans del segle XVIII segons les memòries d'un escriptor». Girona. *Annals de l'IEG*. Volum XXXIV, 1994, p. 631- 642.

SIMON TARRÉS, Antoni. «Barcelona i Catalunya durant la crisi de subsistències de 1763-1764». Barcelona. *Quaderns d'Història de Barcelona*. Número I. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona. Ajuntament de Barcelona, 1995, p. 95-106.

SOLA MORALES, Ignasi de; FERNÁNDEZ MUÑOZ, Angel Luís, (coord.). *Arquitectura Teatral en España*. Madrid. Exposición. Dirección General de Arquitectura y Vivienda. MOPU. Edita Servicio de Publicaciones de la Secretaría General Técnica MOPU, 1984.

SOLA MORALES, Ignasi de. *Història del Teatre Municipal de Girona 1769-1985*. Girona. Servei de Publicacions de l'Ajuntament de Girona, 1985.

SOLARUCE BLOND, José Ramón. «La arquitectura de los ingenieros militares». A Coruña. Universidade da Coruña. Ciclo de Conferencias: Arquitectura, Defensa y Patrimonio, 2003, p. 129-141.

SOLDEVILA ZUBIBURU, Ferran. *Barcelona sense universitat i la restauració de la Universitat de Barcelona (1714-1837)*. Barcelona. Universitat de Barcelona, 2013.

SOLÉ TURA, Jordi; AJA, Eliseo. *Constituciones y períodos constituyentes en España (1808 – 1936)*. Madrid. Estudios de Historia Contemporánea. Siglo veintiuno de España editores S.A. Dissetena edició, de setembre de 1992, 1992.

SOLER BALLESTEROS, Julio A. «Arquitectura de fachadas en las casa unifamiliares del siglo XIX: Aspectos visuales y decorativos». Sevilla. Laboratorio de Arte (Revista del Departamento de Historia del Arte de la Universidad de Sevilla). Universidad de Sevilla, núm 25 (2), 2013, p. 717-737.

SUBIRACHS BURGANYA, Judith. *L'escultura del segle XIX a Catalunya: Del romanticisme al realisme*. Barcelona. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994.

TAFUNELL SAMBOLA, Xavier. *La construcció de la Barcelona moderna. La indústria de l'habitatge entre 1854 i 1897*. Barcelona. Ajuntament de Barcelona, Area de Hisenda (Col.lecció Estudis d'Hisenda, 4), 1994.

TATJER MIR, Mercè. «La construcción del espacio residencial en la Barcelona de la segunda mitad del siglo XIX». Barcelona. Biblio 3w: revista bibliogràfica de geografia i ciències socials. Universitat de Barcelona. Vol 2, 1996. <http://www.ub.edu/geocrit/b3w-2.htm>.

TATJER, Mercè; VILANOVA, Antoni; INSA, Yolanda. «Creixement urbà i primeres implantacions fabrils a Les Corts, 1845-1868». Barcelona. Quaderns d'Història de Barcelona. Número XI. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona. Ajuntament de Barcelona, 2004, p. 239-256.

TATJER MIR, Mercè. «Josep Oriol i Bernadet (1811-1860) i la seva aportació a la ciència, la tècnica i l'arquitectura del segle XIX». Barcelona. Biblio 3w: revista bibliogràfica de geografia i ciències socials. Universitat de Barcelona. Vol 10, 2005. <http://www.ub.edu/geocrit/b3w-582.htm>.

TATJER, Mercè; URBIOLA, Marta. «Josep Oriol i Bernadet i la fàbrica de Can Ricard. Entre la tradició i la modernitat en la arquitectura industrial catalana de mitjan segle XIX». Barcelona. Quaderns d'Història de Barcelona. Número XIV. Arxiu Història de la Ciutat de Barcelona. Ajuntament de Barcelona, 2008, p. 315-324.

TARRUS, Joan; COMADIRA, Narcís. *Guia de l'Arquitectura del s. XIX i XX a la província de Girona*. Barcelona. COAC. La Gaia-Ciència, 1977.

TARRÚS, Joan; COMADIRA, Narcís. «Guia de l'Arquitectura del s. XIX i XX a la província de Girona. Girona». Barcelona. Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo, núm 129-130, 1978, p. 9-34.

TARRÚS, Joan; COMADIRA, Narcís. «Guia de l'Arquitectura del s. XIX i XX a la província de Girona. Figueres». Barcelona. Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo, núm 129-130, 1978, p. 35-47.

TARRÚS, Joan; COMADIRA, Narcís. «Guia de l'Arquitectura del s. XIX i XX a la província de Girona. Olot». Barcelona. Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo, núm 129-130, 1978, p. 49-60.

TARRÚS, Joan; COMADIRA, Narcís. «Guia de l'Arquitectura del s. XIX i XX a la província de Girona. Itinerari 7». Barcelona. Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo, núm 129-130, 1978, p. 129-142.

TORRENT ORRI, Rafel. "El Castillo de la Carta-Pobla de Figueras, su primer hospital y la capilla de San Sebastián". Figueres. Annals de l'IEE. Volum 4, 1963, p. 81-111.

TORRENT ORRI, Rafel. «Figueres, Vila reial». Figueres. Annals de l'IEE. Volum 7, 1966/67, Cap II i III, p. 24 – 37.

TORRENT ORRI, Rafel. «Relaciones entre el Teatro Principal y La Erato en el siglo XIX». Figueres. Annals de l'IEE. Volum 9, 1972/1973, p. 11-21.

TUBERT CANADA, Enric. «Josep Azemar i Pont. Arquitecte Modernista». Girona. Revista de Girona núm 125, 1987, p. 77- 87.

URBANO LORENTE, Judith. «La polémica restauración de la fachada de la Catedral de Barcelona». Madrid. Revista Hispania Sacra LXVI, 133, gener-juny 2014, p. 209-233.

URBANO LORENTE, Judith. *La Barcelona eclèctica; l'arquitectura d'August Font i Carreras*. Barcelona. Ajuntament de Barcelona. Editorial Dux, 2014.

VALLÈS ROVIRA, Carles. *Diccionari de l'Alt Empordà (2 vols.)*. Figueres, Carles Vallès editor, 1984 – 1985.

VALLS GRAU, Josep. *Signatures. El Llibre d'Or del Casino Menestral. Figueres 1856-2000*. Figueres. Edita Ajuntament de Figueres i Editorial Empordà S.L., 2003.

VEHÍ CASTELLÓ, Agustí. *Torna el fusell i posa't a treballar. La Milícia Nacional a Figueres a la darrera guerra carlina (1872-1876)*. Figueres. Col·lecció Juncària. Edita Ajuntament de Figueres i Diputació de Girona, 2008.

VÉLEZ, Pilar. «Cultura, arts i patrimoni en el romanticisme. Entre la recuperació del passat i el progrés tècnic». Barcelona. Quaderns d'Història de Barcelona. Número XII. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona. Ajuntament de Barcelona, 2005, p. 9-52.

VELS, Augusto (Alfonso Velasco Andreo, nom autèntic). *Escritura y Personalidad*. Barcelona. Editorial Luís Miracle. 4ª edició, 1969.

VILA TORNOS, Frederic. *Aportaciones de los arquitectos catalanes ocupados en la historia o teoría del arte y de la arquitectura, de "Llotja" a GATPAC*. Lleida. Publicación Electrónica, Universidad de Lleida, 2006.

VILAR, Pierre (coord.). *Història de Catalunya. De la Revolució de setembre a la fi de la Guerra Civil*. Barcelona. Edicions 62, volum VI (sisena edició), 1998.

VIÑALS, Francisco; PUENTE, Mª Luz. *Pericia Caligráfica Judicial. Práctica, casos y modelos*. Barcelona. Editorial Herder. 1ª edició, 2ª impressió, 2006.

VIÑALS, Francisco; PUENTE, Mª Luz. *Psicodiagnóstico por la escritura. Grafoanálisis Transaccional*. Barcelona Editorial Herder. 1ª edició, 2ª impressió, 2006.

VIÑALS, Francisco; PUENTE, Mariluz. *Grafología y Ciencia. Validación con ciento cincuenta tesis doctorales*. Barcelona. Editorial UOC, 2010.

VIVANCO RIOFRÍO, Enrique. *Texto y contexto en Cadaqués: historia, teoría y práctica de la arquitectura de un pueblo singular*. Barcelona. Tesis Doctoral. Escuela Técnica Superior de Arquitectura de Barcelona. Universitat Politècnica de Catalunya, 1989.

ZARAGOZA PASCUAL, Ernest. «Recuperació dels convents gironins després de la Guerra del Francès». Girona. Annals de l'IEG. Volum 40, 1999, p. 257-286.

ZARAGOZA PASCUAL, Ernest. «Els exclaustrats a Girona el 1854». Annals de l'IEG, 2003. Volum 44, p. 275-288.

ARXIUS I BIBLIOTEQUES

Arxiu Històric Municipal de Figueres. (Figueres). AHMF
Arxiu Comarcal de l'Alt Empordà. (Figueres). ACAE
Arxiu Municipal de Girona (Girona). AMG
Arxiu Històric de Girona. (Girona). AHG
Arxiu de la Reial Acadèmia catalana de Belles Arts de Sant Jordi. (Barcelona).
RABASJ
Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. (Barcelona). AHPB.
Arxiu de la Corona d'Aragó (Barcelona). ACA.
Arxiu del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya a Girona. (Girona).
Arxiu de l'Institut d'Ensenyament Secundari Ramon Muntaner. (Figueres).
Arxiu de la Biblioteca de Catalunya. (Barcelona).
Arxiu de l'Ateneu Barcelonès. (Barcelona).
Arxiu de Revistes Catalanes Antiques (ARCA)
Arxiu particular família Bonaterra – Matas.
Arxiu particular família Puig.
Archivo del Instituto de Historia y Cultura Militar. (Madrid).
Arxiu Diocesà de Barcelona (Barcelona).
Arxiu Diocesà de Girona (Girona).
Arxiu Parroquial d'Abrera (Barcelona).
Arxiu de l'Església de Santa Anna. (Barcelona).
Archivo de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando. (Madrid).
Instituto de Historia y Cultura Militar. (Madrid).
- Archivo General Militar de Segovia. AGM(S)
- Archivo General Militar de Madrid. AGM(M)
- Cartoteca Militar de Madrid.
Registre Civil de Figueres (Figueres).
Registre Civil de Pont de Molins. (Pont de Molins –Girona-).
Registre Civil de Barcelona (Barcelona).
Biblioteca Carles Fages de Climent. (Figueres).
Biblioteca Josep Roca i Bros. (Abrera).
Biblioteca del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya a Girona. (Girona).
Biblioteca Virtual de Defensa (web). Ministerio de Defensa.
Biblioteca Nacional de España. (Madrid).
Biblioteca Central Militar. (Madrid).
Biblioteca Digital de la Junta de Castilla y León (Valladolid).

WEBS CONSULTADES

www.figueresantic.blogspot.com

www.bibliotecadefigueres.cat

www.monestirs.cat

www.tarragona.cat

www.figueres.cat

www.bcn.cat

www.emporda.info

www.empohrda.com

www.visitfigueres.cat

www.castillosanfernando.org

www.lesfortalesescatalanes.info

www.ub.edu (Museu Virtual)

www.raco.cat

www.defensa.org

www.ine.es

www.boe.es

www.obsoletum.blogspot.com

www.eldarrerfront.blogspot.com

www.photo-lgz.blogspot.com

www.amartorell.com

www.biblioabrera.cat

www.bibliotecadigitaljcyf.es

www.poblesdecatalunya.cat

www.lavanguardia.com

www.elperiodico.com

www.diaridegirona.cat

www.racba.org

www.realacademiabellasartessanfernando.org

www.ejercito.mde.es

www.bibliotecavirtualdefensa.es

www.ap.upm.es (Escuela Técnica Superior de Arquitectura de Madrid).

www.anycerda.org

www.encyclopedia.cat

www.notariado.org

http://www.bnc.cat/digital/arca/titols/boletin_enciclopedico_nobles_artes.html

www.artnouveau.eu

www.xtec.cat

www.mdc2.cbuc.cat (Arxiu de Revistes Catalanes Antiques).

www.ddd.uab.cat (Dipòsit Digital de Documents de la UAB).

www.diposit.ub.edu (Dipòsit Digital de la UB)

www.tdx.cat (repositori de Tesis Doctorals en Xarxa)

www.tesisenred.net

www.vimeo.com

www.arquitectes.cat

www.b.geolocations.ws

www.coac.net

www.ccuc.cbuc.cat (Catàleg col·lectiu de les Universitats de Catalunya)

www.terresdegirona.cat

www.invarquit.cultura.gencat.cat (Patrimoni Generalitat, Arquitectura).

www.pladebarcelona.cat

UN PETIT ESPAI PER ALS AGRAIMENTS

Una feina que ha durat tants anys, per força i com no podia ser de cap altra manera, cal que vagi acompanyada d'agraïments. Amb tot, i per no córrer el risc de deixar-me alguna persona, institució, comentari fet i que m'ha servit per trobar documentació, seré genèric tot i que l'agraïment és sincer i emotiu.

En primer lloc, crec oportú donar el meu agraïment a la Universitat de Barcelona, la qual m'ha vist créixer acadèmicament des que vaig començar la carrera d'Història el 1993 fins avui que, d'alguna manera, cloc un cicle llarg i profitós per a mi amb la confecció, redacció i presentació d'aquesta tesi doctoral. Juntament amb la UB, també vull donar el meu profund agraïment a la Dra. Mireia Freixa Serra, directora de la meva tesi i que ha estat un autèntic puntal per a la meva investigació, donant-me tot tipus de suport des de bon començament i amb la consciència de què al ser una tasca estrictament i sortosa voluntària, l'esforç de combinar feina, quotidianitat i recerca no hagués estat possible sense ella, que en tot moment m'ha ajudat i recolzat en tot el que ha calgut; la Dra. Mireia Freixa, en paraules d'un bon amic, ha estat la meva darrera *senyoreta*, i em sento orgullós alhora que agrait i honorat de què així hagi estat. Evidentment, sense el seu suport, comprensió, ajut i coneixement, no hagués arribat a escriure aquestes línies finals, i molt probablement tampoc les inicials. També, per què és de justícia, agrair al personal del Departament d'Història de l'Art de la UB l'ajut proporcionat en tot allò que he necessitat, sobretot en matèria administrativa que a voltes resulta complicada quan s'està però no s'acaba d'estar en la dinàmica universitària del dia a dia.

Crec just agrair a totes les persones que d'una manera o una altra han contribuït a què aquest treball vegi la llum; han estat força anys i per la meva recerca han passat amics, parents, arxivers, bibliotecaris, un munt de professionals que m'han donat suport, ajuda o consells. Tots els he rebut i valorat, i la majoria d'ells m'han estat útils. Per tot això, vull fer aquest agraïment sincer a totes aquestes persones, en molts casos professionals, que han sabut orientar-me, ajudar-me i facilitar-me la meva feina que, a voltes, ha estat feixuga i dura.

No puc deixar d'esmentar a la meva dona, Imma, i les meves filles, Anna i Roser, que durant molt de temps han ajudat molt en aquesta feina buscant-me espais de treball allà on no hi eren, i la possibilitat de fer aquesta llarga recerca gràcies a moments d'oci familiar que han hagut de retallar-se d'alguna manera. Sense elles i el seu ajut, i la seva paciència, no hagués acabat aquesta tesi; de la mateixa manera, no és només agraïment sinó també dedicar-la a elles per tot el que saben que representava per a mi finalitzar-la, definitivament, i tancar un capítol tant interessant de la meva vida acadèmica com aquest.

Finalment, no vull deixar-me a la meva mare Mª Teresa i la meva germana Gemma, i vull tenir un record pel meu pare, Jesús Martínez Ríos, un apassionat de la història en totes i cadascuna de les seves formes; militar de professió, arribà a Figueres un dia de primavera i s'hi quedà fins el dia de la seva mort. Va saber entendre aquesta ciutat i la seva comarca; a la seva manera les va saber estimar, com estimava la seva terra natal, Navarra, i d'alguna manera també m'ho va saber transmetre amb una màxima constant de no oblidar mai les meves arrels, d'on sóc, a on pertanyo. Gràcies a ell, per això i per moltes altres coses, aquesta tesi veu la llum, i no només li agraeixo el seu esforç durant anys, sinó que estic convençut que seria feliç en veure aquest treball fet i acabat.